

БЭХТИЈАР ВАЊАБЗАДЭ

БӘХТИҶАР ВАҲАБЗАДЭ

СЕЧИЛМИШ ЭСЭРЛЭРИ ИКИ ЧИЛДДЭ

Биринчи чилд
1944 — 1965

М. Ф. Ахундов адына
Азәрбајҹан Республикасы
КҮТАБХАНАСЫ

БАКЫ. ЈАЗЫЧЫ. 1983.

ВЭТЭН ТОРПАҒЫНДАН КӨЈЭРМИШ ПОЕЗИЈА

Поезија мусиги илә демәк олар ки, ејни маһијјәтли, ејни сәпкили тәрәннүм формасыдыр. Һәр халг, һәр бәстәкар, һәр ифачы вә нәһајәт, һәр аләт мусигијә өз мәләһәтини, өз фәрди көнүл чырпынтыларыны әләвә едирсә, әсл поезија нүмунәси дә мәхсус олдугу халгын, дөврүн, мүәллифин вә еләчә дә сәјсыз-һесабысыз охучуларын амал, истәк вә дүјгуларыны бә'зән бир образын вә ја поетик деталын магнит сәһәсиндә чәмләшдирмәји бачарыр. Елә бу чәмләшдирмә гүдрәтинә көрә дә әсл сөз усталарынын поетик сәтирләри дилләнәндә һәрә өз һәјатыны сәһифәләјир, өз јатарындакы јахшы-писи тәзәдән дадыр, һәмин сәтирләрдә гојулан фикри өз јашајышынын ахарына ујгун шәкилдә јозур вә бундан да әсл ше'р өз динләјичиләринин сәјы гәдәр ачылып, изаһ тапыр. /Әкәр ше'р вә еләчә дә бүтүнләүкдә һәр һансы поетик јарадычылыг илһамлы бир исте'дадын, тәбии чылғынлығын, гүдрәтли јангынын мәһсулудурса, о заман онда (ја'ни ше'рдә вә ја поетик јарадычылыгдә) һамынын көрә вә дүја биләчәји форма вә мәзмун кејфијјәтләри илә јанашы, тәкчә бир охучунун вә ја бир тәнғидчинин сезә биләчәји хүсуси, инчә мөгамлар да кизләнмәлидир. /Поетик һәссаслыга малик охучуларын сәјы нә гәдәр чохдурса, әсл ше'рдә тутула, сезилә биләчәк белә инчә мөгамларын сәјы да бир о гәдәр чохалыр, чүнки бу инчә мөгамлар ајрылыгдә ше'рин өзүндә дејил, ше'рлә конкрет бир охучунун фәрди дүнјасынын тоггушмасындан, поетик үнсийјәтиндән төрәнир: ше'рдә потенциал шәкилдә әкс олуна, ше'р сәтирләри вә сөзләри арасындакы поетик бошлукларда кизләнән һисс вә ја дүјгу охучу вә тәнғидчинин фәрди гәрибәлијиндә «сынараг», «сүзүләрәк» тамамилә јени, орижинал бир «әкс-сәда» верир. /Бәхтијар Ваһабзадәнин «Сәчилмиш әсәрләри»нин икичиләлијинә јаздыгым бу мүғәддимә дә белә бир «әкс-сәда»дан, әсәрләринә вә шәхсийјәтинә аз-чох бәләд олдугум сәнәткарымызын јарадычылығы илә јени бир үнсийјәтдән баш галдыран охучу тәәссуратындан башга бир шеј дејилдир.

Һәр дәфә Бәхтијар Ваһабзадәнин ше'рләрини охујанда кәнд көрпәләринин јалын ајаглары көзләрим өнүндә чанланыр. Фәсилләрин исти-сојугуна фәрг гојмајан бу јалын ајаглар ениш-јохушлу, дәрә-тәдаш-кәсәјиндән, од-очагындан нишанә, јадикар галаң чапыг, јаныг итпәли Вәтән торпагынын һәр гарышында, һәр бучагында ејни мәнәббәт ејни дөзүм вә ејни сәдагәтлә аддымлајыр, кәзиб-долашдыгы јерләрин ләрини мүғәддәс бир өмүр бәзәји кими дашыјыр, онларла өјүнүр, онларын фәрәһи илә јаша долуб камилләшир. Сонралар, тәһсил, иш, чох көрүб чох да көтүрмәк арзусу илә кәздији ири шәһәрләрин асфалт кү-

чәләриндә јеријәндә, үзүнә ачылан сәадәт вә ја әзијјәт гапыларындан кечәндә, хидмәт пилләканлары илә јухары-ашағы дијирләнәндә, бир сөзлә өмүр, һәјат, јашајыш дејилән тәбии өзүнүсәрфәтмәнин бүтүн мәрһәләләриндә көрпә ајагларынын торпагдан өјрәндији бу дөзүм, бу сәадәт вәтәндашлыг гүрурунун гранит өзүлүнә, инсан мә'нәвијјатынын әбәди тәнзимләјичисинә чеврилир. Бәхтијар Баһаб-задәнин әсәрләри дә көрпә ајаглары кими өзүнүн илк тәпәрини, илк дөзүмүнү Вәтән торпагындан, ел синәсидән алмышдыр!

Атәш өз-өзүндән
Бирдән-бирә јанмыр,
Бир шеј бу чаһанда
Изсиз вә сәбәбсиз,
Биһудә јаранмыр.
Вардырса јаранмыш;
Мүтләг јарадан вар.
Варсанса...
өзүндән
Әввәлчә атан вар.
Дүнја гуру бир сәс,
Гәм чәкмәјә дәјмәз.
Јүз-јүз итән олсун,
Мин-мин дә битән вар.
Шүкр ејлијәлим ки,
Бизләрдән һәм әввәл,
Һәм сонра Вәтән вар.

Н. В. Гогол белә бир фикир дејир: «Һәгигәтләр нә гәдәр алидирсә, онларла о гәдәр дә еһтијатлы олмаг лазымдыр, чүнки бирдән-бирә үмуми шејләрә чеврилә биләрләр: үмуми шејләрә исә инанмырлар». Поезијанын вәзифәси нәјин али, нәјин нагис олдуғуну гејдә алмагла, алини әлван епитетләрлә тәрәннүм, нагисләри исә түнд бојаларла инкар етмәклә битмир. Поезија һәм мәнфи, һәм дә мүсбәт кејфијјәтләри конкрет деталларда, әшја вә һадисәләриң көрүмлә әләгәләриндә, бир сөзүн, бир ифадәнин, тәлгин күчүндә әкс етдирмәји бачармалы, ән башлычасы исә охучунун фикир вә емосијаларыны лазыми мәчраја јөнәлтмәк үчүн бөјүк психоложи инандырычылыға малик олмалыдыр. Бәхтијар Баһабзадәнин «Вәтән вар» ше'риндән кәтирдимиз парчаја дигтәт едәк: илк бахышда о гәдәр дә бөјүк поетик чәкијә малик олмајан «шүкр ејлијәлим ки» ифадәси мәтн дахилиндә гәрибә бир тәлгин күчү газаныр, нисбәтән мүчәррәд сәчијјә дашыјан вәтәнпәрвәрлик мәфһумуну санки көјләрдән јерә ендирәрәк, дүнјанын бир парчасыны, бир күнчүнү доғма јурд, Вәтән дејиб әзизләјән һәр кәсин күндәлик вә әбәди севинчинә, һәјат енерјисинә чевирир. Шүкр едирсән ки, ајағынын алтында Вәтән торпағы, башынын үстүндә Вәтән көјү вар... Шүкр едирсән ки, гәдим тарихә, хошбәхт бу күнә вә мөһтәшәм кәләчәјә малик халгын вар, «ағсачлы бабаларын әглиндән, камалындан» јаранан ана дилин вар («Ана дили»), «кечмишдән аста-аста сөһбәт ачан сәс музәјин» — муғамын вар («Муғам»), «ешги хејирхалыг, гәсди мәһәббәт, танрысы исә Вәтән» олан вәтәнпәрвәрләрин («Чәкмәчи Әли») вар... Шүкр едирсән ки, дүнјанын бүтүн чајлары кими бу башдан о баша ахан, лакин дүнјанын һеч бир чајынын гисмәтинә дүшмәјән ачы бир тәле дашыјан Аразын вар вә бу Аразын Чәнуб адланан о тајында дәрдин вә

сәнәтин һејдәрбаба зирвәсинә јүксәлән Шәһријар, Шимал адланан бу тајында исә синәси Шәһријар дағлы Бәхтијар вар:

Бизим бир кимсәјә гәрәзимиз јох,
Биз ики гардашыг, бир анамыз вар.
Бир бөјүк торпагын ики оғлујуг
Орда Шәһријарам, бурда Бәхтијар.

Һәчминдән, форма вә мөвзусундан асылы олмајараг, Бәхтијар Баһабзадәнин бүтүн әсәрләринин поетик чөһһәрини мәшһур совет шаири А. Твардовскинин «Һәр шејә чавабдеһлик» кими сәчијјәләндирдији али вәтәндашлыг дүјгусу тәшкил едир. Вәтән вә Вәтәндаш — бәдән вә руһ кими бир-бирини тамамлајан ики мөвчудијјәт.

Вәтәндаш!
Нә көзәл сәсләнир бу сөз.
Вәтән әбәдидир,
Кедәријик биз.
Инсан гүдрәтлидир өз вәтәниндә
Билирик, дүнјаја биз нијә кәдик.
О бизи јарадан,
Биз она бәндә,
Јарадан уғрундан өлмәјә кәдик.

От, ағач торпагда көјәрдији, баш галдырдығы кими, вәтәндаш да аңчаг Вәтәндә бој ата, әрсәјә чата биләр. Вәтән јохдурса, вәтәндаш да, онун миниликләрин дәринликләриндән сүзүлүб кәләш гүруру да јохдур. Әз халгынын тарихинә, адәт вә ән'әнәләринә дөнүк чыханларын, доғма дилиндән үз чевирәнләрин, јурдунун јараларына көз јуманларын ағибәти Сәһл-Сумбатыґа (Сатгынлыг), Бен-Османын («Јоллар вә оғуллар») ағибәтиндән о јана кедә билмәз. Кимдир Сәһл-Сумбат? «Намәрддијин јол јолдашы, кишилијин гәними». Кимдир Бен-Осман? Милјонларла әрәбләрдән бири; она әрәб гадыны дөшләриндән сүд вериб, әрәб атасы доғма әрәб дилиндә бабаларындан мирас галан һикмәтләри чатдырыб, әрәб торпағы онун ајагларына кәзмәји, әрәб көјү исә нәфәс алмағы, хәјала далмағы өјрәдиб. Лакин Бен-Осман бүтүн бунлары јадындан чыхармыш, әсрләр боју топланан мәдәнијјәти вә мәнлији тапданан халгынын өлүм-дириг мүбаризәсинә гошулмаг әвәзинә, әрәб гызындан олан әрәб оғлуна, әрәб анасынын лајлаларындан өјрәндији әрәб дилинә, әрәб јеринә вә әрәб көјүнә арха чевирәрәк өзкә гапыларынын һәгарәт вә тәһгир долу нәвазишинә гысылмышдыр. «Елинә арха чевирән өз тәлејинә арха чевирир» дејибләр. Бу мәшһур халг мәсәли өз доғрулуғуну бир даһа тәсдиг едир: вәтәнинә арха чевирмиш Бен-Османа изсиз-нишанәсиз бир өлүм, Вәтән уғрунда мүбаризләрә исә мүстәгил, лик, вәтәндашлыг вә азадлыг бајрағы нәсиб олур:

Өз јурдумда гул олуб әср јарым әјилдим.
Мән вәтәндаш дејилдим!
Вурушдум кечә-күндүз, вурушдум сәһәр-ахшам
Бајраг галхды...
Мән бу күн
Вәтәндашлыг алмышам!

Б. Ваһабзаде поэзиясы эзбекеш фикрин, дүнја, инсан, севки вә азадлыг һаггында чырпынтыларын поэзиясыдыр. Бу поэзия тарихин шаһ дамарыны ахтарыр, бир сөзүн бир образын магнит сәһәсиндә кечмиши, бу күнү вә кәләчәји говушдурур, һәр дәфә дә дүнјанын тәләјинә бир нөгтәдән — бүтүн мә'нәви гүдрәтини инсанларын јолунда сәрф етмәјә һазыр олан фәдакар һуманизм зирвәсиндән јанашыр.

Б. Ваһабзадәнин мәһәббәт лирикасы заман вә мөкәна сығмајан, мүасир инсанын мә'нәви эзәблары, көнүл чырпынтылары, үрәк јанғысыдыр. Онун бу сәпкидә олан ше'рләри поэзиямызда фәлсәфи лириканын ән көзәл нүмунәләри сајыла биләр. Ади фәрди сыхынтылардан («Пајыз дүшүнчәләри»), бахымсызлыгдан вә бикәнәликдән нәсли кәсилмәк тәһлүкәси гаршысында галан гарағачдан («Гарағач») тутмуш, нейтрон бомбасына, роботлара, үрәјин көчүрүлмәсинә гәдәр һәр шејдә Б. Ваһабзаде поэзиясы инсан тәләјини, онун кәләчәјини ахтарыр. Бу поэзия атылмышларын тәләјиндән од тутуб алышан бир гәлбин («Атылмышлар»), һагт илә һаһагтын өлүм-дирим мүбаризәсиндә ичин-ичин инләјән вичданын («Гимәт», «Изтирабын сону»), планетимизи золаг-золаг едән тәзадлардан доған нараһатлыгын («Тәзадлар») вә ән башлычасы илк аддымы нечә-нечә минилликләр бундан габаг атылмыш мүгәддәс бир кәләчәјин поэзиясы, рәнkindән, дилиндән вә дининдән асылы олмајараг бүтүн инсанларын чан адыгы «икинчи сәсин» — әдәләтин поэзиясыдыр

• Тутушмушам, чакмаг јохдур алышмаға.
Ғајнајырам, тәпәрим јох, нә чошмаға, нә дашмаға,
Үрәјимин сөзләрини оба-оба данышмаға,
Дәдә-Горгуд тимсалында озан ола,
Бир гәрибә јуху көрдүм, истәјимчә јозан ола!

АЛДЫН

**«Дағда
шәләлә кими»**

ЈАШЫЛ ЧӘМӘН, АҒАЧ АЛТЫ, БИР ДӘ КИ, ТҮНД ЧАЈ...

Күллү багча... арх кәнары... бир ахшам чагы,
Отурмушут көлкәликдә гардашымла мән.
Хышылдадыр, хәфиф-хәфиф күләк әсиркән, —
Башымызын үстүндәки чарпаз будагы.
Бизсә бундан һөзз алараг һеј дөнә-дөнә
Нәзәр салыб тәбиәтин әлван һүснүнә,
Данышмырыг... Дәрин сүкут чөкүб ортаја.
Мүсаһибим бајагдандыр бугланан чаја
Зилләјәрәк көзләрини дүшүнүр мүдам...
Нәдәнсә чох фикирлидир јенә бу ахшам.
— Чајыны ич.

О / чнмәјир.

— Нә вар, нә олмуш?
Сөјлә көрүм, һалын инди нәдән позулмуш?
Шүкүр олсун гајытмысан севинәк, күләк,
Сән өмрүнүн бағчасына нәш'әдән күл әк!
Даныш, гардаш, бәлкә бир дәрә үз вермиш сәнә?!
Јенә динмир...
— Чан гардашым, бир дилләнсәнә! —
Дедикдә о, тәслим олуб бу инадыма,
Дејир: — Инди бир һадисә дүшдү јадыма,
Кәдәрләндим... динлә, сәнә данышым ону.
Бил дәрдимин, дүшүнчәмин нә олдуғуну;
Чәһһәдә бир еллимиздән достум вар иди.
Мәним үчүн дар күнүмдә гәмкүсар иди...
Һәрдән сөһбәт еләјирдик дөјүш јатанда,
Кәләчәклә јашајырдыг һәмин бу анда.
Бир күн достум деди: «бир дә бағчамызда мән,
Чичәкләрин арасындан кечәчәјәмми?
Көлкәликдә, отлар үстә отуруб һәмән,
Вәтәнимин түнд чајындан ичәчәјәмми?...»
Буну деди, бир аз кечди... курлады топлар...

Биз һамымыз тез сарылдыг бирдән силаһа,
Дөйүш гызды... гоңду бу дәм бир дәли рүзкар,
Оннан сонра мән достуму көрмәдим даһа.
Будур, инди о накамьн гәлбиндән кечән
Јашыл чәмән, ағач алты, бир дә бу түнд чај.
Инди онсуз бу дүнјаја нечә бахым мән?
Будур мәни дүшүндүрән бајагдан бәри...
Дејиб гәмли сөһбәтини гуртараң заман,
Көрдүм артыг долухсунмуш онун көзләри.

.

Дүнја мәним көзүмдә дә ода бүрүнүр.
Гәлбимизә һаким олур дәрин бир мөлал.
Сојујараг гаршымызда чај буза дөнүр.
Нә ичән вар, нә данышан... Ат чапыр хәјал —
Һәмән әскәр, һәмән накам алнында гүрүр,
Кәлир, мәним көз өнүмдә чанланыб дурур.
Мән санырам инди ону үлви, мүгәддәс.
Чинкилдәјир гулағымда бир аһәстә сәс:
«...Достум! Көрән бир дә күллү бағчамызда мән,
Чичәкләрин арасындан кечәчәјәмми?
Көлкәликдә, отлар үстә отуруб һәмән,
Вәтәнимин түнд чајындан ичәчәјәмми?..»

1944

САБАҢЫНЫЗ ХЕЈИР ОЛСУН

Зүлмәт кечә әридикчә арам-арам дан сөкүлүр,
Кечир көјүн чырағлары... көј ағарыр... сәһәр күлүр.
Күнәш әлван бојаларла зинәт вериб үфүгләрә,
Бојландыгча дан јериндән өрпәјини сәриб јерә;
Тәкәр кими көј үзүнә вара-вара,
Дејир гадир инсанлара:
— Сабаһыңыз хејир олсун!

Бир ағсачлы гоча алим миз далында әјләшәрәк,
Јорулмадан нурландырыр кечәдән та сәһәрәдәк
Елмин сөнмәз чырағилә ачылмамыш сирриләри,
Күлүр онун арзусуна камалынын ал сәһәри.
О сәһәрин шәфәгләри көзләриндә чимә-чимә,
Дејир санки бу алимә:
— Сабаһыңыз хејир олсун!

Позуб дәриң сүхүнәти ачылдыгча дарвазалар,
Чыхыр әмәк /ордулары, үзләриндә күлүр баһар.
Тәк-тәк аддым сәдалары сәсләндикчә орда-бурда,
Чичәк ачыр додағларда:
— Сабаһыңыз хејир олсун!

«Вахтдыр» дејә бағырдыгча заводларын о кур сәси —
Хош әмәјин һәр сүһ чағы чошан гадир тәнтәнәси,
Мәдәнләрин үзәриндә ганадыны көрә-көрә,
Дејир санки фәһләләрә:
— Сабаһыңыз хејир олсун!

1944

АНА

Ана, ана, сән гысалдыб өмрүнү,
Мәнә даим узун өмүр диләдин.
Эридиб өз көзләринин нуруну
Мәним өмүр жолларыма чиләдин.

Күндә жүз жол мән сәчдәнә кәлирәм,
Мәһәббәтә сәчдә әвәз дејилмиш.
Әзиз анам, әјри белин, билирәм,
Бешијимә әјилмәкдән әјилмиш.

Нә бөјүкдүр көксүндәки гәлб сәнин,
Кечирирсән мин аловдан өмрүнү?!
Бирчә анлыг јухусуна көрпәнин
Сән верәрсән бүтүн галан өмрүнү.

Һарда олса бир јердәдир һәр заман;
Ана гәлби баласындан кен дејил!
Әкәр ана үрәјинә тохунсан,
Гуш јувасы дағыдырсан елә бил.

Нола гәлбим, анам кими ананын
Һәр чөврүнә, һәр назына дајана.
Сәнин зәиф вүчудунун өнүндә
Алчалмаг да учалмагдыр, ај ана!

1953

ЈЫХЫЛМАЈАСАН

Бу күн ајаг ачдын, гызым, илк дәфә,
Нәнән јеришинә мүбарәк деди.
Јыхыла-јыхыла сән јеридикчә
Елә бил гәлбимдә чаһан јериди.

Бу башдан о баша кетдин евдә сән,
Мән елә билдим ки, дүнјаны кәздин.
Әлләрин гуртарды имәкләмәкдән,
Ајағын јер тутду, а гызым, сәнин.

Сәнин аддымларын башлајыб евдән
Дүшәчәк күчәјә, шәһәрә, кәндә,
Гәлбин өз јурдундан ајрымасын, сән
Өлкәләр долашыб, елләр кәзәндә.

Јердән үзүлмәсин һеч ајагларын,
Кәз бу ана јурду, ана торпағы.
Јыхылыб күчүнү јердән ал, өјрән
Сән ајаг үстүндә мөһкәм дурмағы.

Вәтәнин гојнуна бала тәк сығын,
Тәк онун өнүндә баш әј, сән әјил.
Кениш синәсинә ајаг басдығын
Бу ана торпағы сән өз синән бил.

Даима вүгарла өтүшсүн өмрүн,
Әјилмә, јыхылма, гызым, һеч заман,
Јыхыла-јыхыла кәзсән дә бу күн,
Һәјат јолларында јыхылмајасан!

1953

ЧИНАР

Мәс'уг Әлиоглуна

Бир чај кәнарында чаван бир чинар
Торпагдан күч алыб галхды, учалды.
Јазда жарпаг ачан јашыл будаглар
Дүбинә хәфифчә бир кәлкә салды.

Исти јај күнләри јолдан өтәнләр
Әјилиб әввәлчә су ичди чајдан.
Сонра кәлкәликдә јатды бир гәдәр
Бүтүн јорғунлуғу чыхды чанындан.

Јарпаглар әл чалды, динди, нә динди,
Олду өз ишинә өзү дә һејран.
Чинар гүррәләнди, чинар севиңди
Инсанын ишинә јарадығындан.

Әтраф чәмәнлији гојнуна алды,
Күнбәкүн бөјүдү о, фәрәһиндән.
Деди өз-өзүнә: — Бојум учалды
Инсана хидмәтлә јашадыгча мән.

Мејвәм олмаса да, сәринлијимлә
Мән инсан оғлуна сирдашам, сирдаш.
Гурујандан сонра кетүјүм белә
Инсанын ишинә јарајады каш.

Илләр өтүб кечди, чинар гочалды,
Гуруду, јаз кәлди ачмады жарпаг.
Кәлкәси олмады, дәрд ону алды,
Олду хиффәтиндән синәси дағ-дағ.

Бир күн күләк гопду, отлар өпүшдү,
Чинар бир һәмләдә гопду јериндән.
Бирбаш енли чајын үстүнә дүшдү,
Санки нәфәс алды чинар дәриндән.

Инди дә адамлар онун үстүндән
Јол салыб кечдиләр о јан, бу јана.
Фајдалы өмрүтәк фајдалы олду
Гуру кевдәси дә онун инсана.

1954

179766

АА

М. Ф. Ахундов adına
Azərbaycan Respublikası
KITABXANASI

КӨРПӘ НӘФӘСИ

Бир азча чыханда көрпәнин сәси,
Ананың көзүндә гаралыр чаһан.
Гушлар дилә кәлир, ана нәфәси
Бала нәфәсинә тохунан заман.

Айры дүшән сулар бирләшир бу дәм,
Һәсрәтләр говушур бири-биринә.
Елә бил јухуја чеврилиб аләм
Гонур көрпәчијин кирпикләринә.

Күләкләр әсмәсин, шимшәк чахмасын
Көрпә јухусунда күл дәрән заман.
Көјләр курламасын, селләр ахмасын
Ана көрпәсинә сүд верән заман.

Гушлар нәғмәсини десин аһәстә,
Ајылмасын — дејә көрпә јухудан.
Ана әјиләндә бешијин үстә,
Оун да өнүндә әјилир чаһан.

Бешикләр үстүндә бир чыраг тәкин
Аналар сүбһәчән үрәк јандырыр.
Јанан ана гәлби өз көрпәсинин
Өмүр јолларыны ишыгландырыр.

1954

АНА ДИЛИ

Дил ачанда илк дәфә «ана» сөјләјирик биз,
«Ана дили» адланыр бизим илк дәрслијимиз.
Илк маһнымыз — лајланы анамыз өз сүдүлә
Ичирир руһумуза бу дилдә килә-килә.

Бу дил бизим руһумуз, ешгимиз, чанымыздыр,
Бу дил бир-биримизлә әһди-пејманымыздыр.
Бу дил танытмыш бизә бу дүнјада һәр шеји,
Бу дил әцдадымызын бизә мирас вердији
Гијмәтли хәзинәдир... ону көзләримизтәк
Горујуб, нәсилләрә биз дә һәдијә верәк.

Бизим уца дағларын сонсуз әзәмәтиндән,
Јатағына сығмајан чајларын һиддәтиндән,
Бу торпагдан, бу јердән,
Елин бағрындан гопан јанығлы нәғмәләрдән,
Күлләрин рәнкләриндән, чичәкләрин ијиндән,
Мил дүзүнүн, Муғанын сонсуз кенишлијиндән,
Ағсачлы бабаларын әглиндән, камалындан,
Дүшмән үстүнә чуман о Гыратын налындан
Гопан сәсдән јарандын.
Сән халғымын алдығы илк нәфәсдән јарандын.

Ана дилим, сәндәдир халгын әгли, һикмәти,
Әрәб оғлу Мәчнунун дәрди сәндә дил ачмыш.
Үрәкләрә јол ачан Фүзулинин сәнәти,
Еј дилим, гүдрәтинлә дүнјалара јол ачмыш.
Сәндә мәним халғымын гәһрәмәнлығла долу
Тарихи варағланыр,
Сәндә нечә мин иллик мәним мәдәнијјәтим,
Шан-шөһрәтим сахланыр.
Мәним адым-санымсан,
Намусум, вичданымсан!

Милләтләрә, халглара, халгымызын адындан,
Мөһәббәт дастанлары ярадылды бу дилдә.
Москвада Пушкинә һәйкәл гојулан заман,
Она абидә гојду бу дилдә Ширвани дә.
Бу дил танытмыш бәзә бу дүнјада һәр шеји.
Бу дил әчдадымызын бизә гојуб кетдији
Ән гијмәтли мирасдыр; ону көзләримизтәк
Горујуб, нәсилләрә биз дә һәдијјә верәк!

Еј өз доғма дилиндән данышмағы ар билән,
фасонлу әдабазлар,
Гәлбинизи охшамыр гошмалар, телли сазлар.
Бунлар, гој, мөним олсун,
Анчаг вәтән чөрәји сизләрә гәним олсун.

1954

СУАЛ

Јајда тут, пајызда алма, нар јејән,
Һәр фәслин башында тәзә бар јејән
Јанағы гырмызы, бојну топ оғлан,
Дадлы мејвәләри јемәк асанмы?
Ајылыб өз шылтаг ојунларындан,
Өмрүндә бир ағач басдырмысанмы?

1955

Мин кедиш, мин кәлиш олур бир анда,
Говур бир-бирини санки нәсилләр.
Мән һәр тәзә или гаршылајанда:
— Нә јаман тез кечир — дејирәм — илләр.

ИЛЛӘР

Бөјүмәк ешгилә ушаглыгда мән
Бојуму өлчәрдим күндә он кәрә.
Чох вахт киләјләниб кичиклијимдән,
Гибтәјлә бахардым мән бөјүкләрә.

Өзүмү һәкимә, каһ мүәллимә,
Каһ да мүһәндисә мән бәнзәдәрдим.
Атамын һәр кичик һәрәкәтини
Бөјүк бир һәвәслә тәглид едәрдим.

— Үзүм түкләнәчәк бәс нә вахт? — дејә
Он дәфә бахардым күндә күзкүјә.
Јашымы демәјә мән утанардым,
Өзүмдән бөјүјү хошбәхт санардым.

Бөјүмәк истәрдим мән күндә бир јаш,
Истәрдим тез өтсүн ајлар, фәсилләр.
Һәфтәләр өтдүкчә һеј јаваш-јаваш
— Нә јаман ләнк кечир — дејәрдим — илләр.

Илләр ләнк кечмәди, һәр анда илләр
Мин инсан өмрүндән кам алды кечди.
Бир заман көрдүм ки, отуз јашым вар,
Илләр сачларыма дән салды кечди.

Дәјишир инсанда мәһәббәт, һәвәс,
Илләр дә өмүрдән кетмир бош јерә.
Бу күн бөјүкләрә дејил, нәдән бәс
Гибтәјлә бахырам мән кичикләрә?

Дејин, һара белә тәләсирсиниз,
Сизсиниз өмрүмүн јелкәни, илләр?!
Мән сизи говардым ушаглыгымда,
Инди говурсунуз сиз мәни, илләр

1955.

СЭРҲӘД АҒАЧЛАРЫ

Чәмәнләр, чајырлар, көј бичәнәкләр
Дүшмүр хәритәјә нәдән чох јердә?
Анчаг сәрһәд боју дуран дирәкләр
Гырмызы хәтт чызыр хәритәләрдә...

Бу ағач дирәкләр јәгин бир заман
Мешәдә вүғарлы бир ағач олмуш.
Шәрәфлә өмр едиб јашадығындан
Гушларын јувасы она тач олмуш.

Артарды вүғары онун анбаан,
Азад гушлар үчүн олдугча сыгнаг.
О вахт нә билсин ки, өтәчәк заман,
Өзү азадлыға сәрһәд олачаг.

Гушлар, азад гушлар вериб сәс-сәсә
Онун башы үстән учарды шән-шән;
О да шадланарды бундан... Бу күнсә
Сәрһәд гајырмышлар онун өзүндән.

Мешәдә вүғарлы бир ағач икән
Истәрди инсана о, јолдаш олсун.
Јохсулун евиндә ја бир пилләкән,
Ја бир дәһрә сапы, ја бир хыш олсун.
Талеји башга шеј көстәрди она:
Сәдд олду о, инсан арзуларына.

Башынын үстүндә дајаныр булуд,
Онун доврәсиндә рузкар инләјир.
О, сәрһәд бојунда көтүк олунча,
Јохсулун печиндә јанајдым, дејир...

Еј тахта дирәкләр, сизи дүнәндән.
Јетишән тахыл тәк бичиб гырајдым.
Јанан үрәкләрин атәшијлә мән
Сизи тонгал едиб алышдырајдым.

Бир чәпәр олдунуз әсрләрлә сиз
Өнүндә һәр ешгин, һәр хош нијјәтин;
Сизин аловунуз гурудар анчаг
Көз јашыны бүтүн бәшәријјәтин!..

1955.

ҮРӘК

Мәнә дејирләр ки, данышан заман,
Јаман ғышғырырсан, әл-гол атырсан,
Аста данышсана, аста динсәнә
Учадан данышмағ зәрәрдир сәнә.

Мән буну билирәм, анчағ нејләјим,
Ајрыла билмирәм тәбиғатимдән.
Әсир нифрәтимдән тир-тир үрәјим,
Дашырам сел кими мәнәббәтимдән.

Дешәр үрәјими кизли сирр мәним,
Үрәјим сәсләнәр һәр сөнбәтимдә.
Орта јолум јохдур, дәриндир мәним
Сонсуз нифрәтим дә, мәнәббәтим дә.

Чошмағ, гәзәбләнмәк зәрәрдир дејә,
Ујуша билмирәм мән сакитлијә.
Үрәкдир чошдуран мәни дәнизтәк
Сәнсиз бир һәјата һеч дедим, үрәк!

Көнүлсүз бир тикә өтмәз боғаздан,
Үрәклә јејәрәм анчағ јүз тикә.
Кәрәк ајрылмасын көнүлдән инсан,
Чана дәрә кәтирәр көнүлсүз тикә.

Будагдан үрәксиз күл дә дәрәндә,
Елә бил, башымдан бир думан чыхыр.
Сән мәнән, еј үрәк, үз дөндәрәндә,
Шаир олдуғум да јадымдан чыхыр.

Гуруча тахтајам сәнән ајры мән,
Алышмағ истәрәм, мәни дәрә алар.

Сән мәним одумсан, һәрарәтимсән,
Одсуз алышармы гуру тахталар?!

Инсанын арзусу, ешги, әмәли,
Үрәјә бағлыдыр, ондадыр илһам.
Күләндә үрәклә күләрәм, бәли,
Үрәклә ағларам, әкәр ағласам!

Мәнә гүввәт верән, еј ана торпағ,
Нә сәнән дөнәрәм, нә мәсләкимдән.
Үрәклә јашадым, үрәклә анчағ,
Јалныз үрәклә дә өләчәјәм мән!

1956.

ТӘКЛИК

Хәјал каһ дағдадыр, каһ да аранда;
Каһ көјә жүксәлир, каһ енир инсан.
Отагда бир саат тәк отуранда,
Јүз илин дәрдијлә жүкләнир инсан.

Елә бил диварлар кәлир үстүнә,
Гулағын сәсләнир, гәлбин дөјүнүр.
Альшыб јанырсан сән өз түстүнә,
Нидалар көзүндә суала дөнүр.

Бездирәр,
Тез јорар дүшүнчәләр дә,
Нәфәсини вериб дәрә удар инсан.
Өзүндән башгасы олмајан јердә,
Инсан олдуғуну унудар инсан...

Бир күнәш бәс едәр, пәришан олма,
Сәнин јүз Күр гәдәр көз јашын олса.
Мин дәрә һүчум етсә, көнүл, сыхылма,
Бир нәфәр дәрә билән сирдашын олса!

Јарпағы тез солар тәк ағачын да,
Архасы јохдурса нечә солмасын?
Мешәләр султаны, мешәләр шаһы
Асланын өзү дә јалғыз олмасын.

Дүнјаја кәлмәдик биз әбәс јерә,
Инсаныг, инсан да бизә кәрәкдир.
Бағатәк гынына чәкиләнләрә
Үрәк нә кәрәкдир, дил, нә кәрәкдир!

Чәј чаја говушмаз, сулар дашмаса,
Улдузун улдузла үнсијјәти вар.

Көјдә булудлар да гошалашмаса,
Нә илдырым чахар, нә јағыш јағар...

Јол тапа биләрми саз үрәкләрә,
Мизраб аста-аста телә дәјмәсә?
Чыхармы гөнчәдән тәк бирчә кәрә —
Бүлбүлүн нәфәси күлә дәјмәсә?

Өз ел-обасыны тәрк етдијиндән
Тәк-тәнһа доланыр бајгуш бу күн дә,
Колларын дибиндә тәк битдијиндән
Бојну бүкүк олур бәнөвшәнин дә.

Од вурмаса габда су даша билмәз,
Гуш да тәк ганадла дағ аша билмәз.
Көсөјүн икиси чөлдә дә јанар,
Бири очагда да алыша билмәз.

Гәлбимдә мин сөзүм, мин сөһбәтим вар,
Мән дејим,
сиз дејин,
дил јорулмасын.

Јығылын, јығылын, башыма, достлар,
Мәним бир күнүм дә сизсиз олмасын!

Достларын гәлбидир јурдум, мәскәним,
Үрәкдә бир нискил кәрәк олмасын!
Сағлығым бир јана, а достлар, мәним
Сојуг мазарым да неч тәк олмасын!

1956.

ӨМҮР

Ж. Мәммәдәлијевә

Дејирләр, чох аздыр јүз ил, әлли ил,
Инсане бир өмүр кифәјәт дејил.
Һәлә иситмәмиш өз јеримизи,
Өлүм чәллад олуб һаглајыр бизи.

Дејирләр, шириндир дады дүнјанын,
Каш ики олајды өмрү инсанын.
Нола чалышајдыг өмрүн бириндә,
Сонра әјләнәјдик биз дикәриндә.

Һәрә өз өмрүнә бир чүрә бахмыш,
Һәрә бу дүнјаны бир чүрә анлар.
Чаһанда бәс нәдән зөвг алачагмыш
Зәһмәтин өзүндән зөвг алмајанлар?

Јүз-јүз өмүр белә аздыр доғрусу,
Бир өмрү инсана аз сајанлара.
Һарамдыр бу һава, һарамдыр бу су,
Әјләnmәк ешгилә јашајанлара.

Јашамаг-јанмагдыр, јанасан кәрәк,
Һәјатын мә'насы јалныз ондадыр.
Шам әкәр јанмырса, јашамыш демәк
Онун да һәјаты — јанмағындадыр.

Өмрү аз олса да, ғартал енмәди,
Деди, сәмаларда өз ојағым вар.
Өмрүн азлығындан киләјләnmәди
Өмрү инсан кими баша вуранлар.

«Бу дүнја беш күндүр» — дејиб һәр јердә
Сағ икән гәбирдә узанан да вар.
Өз алын тәрилә бирчә өмүрдә
Јүз инсан өмрүнү газанан да вар.

1956

30

ГАРА САЧЛАР, АҢ САЧЛАР

Сачларыма дән дүшүр, дән дүшүр, јаман дүшүр,
Һәр баханда анамын үрәјинә ган дүшүр.
Бу ағ сачлар, ај ана, сәни дәрдә салмасын,
Сачымын ағлығындан ганын һеч ғаралмасын!

Альшырам кечәләр стол архасында мән,
Сачларым да ағарыр гәлбимин атәшиндән.
Сән демә ки, баламын бәлкә кизли гәми вар,
Вахтсыз ағаран сачын өзкә бир аләми вар!

Өлүм белә гәм дејил бу һәјаты дујана,
Мән бу ағ сачларымла өјүнүрәм, ај ана!
Ғара, шәвә сачлары тәбиәт вәрмиш мәнә,
Мән күвәнә билмәрәм онун бу төһфәсинә.

Зәһмәти һәјатымын илк бәзәји санмышам,
Ағ сачлары һәјатда мән өзүм газанмышам.

1957.

31

КАҒЫЗЛАР

Кағызлар, ај кағызлар,
Нә кениш гәлбиниз вар!
Нә гәдәр ки, ағсыныз,
Көрпәчә ушагсыныз.
Нә гәсдиниз вар сизин,
нә дә күдүрәтиниз.
Ајна кими тәмиздир
гәлбиниз, сурәтиниз.
Елә ки, јазылдыныз,
тәзә мә'на кәсб едиб,
јени доғулурсунуз.
Јеткин бир чаван кими
ја хејирхah, ја да ки,
бир чани олурсунуз.
Әлләшәрәк үз-үзә
Дәрдлиләр өз дәрдини
көчүрүр көксүнүзә.
Охујана мүсаһиб,
охуја билмәјәнә
мүәммалы сирсиниз.
Сиз һамынын дәрдини
көтүрә билирсиниз.
Дәрдлиләр сизи анчаг
өзүнә сирдаш билир.
Һеч кәсә дејилмәјән
кизли сөзләр, сирриләр
тәкчә сизә дејиләр.
Һичран бајрам едәндә,
Ашиги инләдәндә,
Сиз көнүлдән-көнүлә
хош хәбәрләр апаран
бир гасид олурсунуз.

Кеченин бир чагында
Севәнин отагында
күнтәк доғулурсунуз.
Кағызлар, ај кағызлар,
Сиздә даш әсрләрин
нечә-нечә сирри вар.
Сиз өтән әсрләрин
бир-бирилә сөһбәти,
данышан дилисиниз.
Фикирләрин, хиссләрин
чанлы шәкилисиз.
Торпагларда чүрүјән
үрәкләрин, башларын —
бөјүк мәсләкдашларын
Фикри, һәјәчанлары,
Мә'налы өмүрләрин
ән мә'налы анлары
јашајыр тәкбә сиздә —
о кеңиш гәлбчиниздә.
Һәр кәлмәни, һәр сөзү,
уда-уда кағызлар,
Јаланы да кәтүрүр,
доғруну да кағызлар.
Кағызлар, ај кағызлар,
сизин кен синәнизә
нәғ мәләр дә јазылыр,
өлүм һөкмләри дә.
О ганлы һөкмләрә
оғул истәр таб едә!
Синәнизә һижләләр,
бөһтанлар јазыланда,
Сиз кағызылдан чыхыб
бир һөкмдар оlanda,
Һәгигәтдән утаныб
нијә әримирсиниз?
мәкәр сиз дәмирсиниз?

33

Бә'зән синәниз үстә
 Лајиһәси чәкилир
 бир кәндин, бир шәһәрин,
 Бә'зән дә синәниздә
 талеји һәлл олунур
 бир өлкәнин, бир јерин.
 Нечин бә'зән инанмыр
 адамлар бир-биринә,
 Ширин вә'дәләринә?
 Бир-бирилә севишир
 илләр боју чаванлар;
 Евләnmәјә кәләндә
 анчаг әввәлчә онлар,
 Әһди-пејманларыны
 кағыза көчүрүрләр.
 Мәһәббәти бу чансыз
 кағыздамы көрүрләр?

 Кағызлар, ај кағызлар,
 Нә бөјүк күчүнүз вар!
 Сиз өлкәдән-өлкәјә
 гуш кими учарсыныз.
 Атом ача билмәјән
 јолу сиз ачарсыныз.
 Будур әсрин һикмәти;
 бир кичик арајышын
 һөкмү, күчү, гүдрәти
 мин инсанын күчүндән
 бә'зән чох үстүн олур.
 Бир кағызын күчүјлә
 бирчә анын ичиндә
 ил доланыб күн олур.
 Кағызлар, ај кағызлар,
 Нә бөјүк һөкмүнүз вар!

1958

ШЕ'Р ВӘ МӘН

ир сојуг бахышдан, бир һагсыз ишдән
 әрһал көјләр кими тутулурам мән.
 Нам бу һалыма дөзә билмәјир
 «Һәр шеји гәлбинә салма, кәл — дејир —
 Көрдүјүн һәр шеји гәлбинә јазсан,
 Оғул, бу дүнјада чох јашамазсан».

Ана, гынамырам әсла мән сәни,
 Сән доғру дејирсән, бәли, һаглысан.
 Узун өмр истәјән — гәми, гүссәни
 Кәрәк үрәјинә салмаја бир ан.

Батан бир күнәшин, солан јарпағын,
 Гурујан чешмәниң, сөнән очағын
 Дәрдини, гәмини гәлбә салмадан,
 Биринин дәрдинә ортаг олмадан,
 Јашамаг, ај ана, јашамагмыдыр?
 Һәјат мөкәр анчаг кеф-дамагмыдыр?

Демә бу дүшүнчә, бу хәјал нәдир?
 Дүшүнмәк көзәлдир дәриндән-дәрин.
 Өмрү башдан-баша бир әфсанәдир
 Нәш'әни нәш'әдә тапан кәсләрин.

Көјләрин аһындан думан, чән доғур,
 Ше'р дә хәјалдан, фикирдән доғур.
 Јазырам ше'рими мән јана-јана,
 Һеч кәси севмәјән өзү севилмәз.
 Һәр шеји гәлбимә салмасам, ана,
 Ше'рим көнүлләрә јол тапа билмәз.

Һәр шеји гәлбимә салмасам әкәр,
Мән чох јашајарам, бу сөзүн һагдыр.
Ше'римсә өзүмдән тез өлүб кедәр,
Белә јашамагса — јашамамагдыр.

Үрәк доланырса мәнзилбәмәнзил,
Чошурса, дашырса, јашајыр демәк.
Мәнә өз өмрүмү узатмаг дејил,
Ше'римин өмрүнү узатмаг кәрәк!

1959

ДҮНЈАМЫ, МӘНМИ

Ушаглыг шәклимә һеј бахырам мән,
Илләр хәјалымдан сүзүлүб кечир.
Ширин хатирәләр кәзүм өнүндән
Кәһ ағлајыб кечир, кәһ күлүб кечир.

Күчәдән тапдығым рәнкли бир шүшә
Көнлүмү нә гәдәр севиндирәрди!
Адамлар, адамлар мәни һәмишә
Охшајар, әзизләр, хош диндирәрди.

Хәјалән учардым улдуза, аја,
Бир тәзә севдаја дүшәрдим һәр күн.
Елә биләрдим ки, бу гоча дүнја
Мәнимчүн јараныб, анчаг мәнимчүн.

Дүнја һәмин дүнја дејилми, аја,
Бәс нечин мәнимлә әјләнмир јенә?!
Артыг көһнә дүнја, бу гоча дүнја
Өзкә чүр көрүнүр, өзкә чүр мәнә!..

Бәлкә ајрылмышам өзүм-өзүмдән,
Өзкә бир адамам бәлкә инди мән?!
Дүнја көзәлләшир, дәјишир аләм;
Өмүр јолларыны бир анда кечдим.
Анлаја билмирәм, гана билмирәм
Дүнјамы дәјишди, мәнми дәјишдим?

1959

КУРД-ОВШАРЫ

Нју-Йоркун, Бостонун
 концерт салонларында
 сәсләнир «Курд-овшары».
Ондакы пак дујгулар
 јад өлкәдә сәсләниб,
 чошдуруп дујгулары.
Өлкә јад ола биләр,
 анчаг дујан үрәкләр
 һәр өлкәдә үрәкдир.
Сәнин һисс етдијини
 о да һисс едәчәкдир.
Өлкәләр башга-башга,
Адлары башга-башга.
Һәр јерин өз сәрвәти,
Өз вары башга-башга.
Ганунлары чүрбәчүр,
Ғајдалары чүрбәчүр.
Һәр јердә бир чүр вуруп
 анчаг бүтүн үрәкләр,
Сәрһәдләрдә диқәлән
 чансыз, тахта диқәкләр
Сәдд чәксә дә торпаға,
 көјә, һаваја, суја,
Сәдд чәкә билмир анчаг
Ғәлбә, һиссә, дујгуја.
Америкалы ағалар,
Сизә бир суалым вар;
Јәгин истәмәздиниз,
 нечә-нечә дағлары,

 чајлары, океанлары
 ашарағ «Курд-овшары»,
 јурдурузда курласын!
Нә етмәк, гулаг асын
 балача билдијиниз
 халгын көнүл сәсинә.
Сиз һејран галырсыңыз
 халгымын јаратдығы
 Сәнәт абидәсинә!..
Сәнәт дағлары ашды,
 көнлүмүздән сүзүлүб
 көнлүнүзә јол ачды.
Ахы бу маһнынын да
Паспорту јохдур..
 Онда
Нә үчүн сәрһәдләри
Ғапаја билмәдиниз
Онун үзүнә бәс сиз?
Ғоҗаман бир милләтин
 јаратдығы бу муғам.
Дејир: мән өз күчүмү
 үрәкләрдән алмышам!
Мәним кушәләримдә
 нәбзи вуруп дәмәдәм
 гоҗаман бир милләтин..
Мән әбәди сәсијәм
 мәһәббәтин, шәфғәтин.
Дејир: чан јангысыјам
 мән бу көјүн, бу јерин.
Ширин пычылысыјам
 узун һичрандан сонра
 Бирләшән һәсрәтләрин.
Дејир: мән арзуларчын
 дөјүнән үрәкләрин
 кизли титрәмәсијәм.
Баласынын даһынча
 су сәпән аналарын
 хејир-дуа сәсијәм.
Сәсләнир «Курд-овшары»..
Кирпикләрә јаш гонур,
Мәним дә, онларын да

нэзэриндэ бу анда
 бирчэ мэ'на охунур:
 Мэним дујгуларымы
 о да дујур бу дэмдэ,
 Јазыр ејни дујгуну
 элимдэки гэлэм дэ.
 «Күрд-овшары» чошдурур
 арзуну, дилэклэри,
 Силир нэзэримиздэн
 сэрһэдлэрдэ дајанан
 о чансыз дирэклэри...
 Кизли дидишмэлэрэ
 Сон гојулур бир кэрэ!
 Үрэклэрдэн гопмајыр
 Нэ ағрылар, нэ аһлар,
 Денизлэрэ төкүлүр
 Бүтүн ганлы силалар.

1959

ҺӘКИМЛӘ СӨҺБӘТ

Үрәјим санчан кими,
 һәким достум тутараг
 Дәрһал мәним нәбзими
 Сајыр: — Бир, ики,.. дохсан...
 Сән өзүнә бахмаға
 Көр нә гәдәр сојугсан.
 Јох, достум, белә олмаз,
 Динчәл, чох да ишләмә,
 Бир сүмүксән, бир дәри.
 Раһатлыг вер бејнинә,
 Ат бу дүшүнчәләри.
 Әјләшиб нүсхә јазыр;
 — Бир дә... ич бу дәрманы
 һәр күн хәрәқдән әввәл.
 Наһардан сонра динчәл,
 Даһа нәләр, әј нәләр —
 Узун сичилләмәләр..
 — Сәнә гурбан, әј һәким,
 Бу гајда-ганунлара
 Дөзә билмәз үрәјим.
 «Дур» демәк олармы һеч
 һава илә бәрабәр
 Ениб-галхан чивәјә?
 Гәлби салмаг олармы
 Балача чәрчивәјә?
 Анчаг дүздүр, дүнјада,
 Бир инсан өмрү гәдәр
 Јашамаг истәјәнләр,
 Сөзсүз көзләсин кәрәк
 Бу гајда-ганунлары,
 Әзбәр билсин онлары...
 Анчаг инсан хәјалы

Неч бир ганун-гајдаја
 һәлә сәчдә ғылмамыш.
 Әбәдијјәт наминә
 Јарадан инсанлара
 ганунлар јазылмамыш.
 Хәјал, сәрһәд танымыр
 О дүшүб дәмдән-дәмә
 Истәдији вахт учур
 Истәдији аләмә.
 Әкәр мән чырағамса,
 Ширин дүшүнчәләрим
 Ишығымдыр, ај һәким;
 Мәни көјә учалдан
 О хош дүшүнчәләрдән
 Ахы нечә әл чәким?!
 Ахы, нечә әл чәким
 Гәлбимә зинәт верән
 Дөвләтимдән, варымдан –
 Бу дүнјада ән әзиз
 Вәфалы достларымдан?
 Онлар мәним руһума,
 Гәлбимә ганад верир;
 Онлар мәнә һәјатын
 Бәзәјилә бәрабәр
 Өзәјини көстәрир.
 Сәнә гурбан, ај һәким,
 Бу бөјүк дөвләтимдән
 Ахы, нечә әл чәким?
 Мән нечә ишләмәјим?
 Ахы, вәчдә кәлирәм,
 Мән јаныб јараданда,
 Үрәкдән динчәлирәм.
 Үрәјим дүјгуларла
 Долур, долур күнбәкүн.
 Ону бошалтмағ үчүн
 Јазам, јарадам кәрәк,
 Јазмасам, парглар үрәк.
 Сән нәбзимә баханда
 Јејин дөјүнтүләри
 Сајма, сајма бир дә, көл.
 Аман-һәким, ән әввәл
 Гәлбин дилини өјрән.

О дили билмәдән сән,
 Нәбзимә әл
 Басма, көл!
 Көр ахы о, нә дејир,
 Дүнјадан нә истәјир.
 Ичимдә дәрин-дәрин
 Вуран дөјүнтүләрин
 Сән билсәјдин дилини,
 Дејәрдин:
 – Бах, беләчә
 Гој, дөјүнсүн о үрәк!
 Она динчлик нә кәрәк!
 Дејәрдин: – Сәндә мөһкәм
 Аслан үрәји вардыр,
 Ресептин мубаризә,
 Дәрманын арзулардыр!

Pura, 1960

КИМДИР МӘНИМ ДҮШМӘНИМ

Кимдир мәним
Эн горхулу дүшмәним?
Каш биләјдим буну мән,
О зәрбә вурмамышдан,
Кәсәјдим јолуну мән.
Кимдир мәним дүшмәним?
Јахшымы гојуб,
Јаманымы данышанмы?
Јох!
Ејибләrimi дејиб,
Архамча күләнми?
Јох!..
Мәним нөгсанларымы
Мәндән јахшы биләнми?
Јох! Јох! Јох!
Онларын көзләрини
Тахајдым өз көзүмә.
Өзкәләрин көзүлә
Бахајдым өз-өзүмә.
Бачарсајдым буну мән,
Бу дүнјада нә дәрдим...
Мән онда өз-өзүмү
Даһа јахшы көрәрдим,
Онда ејибләrimә
Өзүм дүшмән олардым;

Онда мән, мән олардым!
Аһ!.. Мәни мәндән көзәл
Көрә билән достларым,
Архамча гаһ-гаһ чәкиб,
Мәнә күлән достларым,

Күлүн, елә күлүн ки,
Чатсын гулагларыма
Сизин күлүшләриниз.
Јаманымы данышын,
Елә данышын ки, сиз —
Мән дә хәбәрдар олум.
Данышын, гојмајын ки,
Мән өзүмә вурулум.

Эн горхулу дүшмәнин
Кәләрәм өһдәсиндән;
Анчаг өзүм өзүмлә
Бачара билмирәм мән,
Бачара билмирәм мән.

Өзүм өз әлләримлә
Бир күн бал ичирәмсә,
Бир күн зәһәр ичирәм.
Мән һәјат јолларындан
Ајагларымла дејил,
Әгидәмлә кечирәм.

1960

ӨЗҮМДЭН НАРАЗЫЖАМ

Тәбиәтин көнүл ачан
Мин рәнки, мин сәси вар.
Һәр көнүлүн мин арзусу,
Мин рәнкли нәғмәси вар.

Бу арзулар, бу нәғмәләр,
Бу сәсләр бир саз кими —
Мәним солгун сөзләримдә
Һеч дил ача билдими?

Һиссим дәрин, сөзүм солгун,
Гәлбим кениш, синәм дар.
Мәндән әввәл доғулубдур
Синәмдәки дуғулар.

Сәһв атылан аддымлары
Сонрадан анлајырам;
Бахыб вичдан күзкүсүнә,
Өзүмү данлајырам.

Сиз еј, јанлыш аддымларым,
Мәни дәрдә салдыныз.
Мән сизинлә дөјүшдүкчә,
Күн-күндән чохалдыныз.

Мән һагг-һесаб истәјирәм
Кечәләр күндүзүмдән;
Нараһатам, наразыјам
Өмрүм боју өзүмдән.

Бизим сәнәт дүнјасынын
Гырыг телли сазыјам;
Бирчә бундан разыјам ки,
Өзүмдән наразыјам.

Pura, 1960

ДАҒДА ШӘЛАЛӘ КИМИ..

Бир рәнки јох, көјләрин мин рәнкини севирәм,
Бир күлү јох, күлләрин чәләнкини севирәм.
Мән чыхмаға тәпә јох, уча дағ истәјирәм,
Һәјаты һәјат кими јашамағ истәјирәм!

Көјдә гүруб чағы да, дан јери дә көзәлдир,
Һәјатын севинчи дә, кәдәри дә көзәлдир.
Һәјат — бир чыдыр дүзү, бир дөјүш мејданыдыр,
Һәр кәси өз чүр'әти, өз гүдрәти таныдыр!
Инчи үзә чыхармы, чалхаланмаса үмман?
Бу мејданда һејф ки, даим ениш ахтаран,
«Азча ашым, ағрымаз башым» — дејәнләр дә вар.
Кәдәрдәки нәш'әни, зөвгү анламајанлар,
Һәјатын нәш'әсиндән, фәрәһиндән нә анлар?

Һәр кәдәри сәадәт, һәр севинчи гәм изләр,
Әсә көнүл һәм гәми, һәм севинчи әзизләр.
Тәләтүмсүз үрәкләр говуг кими бош олур,
Даим севинч ахтаран, даим гәмә туш олур.

Дүшмәнәм јалтағланыб тәпәјә дағ дејәнә,
«Бу дүнјада биртәһәр гој јашајағ» — дејәнә.
Аһ, биртәһәр!.. Лүғәтә бу сөз һардан кәлмәдир?
Јашамағ јашамағдыр! Бәс бу «биртәһәр» нәдир?
Мән дүшмәнәм, дүшмәнәм белә «өлү чанлара»,
Күндән гачыб һәмишә кәлкә ахтаранлара...

Онлар ортада јејиб, ғырағдаса кәздиләр,
Намусу хәрчләмәкдән онлар чәкинмәздиләр.
Онлар орта јол тутуб нә «һә», нә дә «јох» — деди.
Һаваја нә «истидир», нә дә ки, «сојуг» — деди.
Онлар өлчүб-бичдиләр һәр бир шеји дәриндән,
Өзкәсини горхудуб, һүркдүләр өзләриндән,
Онлар газдан ајыгды...

Онлар һаваја бахды:
 Каһ жағыша, каһ гара,
 Каһ гыша, каһ баһара,
 Каһ ахшама, каһ да ки, сәһәрә дәм тутдулар,
 Өзләрини дүшүнүб, өзкәни унутдулар.
 Сәсләрдән сәс алдылар, өз сәсләри олмады.
 Јашадылар өлүтәк, нәфәсләри олмады...
 Кетдиләр иш далынча, үрәкләри кетмәди...
 Кәздиләр... һеј кәздиләр,
 Ајаг сәсләринисә тәк өзләри ешитди,
 бир кимсә ешитмәди...
 Атларыны дашлыға салыб сәјиртмәдиләр,
 Адлары киши олду, өмүрдә бирчә кәрә
 кишилик етмәдиләр.
 Онлар өләндә белә кимсә хәбәр тутмады.
 Бу сәссиз, күјсүз өлүм кимсәни ағлатмады.
 Чохдан өлмүш зәнн едир ахы һамы онлары.
 Дири икән, сағ икән,
 Өз сәси олмајанын өлүмү сәссиз кечәр,
 Мин-мин дәфә өләнин матәми јассыз кечәр.

Гардаш, мин дујғу өтсүн үрәјиндән бир анда,
 Сән гымышма күләндә, инләмә ағлајанда.
 Ағласан, һөнкүр ағла, күлсән, гәһгәһә чәк күл.
 Күлсән дә, ағласан да, тамам дөјсүн гој көнүл.
 Јашамаг истәмирәм сүрүнүб дизин-дизин,
 Истәјирәм ән уча зирвәләрә мән гонам.
 Хәфиф сакитлијини нејләјирәм дәнизин,
 Онун гасырғасына, далғасына вурғунам!
 Гој дөјсүн жағыш мәни,
 боран мәни,
 гар мәни,

Һәјатын боранлары даим јашадар мәни.
 Истәмирәм һәјатым сакитчә бир отагда
 кәлиб кечсин лал кими...
 Истәјирәм дөјүшәм гајаларын башында
 дүшмәнлә гартал кими.
 Бағчадакы арх кими өтүб һезин нәғмәләр,
 ахмағы истәмирәм.
 Сәјјаһ олуб һәјата сејирчи бир нәзәрлә
 бахмағы истәмирәм.

Чағламаг истәјирәм дағда шәләлә кими,
 Сәпилмәк истәјирәм чөлләрә лалә кими.
 Дәрја олуб, нәһр олуб, чалханмаг истәјирәм,
 Көјләрдә улдуз кими мән јанмаг истәјирәм.
 Шығымаг истәјирәм башсыз күләкләр кими,
 Бәсләнмәк истәјирәм бүтүн үрәкләрдә мән
 арзу, диләкләр кими.
 Бир рәнки јох, көјләрин мин рәнкини севирәм,
 Бир күлү јох, күлләрин чәләнкини севирәм.
 Мән чыхмаға тәпә јох, уча дағ истәјирәм;
 Һәјаты һәјат кими јашамаг истәјирәм,
 Јашамаг истәјирәм!

1960

ВАҒЗАЛЫ

Ај вағзалы, сәсиндә хышылдајыр хәзәлләр.
Сәнин ганадларында учур тәзә јуваја
бизим түрфә көзәлләр...

Сән јанғыја су сәпиб көнүл мүждәләјирсән;
Илк дөфә әр евинә ајаг басан кәлинә
«Уғур олсун!» — дејирсән.

Сәндә һәм ајрылығын, һәм вүсалын әсли вар,
Сәндә ики үрәјин әбәдилик вәсли вар.
Јарандын кәлинләрин аста аддым сәсиндән —
Ики һәсрәтли гәлбин биркә дејүмәсиндән.

Гыз кедир аста-аста...
Һәм шаддыр,
Һәм никаран;
Гыз ајрылып өз исти, доғмача јувасындан.

Гыз кедир аста-аста... анчаг бахышларындан
гәм көлкәси чәкилмир;
Бу тәзә јувасыны исидә биләчәкми?
Һәлә билмир, о билмир.

Ај вағзалы, сәсиндә хышылдајыр хәзәлләр,
Сәнин ганадларында учур тәзә јуваја
бизим түрфә көзәлләр.

Гәм дә хошдур, фәрәһ дә — һәр бири өз јериндә,
Мән һәм кәдәр дујурам, һәм дә фәрәһ дујурам
сәнин пәрдәләриндә.

Аналарын дилилә һәр пәрдән аста-аста
бизә елә бил дејир:

«Көрәсән әр евиндә баламы нә көзләјир?»

1960

СӘН БИЛИРСӘН, МӘН ДУЈУРАМ

Чох шеји билмирик бу дүнјада биз,
Дәрк едир әғлимиз; дујур гәлбимиз.
Өзкәси дәлиллә, сүбутла ашкар
Билмәдијин шеји сәнә анладар.
Дујмадығын шеји, дүнјада бир кәс
Сәнә һисс етдириб дујаура билмәз.

Будаг хырда-хырда дүјмәчәләнмиш,
Чичәји үстүнә шәһләр чиләнмиш.
Дејирәм: — Будагда көзәллијә бах!
Дејирсән: — Бәһрәси јахшы олачаг!

Ағ-ағ дашлар кими сәпәләнибдир
Чөлләрә, дүзләрә гојун-гузулар.
Дејирәм: — Гузунун түкүнә бах бир!
Дејирсән: — Кабабы чох көзәл олар!

Арылар, арылар учуб анбаан,
Өпүр чичәкләрин күл јанағындан;
Дејирәм: — Нә көзәл учур арылар!
Дејирсән: — Балынын чана хејри вар!
Сән дә бир адамсан, мән дә бир адам,
Анчаг сән билирсән, мәнсә дујурам.

Шаир, өз гәлбиндир јашадан сәни.
Гәлбијлә көјләрә учалыр инсан.
Һамы билә биләр сән билдијини,
Анчаг дујдугуну сән тәк дујурсан.

1960

РӘИСИН СТОЛУ

Рәис гәзәбләнеб вар гүввәсилә,
Чалды јумруғуну стола бирдән.
Стол чырылдајыб өз чыр сәсилә
Сөјләди: — Нә јаман гәзәблисән сән?
Һирси ичәри сал, көјдән енмә чох,
Зәиф бир адамсан, гәзәбләнмә чох.
Рәисә тохунду столун сөзү,
Деди: — Сән мәнәми зәиф дејирсән?!
Ахы гүдрәтимә бәләдсән өзүн,
Нечә јүз нәфәрин бөјүјүјәм мән.
Кимлә данышырсан, көр, ахы, кимлә
Инсан тәләјини һәлл едирәм мән?!
Јалныз бир сөзүмлә, бир мөһүрүмлә
Дәрәләр дағ олу, гајалар дүзән.
Гапымын ағзында, әли дөшүндә
Һәр күн јүзү дурур әмрә мүнтәзир.
Мин әмр верирәм бә'зән бир күндә,
Сәндә бу чәсарәт, бу чүр'әт нәдир?!
Стол күлүмсүнүб деди: — Билирәм,
Күчүнә, һөкмүнә бәләддир аләм.
Анчаг, еј гәдирсиз, нанәчиб инсан,
Сән ахы о күчү мәнән алмысан!
Сән кимсән, өз әглин, гүдрәтин нәдир.
Сәнин бүтүн күчүн ахы мәнәдир?!
Өлмәзми ајрылса балыг дәниздән?
Бир јолуг сәрчәсән мәнән ајры сән,
Ахы бу гүдрәти мән вердим сәнә;
Сән һеч икән, һөрмәт кәтирдим сәнә.
Инди ки, беләдир, чыхыб өзүндән,
Вурма јумруғуну мәнә бир дә сән!

1960

КӨРӘ БИЛМИРӘМ

Он аддым узағы көрә билмирәм,
Дүшмүр көзләримдән даһа чешмәјим.
Гызғын еһтираслар сөнүр дәмадәм,
Кәнчлик һәвәсиндән нечә дүшмәјим?!

Көзләрим итијкән көрмүрдүм һәлә,
Көрмүрдүм ичини бәр-бәзәкләрин.
Инди зәифсә дә, бахмадан белә
Һәр шеји көрүрәм дәриндән дәрин.

1960

ГАҒАЈЫ КИМИ

Узадыб сакитчө әл-ајағымы,
Өлмәк истәмирәм јатағымда мән.
Бошалдыб һаваја сөз дарағымы,
Јанмағ истәмирәм өз јағымда мән

Сирдашым олмасын нә фәрјад, нә аһ,
Гој өмрүм өтүшсүн боранда, гарда.
Өлмәк истәјирәм әлимдә силаһ —
Мәсләким јолунда вурушмаларда.

Һәкимләр јохлајыб күндә нәбзими,
Синәмә чәкмәсин дағы дағ үстә.
Вүгарла дајанан ағачлар кими
Өлмәк истәјирәм мән ајағ үстә.

Өлмәк истәмирәм көзләримдә нәм,
Анамын ғу түклү назбалышында.
Өлмәк истәјирәм әлимдә гәләм,
Гаршымда қағызлар, маса башында.

Бир дә көрүрсән ки, саһил бојунча
Учур гағајылар дәстәбәдәстә;
Үзмәқдән, сүзмәқдән безиб дојунча,
Гонур саһилдәки гајалар үстә.

Гуша да мәскәндир анамыз торпағ;
Јердән гүввәт алыр даим учанлар.
Дејирләр, торпаға гонса да, анчағ —
Чан вермәз өлүмә саһилдә онлар.

Үзүр гағајылар бир јелкән кими,
Саһил ләпәләри үстүндән ашыр.

Өлүмү узагдан һисс едән кими,
Гыј вуруб саһилдән тез узаглашыр.

Дәли далғалара вуруб өзүнү,
Һәјата мәрданә јумур көзүнү.
Еј көнүл, гушдакы хисләтә бир Ғах,
Далғалар гојнунда чан верир анчағ!

Сирдашым олмасын нә фәрјад, нә аһ,
Гој өмрүм өтүшсүн боранда, гарда.
Өлмәк истәјирәм әлимдә силаһ —
Мәсләким јолунда вурушмаларда.

Pura, 1960

ИКИ СААТ

Илк космонавт Ј. Гагаринə

Хəјаллар фəвгүнə учалдыгча сən,
Күлдү инсанлыгын ешги, нијјəти.
Икичə саатын ирадəсиндən
Јаранды бир өмрүн əбəдијјəти!

Алгыш шəрəфинə, алгыш мин кəрə,
Сən еј фəзаларын илк вəтəндашы!
Сəнин һүнəринлə дəјди кəјлэрə
Торпагдан учалан инсанын башы.

Һансы дужуларла ики саат сən
Доландын башына анамыз јерин?
Бу ики саатла асылыб кəјдən
Чатдын арзусуна милјон иллəрин.

Сəнинлə бəрəбər учалды мин-мин
Зəкалар, үрəклər о јүксəклијə.
Нечə философун, нечə алимин
Гəлбини өзүнлə апардын кəјə!

Сирли китаблардан кəј галын-галын,
Милјон илə јазмыш ону каинат.
Əлифбасы олду бу китабларын
Өмрүндən вердијин бу ики саат.

Бу ики саатда сəнин һər анын
Бир шəрəф кəтирди анамыз јерə.
Мин ил јердən кəјə бахан инсанын
Кəзлəri кəзүндə галхды кəјлэрə.

Бизимчин јенидən кəјлэр доғулду,
Инди ајры кəзлə бахырыг она.
Бу ики саатын бир чаваб олду
Мин алим өмрүнүн суалларына.

О ајаг дəјмəјən, кəз ишлəмəјən
Фəзаја тарихин илк сөзү олдун.
Галханда, бешинин достујдунса сən,
Енəндə — дүнјанын əзизи олдун.

Хəјаллар фəвгүнə учалдыгча сən
Күлдү инсанлыгын үлви нијјəти.
Икичə саатын ирадəсиндən
Јаранды бир өмрүн əбəдијјəти!

1961.

БЕТHOVEN ҺАГТЫНДА ШЕ'РЛЭР

«Ону һәр күн динләмәжә һазырам»

В. И. Ленин, Бетховенин
«Аппассионатасы» һагтында

1. ТАЛЕЈИН СӘСИ

Бешинчи симфонијаны гинләркән

Көнлүндә дүнјалар кәлди баш-баша;
О, илһам алмады инилтиләрдән.
Сөjlәди инсана: «Јаша, сән јаша!
Көjlәрдән әл көтүр, аjрылма јердән...»

Өзү һәр чәфаја дөшүнү кәрди,
Сарсыда билмәди әзаблар ону.
Инсан гүдрәтинә тәшбег кәтирди
Һөнкүрән көjlәрин курултусуну.

Өзүнә инамы артды күнбөкүн,
Әjилиб тутмады һеч бир әтәкдән.
Өзү ағласа да, өзкәләријчүн
Севинч нәғмәләри јазды үрәкдән.

Деди: амансыздыр һәјат, еј инсан,
Дөјәчәк гапыны тале һәр заман.
Үзүн күлмәјәчәк бир анлыг сәнин,
Талејин һөкмүнә әкәр гул олсан...

Өзү гул олмады... өмрү бојунча
Чарпышды... Илһамы һәјатдан алды.
Талејин сәсини кендән дујунча,
Онун гапысыны о өзү чалды.

Чалды о гапыны... чалды таг-тараг
Һәлә үстүнә дә јазды адыны.
Тале кар еләди ону... ишә бах
Сәсә һәсрәт гојду сәс устадыны!

Тале кар еләди ону... О, јенә
Чевирди өмрүнүн варагларыны.
Өз чылғын, үсјанкар нәғмәләријлә
Кар етди талејин гулагларыны!

2. БИРЧӘ НӘФӘР

Бирчә нәфәр бәјәнмәди
Бетховени Венада:
О, ујмады нә шөһрәтә, нә ада.
Деди, бунлар әфсанәдир,
Илһамынын гапысыны
Кечә, күндүз о дөјдү.
Бетховени бәјәнмәјән
Бетховенин өзүјдү.

3. ФАЧИӘ-МӘЗҺӘКӘ

О, кар олду, һеч кәсин
Ешидә билмәдији
Чох сәси о, ешитди.
Фачиәләр ичиндә
Јашаса да өләндә,
Деди: «Мәзһәкә битди».
Заман ону инчитди,
Оса өмрү бојунча
Инчитмәди бир кәси.
Дәрд ичиндә јашады,
Јазды севинч нәғмәси.
Далса да өз-өзүнә
Көјү, јери дүшүндү,
О, тәк-тәнһа јашады,
Өзүнү дүшүнмәди,
Өзкәләри дүшүндү.

4. МИН СУАЛЫ, СӨЗҮ ВАР

О, сүкунәт ичиндә өмрүнү баша вурду,
Онун үчүн һәјат да, кайнат да сусурду.
Сусурду әсән күләк, сусурду ахан булаг,
Гәлбинин сәсләрини ешидирди о, анчаг.

Динләјирди сәсләри,
Бир чавабсыз суалды бу сәсләрин һәр бири.
Сәсләр «даныш, дин» — дејир.
Бу сәсләрин илки дә, сону да «Нечин?» дејир.

Сәсләр дөнүр суала,
Суаллар да чүрбәчүр,
Сәсләр өзү дүшүнүр, бизи дә дүшүндүрүр.
Бу сәсләрдә топланыр
Бүтүн бәшәријјәтин
дәрди, ешги, мәлалы.
Гопуб бирчә үрәкдән мин үрәјин суалы:
Доғулдуғу о күндә,
Чахыр илдырым кими әсрин башы үстүндә.
О, сүкунәт ичиндә өмрүнү баша вурду,
Онун үчүн һәјат да, кайнат да сусурду.
Јарадандыр о, анчаг,
Ешитмәјә лүзум јох...
Һәр јеничә јаранан ахы јохдан вар олур.
Һәм дә јарадан заман,
Сәнәткарлар һәмишә
Онсуз да лал-кар олур.
Онун нәјинә кәрәк кәнар сәсләр, суаллар,
Онун өз үрәјинин өз суалы, сөзү вар.

5. МАТӘМ МАРШЫ

Дејирләр, о, һәјата көзләрини јуманда,
Венада көј курламыш, јағыш јағмыш бир анда.

Өмрү боју јаратды көјләрин нәғмәсини —
О, көј курултусуну, о, илдырым сәсини.
О, өләндә сел кими ахыдыб көз јашыны,
Тәбиәт өзү чалды онун матәм маршыны.

1962

СӘАДӘТ НӘДИР

Нәсир Садыгзадеја

Сәадәт нә демәк?.. — бу суалла мән
Өзүмү чох јордум, тапа билмәдим.
Сәадәт нә демәк?.. Бир тәләбәјкән,
Мәктәби ахыра вурмагдыр — дедим.

Мәктәби битирдим, ишә дә кирдим,
Сәадәт бумудур? Јох, бу дејилмиш!
Бөјүк даһиләри охујуб, көрдүм
Чохлары севкини сәадәт билмиш.

Севдим, кечә-күндүз јандым шам кими,
Изтираб... Көз јашы... Мин ган, мин гада.
Тапмадым јенә дә сәадәтими,
Ешгин әзаблары ширин олса да...

Евләндим... һәсрәтә сон гојмаг үчүн,
Гуртарды о ширин изтираблар да.
Инди дә, гајғылар артды күнбәкүн,
Дедим: — Ај сәадәт, һардасан, һарда?

Сәадәт үфүгмүш... әл чатмаз она,
Ајдын көрүнсә дә о, бизә кендән.
Арзулар сығышмыр онун јолуна,
Сәндән узаглашыр јеридикчә сән.

Сејр едиб јахыны, каһ да узағы,
Бир аз сечә билдим гараны ағдан.
Јахшы көрмәк үчүн уча бир дағы,
Кәрәк сән бахасан, она узагдан.

Евлэндим... ничрана сон гојмаг үчүн,
Гуртарды һәсрәт дә, хош интизар да.
Инди дә гајғылар артды күнбәкүн,
Дедим: — Ај сәадәт, һардасан, һарда?

Бәлкә дә сәадәт елә будур, бу:
«Һардасан, һардасан, кәл-кәл» — демәкдир.
Бәлкә дә сәадәт өмрүмүз боју
Нәјисә... көзләмәк... һеј... көзләмәкдир.

Тапдым сәадәти, дара дүшәндә,
Алыб өз күчүмү хәјалларымдан.
Кимәсә... нәјәсә... һардаса... мән дә,
Кәрәк олдуғуму билдијим заман.

Чыраг ол! Нуруну артыр күнбәкүн,
Һәр јердә һәјатын боғ зүлмәтини.
Мәнчә чыраг олуб башгаларыјчүн
Јананлар тапыбдыр сәадәтини!

1962

БАРМАГЛАР

Бармаглар, бармаглар!
Нә гәдәр ишиниз, әмәлиiniz вар!
Китаб јазырсыныз, от чалырсыныз,
Чалаг вурурсунуз, бағ салырсыныз.

Сиз чыртма да чалыб каһ ичин-ичин
Мә'сум бир көрпәни күлдүрүрсүнүз.
Чәкиб тәтијини каһ да түфәнкин,
Јазыг бир инсаны өлдүрүрсүнүз.

Бармаглар пул сајыр, чичәк дә дәрир,
Бармаглар чан верир камана, тара.
Бармаглар, бармаглар јол да көстәрир
Набәләд јолларда јол азанлара.

Бармаглар галдырыр ән ағыр јүк дә,
Бармаглар чан верир даша, торпаға.
Үрәјин елчиси гызыл үзүк дә,
Бармаға тахылыр, бәли, бармаға.

Мүмкүнмү, мүмкүнмү сајмаг, бүсбүтүн
Нәләрә гадирдир бармаглар јенә?
Бизим әсримиздә бармаглар үчүн
Јараныб лап тәзә бир вәзифә дә...

Бир кичик дүјмәни басмаг! Бу нәдир?
Басдынса, бу дүнја бир виранәдир.
Мәһв етмәк бәшәри, әрзи, һәр шеји,
Бир анда дүнјаны алт-үст ејләмәк!
Ишә бах! Бу бојда әрзин тәлеји —
Бир кичик бармаға бәнд имиш демәк!

Инсан идракынын жаратдыглары
Инсан идракынын һәдәсиндәдир.
Кәлин, ај инсанлар, бирләшәк бары,
Дүнјанын тәләји мәнә, сәндәдир.

Нәләр көрмәмишдир бу гара торпаг,
Инди чә сағалыр синә дағлары.
Бизим бирлијимиз кәсәчәк анчаг
Дүјмәјә узанан о бармаглары.

1962

ВӘТӘНДӘН-ВӘТӘНӘ

Аразын
бу тајы Вәтәним,
о тајы Вәтәним.
Вәтәни көрмәјә аманым јох мәним.
Бу нечә Вәтәндир?
Көрмәдим үзүнү
чатсам да бу јаша.
Өмрүндә бир дәфә
бәс салам вермәзми
гардаш да гардаша?
Бу гәмим, бу дәрдим дағлардан ағырды,
Аразын сујуна гарышыб ахырам.
Фүзули һәсрәтлә гүрбәтдән Вәтәнә бахырды,
Мән исә...
Вәтәндән-Вәтәнә бахырам...

1962

ХАМНЭДЭН ШЭКИЈЭ

Бөжүк М. Ф. Ахундовун хатирәсинә

Хинәбәндин учујла силиб көз јашларыны,
«Әлачым нәдир...» — дејә
Јанашды кәчавәјә,
Анчаг минә билмәди.
Бир дә дөндү архаја, о, ғышгырмаг истәди,
Јох-јох! Динә билмәди.
— Сарван көзләјир сәни,
Тез ол! — дејә гәзәблә әри сүздү Нанәни.
— Ахы, чијәрпарамдан ажрылыб кизличә мән,
Нечә кедим, нечә мән?
Үзүн дөндү, бизимлә кәсдин һаггы-саламы,
Кәд, гојуну гузудан ажырма; вер баламы.
Аллаһа да хош кәдәр, бәндәјә дә, ај киши,
Горх аллаһдан,
Јамандыр бу фәләјин кәрдиши.
Ана нәләриндән гоча Мәммәдтағынын
Түкү дә үрпәрмәди,
«Оғул мәнимдир!» — деди.
Бир кәнарда дајаныб бу сәһбәти динләјән,
Гарәкөзлү гызчығаз гачды дүз евә сары.
Онун бу аддымлары
Ујујан гоча Шәргин гулағына «галх» деди,
«Өз-өзүнә бах!» — деди.
Балача гардашыны о, ојатды јухудан:
— Анан кедир Шәкијә, ојан, гардашым, ојан!
Ушаг галхыб јатагдан бирбаш гачды күчәјә.
— Мән дә кедирәм — дејә,
Чайын бәнди ғырылды,
Ашды, дашды,
Чағлады.

Ана басды бағрына күнаһсыз көрпәсини,
һөнкүр-һөнкүр ағлады.
Бу нәләјә, бу сәсә о даш үрәк әриди,
Мәммәдтағы кириди.
Ана-бала көрүшдү, ләнкәр вериб дәвәләр
Дәрһал галхды јериндән.
Зынгыров сәсләриндән
Фәтәлинин гәлбинә бир думанлы ған ахды.
Ушаг јоллара бахды,
Узаг јоллара бахды.
Карван кедир...
Карван јох,
Вәтәниндән вәтәнә нурлу бир вичдан кедир,
Бу заманын ичиндә замана үсјан кедир.
Карван кедир...
Карван јох,
Мин белә карванларын дәрдинә һәмдәрд кедир.
Намәрдләр дүнјасынын бағрына даг басачаг
Үч јашлы бир мәрд кедир.
«Аллаһу әкбәр» — дејә Сарван дуа охујур
Астадан һәзин-һәзин.
Хамнәдән Шәкијәчән узанан бир вәтәнин
Дәрдләринә јаначаг
Бөжүк бир үрәк кедир,
Гаранлығын бағрыны сөкән кәләчәк кедир.

Сарван нә биләјди ки,
Ахырынчы дәвәдә,
Бәзәкли кәчавәдә
Апардығы о ушаг
Танындығы гајәни
Јандырачаг, јахачаг,
Заман онун көзүјлә кәләчәјә бахачаг.
Карван кедир арамла...
Дәвәләр галха-галха, дәвәләр енә-енә,
Дәвәләрин бу аста, бу ләнк јеришләринә
Амансыз дүшмән кедир.
Әталәтә, ләнклијә нифрәт кедир, кин кедир.

Нә јахшы ки, Фәтәли Хамнәдә галмады,
О, әсири олмады
«Һәмән хакәм ки, һәстәм»* дејән донуг һәјатын.
Һүчүм чәкди үстүнә еһкамын, әталәтин,
Гардашына гызчығаз
«Галх!» — демәклә заманын
Чағрышына гошулду.
Ушаг илә бәрабәр чәһаләт јухусундан
Шәрги ојатмыш олду.

1962

КӨЗӘЛЛИК ӨНҮНДӘ

Абдулла, бир дајан, машины әјлә,
Мүмкүнмү а гардаш, бу мәнзәрәјлә
Үз-үзә дурмамаг, саламлашмамаг,
Көзәллик өнүндә ашыб-дашмамаг?!

Өмрүмүз өтәјди бу јерләрдә каш,
Әјлә, динчлик верәк бир аз машины.
Дүнја дағылмаз ки, нолар, а гардаш,
Бир аз кеч чатарыг мәнзил башына.

Охгај!.. һавадакы сафлыға бах бир,
Көнүл тәзәләнир, чан тәзәләнир;
Заман әлдән кедир, ону сахлајаг,
Дөшләрә сәпилән күлләрә бир бах!

Вәсмәми чәкибдир гашына күлләр?
Аһ, јаман көзләрдән јашына күлләр...
Инди сүр! Јүзлә јох, минлә дә сүрсән,
Вахты габаглаја билмәјәчәксән!

Анчаг о анда —
Көзәллик өнүндә фикрә даланда.
Вахты бир анлыға биз габагладыг,
Онда машины јох, вахты сахладыг.

1962

АНА ҺӘДИЈҖӘСИ

Анам намаз үстә әл ачыб көјә,
Аллаһа јалварыр: «ја рәббим!» — дејә:
— Сәнсән хәлг елијән бу көјү, јери,
Чандан ширин олур бала, ај аллаһ.
Сән мәним өмрүмдән кәсиб, илләри
Баламын өмрүнә чала, ај аллаһ!

Бу нәдир? Арзуја, диләјә бир бах,
Көр бир нәләр кечир ана гәлбиндән?
Чохдур бу дүнјада һәдијјә... анчаг
Өмүрдән һәдијјә көрмәмишәм мән.

Истәрәм бир ана, бир бала сөзү
Лүғәтдә сөзләрин өнүндә кедә.
Уча олдуғундан ананын өзү,
Учадыр, бөјүкдүр һәдијјәси дә.

Чохдур һәдијјәләр инсан адына:
Гијмәтли зинәтләр, гијмәтли дашлар,
Ана һәјат верир өз өвладына,
Һәм дә өз өмрүндән өмүр бағышлар.

1962

ӨЗҮМҮ АХТАРЫРАМ

Бә'зән атам дејәрди:
«Мий дәрди вар һәр кәсин,
Јазла гыша
Бирчә ағыл нејләсин?..»
Атам доғру дејәрмиш;
Һәјат да иглим кими —
Баһары вар, гышы вар,
Јохушу, ениши вар.
Кәһ мин адам ичиндә
Тәк билирәм өзүмү,
Кәһ да јалғыз отағда
Адам кими
чөркәләрә дүзүлүр
Дүјүн дүшән
фикирләрин дүзүмү.
Бир ағсачлы мүнәччим
Көјдәки улдузлара
бә'зән елә вурулур,
Көнүл улдузларындан
Өзү хәбәрсиз олур.
Саатда бир чүр бахыр,
Мин фәсилли гәлбимиз
Дөрд фәсилли дүнјаја.
Һеч јол кетмәк олармы
Аддымы саја-саја?
Јох, јох!
Он беш јашында,
Сәсим каллашан заман
Дәдиләр ки, таныјыб
Өзүнү бизим оғлан!
Јаман да танымышдым!..
Гырхы өтмүшәм... Јенә,

Әғлим — уча рүтбәдә,
Үрәјимсә тәләдә.

Таныја биләмәишәм

Мән өзүмү һәлә дә...

Таныјырам —

өмрүмдә

Илк дәфә көрдүјүмү

Бә'зән бирчә сөзүндән..

Анчаг өзүм өзүмү

Танымырам һәлә мән.

Баһар — ғыш,

Сәһәр-ахшам,

Мән анадан олалы

Өмрүн долајларында

Өзүмү ахтарырам.

1962

. . .

Күнүн өмрү

Өз вахтында узаныр,

Өз вахтында көдәлир.

Вахтында ахшам кедир,

Вахтында сәһәр кәлир.

Һәјатын түлуу да

Бу гануна дүз кәлир.

Инсан дүнјаја кәлир

доггуз ај тамам олчаг.

Бу нәдәндир ки, өлүм

Һеч кәсин һәјатына

вахтында кәлмир анчаг?..

1963

САХЛА, САХЛА ФЫРЧАНЫ

Рәссам Огтәкино

Рәссам чәкир шәклими,
Гурумущам
Мән онун өнүндә шәкил кими.
Каһ чәкир, каһ да силир,
О каһ ирәли кәлир,
Каһ керийә чәкилир.
Бахыр, чәкир тәзәдән.
Онун үчүн инди мән
Чансыз даш парчасыям,
Яныр өнүмдә рәссам,
О, чан вермәк истәјир
Чансыз даш парчасына.
О јарадыр, јашајыр,
Һәсәд чәкирәм она.
О, мәнимлә јашајыр,
Јашамырам мән анчаг.
Инди нәјәм, Мән нәјәм?
Оду сөнән бир очаг.
Рәссам мәни гурудуб,
Тәрпәнә дә билмирәм,
Даныша да билмирәм,
Һеч дуја да билмирәм,
Дүшүнә дә билмирәм,
Донуб фикрим, дүшүнчәм
Инди мәним елә бил.
Јох! Јох! Јелә вердијим
Анлар, өмүрдән дејил
Дајан! А рәссам, дајан!

Дүшүнмәдән, дујмадан,
Бирини диндирмәдән,
Биринә һај вермәдән
Јашамаг, јашамагмы?

Рәссам! Сахла фырчаны;
Чәкдијин о шәкилдә
Ешгим, диләјим һаны?
Сахла! Сахла фырчаны!
Јох, јох! Даһа өнүндә
Даша дөнән дејиләм.
Буну бил ки, а гардаш,
Чәкдијин мән дејиләм;
Наһаг зәһмәт нә кәрәк!
Сән мәни јаратдығым,
Јашадығым анда чәк!
Сән мәни дүшүнәндә,
Сән мәни дујанда чәк!

1963

ӨЛЧҮ

Ушагларын үстүнө тез-тез ышгырыр ана;
— Гачма!
— Күлмө!
— Jүjүрмө!
— Бир фарагат дурсана!
Ушаг чөлдө-бајырда күлмөсин, jүjүрмөсин,
Jыхылмағын, дурмағын лөззөтини көрмөсин,
Бәс неjlәсин, аj ана?
Ушағы динч гојсана!
Гојсана лөззөт ала
Бу дүнјадан о бала!
Азад ушаг көнлүнө өлчү-бичи нә кәрәк?
Онсуз да бир вахт онун һәр иши өлчүлөчөк,
Күлүшү өлчүлөчөк,
Јериши өлчүлөчөк...

1963

Адамлар ичиндә дарыхырам мән,
Узаныр... Күнүм дә кеч ахшам олур.
Мән тәк олан заман фикирләримин
Һәр бири јанымда бир адам олур.

1963

БУ КҮН ЈЕДДИН ОЛДУ

Нә тез әлләрини үздүн дүнјадаң,
Баланы төк гојуб һара кетдин сән?
Нечә јох олурмуш бир анда инсан,
Елә бил дүнјада һеч јох имишсән.

Күнәш гүруб етди... отаг гаралды,
Бир анда јох олдун сән хәјал кими.
Инди дүшүнүрәм: сәндән нә галды,
Көнлүмдә хатирән гара хал кими.

Мәни боја-баша јетирдин, ана,
Бизә борчлу билдик һәр заман сәни.
Сән мәни дүнјаја кәтирдин, ана,
Мәнсә јола салдым дүнјадан сәни.

Сән мәнә бешиқдә лајла чалмысан,
Бу күн лајла чалым сәнә мәндәми?!
Сәнин ширин-ширин лајлаларыны
Мән сәнә гајтарым чәназәндәми?!

«Јухун ширин олсун» — дејәрдин мәнә,
«Јухун ширин олсун» — дејимми сәнә?
Кәрәк мән башына дөнәм — доланам,
Мәни һәјат үчүн
Јатыран анам,
Сөјлә өлүмчүн
Нечә јатырым
Сәни мән бу күн?!

Бу нечә дүнјадыр аламырам мән,
Чилвәси чүрбәчүр, рәнки чүрбәчүр.
Дүнән нәфәсијлә сәни исидән
Бу күн буза дөнүб, даша дөнүбдүр.

Бу нечә дүнјадыр,
Инсан оғлунун
Хәјалы көјдәдир, өзү јердәдир.
Сағ икән чийиндә һәјатын јүкү,
Өләндә чәсәди чийинләрдәдир...
Бу нечә дүнјадыр, бу нечә дүнја,
Өлүмү һәгигәт, һәјаты рә'ја.

Анам, һеч кәс сәни инчитмәмишдир,
Мән сәни,

мән сәни инчидән гәдәр.
Инди кимә ачым дәрдим ир-бир,
Ким мәним дәрдимә јанар сән гәдәр?

Евин һәр күнчүндә көрүнүр јерин,
Көзүм ахтарчыдыр, ана, ја ана.
«Нәнәм һаны?» — дејир көрпә Азәри
Мән нә чаваб верим она, ај ана?

Билмирәм, билмирәм бу өлүм нәдир
Һәјат вар икән?
Нәфәсин, ај анам, һәлә евдәдир.
Өзүн јер алтында даша дөнмүсән.

Бу күн једдин олду...
анам, једди күн
Бизимлә бәрәбәр ағлар отағлар.
Сәнә,
јалныз сәнә,
сәнә демәкчүн
Көнлүмдә нә гәдәр мәним сөзүм вар.

«Кимләри чағыраг бу күн једдијә?»
Халалар, бачылар сорушур мәндән.
Анамдан сорушаг, о биләр дејә,
Сәнин отағына үз тутурам мән.

Анам, тапшырылдым ана торпаға,
Бу өлүм, синәмә чәкди дағ мәним.
Сән мәним архамда бәнзәрдин даға,
Елә бил архамдан учду дағ мәним.

Гызымын адыдыр сәнин өз адын,
Бу да көз дағыдыр мәнә бу күн дә.
Сон дәфә сән мәнә бахыб ағладың,
Сурәтим мазара кетди көзүндә...

Өмрү баша вурдун алтмыш яшында,
Алтмышын үстүндә дуруб яшын да.
Артыг сәнин үчүн дајанан заман
Мәнимчүн доланыр...
Күн олур ахшам.
Вахт кечир, сән мәнән узаглашырсан,
Мән сәнә күнбөкүн јахынлашырам.

1963

КӨЈ – ЈЕР

Океанлар бухарланыр — көј көтүрүр,
Булуд олуб гатарланыр — көј көтүрүр.
Мил-мил олан бачалардан
Түстү галхыр заман-заман — көј көтүрүр.
Мејдан ачыр көјдә атом сынаглары —
көј көтүрүр.
Инсанларын саф һаваја чәкдирдији
бу дағлары — көј көтүрүр.
Һәр аһы да, аманы да — көј көтүрүр.
Јахшыны да, јаманы да — көј көтүрүр.
Јер нә версә — көј көтүрүр,
Јерин дәрди галхыр көјә.
Көј јағыш да сәпәләјир,
Јерин аһы, јерин оду сәнсүн дејә.

1963

СЭАДЭТ ҲАГТЫНДА ДУШҮНЧӨЛЭР

Архасы үстүндө узанмышам мән,
Сүзүрәм бурулан ағ булудлары.
Учур мәрчан кими башым үстүндөн
Төк сапа дүзүлмүш дурна гатары.

Лалэлэр, нәркизлэр ачылыб дән-дән,
Чәмөндө күллөрдөн мәчлис дүзәлмиш.
Дәрәдә сәсләнән чај нәғмәсиндән
Төпөдә лалэлэр зүр-зүкә кәлмиш.

Күлөк дә сәсләниб өтүр аһәстә,
Билмирәм һарадыр јурдум, мәскәним.
Төкүб сачларыны синәмин үстә,
Сачымы охшајыр севкилим мәним.

Мән — баһар,
О — баһар,
Тәбиәт — баһар.

Бәһарла бир вурур үрәкләримиз.
Бурулуб ахдыгча гызыл булудлар,
Күнәш ишыгында јујунуруг биз.

Дејирәм, доғрудан бу көзәл анда
Көзәлдир һәјат да, күн дә, заман да.
Анчаг дүшүнүрәм, дүшүнүрәм мән:
«Бу фәрәһ ичиндә хошбәхтәм көрән?»

Јенә јада дүшдү өтән нағыллар;
Бабам һеј дејәрди
«Сәадәт ки, вар,
Әлчатмаз, үнјетмәз Гаф дагындадыр.
Зүлмәтин тилсимли гучагындадыр...

Инсан бу дүнјаја кәләндән бәри,
Даим сәадәтин сорағындадыр...»

Бу јаша чатмышам... өмрүм боју мән,
Сәадәт јолунда гәләм чалмышам.
Ону, каһ тарихдән, каһ бу күнүмдән,
Каһ да кәләчәкдән хәбәр алмышам.

Әл чәкиб букүнкү сәадәтимдән,
Даим кәләчәклә јашамышам мән.
Демишәм, кәләчәк бу күндән көзәл,
Арзу, һәгигәтин өзүндән көзәл.

Инсан олдуғуму биләндән бәри
Сәадәт јолунун јолчусујам мән.
Сәпдим бу јоллара, сәпдим илләри,
Әввәл нә идимсә, јенә ојам мән...

Елә дүшүнүрәм: «Кедир өмүр, күн,
Арзу да бөјүјүр үфүгләр кими.
Тилсимли зүлмәтин бағрындан бир күн
Мән ала биләјдим сәадәtimi».
Мән — баһар,
О — баһар,
Тәбиәт — баһар.
Баһара дәм тутуб үрәкләримиз;
Чај кими ахдыгча гызыл булудлар,
Күнәш ишыгында јујунуруг биз.

... Сәадәт ичиндә үзүркән инсан,
Сәадәт ахтарыр бә'зән узагдан.
Хошбәхтлик наминә дағлары јардым,
Топ кими
Дивардан-дивара дәјдим;
Дејирәм, доғрудан хошбәхт олардым,
Хошбәхтлик далынча сүрүнмәсәјдим.

1963

ИТЛЭ АТ ҮАГГЫНДА БАЛЛАДА

Јағыш јаман јағыр... төкүлүр лејсан,
Ахыр јоллар боју сел ахын-ахын.
Дамчылар сүзүлүр јал-јалманындан
Көтүјә бағланан сажысыз атын.

Нә гәдәр кишинәди, нә'рә тәпди ат,
Сәс верән олмады онун сәсинә.
Чарәсиз галынча һәсрәтлә мат-мат
Бахды гаршы евин пәнчәрәсинә.

Көрдү пәнчәрәдә шонгујуб тула,
Елә бил од чыхды атын көзүндән.
Ит деди: «Нә олуб, һә, хејир ола»?
Ат деди: «Күлүрәм бу дүнјаја мән.

Бу евин дашыны, билирсән буну,
Чијнимдә дашыдым илләр узуну.
Бу күн јағыш алтда исланырам мән,
Сән мәнә бахырсан евин ичиндән».

Ит деди: «Тагсыры көрмә кимсәдә,
Күнаһкар өзүнсән, инчи өзүндән.
Мән ахы нә гәдәр өјрәтдимсә дә,
Гүјруг буламағы бачармадын сән».

1963

ДУНЈАНЫН СӘРҲӘДИ

Хәритә үстүндә рәнкләрлә еркән
Дүнјаны ајырдыг мәмләкәтләрә.
Һәр јердә торпағын рәнки бир икән,
Нијә биз ајырдыг ону јүз јерә?!

Һәр крал: «Бу дүнја мәнимдир» — деди,
Тәзәдән нечә јол бөлүндү торпаг.
Дүнјанын сәрһәди һеч дәјишмәди,
Нә бөјүдү,

нә дә
кичилди анчаг.

1964

ҲАБИЛ СЕКАҲЫ

Каманэ камана тохунан заман
Туфанмы ҳајғырды, селми чағлады?
Бәдбәхт бир гәрибин аһ-аманындан
Бәлкә көј кишнәди, булуд ағлады?

Дурнамы ајрылды өз гатарындан,
Обамы дағылды, елми таланды?
Заманмы ајрылды өз ахарындан,
Әслими һычғырды, Көрәмми јанды?

Каманын голунда јатан халларын
Һәр бири гәм јурду, һичран јувасы.
Бир голун үстүнә чәм олуб мин-мин
Нәсими үсјаны, Вагиф нәвасы.

Ондакы бу гүдрәт, бу сирр нәдир, нә,
Әзабла, зилләтлә долудур бу гол?!
Ајлара, илләрә, гәринәләрә
Бөлүнән тарихин јолудур бу гол!

О енән, о галхан сәсләр, авазлар
Јаз башы дағларын селидир бәлкә?
Каманын бағрында ағаран тозлар
Јанан арзуларын күлүдүр бәлкә?

Бу сәс сынаг үчүн — гүссәнин, гәмин
Көнүлләр евинә сәјаһәтими?
Бу сәс илк атамиз гоча Адәмин
Тәкликдән килеји, шикајәтими?

Бәлкә сусдурулан ичә даһинин
Јаралы руһудур бу сәс, бу нәлә.
Данышм ир... дүшүнүр дәрјандән-дәрин
Сөзсүз нәғмәләрлә ағлајыр елә.

Дејирәм, бу сәси динләјәндә мән,
Нијә дәғигәләр дөнүб ил олмур?
Бу сәсин одуна, дејирәм, көрән
Нијә бүтүн сәсләр јаныб күл олмур?

Бу сәсдән үрәјим олду бир тикә —
Бағрымын башында јарадыр бу сәс.
Ајын чамалында гара бир ләкә,
Лаләнин көксүндә гарадыр бу сәс.

Јох! Кардыр гулағи кайнатын да,
Ешидә билсәјди суја дөһәрди.
Сонсуз кайнатын сонсуз гатында
Ишыгсыз улдуз да шө'ләләнирди.

Бир аһмы, аманмы учалыр јердән,
Јер өз фәрјадына өзү бездими?
Гоча Фүзули дә бу нәләләрдән
Неј кими бәнд-бәнд кәсилмәздими?

Бу ағач парчасы јанмајыр өзү,
Анчаг од-очагсыз јандырыр бизи.
Одун атәшинә од шан-шан олур,
Бу сәси одуна алышар су да.
Ағач һәр атәшә алышан олур,
Бәс нијә алышмыр белә бир ода?

Һабил! Ај инсафсыз, үрәјимизи
Јандырыб јахмагда гәсдин нәдир, нә?
Нијә јандырырсан атәшсиз бизи,
Бу һаггы ким вериб, ким вериб сәнә?

1964

ШЕ'РИМ

Әбәди бир од кими өз ичиндән көзәриб
Һеј җаныр ше'рим мәним,
Бу күнүмдән сабаһа боҗланыр ше'рим мәним.
Кәзиб дилдә, додагда,
Учур, учур һәмишә өзүмдән дә габагда.
Идракымын көзләри,
Әгидәмиң ән тәмиз, ән мә'налы сөzlәри,
Дуҗан үрәји ше'рим,
Бүгүн диләкләримин ән саф диләји ше'рим.
Сән аҗын, уддузларын нурундан јоғрулмусан,
Баташ кечәләримин ачылан сәһәрләрә
саламы сән олмусан!
Истәрәм сәтирләрин бу күнүмдән сәс алан
әкс-сәдаја дәнсүн,
Әсримизин нәбзи дә аһәнкиндә дөјүнсүн.
Истәмирәм ки, ше'рим нәрмәназик гызларын
сачында әтир олсун,
Истәрәм күн алтында памбыг жыған гызларын
башында чәтир олсун.
Чан вермә, һәр өтәрки дәрә-гәмә, ше'рим мәним,
Әзмә-бүзмә көзәлә бәнзәмә, ше'рим мәним.
Сән атәш ол, сән од ол,
јандыр да сән, јах да сән.
Илдырым ол, чах да сән.
Көстәр өз ишыгында бу дүнјаја өзүнү,
Бир ан јумма көзүнү,
Һәм көр, сән һәм дә көстәр!
Фәрәһләри фәрәһдә, гәми дә гәмдә көстәр.
Демирәм ки, зәррәни бүтөв күррәдә көстәр.
Варса сәнин гүдрәтин,
Сән бу бојда күррәни кичик зәррәдә көстәр.
Сән дүшүн дәрин-дәрин, дүшүндүр дәрин-дәрин,
Вәтәнини, елини данан түфәјлиләрин,

Вәтәнчин јох,
манатчын јанан түфәјлиләрин
јумруға дән башында!
Кешикчи ол бу јурдун торпагында. дашында.
Вугары ол, әзми ол әјилмәјән башларын,
Чибиндә партбилет ол әсл вәтәндә шларын.
Сонсуз дүшүнчәләрим,
Бу дүнјаја суалым,
Һәр истәјим, хәјалым,
Ештим, һәсрәтим мәним.
Илк мәһәббәтим мәним,
Һәдсиз шадлығым мәним,
Бу дүнјада әбәди нараһатлығым мәним!
Сәнә гурбан вермәјә бир өмүр чох аздыр, аз.
Јалныз бирчә күнүмүн сонсуз һәјәчаныны
Нәгмәјә чевирмәјә он өмүр дә чатышмаз.
Мән сәнинчин,
Анамса мәнимчин јанды, ше'рим.
«Баламын раһатлығы јохдур» — дөјә о мәни
сәнә гысганды, ше'рим.
Анчаг о билмәди ки, мән анамдан доғулдум,
Сәнсә мәним гәлбимдә баламтәк бәсләдијим
Дујғулардан доғулдун.
Мәни анамдан алып Вәтәнимә, халғыма
Оғул едән сән олдун!

1964

. . .

Бә'зән сорушурам өзүм-өзүмдән:
— Нечә ил яшамаг истәдирәм мән?
— Јүз ил.
— Јох, беш јүз ил.
— Мин ил.
— Он мин ил,
— Јүз мин ил, милјон ил.
— Јох, јох, бәс дејил!
Сопу олан өмрү истәмирәм мән,
Чыхајдым заманын чәрчивәсиндән!...

1964

НЕКРОЛОГ

Некролог — бир һәјатын сон нидасы, сон сәси,
Бир мә'налы һәјатын ән гыса мәнзәрәси.
Өмрүн бүтүн күнләри тез бир јерә јығышды,
он чүмләјә сығышды...
Мәрһума бирчә анлыг версәјдиләр өмр әкәр,
Бахыб, бахыб јад кими
о, буна ағлардымы,
о, буна күләрдимиз?..
Бојланды әмәлләрин ән күтаһ лөвһәсиндән
мәрһум бизә сон кәрә.
Һәр кәсин арзулары чохдур әмәлләриндән,
мин кәрә, милјон кәрә.
Үрәкдәки арзулар әмәлләрдән әзәлдир,
Еләмәк истәдијим мәним еләдијимдән
һәм чох, һәм дә көзәлдир!
Еләјсә... Некролога өмүр там олсун дејә,
Әмәлләрлә бәрабәр ән көзәл арзулар да
нијә јазылмыр, нијә?!

1964

БИЗӘ ЕЛӘ КӘЛИР КИ...

Биз ушагкән
Елә бил,
Вахт өзү дә ушагды,
Һәр ғаҗыдан узагды...
Һәлә җеткин деҗилди,
Ушаг кими тәмизди,
Вахт — бизим көлкәмизди...

Биз ону сахлаҗардыг,
Бизимлә оҗнардды о,
Күләрди,
Әҗләнәрди...
Вахт, атыб тутдугумуз
Резин топа дөнәрди...
Нә сәһәри биләрдик,
Нә ахшамы
 онда биз.

Са сыз,
Адсыз
 өтәрди
Ал-элван күнләримиз...
Биз бахмаздыг дүнҗаҗа
Вахтын ачыг көзүҗлә.
Кизләнпач оҗнаҗардыг
Биз лап вахтын өзүҗлә.
Бөҗүдүк...
Һәр биримиз
Тутдуг
 мүбаризәдә
Бир мәсләкин јолуну.
Вахт,
Елә кизләнди ки,
Тапа билмәдик ону.

Вахт гачды,
Биз говладыг,
Кәлди узагдан сәси.
Дөнүб өзүмүз олдуг
Инди вахтын көлкәси.

Бизә елә кәлир ки,
Вахтын да вахты јохдур
Бизим кими
 чох шеҗә...
О да һәвәсдән дүшүб.
Вахтын да сачларына
Бизим кими дән дүшүб.

Јох, јох!
Биз алданырыг —
Заман
 елә замандыр
О, һәмишә чавандыр.

1964

БИР ҮРӘКДӘ ДӨРД ФӘСИЛ

Һәр кечә данышыр радио һавадан:
«Сабаһ аз булудлу, бири күн јағыш...»
Иглимин сиррини бу гадир инсан
Көр нечә өјрәнмиш, көр нечә ачмыш!..

Сабаһкы һаваны билирик бу күн,
Еј инсан,
бунунла демәрәм өјүн...
Минбир һавасыны јерин, дәнизин
Әввәлдән билирик чох заман шәксиз.
Бәс нијә билмирик өз гәлбимизин
Бир андан сонракы һавасыны биз?..

Дөрд фәсил јашајыр бир илдә торпаг;
Ғыш, ғыш кими кәлир, баһар баһартәк.
Бир саат ичиндә бәс нәдән анчаг
Дөрд фәсил јашајыр бә'зән бир үрәк?

Сабаһкы һаваны билирик бу күн.
Еј инсан, бунунла демәрәм өјүн...

1965

Өмүр бизә верилмир
Анчаг јашамаг үчүн.
Өмүр бизә верилир,
Дүнјанын да дәрдини,
Гәммини чијнимиздә
Чәкмәк, дашымаг үчүн.
Өмүр — гәлбин, зәканын
Мин ешги, мин әмәли.
Өмүр — өмүрдән сонра
Јашамағын тәмәли!

1965

УЧУШ

Гусара кәлдим бу ил бир аз динчәлим дејә,
Ағыр зәһмәтдән сонра өзүмә кәлим дејә.
Анчаг...бир күн, бир саат динчәлә билмәдим. мән —
Үрәжимин сәсиндән...

О сәс тә'гиб еләди һара кетдимсә мәни,
Күләр үзлү көрмәди бурда бир кимсә мәни.
О сәс гулагларымда бир топ кими курлады,
Фәрәһими һәбс едиб, нәш'әми оғурлады.
Позду раһатлығымы,
динчлијими,
јухуму...

Дедим: — Динчәлмәк буму?

Дедим: — Үрәк, ај үрәк,

Бирчә ај мәнән әл чәк.

Ахы, мән дә инсанам,

Мәнә нәсиб дејилми бәс һәјатын нәш'әси?

Гулагымда чынлады үрәжимин аһ сәси.

— Дүнјада јашамајан дүнјадан динчлик умар,

Јанмағында тапмалы динчлијини сәнәткар.

— Чохалдыгча јашым да

азалмады арзулар;

Ашыб-дашды арзулар,

башдан ашды арзулар.

Чохалды,

шабаш олду.

Итирдијим өмүр, күн,

Газандығым јаш олду.

Инди нә истәјирсән?

— Демә, демә һеч заман «истәјин нәдир?» — мәнә
Дүнән зирвә билдијим, бу күн пилләдир мәнә.

Истәјим бирми, онму?

Көһнәсинә чатмамыш тәзә арзулар кәлир,
Көһнә арзуларымын сачларына дән дүшүр,
Дүнәннимин истәји бу күн көзүмдән дүшүр.

Бир чухурда лилләнән,
бирчә чыртма дашындан
үзү сәпән, күлләнән
көл олмаг истәмирәм.

Әввәлини дағларын зирвәсиндән көтүрән,
Дағларда гаһ-гаһ чәкиб, дәрәләрдә һөнкүрән,
Сачы дағда, тәпәдә көпүк-көпүк ағарыб,

дүзәнләрдә гаралан,

Әввәли мүдрик гоча, сонрасы чаван олан
Сел олмаг истәјирәм...

Гышдан баһара кәлән јол олмаг истәјирәм...
Әмәлләримин ады мәним адым олајды.

Әбәди јол кедәјдим

кечә-күндүз,

күнәш, ај

сағым-солум олајды,

Улдуз кәһкәшанлары мәним јолум олајды.

Мән ил, ај билмәјәјдим,

Әбәдијјәт ән кичик өлчүм олајды мәним...

Мән саһили олмајан дәнизләр истәјирәм,

Ахшамлары олмајан күндүзләр истәјирәм!

Рә'јалар аләминә мәни даим сәсләјән

чилвәләр истәјирәм!

Зирвәси көрүнмәјән зирвәләр истәјирәм.

Мән кичик бир үрәјәм—

Бу дүнјанын, һәјатын

бәзәјијәм,

сүсүјәм;

Мән кичик бир үрәјәм,—

сонсузлут өлчүсүјәм!

НӘСӘ ЧАТМЫР

Кечә-күндүз, сәһәр-ахшам
Мән язырам, оху журам,
Языларым җыгач-китаб.
Нә олсун ки,
Үрәҗимә чоху җатмыр,
Ше'римдә дә нәсә чатмыр,
Сөзүмдә дә нәсә чатмыр.

Көнлүмүздән
Кечәнләрин архасынча биз гошуруг;
Чалышырыг, вуршуруг.
Сәсә дүшүр мәрамымыз,
Әмәлсә бу сәсә чатмыр.
Дүзү будур:
Сөзүмүздә һәр ше' чатыр,
Өзүмүздә нәсә чатмыр.

Кәмиләрдә үзүрүк биз,
Машынарда кәзирик биз,
Һе' кедирик,
Һе' кәлирик.

Җышы бөҗүк шәһәрләрдә,
җаҗы — дағда,

Курортларда динчәлирик.
Анчаг җенә биз билирик:
Нәсә чатмыр;

нәсә чатмыр...

Лап аҗда да,
Лап күндә дә нәсә чатмыр.
Чатмаҗанын өзүндә дә
нәсә чатмыр

Төк мәнәмми буну дуҗан?
Јох-јох һамы килеҗлидир.
Бу инсанын өз һәвәси,
өз меҗлидир.

Јашаҗырыг, җарадырыг,
Өҗрәнмәклә боҗ атырыг.
Дүнҗа— чыдыр,
Һәҗат— җарыш...
Учалырыг пиллә-пиллә,
Боҗ атырыг җарыш-җарыш.

Биз һәмишә учалмырыг
Бир галханда
Бир енирик...
Бу енишдән, бу јохушдан
Јашамағы өҗрәнирик.

Һәҗат өзү бир мө'чүзә,
бу мө'чүзүн җаршысында
каһ сусуруг,
каһ динирик.
өләндә дә өҗрәнирик.
Деҗирик ки, көр тәбабәт нә ачизмиш:
Хәстәлик чох,
Дәрман чатмыр, дава чатмыр...
Сон нәфәсдә җышгырырыг:
— һава чатмыр,
һава чатмыр.

Өҗрәнирик—
Демәк, даим галхырыг биз,
Сон зирвәҗә чатмыр анчаг әлләримиз.
Истәҗимиз ашыр-дашыр,
Арзулара чата-чата
Арзу биздән узаглашыр.
Шикаҗәтә башлаҗырыг өзкәсиндән.
Анчаг һеч вахт
Биз шикаҗәт еләмирик өзүмүздән.
Бир арзуҗа чатан кими,
Арзу дүшүр көзүмүздән...
Каһ алышыр,
Каһ сөнүрүк,
Чырпынырыг,
Дүшүнүрүк:
Нәсә чатмыр,
нәсә чатмыр...

Идракым~~ын~~ ишыгыла
 Зүлмөтлөри чох жармышам,
 Өмрүм боју ахтармышам,
 тапмамышам...
 Нөдир ахы бу чатмајан?!
 Нәр бир сирри ачан заман,
 Ачылан сирр,
 Мин бир сиррин
 Варлыгындан хәбәр верир.
 Ачылдыгча,
 Ачылмајан азалмајыр.
 Ача-ача дүјүнлөри баглајырыг
 Биз күнбөкүн.
 Чох вахт елә билирик ки,
 Дады-дузу габагдадыр өмрүмүзүн.
 Өјрәнирик—
 Күнү-күндән учалырыг.
 галхырыг биз...
 Сон зирвәјә
 Чата билмир әлләримиз.
 Гој чатмасын!
 Елә дејәк:— Нәсә чатмыр!
 Ахы инсан
 Чатмајана чата-чата инсан олмуш,
 «Һәр шеј чатыр» — демәкдәнсә
 Өмрүн баша чатмасы хош!..

1965

МӘНИМ АД КҮНЛӘРИМ

Бу күн ад күнүмдүр... евдә һамы шән,
 Анчаг фикирлијәм, кәдәрлијәм мән.

Кәнчлијим өтәли белә күнләрдә
 Аныб јохушуму төвшүјүрәм мән.
 Хәзан јарпаглары ојнашан јердә
 Нечә үшүмәјим?.. Үшүјүрәм мән.

Анчаг... ушаглыгда истәрдим һәр күн,
 Бизим евимиздә мәчлис гурулсун.
 Күнләрин һамысы дөнүб бүсбүтүн
 Бизи севиндирән ад күнүм олсун.

Атамын, анамын јекәнәсијдим,
 Арзусу, һәвәси, көңүл сәсијдим.
 Өмрүн нә гәрибә күнләри вардыр,
 Мәним ад күнләрим бајрам оларды.
 Мән нә биләјдим ки, дәјишир инсан,
 Ад күнүн, шад күнүн олмур бир заман.

Алдығым о көзәл ојунчаглары
 Гачыб кестәрәрдим достлара бир-бир
 һаны, һаны өмрүн о шән чағлары,
 Кедән, а гардашлар, бир даһа кәлмир?..
 Һәмин адамаммы?.. Јох, башгајам мән.
 Өзкә чүр көрүнүр бу әләм мәнә.
 Бир заман көнлүмә севинч кәтирән
 Ад күнүм, кәтирир инди гәм мәнә.

Дејирәм, јенә дә өмрүмдән бир ил
 Өтдү...

Өтән илләр сәфә дүзүлүр.
 Мәним ад күнүмдә инди мән дејил,
 Мәним балаларым севиниб күлүр.

1965

101

1965

Һәзрә, Нәчәфкәнд, Зухул, Таһирчал
кәндләри бојунчи дағлардан јол чә-
кән Гусар зәһмәткешләринә

1023

1965

О да хошһалланыр, һэзз алыр кендән,
Дујур фырланмағын хош олдугуну.
Ушаг мејданчаја тәк кәлдијиндән,
Јохдур каруселә миндирән ону.
Анчаг о хошбәхтдир...

О гәлбә мән дә

Һејранам...

Еј көнүл, дүшүн, дүшүн сән.

О һэзз ала билир өзкәсинин дә
Һәззиндән, зөвгүндән, сәадәтиндән!..

1965

— Фикирлисән?

— Јох!— дедим.

Кәдәрим кизләдир, мән гәмими данырам,
Нәдәнсә өз дәрдами һамыја ғысанырам.
Кәдәрли анларымда мәни һеч кәс көрмәсин,
Сөндүр,

чырағы сөндүр!

Севинчим һамынынса.

кәдәрим өзүмүндүр.

1965

СӨКҮН ЧЭПЭРЛЭРИ

Һәр кәс өз бағыны тез чәпәрләјир,
«Чәпәрдән бу јана мәнимдир» дејир.

Сөкүн чәпәрләри, даш һасарлары,
Көзләр узаглара зилләнсин бары.
Көнүл отаглара сыгармы тәкчә,
О кәрәк атлана дагдан, дәрәдән.
Бахмаг истәјирәм көз ишләдикчә
Узанаң о кениш үфүгләрә мән.

Тутмајаг чичәјин, күлүн јолуну,
Онларын көнлүнү дағ-дағ етмәјәк.
Тәбиәт азаддыр,

кәлин биз ону
Һасарлар ичиндә душтаг етмәјәк.

Нэрдтахта үстүндэ сэдэф зэр кими
Ханалар ичиндэ ойнамајаг биз.
О жениш, о сонсуз үфүглэр кими
Бөјүсүн, учалсын үрөклэримиз.
Сөкүн чөпөрлэри, даш হাসарлары,
Көзлэр узаглара зиллэнсин бары.

1965

БИР БИНАДА ДОГУЛДУГ

Һамы адсыз доғулур,
Сонрадан ад гојулур.
Әввәл бир ад,
Сонраса...
Киминин нечә ады,
Чини.

рүтбәси олур...

Анчаг доғум евиндә
Һамынын бир ады вар,
Бүтүн доғуланлары
«Чаға» адландырылар.
Јумулудур кезләри,
Кечәси,

күндүзү бир.
Арзусу бир,
сөзү бир...

Дејәк,
ачдыр,
сусуздур,

Ja da ki, juxusuzdur'

Ағлајачаг
О анчаг...
Ағламаг— онун хәлә
Бирчә бу сиаһы вар,
Ағламагла билдирир
Арзусуну,
сөзүнү
Анасына чағалар.

Агламаг—илк дилидир
Бәлкә бәшәријјәтин..

Агламагдан башлајыб
 Элифбасы сәнәтин,
 фәлсәфәнин,
 һикмәтин...
 Бир бинада доғулдуг,
 Биз һәр ишдә бир олдуг.
 Доғулдуг...
 анчаг буну
 Биз о заман билмәдик,
 Бојдан,
 Сифәтдән белә,
 О гәдәр сечилмәдик.
 Бәрабәр олдуг демәк,
 Илк адымыз бир:
 чаға.
 Илк палтарымыз— бәләк.
 Илк сөзүмүз агламаг.
 Илк гидамыз— сүд олду.
 Сонракылар билмирәм
 Бәс һардан ујдурулду?...
 Адларымыз дәјишди,
 Палтарымыз дәјишди,
 Сифәтимиз дәјишди,
 Јемәјимиз дәјишди.
 Дилимиз дә дәјишди.
 Һәр ишимиз бир икән,
 Бәс сонрадан јаранан
 Бу ајрылыг нә ишди?..

1965

ТУЛУ — ГҮРУБ

Дан јери ағарыр... алагаранлыг...
 Сәһәрди,
 кечәдир—
 билинмир һәлә.
 Елә бил бу анда сусуб бир анлыг
 Дајаныр јериндә вахт, заман белә.
 Гүруб... шәр гарышыр...
 ахшамдыр,
 анчаг,
 Чәтиндир сәһәрдән ону ајырмаг...
 Һәм тулу, һәм гүруб — алагаранлыг...
 Бу анлар тәбиәт сусур бир анлыг...
 Күндүзлә ахшам,
 Күндә ики дәфә көрүшүр мүдам,
 Бир сәһәр-сәһәр,
 Бир ахшамчагы...
 Көјдә сүкунәт,
 Јердә сүкунәт,
 Икилик ичиндә сусур тәбиәт...
 Бири јумур,
 Бири ачыр көзүнү.
 Бәс бу сүкут нәдир бир дејин мәнә?!
 Сүкунәт ичиндә бу ан өзүнү
 Санки тәһвил верир кедән, кәләнә.

Сусур гәмли-гәмли тәбиәт бу ан,
 Кедән өз һалына агрыјыр бәлкә.
 Үфүгләр бојунча тәзә доғулан
 Өләнин јасыны сахлајыр бәлкә?

Күндө ики дөфө ишыг зүлмөт
Көрүшүр...

Бас нијә сусур табият,
Нијә кәдәрләнир, нијә гәмләнир?
Гаранлыг ишыға, гарышыр һәмән,
Табият гәмләнир,
вүсалчүн дејил,
Онлар ајрылмагчүн көрүшдүјүндән.

1965

ӨЗҮМҮЗДӘН ӨЈРӘНӘК

Еј көнүл, мөһкәм ол кәшмәкәшләрдә,
Чох да өјүнмә ки, мән, ағыллыјам.
Ағылсыз ишими билдијим јердә;
Мән ән ағыллыјам, ән ағыллыјам.

Дүнән бири деди ки,
Әбәди өмр ејләјән
Бир уча дағ олајдым,
Бу мүмкүн дејил!

Анчаг,
һеч олмаса, тәзәдән
Дөнүб ушаг олајдым...
— Нејләрдин? —

Деј, сордум,
Деди: — Инди мән гышам...
Јазымы дујмајырдым,
Нә гәдәр ки, јаз идим...
Тәзәдән јашасајдым,
Көһнә сәһвләрим
Бир дә јашамаз идим,
— Сәһвләрдә тапмысан —
Дедим — ахы, сән, сәни,
Сәһвләрдир бу фикрә
Бу күн кәтирән сәни.
Јыхылдын?

Галх! Инләмә!
Нә чыхар инләмәкдән,
Аһ чәкиб, уф демәкдән?!
Јыхылмаг ејиб дејил,
Һамы јыхылыб-дурур...
Јыхылмагын чәбрини
Јеримәк унутдурур.
Јыхылыб өјрәнирик

Эзаб чэкичи алтда
Өз гэлбини эзсэнэ!
Өзүн јыхыл,
Өзүн дур!
Һәјаты дәрк етмәјин
Әсл јолу, бах, будур!

Еј көнүл,
Сән өзүн дө
Отагында әjlәшиб
Дағдан, багдан јазма, кәл.
Сән өзүн јыхылмамыш,
 јыхылмагдан јазма, кәл.

Бу дүнјанын сиррини
Китаблардан өjrөнөк.
Анчаг кәлин, һәјати
Ағрылардан өjrөнөк,
Әзаблардан өjrөнөк.

Гәдим улу бабамыз
Күчүнә күвәниркән
Мәғлүб олуб мин кәрә.

Эглинэ күвэнирхэн
Һәмишә галиб кәлиб
Өзүндән күчлүләрә.
Өзүлә бир, бу көһнә,
Бу дәрдли дүнјаны да
О, камала јетирмиш.
Голуны күчсүзлүјү
Ағлына күч кәтирмиш...

Заманын жолларында
Чох ендирмиш,
енмиш о.
Бу дүнјада чох шеји
Өзүндөн өјрөнмиш о.

Севинчин мә'насыны
Өжрәтсин гәмләр бизә.
Өжрәтсин бу һәјаты
Јанлыш гәдәмләр бизә,
Јанлыш гәдәмләр бизә!

1965

КӨЗЭЛЛИК БЭХШИШДИР

Сэни һәр көрөндө мат галырам мән
Ана тәбиәтин сәхавәтинә.
Елә бил тәбиәт кезәллијүндән
Бир парча ајырыб бәхш едиб сәнә...

Јүз дөфә, мин дөфә бахдым,
Мән анчаг
Бир гүсүр көрмөдим сәндә... Көзәлсән!
Өјүнмә!

Бунунчун өзүнә јох,јох,
Ана тәбиәтә миннәтдар ол сән!

Көзәллик бәхшишдир... О өз јерини
Дәјишир...

Бәхшишлә өјүнмәз инсан.
Ана тәбиәтин вердикләрини
Алыр әлимиздән амансыз заман...

Өзүнү, бәхшишлә күвәнсән — гына!
Күвән бу дүнјада газандыгына!

1965

МЕШӘ ЈОЛУ

Асылыб дивардан көзәл бир шәкил,
Баһар мәнзәрәси...
Галын бир мешә...
Көзәлдир;

Чох көзәл, анчаг елә бил,
Чәрчивә ичиндә инләјир мешә...

Мешәнин ичиндән бир чығыр кечир,
Дәрәдән, тәпәдән адлајыр кечир.
Доланыб јенә,
Дирәнир лөвһәнин чәрчивәсинә.
Рәссам, динлә мәни, сәнә сөзүм вар,
Ким истәр кетдији јоллар, чығырлар,
Дајансын сәрт үзлү чәрчивәләрдә?!
Инсан јох,

мешә дә дөзмәз бу дәрдә...

Рәссам, чәкдијин јол, дөнсүн, бурулсун,
Дағларын далында итиб јох олсун!
Мәңһул бир аләмә узат сән ону,
Көрмәк истәмирәм јолун сонуну.

1965

НИФРЭТИМ

Дениз ырғаланыр беләдән-белә,
Елә бил јатағы она дар кәлир.
Һајғырыб өзүнү чырпыр саһилә,
Она гәзәбиндән бир вүғар кәлир.

Дәниз,
гәзәбинә ортағам мән дә,
Кииндән, һирсиндән сулар үркүшүр.
Һәр дәфә мән сәни белә көрөндә,
Јадыма өз һирсим, нифрәтим дүшүр.

Де, һансы нифрәтдир сәни диндирән,
Өзүндән чыхарыб гәзәбләндирән?..
Мәни дә нифрәтим ашыб-дашдырыр
Өзүнә сығмајан Хәзәрим кими.
Өзүмү өзүмдән узаглашдырыр,
Атыр саһилимә көпүкләрим...

Дәјишир гәзәбим фитрәtimi дә,
Нифрәтим доғулуб мәнәббәтимдән.
Гәрибә кәлмәсин,
нифрәtimi дә
Мәнәббәтим гәдәр истәјирәм мән.
Арзулар наминә јашајырыг биз,
Нифрәтим — мәсләким, әгидәм мәним.
Севкисиз,

нифрәтсиз,
далғасыз,
сәссиз,

Нәјимә кәрәқдир бу әләм мәним?!

Нифрәтим учалдыр, бөјүдүр мәни,
Өзүм дә һејранам өз гүдрәтимә.
Нифрәтим дағыдыб сәдди, бәрәни,
Мәни чатдырачаг мәнәббәтимә.

1965

БӘҲАНӘДИР

Дишләрим төкүлдү, сачым ағарды,
Јашын нә күнаһы, јаш бәһанәдир.
Тәләјим даш атды, башымы јарды,
Буна даш нејләсин, даш бәһанәдир.

Бә'зән баһарда да саралыр јарпаг,
Тәләјин әлиндә һәр шеј ојунчаг.
Инсаны өлдүрән әчәлдир анчаг,
Азар да, безар да бош бәһанәдир.

Лағ етмә бәдбәхтә, күлмә накама,
Бәдбәхт чан атмагла јетишмәз кама.
Бәхтимдән гар јағды өмүр бағчама,
Буна ғыш нејләсин, ғыш бәһанәдир.

Мән гузејли олдум, арзум күнејли,
Она чатаммадым, чалышдым хејли;
Бәхтијар, бәхтиндән олдун килејли,
Бу да сәнин үчүн хош бәһанәдир.

1965

ГОЧАЛМЫР

Гочалдыр инсаны, гочалдыр заман;
Үрәжин атәши, көзү гочалмыр.
Дағлары, дашлары гочалдан заман,
Билмирәм, бәс нијә өзү гочалмыр?

Кетди баһарымыз, јер гыша галды,
Дүзләр гара галды, јағыша галды,
Бизимки бир гуру бахыша галды,
Нејләјәк арзунун көзү гочалмыр.

Бәхтијар, дүшүнәк биз дәрин-дәрин,
Хәјаллар мөһтәшәм, арзулар ширин,
Әсл сәнәткарын, әсл шаирин
Өзү гочалса да сөзү гочалмыр.

1965

Сәјәһәт
дәфтәриндән...

КӨЗЛӘРИМ

Чох шеј бәхш еләјиб тәбиәт мәнә;
Көрмәк, һисс еләмәк, ешитмәк, дујмаг.
Бу гоча дүнјанын сирләринә
Бүтүн бу не'мәтләр бәс дејил анчаг.

Гурғушун асылар идракымыздан —
Бир мә'на көзүлә бахсаг һәр шејә;
Үрәкләр алдадыр бизи чох заман,
Ағыл да ишләмир чох дәринлијә.

Јенә дә көзләрдир һәр шеји дүзкүн,
Һәр шеји апачыг бизә көстәрән.
Дүнјаны азачыг дәрк етдијимчүн,
Јенә көзләримә миннәтдарам мән.

Көзләрим шөвгүнү салыр дәринә,
Ачылыр өнүмдә көј, вараг-вараг.
Гулаглар инаныр өзкәләринә,
Көзләрсә өзүнә инаныр анчаг!..

1961

ЕҢРАМЛАРЫН ӨНҮНДӘ

Еһрамларын өнүндә күндүзләр ахшамадәк
«Фүнф пиастр»¹ дејәрәк,
Өз доғмача елиндә
Диләнир әрәб оғлу әчнәбинин дилиндә.
Замана бах, замана!
Ичимдән јана-јана

бахырам,
Ај гоча Шәрг, нә күндәсән, нә күндә?!
Әрәбин вәтениндә
Башыны уча тутуб әчнәби еһрам кими;
Әрәб кәзмәјә горхур өз јурдуңда хам кими.
Гардашым, диләнәндә, кечмишини ансана,
Бабанын учалтдығы еһрамдан утансана!
Өз һалалча пулуну әчнәбидән бу күн дә,
Сән сәдәгә алырсан,
Бабанын учалтдығы еһрамларын өнүндә
Көр нечә алчалырсан!

Гәһирә, 1959

ӨЗҮНӘ ЈАЛВАРСАНА

Тутуб Имам Һүсејнин гызыл сәрдабәсиндән,
О ағлајыр, үрәкләр парчаланыр сәсиндән.
Сүмүјү сүрмә олмуш Имамдан кам истәјир,
Хошбәхт өмүр истәјир, боллу тәам истәјир.
Бахырам көвдәсинә, көвдәси дағ кимидир,
Бу көлә һалыјла о, әсән јарпаг кимидир.
Өз-өзүмә дејирәм: — Сән еј бәдбәхт мүсәлман,
Сән инди ки, бу гәдәр аллаһа инанырсан,
Аллаһ сәнә о әли әл ачмагчүн вермәјиб.
Көлә олмагчүн сәни дүнјаја кәтирмәјиб.
Сәрдабәдән јапышыб ағлама јана-јана,
Имама јалварынча, өзүнә јалварсана!

Кәрбәла, 1959.

¹Пул ваһиди

АЧЛАРДАН ТОХЛАРА

Зэр-зиба ичиндэ алышыб яныр
Сэрдабэ, дөшэмэ, таван сэрәсәр;
Нечә жүз илдир ки, бурда сахланыр
Имамын адына кәлән нәзирләр.

Мәсчид башдан-баша бир хәзинәдир,
Ятыр Имам Һүсејн даш-гаш ичиндә.
Әкәр Имам һагса, бу бәзәк нәдир?
Бәзәјә мөһтачмыш Имам да, мән дә...

Бу бүсәт, бу чәләл кимин үчүндүр,
Бајырда әл ачыб диләнир милләт?!
Еј имам өвлады, де бу нә күндүр —
Мәсчиддә вар-дөвләт, күчәдә — зилләт?!

Имам үчүн кәлән бу дөвләт, бу зәр,
Нә верди имама јалваранлара?!
Јерә ендирмәди бир тикә көјләр;
Јерә кечә-күндүз баш вуранлара.

Дүнјанын гәрибә тәзадлары вар;
Ачлардан тохлара дүшәрмиш нәзир.
Даш-гаш ичиндәдир өлү имамлар,
Дири өвладлары лүт-үрјан кәзир.

Кәрбәлә, 1959

ДУРНАЛАР

Ај, бизим елләрдән учан дурналар,
Көјдә көрән кими таныдым сизи.
Шириң авазыңыз гәлбә од салар,
Мәнә бағышлајын бир телинизи.

Шаһиндән, шонгардан горунун аңчаг,
Бир хәтәр кәлмәсин гој дәстәнизә.
Ким дејә биләрди гисмәт олачаг
Бу гәриб өлкәдә көрүшмәк бизә?

Башымыз үстүндән чығрышараг сиз,
Нә гәдәр өтдүнүз баһарда, јазда.
Узун гыш ајлары шириң нәгмәниз
Һәмишә сәсләнмиш гулағымызда.

Бура кәлирсиниз гышда, учараг,
Кечиб нечә дағы, нечә дәннизи.
Јајда көјләримиз сизиндир аңчаг,
Гышда да нәгмәјә анырыг сизи.

Әзбәр сөјләмишик ушаглыгда биз,
Дејиб: «Ај, һавада учан дурналар!
Кејин, хош кәлдиниз, сәфа кәлдиниз,
Бир дә дөнәрсиниз һачан, дурналар?»

Сиз учуб кедәндә гүрбәт елләрә,
Нә гәдәр бахмышам арханызча мән.
Бахмышам, бахмышам сизә мин кәрә,
Јазда севинмишәм кәлишиниздән.

Гышда да биз сизи анмышыг јенә,
Нејләјәк, көчәри доғудунуз сиз.
Видади хәстәдән Бағдад елинә
Саламлар апаран сиз олдунуз, сиз!

Сонсуздур сәдагәт, дәјанәт биздә,
Демәјин ешгимиз дилдә, сөздәдир.
Тез-тез јурдумузу тәрк етсәниз дә,
Әзиз хатирәниз гәлбимиздәдир.
Үчтелли, дөрдтелли, бештелли дурна,
Кәл, кәл, а мәнимлә бирелли дурна!

Бәсрә, 1959

ТӘСБЕҢ

Сағында ширинчај, солунда гәлјан,
О, тәсбег чевирир шарағһашараг,
Гара, сүр дашларын шагғылтысындан
Әрәб ләззәт алыр хумарланараг.

Малла ағзыначан долудур дүкан,
Әрәб мүркү дөјүр, өзкә ишми вар?
О, тәсбег чевирир бекарчылыгдан,
Алан јох, сатан чох, касаддыр базар.

— Кедим, ја кетмәјим? — дејә бирбәбир
Чевирир дашлары... Нәдир чарәси?
О, синә долусу бирдән аһ чәкир,
Јохса бәд кәтирир истихарәси?

Мүсәлман мәзнәби, мүсәлман дини
Тәвәккүл демәји өјрәтмиш она;
О вермиш бәхтини, ирадәсини
Бу чансыз дашларын ихтијарына.

— Кедим, ја кетмәјим? — дујан бир үрәк
Дүшүнән бир бејин кәсдирә билмир.
Бу сојуг дашлармы әвәз едәчәк
Зәканы, дујғуну? Ишә бахын бир!

Көзлә көрдүјүнә инанмыр јенә,
Хәјалын одуна һеј јаныр әрәб.
Инанмыр күчүнә, өз гүдрәтинә,
Тәлејин күчүнә инаныр әрәб.

О, атәшди... Заман һөкмүнү верди,
Хәјаллар еләди ахыр күл ону.
Өз доғма евиндә гула чевирди,
«Шүкр аллаһа» ону, «тәвәккүл» ону.

Бир күндө һәр дашы о нечә кәрә
Чевирир; вахтыны өлдүрмәк үчүн;
Һәр ај даш гојсајды бирчә даш үстә,
Тәсбехдән уммазды сәадәт бу күн.

Сол әлиндә тәсбех, сағында гәзет,
Гәлби дејир: «кетмә», фикри дејир: «кет»
Бир-биринә дәјиб күчәдә аләм,
Чамаат әср илә саваша кәлмиш.
Онунса гәлбиндә, фикриндә бу дәм
Санки ики дүнја баш-баша кәлмиш.

Башында ағ чалма, әлиндә бајраг,
Достлары һагг дејә галхмыш ајаға.
Онун чанындакы әталәтә бах!
Чевирир дашлары һеј сола-саға.

Күчәдә учалан аддым сәсиндән
Гәлби тирәсә дә... нәдир чарәси!
О бахыр дүканын пәнчәрәсиндән,
Ахы, бәд кәтириб истихарәси.

Сағында ширинчај, солунда гәлјан,
Әжилиб јанындан өтүр заман да.
Атомун сәсинә титрәјир чаһан,
О тәсбех чевириб хумарлананда.

Нәчәф, 1959

ИСТАМБУЛ

Босфор көрфәзи...
Ики гитә.
Сөјкәнмиш бир-биринә
Ортасында бу јолун.
Бир тәрәфи Авропадыр,
Бир тәрәфи Асија
Истамбулун...
Түрк оғлу дуруб ортада
Сејр едир
Сағыны,
Солуну.
Бир шәһәрдә бирләшир
Ики гитә
Биринин башланғычыдыр,
Биринин сонуну...

Сол тәрәфиндә
Дәбдәбәли кечмишиндән јадикар галан,
Башы көјләрә учалан
Чамеләри, бүрчләри, гәләләри;
Дурур мин илдән бәри.
Сағ тәрәфиндә
Модерн евләр, банклар, отелләр...
Түрк оғлу
Көзләриндән суаллар јаға-јаға,
Каһ сола бахыр, каһ саға.
Истамбулун кечмиши вүгарлы, шанлы,
Бу күнү өзүнә јад,
Кәләчәји думанлы...
Бу күн
Бир ајағы Авропададыр,
Бир ајағы Асијада
Түркүн.

Гулагларында мотор сәси,
Дилиндә Гур'ан сурәси
Түркүн.

Заман ону дилләндирир,
Әсрин аһәнкинә сәс верир,
Дүшүнүб дәриндән;
Анчаг бабасы чәкир әтәкләриндән.

Чырпыныр шәһәр
Икилик ичиндә.
Дүјүм-дүјүм олмуш фикирләр
Әсрин кәшмәкәшиндә...

Бир шәһәрдә көрүшүр
Ики дүнја, ики аләм.
Тапачагдыр әминәм
Түрк оғлу һагг јолуну.
О, һәләлик сәјр едир
Сағыны,
Солуну...
Үрәји Шәрг үрәји,
Ағлы Гәрб ағлыдыр
Түркүн.
Бу тәзаддан
Синәси дағлыдыр
Түркүн.
Дуруб һисс илә ағыл арасында,
Һәгигәтлә һағыл арасында.
Ирәлими кетсин,
Керијәми дөнсүн?!
Кечмишиндән гопа билмир,
Бу күнүнү
Тапа билмир.
Ахтарыр,
Ахтарыр,
Ахтарыр,
Гаршыда ишыг вар;
Ахтаран тапар!..

Истамбул, 1961.

РАФАЕЛИН ГӘБРИ ҮСТДӘ

Бир гапыны ачмагчын
Мин гапыны бағлајан,
Гылынчыны илдырым,
Өзүнү аллаһ саян
Крааларын мәзары
Мәрмәр дашлар ичиндә.
Һамысы бир өлчүдә,
Һамысы бир бичимдә.
Мәзарлар бәр-бәзәкли,
Мәзарлар тәмтәрағлы.
Зәр јазылар, нахышлар
Һејран гојар һәр ағлы.
Пантеонда сол әдә
Бирчә садә мәзар вар;
Нә үстүндә зәр јазы,
Нә дә гызыл нахышлар.
Белә бәзәк-дүзәјә
Еһтијачы јох онун,
Ән бөјүк зинәтидир
О, өзү Пантеонун.
Јатыр бурда сәнәти
Дүнјалара сәс салан,
Чан вердији чансыза
Өзү дә һејран галан,
Өмрү — инсан кәдәри,
Ешги көзәллик олан
Бир усталар устасы...
О, рәнкләр султаныдыр.
Онун ады дүнјанын
Шәрәфидир, шаныдыр.
Орган да бир тәрәфдән
Һәзин-Һәзин ағлајыр,
«Аве Мариа» — дејә,

Сәсләр дә кәлмиш бу күн
 Бу мазары сәчдәжә.
 Мисилсиз кәзәллиҗи
 Бәлкә дә о кәтирмиш
 Илк дәфә бу чаһана.
 Нейран олмаг дәрсини
 О өйрәтмиш инсана.

Заманын рузкарына
 Синәсини кәрмиш о,
 Лөвһәсинә баһаны
 Лөвһәжә дөндәрмиш о.
 Гәлбинин атәшини
 Једди рәнкә о гатмыш,
 Инсан дүјгуларынын
 Мин рәнкини јаратмыш
 Гүсурсуз кәзәллиҗи
 Јаратмаг бу дүнјада
 Нәсиб олмуш тәк она.
 Аллах белә дарылмыш
 Онун јаратдыгына.

Һамы кәлиб дајаныр
 Бу мазарын өнүндә,
 Һамы әјир башыны
 Сәнәткарын өнүндә.
 Тәкчә бу гәбрин үстә
 Күл дәстәси гојулмуш.
 Мәһәббәтин төһфәси
 Јенә мәһәббәт олмуш.
 Краллар өзләријчүн
 Пантеон тикдирдиләр.
 Анчаг истәр-истәмәз,
 Онун шәрафәтини
 Рәфаелә вердиләр.
 Орган налә чәкәрәк,
 Нәзин-нәзин инләјир,
 «Јаша Мариа» демир,
 «Јаша Рәфаел!» — дејир...

Рига, 1961

КИЗЛИ ТӘБӘССҮМ

Әчнәби саһилә јан алып кәми
 Шиддәтлә дөјүнүр гәлбимиз нәдән?
 Өзкә бир аләми сәјр едир кими,
 Бахырыг саһилә биз кәјртәдән.

Бурда да адамлар еркән галхараг
 Һараса тәләсир беләдән-белә.
 Шәһәрләр һәр јердә шәһәрдијр анчаг,
 Адамлар һәр јердә адамдыр елә.

Дүшүрүк кәмидән... Адамлар бизи
 Үзүк гашы кими алып дөврәжә.
 Сыхырлар мөһкәмчә әлләримизи;
 «Һамымыз инсаныг, гардашыг!» — дејә.

Гајғылы үзләрә нәзәр салырам,
 Чалышыр, тәр төкүр инсан һәр јердә.
 Елә билирдим ки, адамлар тамам
 Ајры чүрә олур јад өлкәләрдә.

Һәр јердә инсандыр инсан һәр заман,
 Онун мин гәми вар, мин севинчи вар.
 Инсаны чыхартмыр инсанлығындан
 Динләр, әгидәләр, дилләр вә јоллар.

Бизим дилимизи билмәсәләр дә,
 Күлүшлә нурланыр онларын үзү.
 Үрәјин дилидијр күлүш һәр јердә,
 Күлүшдүр дүнјанын ән кәзәл сөзү...

Унуда билмәрәм бу кәзәл күнү,
 Хошдур адамлары дүјмаг үрәкдән.
 Онларын бир кизли тәбәссүмүнү
 Мин ачыг сазишә дәјишмәрәм мән.

Абичан, 1961

135

МУМИЈА

Мумијасы музејдәдир
Әзәмәтли бир фир'онун.
Дәвә бојда чаны вармыш,
Көвдәсинә бир бах онун!

Әзәл күндән гоча дүнја
Һәр кедәндән бир шеј алып;
Киминдән әмәл галаңда,
Киминдән дә бәдән галыр.

Истамбул, 1961

ФӘРЈАД

Италијанын гәдим Помпеј шәһәри Ве-
зуви вулканынын пүскүрмәсиндән
мәһв олмушдур.

Вулкан пүскүрдү бирдән,
Бирчә анын ичиндә
 Әсәр белә галмады
Мин иллик бир шәһәрдән...
Шәһәр көјә соврулуб
 Јер илә јексан олду,
Мин илин јаратдығы
 Бир ана гурбан олду.
Дејирләр, көјләр белә
 Үзүнә пәрдә чәкмиш,
 Көрмәмәкчин бу һалы.
Батды инсан арзусу,
 Батды инсан хәјалы.
Бир шәһәрин тәлеји
 Ахды бир улдуз кими.
Јаңагларда күлүшләр,
 Додагларда кәлмәләр
 Донуб галды буз кими.
Фәрјад гопарды инсан,
Лаләләрин бағрына
 Хал дүшдү бирдән-бирә
 Бу һејбәтли нидадан.
Диксинди көј дә, јер дә,
 Тәбиәт јаса батды.
Бу дәһшәтли бағырты
 Ахшам чағы көјләрин
 Синәсини ганатды.

Кечди илләр, эсрләр,
 Һәр шејә гадир инсан
 Јер үзүндә беләчә
 Чыхды мин имтаһандан.
 Тәбиәтлә нә гәдәр
 Инсан үз-үзә кәлди,
 Дөјүшдә каһ әжилди,
 Каһ дикәлиб дүзәлди...
 Инсан гәләбә чалды,
 Мин бир арзуја чатды.
 Тәбиәтин өнүндә
 Гопардығы фәрјады
 Даш үстүндә јаратды:
 ...О, диз үстә јыхылмыш,
 Каинаты чағырыр
 Фәрјадыјла имдада;
 Сол әли торпаг ешир,
 Сағ әлијсә һавада...
 Үздәки дәһшәтә бах!
 Горхуја, һејбәтә бах!
 Доландыгча бу нәһәнк
 Һејкәлин дәрә јанына
 Ваһимәдән адамын
 Ләрзә дүшүр чанына...
 Үздәки дәһшәтә бах!
 Горхуја, һејбәтә бах!
 Даш үстүндә јаранан
 Бу инсан фәрјадына,
 Бахдыгча нәләр дүшүр
 Һәр баханын јадына,
 Тәбиәтдән күчлүдүр
 Инсан әзәлдән бәри,
 Помпејин бирдән-бирә
 Батмасына бахма сән,
 Тәбиәтин гәзәби
 Мәһв етди бир шәһәри,
 Дүнја дағыла биләр
 Инсанын гәзәбиндән!
 Инсан өз гәзәбијлә
 Инсанлығын көкүнү
 Кәсә биләр дүнјадан,

Бир дәфә өз әлиндән
 Фәрјад гопарар инсан.
 Јенә додагларда сөз,
 Үзләрдә күлүш донар,
 Әмәли өз башына
 Чидар олан инсана
 Инсанын суалы вар;
 Биз батан бир шәһәрин
 ачысыны дүшүнүб
 аһ чәкирик бу күн дә.
 Әкәр дүнја батарса,
 Бу дәрә аһ чәкмәјә
 Бир нәфәр галачагмы
 дағылмыш јер үзүндә?

Помпеј харабалары, 1961

АЧЫГ ШӘҺӘР

«Ачыг шәһәр» гоҗдулар
Адыны һамиләрин.
Сән ачылыб сачылдын,
Соҗулду гат-гат дәрин.
Гапыларын тајбатај
Ачыландан бу јерә,
Дүшдүн јаман әлләрә.
«Бејнәлхалг шәһәр» олдун;
Сән һәррача гоҗулдун,
Ағачлар олду сәнин,
Мејвәләри өзкәнин.
Јанды көнлүндә нифрәт,
Балан хош күнә һәсрәт.
Гумлу дүзләрин кими,
Јанды бағрынын башы;
Донду јанагларында
Өвладынын көз јашы.
Сән еј, синәси дағлы,
Гапын үзүнә бағлы!
Сән еј башы бәлалы,
һамыја ачыг олдун,
Саһибинә гапалы.
Олдун јадлара мөһтач,
Јерсиз кәлди, јерли гач!
Өз оғлуна, гызына
Күзәран чәтин олду.
Кәлән гара еһтијач,
Кедән исмәтин олду.
Елин дә кетди әлдән,
Дилин дә кетди әлдән.

Учурмаг истәдиләр
Дөнмәз ирадәни дә,
Руһуну да тәмәлдән,
Анчаг бачармадылар.
Нифрәт чошуб сел кими
Глбинә долду сәнин.
Зүлүмдән газандығын
Бу нифрәт олду сәнин.
Һәр кечәнин күндүзү,
Һәр зүлмүн дә сону вар.
Гардаш, топла, түфәнклә
Ачылан бу гапылар,
Ашыб-дашан нифрәтин
Күчүјлә дә гапанды;
Әрәб оғлу јенә дә
Өз күчүнә тапынды...

Танжер, 1961

Буну анламырам мән, буну анламырам мән.
Арзу, үмид дилиндә данышыб заман-заман,
Онлар кәзир чаһаны, онлар кәзир чаһаны.
Башга-башга олса да дорларындан асылан
Байрагларын нишаны, байрагларын нишаны.

Атлантук океаны, 1961

КӘМИЛӘРИН ДИЛИ

Дәниз зүлмәт ичиндә, уғулдајыр далғалар,
Һәр вәһши уғултуда мин өлүм һәдәси вар.
Көнүл мә'наландырыр дәниздәки һәр сәси,
Кечәләр јаман олур дәнизин вәһимәси!

Зүлмәтин синәсини јара-јара кәмиләр,
Јол алыр бу дијардан о дијара кәмиләр.
Нә јорулу кәмиләр, нә динчәли кәмиләр,
Кәлир, кедир кәмиләр, кедир, кәлир кәмиләр.
Көзүмү зилләјирәм гаранлыға дәмәдәм,
Һеч нә көрә билмирәм, һеч нә көрә билмирәм.
Көзләримин өнүндә әлван-әлван һалғалар,
Уғулдајыр далғалар, уғулдајыр далғалар...

Бирдән хејли узагдан јаныр, сөнүр бир ишыг;
Ишыг — үмид, сәадәт, гаранлыға јарашыг,
Ијнә кими зүлмәтин бағрыны дәлир ишыг;
Узагдан кәлир ишыг, узагдан кәлир ишыг.
Ишыг фәрәһ кәтирир, көзләри нурландырыр;
Ишыг үзүмүздә дә санки ишыг јандырыр,

Кәмиләрин дилидир о көрүнән ишыглар.
Сөнүб јанан ишыглар, јаныб сөнән ишыглар,
Ширин-ширин данышыб гаранлығда кәмиләр,
Бир-биринә узагдан уғурлу сәфәр диләр.
Һансы дилдә данышыр бу кәмиләр көрәсән?

МИКЕЛАНЧЕЛОНУН «КЭДЭРИ» ӨНҮНДЭ

Исанын чөсөди узаныб лал-кар
Дизлэри үстүндэ ана Мәрјәмин.
Сачыр атәшини солгун бахышлар
Ана гәлбиндәки о сонсуз гәмин.

Баладыр ананын иманы, дини,
Учалыр онунла көjlәрә торпаг.
Мәрјәм ағы дејир... онун сәсини
Һәр кәс өз гәлбиндә ешидир анчаг.

Бахырам һејкәлә... мән һејрәтдәјәм...
Нечә јериндәдир һәр хәтт, һәр гырыш.
Дизлэри үстүндә Мәрјәмин бу дәм,
Елә бил доғрудан өлү узанмыш.

Һејкәлә бахырам, фикри думанлы;
Өмүр вәфасыздыр, әчәл амансыз.
Мәрјәмә бахырам, кәдәри чанлы,
Исаја бахырам, чөсәди чансыз.

Мәрјәм һејкәлдә дә чанлыдыр, әлбәт,
Ахыр дамарындан елә бил ган да.
Өзкә бир чан вериб Исаја сәнәт
Өлү чөсәдинин чансызлыгында.

Рома, 1961

**Мәктәб
ше'рләри**

ИЛК ЧЫҒЫР

Жаваш-жаваш сөкүр дан,
Шөһөр галхыр јухудан,
Дарвазалар ачылып.
Јенә чыхыр јоллара
Зөһмәтин өвладлары.
Онлар ачыр илк чығыр

Тапдајараг ахшамдан арамсыз јаған гары.

Бир аз кечир... онларын ардынча чыхыр чөлә
Ушаглар сәһәр-сәһәр.
Ачылмыш чығырларла онлар да күлә-күлә
Мәктәбләрә кедирләр.

Кет, ај гузум, гәлбини кәләчәјә багла сән,
Ушаглыг өмрүмүзүн ән севимли чағыдыр.
Ачылмыш чығырларла бу күн дәрсә кедирсән,
Сабаһ сәң ачагагсан бу јолларда илк чығыр.

1947

ГЫЗЫЛ МЕДАЛ

*Орта мәктәби гызыл медалла
гуртаран кәңчләрә*

Бах, гузум, алдыгын о гызыл медал
Чичәкдир, дәрмисән зәһмәт багындан.
Онун шәфәгиндә күлән истигбал
Сәни хошбахтлыға апарыр һәр ан.

Һаггын вар, әзизим, һаггын вар, өјүн,
Кетмәди һүнәрин, әмәјин бада.
Илләрлә китаблар үстә төкдүјүн
Көзүнүн нурудур, јаныр медалда.

Һәјат јолларына дүшмүсән артыг,
Ғабағдадыр бөјүк гәләбән сәнин.
Медалында јанан о парлаг ишыг
Рәмзидир ишыглы кәләчәјинин.

1947

ИЛК ДӘРС

Бу күн јени дәрс или
Башланыр... Сәһәр-сәһәр
Мәктәбләрә јолланыр
Ал јанаглы көрпәләр.

Архасында җантасы
Кедән ушаға бах, бир.
Әлиндә бир дәстә күл,
О, мәктәбә тәләсир.

Севинч сығышмыр онун
Букүнкү һәр анына.
Бу күн ајаг басачаг
Мәктәб пилләканына.

Бәли, бәли көр нечә
Севимлидир... о бу күн
Һәјатында илк дәфә
Кедир бир мәгсәд үчүн.

Пилләләри арамла
Ғалхыр тәк-тәк јухары.
Һәјатда да о белә
Јүксәләчәк јухары.

Бу гәдәм илк гәдәмдир
Арзулар үчүн она.
Бу гәдәм сон гәдәмдир
Шылтаг ушаглыгына.

Зәнк чалыныр, ушаглар,
Бир-бир кирир синифә.
Бу гәрибә зил сәси
О ешидир илк дәфә.

Бу сәс ону чагырыр
Дүшүнмәжә, дујмаға.
Бу сәс ону апарыр
Сәадәтли бир баға.

Бу сәс көр бир нә дејир:
«Гәдрини бил һәр күнүн».
Бу күн көрдүјү һәр шеј
Јенидир онун үчүн.

Дәрс гуртарыр. Дағылыр
Евләринә ушаглар.
О да кедир... үзүндә
Бу күн башга севинч вар.

Сән бу күн «А» сәсини
Өјрәнмисән, а бала.
Ону сев, сән онунла
Јетәчәксән камала.

Мүгәддәсдир, әзиздир
Сән сев бу «А» сәсини.
Бу сәслә јаза чагсан
Сән «Ана» кәлмәсини.

Биз илк гәләм тутанда,
Бу кәлмәни јазырыг.
«Ана вәтән» дејәрәк,
Өлмәјә дә һазырыг.

Ана — Вәтән демәқдир
Гузум, сев бу Вәтәни.
Вәтәндир мәктәб ачыб,
Бу күн охудан сәни.

1943

МӘКТӘБ ЈОЛЛАРЫ

А мәктәб јоллары, мәктәб јоллары,
Сизи бир ан белә унутмадым мән.
Көнлүм мин һәсрәтлә титрәјиб әсир —
Һәр дәфә, һәр дәфә кечәндә сиздән.

Ушаглыг күнләрим дүшүр јадыма,
Мәктәбә апармыш мәни бу јоллар.
О көзәл күнләрдә һәр дәгигәнин,
Севинчләрлә долу бир әләми вар!

Һәр күн ики дәфә кечирдим сиздән,
Кәссә дә јолуму гар, боран, сазаг.
Кедишим јүнкүлдү, кәлишимдә мән
Һәр дәфә бир пиллә артырдым анчаг.

А мәним ушаглыг достум, һәмдәмим!
Сән билсән, нә гәдәр мәнә әзизсән.
Һәр кичик дашынын үстүндән, азы,
Адлајыб кечмишәм мин бир дәфә мән.

Камалым күн-күндән пәрвазланараг,
О сонсуз көјләрә ачырды ганад.
Елмин сирләрини дујдугча, мәнә —
Даһа да мәналы кәлирди һәјат.

Јарараг кечмишәм сәнин үстүнү —
Бүрүјән думаны, бүрүјән сәси.
Сәнсән өмрүм боју, һәјатым боју
Кетдијим јолларын ән шәрәфлиси!

Инди нә дәрдим вар, нә дә бир гәмим,
Ачылыб өмрүнүн гызыл баһары.
Мәни сәадәтә сиз апардыңыз,
А мәктәб јоллары, мәктәб јоллары!

ТӘЛӘБӘ — МҮӘЛЛИМ

I

Кедир аста-аста әлиндә китаб,
Енсиз кәнд јолујла чаван бир оғлан;
Төкүлүр, атдыгча аддымларыны,
Севинч улдузлары бахышларындан.
Бу кәнддә доғулмуш, будур о јенә
Гајыдыр, фәрәһлә доғма кәндинә.

Бу күн ән севимли күнүдүр онун,
Үрәји фәрәһдән дөнүбдүр даға.
Севинчи көксүнә сығмыр, бу кәнчә
Шәһәр ганад вериб кәнддә учмаға.
Гајыдыр, гајыдыр о јенә кәндә,
Ону саламлајыр чөл дә, чәмән дә.

Ушагкән кечдији һәр из, һәр чығыр
Она башга чүрә көрүнүр инди.
Бөјүк арзуларла кетмишди кәнддән,
Јени арзуларла о дөнүр инди.

Ушагкән кетмишди, инди чавандыр,
Сәрв ағачы кими боју учалмыш.
Јухусуз кечәләр вериб өмүрдән,
Галын китаблардан о билик алмыш.

Билик газандырмыш она бу күнү,
Чалышыб, тәр төкүб кечәбәкүндүз.
Алдығы билијин шәфәгләриндән
О, шам јандырачаг бу кәнддә јүз-јүз.

Ширин арзулары көјәрчин кими
Учуб истадији будаға гонмуш.

Он ил тәһсил алыб о гуртардығы
Мәктәбә мүәллим тә'јин олунмуш.

О, дүз беш ил габаг, ајрылан заман
Өртмүш гапысыны һәммин мәктәбин.
Бу күнсә ачачаг һәмән гапыны,
Она лајиг олан мүәллим тәкин.

II

Мәктәб... Будур, кечмиш мүәллимләри
Ону гаршылајыр дост кими инди.
Гәлб ачан, мә'налы, бу хош көрүшдән
Бүтүн үрәкләрә шәфәг чиләнди.

Гоча бир мүәллим өпәрәк ону:
— Нә хош анлары вар — деди — бу өмрүн;
Сәадәт дејилми өз шакирдини,
Бир мүәллим көрмәк, мүәллим үчүн?..

Оғлум, бу севинчин мә'насы вардыр,
О, бирчә сөз илә дејилир анчаг:
Бизим ән мүгәддәс мәрәмымызды,
Учалмаг, учалмаг, јенә учалмаг...
Јүксәлиш ешгилә јашајырыг биз,
Бизимлә јүксәлир ана кәндимиз.

III

Зәнк олду... Бу зәнки ешидинчә о,
Гәлбинин телләри санки дилләнди.
Чох чағырмыш ону бу зил сәс, анчаг
Ону башга ишә чағырыр инди.

Ону өјрәнмәјә чағыран бу сәс,
Инди өјрәтмәјә чағырыр, достлар!
Бир јердә сајмағы севмәјир заман,
Өмрүн нә мә'налы пилләләри вар...

Орта чәркәдәки икинчи парта
Синфә кирән кими чәлб етди ону.

Көрән ушаглар да һисс етдиләрми
Тәзә мұәллимин тутуладугу.

О, бир ан сарсылды, сонра дикәлиб
Һәммин о партаја јенидән бахды.
Әзиз ушаглығын хатирәләри
Үрәјиндә һәзин бир из бурахды.

Бу онун јеријди, индијсә орда
Әјләшмиш бир кичик гаракөз оғлан.
Көрән һансы диләк охунур бу күн
Онун да мә'налы бахышларындан?!

Онун да гәлбиндән кечирми бу дәм,
Мүәллими кими мүәллим олмаг?
Бәлкә дә беләдир, беләдир, бәли —
Бизим ешгимиздир данм учалмаг!

1951

ЈАЗЫ ТАХТАСЫ

Битирдим мәктәби бу күн мән демәк,
Чан алыб јухусуз кечәләримдән.
Он ил бу тахтада јазыб-силәрәк,
Нә гәдәр тәбашир ишләтмишәм мән?!

Ај јазы тахтасы, јазы тахтасы,
Мән сәндә нә гәдәр јазы јазмышам?
Һәр кичик рәгәми, һәр кичик сөзү
Синәндә мин дәфә азы јазмышам.

Лакин һеч бири дә бурда галмамыш,
Тахта тәмизләнмиш башгаларыјчүн...
Јаздығым рәгәмләр, јаздығым сөзләр.
Мәкәр из салмамыш һеч јердә, бу күн?!

Јох-јох! Инанмајын, инанмајын сиз!
Онларын әбәди силиндијинә.
Силиб тахтадакы јазыларымы,
Бир кичик вәсигә вердиләр мәнә;

Инди вәсигәмә јығылыб күлүр
Бүтүн о рәгәмләр, бүтүн о сөзләр.
Өмрүмүн јолуну кәстәрир мәнә
Бу күн о рәгәмләр, бу күн о сөзләр.

1952

КИТАБ

Китаб ки, вар, һәмдәмидир,
Бу дунјада һәр бир кәсин.
Елә инсан зармы көрән,
Чевирдији вәрәгләрдән
Гәлби әсиб, титрәмәсин?!

Сирләрдән акаһ едәр
Һәр ағыллы китаб сәни.
Биз онунла өјрәнирик
Һәм тәзәни, һәм көһнәни.

О, өз ширин сөһбәтиндән
Нә усанар, нә јорулар.
Нә вахт ону данышдырсан
Сәнә бир дост һәмдәм олар.
О, нә күсәр, нә инчијәр,
«Даим сәнә достам» — дејәр.

Китаб көзәл дујгулардыр,
Онун кениш гәлби вардыр.
Биликләрин ачарыдыр
Китабларын ширин дили,
Инчи кими сыраланан
Һәр сәтри бир үрәк тели!

Китаб сирдаш, јахын јолдаш,
Синәсиндә мин аләм вар.
О, сәни бир инсан кими
Каһ күлдүрәр, каһ ағладар.

Дили јохдур, о данышыр,
Һәр бир шејдән хәбәр верир.
Ата кими сәнә бә'зән
Китаб доғру јол көстәрир.

Үрәји јох, сөһбәтилә
Дөјүндүрүр үрәкләри.
Ајағы јох, гарыш-гарыш
Кәзир анчаг о, һәр јери.

Нәфәси јох, сөзләрилә
Гәлбин үстә од јандырыр.
Чаны јохдур, нәзәриндә
Аләмләри чанландырыр.

Јалан демәз һеч, вердији
Һәр хәбәри о дүз верир.
Көзү јохдур, бу дунјаны
Көрмәк үчүн о, көз верир.

Бир китабы сән илк дөфә
Охујанда мин илһамла;
Елә бил ки дост олурсан
Көрмәдијин бир адамла.

Севә-севә о китабы
Охујанда сән тәзәдән,
Санки көһнә достун илә
Көрүшүрсән бир даһа сән.

Гуртаранда бир китабы
Елә бил ки сән бу заман,
Ән меһрибан бир достундан
Һәмишәлик ажрылырсан.

Лакин бүтүн китаблар да
Бәнзәмәјир бир-биринә.
Китаб вар ки, синәсиндә
Тиканы вар күл јеринә.

Китаб вар ки, һәр сөзүндә
Мин аһу-вај, мин гәм олур.
Китаб вар ки, дара дүшсән
Сәнә бир дост, һәмдәм олур.

Китаб вар ки, әсрләрдән
Әсрләрә кечиб кәлир.

Китаб вар ки, чахмаг дашы...
Яндыгыјла сөндүјү бир.

Китаб вар ки, мин ил әввәл
Јазылса да тәзәдир о,
Бу күн белә үрәкләри
Чичәкләрлә бәзәдир о.

Әсрләрин галын тозу
Баса билмир ону бир ан.
Бир сөз белә дүшүб итмир
Инчиләри сырасындан.

Китаб да вар, гуртарынча
Охујан лап чана кәлир.
Ичиндәки фикирләри
Чилидиндән тез көһнәлир.

Дили јохдур, о данышыр,
Һәр бир шејдән хәбәр верир.
Јахшы китаб ата кими
Сәнә доғру јол көстәрир.

1952

СӘНӘ ҮЗҮК НӘ КӘРӘҚДИР...

Мәктәбли гыз, әјниндәки
Нә шифондур, нә күлмәхмәр.
Лакин көзәл көрүнүрсән
Бу палтарда сән нә гәдәр!..

Бу мәктәбли палтарында
Нә бөјүк бир садәлик вар,
Дәрс охујан гызчығаза
Јарашармы һеч модалар?!

Гој палтарын дејил, сәнин
Әглин, фикрин гат-гат олсун.
Бүсәтсыз да кечәр әјнин,
Үрәјиндә бүсәт олсун.

Бир кејимдә, бир бичимдә,
Сиз мәктәбә кедән заман,
Елә бил ки, сәф дүзүлүр
Көјдә дурна гатарындан.

Сән көзәлсән, нә даш-гаш вар,
Нә бәзәк вар фәгәт сәндә.
Бах елә бу садәлиқдир
Сәни көзәл көстәрән дә.

Әјләшдијин о парта да
Тутулмамыш зинәтләрә,
Анчаг зәрли диванлардан
Мә'налыдыр о, мин кәрә.

Елмин ағыр јолларыны
Бу партада кечәндә сән;

Чох диванда әjlәшәнләр
Гејбәт гырыр өзкәсиндән.

Һәлә елмин јолларында
Јеријирсән, мин арзун вар.
Јохуш чыхан ајаглара
Нә кәрәкдир дикдабанлар?!

Сән мәсәлә һәлл едәндә,
Тәр үзүндән ахыр дән-дән.
Бу дәнәләр гијмәтлидир
Мин пај сојуг мирваридән.

Сәнә үзүк нә кәрәкдир,
Һәлә дејил онун јери.
Бармағынын үзүјүдүр
О мүрәккәб ләкәләри.

Мәктәбли гыз, әјниндәки
Нә шифондур, нә күлмәхмәр.
Лакин көзәл көрүнүрсән
Бу палтарда сән нә гәдәр!..

1955

МҮӘЛЛИМИМ

*Һөрмәтли мүәллимим
Сәңгә Иманзагәјә итһаф*

Нечә мүәллимдән дәрс алмышам мән,
Сонра унутмушам... Анчәг һеч заман
Адымы јазмағы мәнә өјрәдән
О илк мүәллимим чыхмыр јадымдан.

О һәм гарагабаг, һәм меһрибанды,
Зәһми од саларды үрәјимизә.
Атадан, анадан доғрусу, бә'зән
О доғма, о әзиз кәләрдә бизә.

Бизи данлајанда шулуғлуг үстдә,
Бә'зән гејбәтини јаман гырардыг.
Лакин лап узагдан сәси кәләндә,
Дәрһал өзүмүзү јығышдырардыг.

Бә'зән елә кәлир инсана, заман
Јериндә дајанмыш, нә јаваш кечир;
Анчаг дүзү будур, артыг о вахтдан
Нечә баһар кечир, нечә гыш кечир.

Инди мән өзүм дә бир мүәллимәм,
Мәним дә өзүмтәк шакирдләрим вар.
Демәк, мәним дә өз кәләчәјимдир
Өнүмдә әјләшән көрпә балалар.

Дүнән мән раст кәлдим мүәллимимә,
Итириб өзүмү, дајандым бирдән.
Билмәдим нејләјим папиросуму,
Тез басдым чибимә јана-јана, мән.

Тутду онун зәһми јенә дә мәни,
Гызардым, бозардым, јаман утандым.
Мүәллим олсам да, онун өнүндә
Өзүмү јенә дә тәләбә сандым.

1955

МӘНИМ ПАРТА ЈОЛДАШЫМ

Нечә ил сән мәнимлә
Бир партада отурдун.
Мәнимлә бир јердәчә
Илләри баша вурдун.
Мүәллимләр өнүндә
Әјләшдик чәркә-чәркә,
Мән синифдән-синифә
Кечдикчә сәнлә биркә,
Бөјүдү илдән-илә
О тахта парталар да.
Илләр өтдү...
Бәс инди
Сән һардасан, мән һарда?!

Биз ејни китаблары
Бир јердә вурдуг сона,
Голум јазы јазанда
Тохунарды голуна.
Ејни дават габындан
Биз мүрәккәб кәтүрдүк.
Биз бир јердә севиндик,
Бир јердә көкс өтүрдүк.
Илләрлә дүшүндүрән
Бизи бир фикир олду.
Севинчимиз бир олду,
Кәдәримиз бир олду.
Чох вахт бир јерә кетдик
Динчәлмәјә баһарда.
Илләр өтдү... Бәс инди
Сән һардасан, мән һарда?!

Кечдик комсомола да
Бир јердә, бир күндә биз,

Далашмаздыг, а достум,
 Һәр шејин үстүндө биз.
Бир јердө һаһар етдик,
 Шам еләдик чох заман,
Һәр арзуму биләрдин
 Сән мәним бахышымдан.
Һәр күн сәһәр күчөдөн
 Сән мәни сәсләјәрдин,
«Сән мәнә јолдаш дејил,
 Бир гардашсан» — дејәрдин.
Бизә көрә дост иди
 Аталар, аналар да,
Илләр өтдү... бәс инди
 Сән һардасан, мән һарда?!

Ајырмазды нә шахта,
 Нә од, нә туфан бизи,
Ајырды илләр бизи,
 Ајырды заман бизи.
Достум, далынча кетдик
 Һәрәмиз бир пешәнин,
О замандан көрмөдим
 Үзүнү бир ан сәнин.
Мәним парта јолдагтым,
 Бәс инди сән һардасан?
Бәлкә узаг бир кәндә,
 Ја хам торпаглардасан?..
Кечән күнләр јәгин ки,
 Артыг дилиндән дүшүб,
Јәгин инди сәнин дә
 Сачларына дән дүшүб..
Кечсә дә кәнчилијимиз
 Ајры-ајры дијарда,
Галмыш ушаглығымыз
 О тахта парталарда...

1955

ГИЈМӘТ

Гијмәт дәфтәринә бахырам сәнин,
А гызым нә јахшы гијмәтләрин вар.
Һәр бешин, һәр дөрдүн үстүндә јәгин
Нә гәдәр зәһмәтин, алын тәрин вар.

— Бар верән ағачы — сөјләди бағбан —
Кәнардан сејр етмәк нечә шириндир.
Сәнин чәдвәлиндә дүзүлүб јатан
Бешләрин јухусуз кечәләриндир.

Онларын һәр бири дөнүб чыраға,
Өмүр јолларына ишыг тутачаг.
Дөнсә дә севинчдән үрәјин даға,
Өз гијмәти вардыр һәјатын анчаг.

Даим ирәлидир јолумуз бизим,
Будур гәлбимизин ешги, нијјәти.
Мүәллимин дејил, сабаһ, әзизим,
Һәјат верәчәкдир сәнә гијмәти!

1955

ХИЛАСКАР

Гуш сатанын дөврөсіндө
Балачалар һәлгә вурмуш:
— Ванја дајы, Ванја дајы,
Нечәјәдир бу көзәл гуш?
Һәр тәрәфдән дартышдырыр
Ушаглар гуш гәфәсини.
Алыр, верир Ванја дајы,
Дәрә билмир нәфәсини.
— Гој шән кечсин бајрамыңыз,¹
Ај ушаглар, ај ушаглар,
Кәлин, кәлин, гуш учурдаг,
Бунун өзкә ләззәти вар.
О биләрәк мәнасыны
Азадлығын, гуртулушун.
Хиласкары олду о күн
Алты гушун, алты гушун.
Ганад ачыб учду гушлар,
Охудулар көјдә шән-шән.
Володјанын үрәји дә
Ганад ачды севинчиндән.
— Кәлин, кәлин, гуш учурдаг,
Ај ушаглар, ај ушаглар.
Әсарәтдән гуртармағын
Доғрусу чох ләззәти вар.
Аһ гушларын бири галды,
Бири галды бу гәфәсдә..
О да кәрәк учсун... анчаг
Галмамышды пул һеч кәсдә.

— Ванја дајы, гој о гуш да
Достларындан ајрылмасын.
Ону да, кәл, өзүн учурт,
Бу гәфәсдә тәк галмасын.
Ванја дајы деди: — Јох, јох!
Алдатмајын сөзлә мәни,
Сиз пул верин!

Володја
Деди: — Онда көзлә мәни,
Гачды, евә кәлди бирбаш
Анасынын јанына о.
Пул истәди гуртармагчын
Гәфәсдәки о сон гушу.
Ана күлдү...

О өпәрәк
Володјанын көзләриндән,
Деди: — Оғлум, бу дүнјада
Хиласкар ол һәмишә сән.
Ала бу пул, кет, ај оғул,
Гушчуғазы азад ејлә.
Володја тез гајытды
Әлиндә пул күлә-күлә,
Азад етди сон гушу да.
Ганад чалыб гуш дикәлди
Гонуб уча бир ағача,
Елә бил ки, дилә кәлди:
— Бу күн бизи әсарәтдән
Гуртаран бу көрпә ушаг,
Сабаһ бүтүн Русијаны
Әсарәтдән гуртарамаг!

1955

¹Кечмиш адәтә көрә Март ајынын 25-дә Благовешение бајрамында гуш азад едәриләр. Балача Володја да буну чох севәрди. А. И. Улјанова, «Иличин ушаглығы вә мәктәбдә охудугу илләр» китабындан.

ӘЛИФБА КИТАБЫ

*Гочаман мұәллим Ә. Ғ. Һүсејновун педагожи
фаалијәтинин 50 илијинә һәср едирәм*

Әлифба китабы!.. Әлли илдә сән,
Ону вәрәгләдин әлли мин кәрә.
Китабын шәкилли вәрәгләриндән
Шәфәгләр дағытдын сән әгилләрә.
Чансыз һәрфләрдән, ишарәләрдән
Бир чыраг јандырдын бејинләрдә сән.

Бу садә китабы бир илдә јәгин,
Мин кәрә гападын, мин кәрә ачдын.
Сән бу әлли илдә нечә көрпәнин,
Бејиндән һәјата пәнчәрә ачдын!

Көзләрин јашармыш фәрәһдән сәнин,
Синән дә габармыш јәгин вүгардан —
Һәр вәтән баласы биринчи дәфә
«Ана» кәлмәсини охујан заман!

Тәбашир дүшмәди әлиндән сәнин,
Ондан сачларына тоз әләнибдир.
Һәр шакирд китабы баша вуранда,
Өмрүнүн китабы тәзәләнибдир.

Әлифба өјрәтмәк! — Чохдур әзабы!
Ағыр зәһмәтини дујурам сәнин.
Һәр баша чыханда сән бу китабы,
Әли гәләм тутду нечә көрпәнин!

Ушағын көзүндә, гоча дүнјанын
Ән бөјүк, ән дәрин китабыдыр бу.
Онда өз ады вар сујун, һаванын
Бүтүн суалларын чавабыдыр бу.

Әлифба китабы! — Хәзансыз баһар,
Үстүндән нә булуд, нә дә чән кечир.
Бүтүн елмләрә кедән чығырлар
Бу садә китабын үстүндән кечир...

Мүәллим! Гајғынла бөјүјүр инсан!
Сән әглә, камала ганад верирсән.
Ана дилимизин кур булағындан
Көрпә балалара су ичирисән!

Дашда нахыш ачан ме'мара бах бир,
Бу сәнәт һеч кәсә кәлмәсин асан.
Көр сәнин сәнәтин нечә чәтиндир,
Чанлы бејинләрдә нахыш ачырсан!

Алим кәшф еләјир, јазыр мүттәсил,
Сәнин дә бунларда вар алын тәрин.
Сән дә јарадансан, китаблар дејил,
Алимин өзүдүр сәнин әсәрин.

Әлли ил додағын әлифба деди.
Сәнмәди гәлбинин ешги, һәвәси!
Биринчи шакирдин бабадыр инди,
Сонунчу шакирдин онун нәвәси!

1956

БАБАНЫН АДЫ

*Гызым Күлзарын мәктәбә кетмәси
мунасибәтилә*

Сән дәрсә кедирсән бу күн илк дәфә,
Ачылып гаршында јени сәһифә.
Шылтаг ушагыгын галыр архада,
Күл ачыр атанын ешги, мурады;
Сәнә доғуларкән верилән ада
Гошулур бу күндән бабанын ады.

Гызым, нәслимизин үнваныдыр бу,
Мән дә өз атамдан алмышам ону.
Бу ада мәнимлә шәрик олдун сән,
Бу ад тәзәләнсін әмәлләриндә.
Бил ки, чавабдеһсән, гызым, бу күндән
Бу адын шәнинә мәнимлә сән дә!

Унутма, бу ада һөрмәт кәрәқдир,
О бизә шәрәфдир, биз она өвлад.
Адынла бәрабәр чәкиләчәқдир
Јүз ил еһтирамла чәкилән бир ад.
Мүәллим чәкәндә бу ады һәрдән,
Бабана һөрмәтчүн ајаға дур сән!

1959

СӘСЛӘР

Мәктәбә кедирсән, сән орда бир ил
Отуз ики сәси өјрәнәчәксән.
Бу сәсләр анла ки, ади сәс дејил,
Бу сәсләр тарихдир, бу сәсләр Вәтән.
Бу сәсләр, ај гызым, мин-мин ил әввәл
Јаранмыш јурдунун тәбиәтиндән;
Бу сәсләр ешг, арзу, бу сәсләр әмәл,
Унутма әввәлчә буну анла сән.

Бу сәсләр дағларын илдырым сәси,
Бу сәсләр гуш сәси, булаг нәғмәси;
Бу сәсләр јаранмыш ел нәфәсиндән,
Икид бабаларын аддым сәсиндән!

«А»-дан ана јаздыг, «б»-дәнсә баба.
«В»-дән Вәтәң јаздыг, «е»-дән ел, оба.
Ана јурдумузу бу сәсләрлә сән
Руһуна, гәлбинә һәкк едәчәксән!

1959

МӘКТӘБ ЖОЛУ

Мәктәбә кедирсән... Гој севинчими
Сәпим јолларына күл-чичәк кими.
Шәрәфдир инсана һәр заман бу јол;
Гызым, о, һәмишә өмрә дајагдыр.
Атаны шәрәфә чатдыран бу јол,
Сәни хошбәхтлијә апарачагдыр.

Даима һәрләнир заманын оху,
Бу күн мејвә олур дүнәнки фидан.
А гызым, атанын баша вурдуғу
Бир јолу, бу күндән сән башлајырсан.

Бу јолун ениши, јохушу да вар,
Анчаг зирвәсиндә јаныр чыраглар.
Бир елмин адыдыр һәр чыраг, гызым,
Кет, о чыраглара јахшы бах, гызым!
Кет, сәнин ирадән гој мәтин олсун,
Чырагларын бири гисмәтин олсун!

1959

СӘНИН ИЛК МҮӘЛЛИМИНӘ

Һавва мүәллимәјә

Сән дәрсә кедирсән бу күн илк дәфә,
Ачылыр өнүндә јени сәһифә.
Өзкә бир адамсан, гызым, бу күндән,
Гајғылар башланыр, бөјүк гајғылар.
Сән тәләб етмисән, инди дә сәндән
Даһа бөјүк шејләр тәләб едән вар.

Мүәллим! Бөјүкдүр ешги, һүнәри,
Бу ада башыны сән дә әј, гызым!
Мәним демәдијим чох һикмәтләри
О сәнә бирбәбир дејәчәк гызым!

Анан сүд, мән сәнә чәрәк вермишәм,
Сәнә даһа нәләр, нәләр кәрәкдир...
Мүәллим хырдача әлинә гәләм,
Гара көзләринә нур верәчәкдир.

Биз сәни севирик даим «чан» дејә,
Анчаг јахшы таны сән мүәллими!
Биз сәни севирик өвладсан дејә,
О севир қәләчәк вәтәндаш кими.

Бир дејил, а гызым, мәһәббәтимиз,
О сәни чох севир, ја биз? Бир дүшүн.
Сәни өзүмүзчүн бәсләјирик биз,
О сәни бәсләјир чәмијјәт үчүн!

1959

ЧАНТА

Ај мәним көјөрчиним,
Бу күн дәрсә кедирсән.
Өзүн бојда чантаны
Сағ-сола јелләдирсән.

Китаблардыр бу күндән
Сәнин өмүр јелкәнин.
Ојунчағын гәләмләр,
Јүкүн китабдыр сәнин.

Бу күн сәнин үзүндән,
Көзүндән фәрәһ јағыр;
Дәрсә кедән көјөрчин,
Чантан өзүндән ағыр.

Китаблардан бејнинә
Дамла-дамла нур дүшәр;
Бир ил кечәр, ахырда
Чантан да јүнкүлләшәр.

1959

СИНИФ – ЬӘЈАТ

Садә синиф отағы,
Өмрүмүзүн илк чағы
Гојнунда кечир сәнин.
Јолу сәндән башланыр
Ән бөјүк диләкләрин.

Сән елә учасан ки,
Башын дәјир булуда.
Сәнин гојнундан кечир
Улдузлара учалан
Кәмиләрин јолу да.

Өјрәниб илк сиррини
Көјүн, анамыз јерин.
Әјләшсә дә гојнунда,
Јол кедир сакинләрин.

Јол кедир... һеј ирәли,
Бу јол керијә дәнмүр.
Бу јол гәрибә јолдур,
Бу јол көзә көрүнмүр.

Бу јол сонсуздур, анчаг
Зирвәләрә учалыр.
Бу јол көзә көрүнмүр,
Бејинләрдә из салыр.

Сарајлардан көзәлдир,
Диварлары әһәнкли
Бәрбәзәксиз бу отаг.
Кәләчәк хош күнләрин

Бәзәјидир,
Гојнунда—
Пәрвазланан һәр ушаг.

Јурда шәрәф верәнләр
Сәнин өз синәндәдир.
Арзуларла дөјүнән
Балача үрәкләрин
Дөјүнтүсү сәндәдир.

Мән дә јолчусу олдум
Мин арзунун, нијјәтин.
Сәнин гојнунда кечдим
Ағсачлы тарихини
Бүтүн бәшәријјәтин...

Лөвһәнин габағында
Бә'зән вәчдә кәлмишәм,
Бә'зән карыхмышам мән.
Сәнин гојнунда илкин,
Фүзулинин, Сабирин
Әлини сыхмышам мән.

Даһиләрин өнүндә
Әјилмиш башларымыз.
Илк дөфә бу отагда
Чатылмыш гашларымыз.

Өјрәндикчә аләми,
Өнүмүздә дајанды
Јығын-јығын суаллар.
Һәр чавабын өзүндә
Нечә-нечә суал вар.

Суал доғду суалдан,
Дүшүндүк заман-заман.
О чәтин суалларын
Чавабыны биз анчаг
Ала билдик һәјатдан.

Севки јухулары

СЭН КҮЛЭНДЭ

*Бэстэкар А. Бабајев тэрэфингэн
бэстэлэнмишдир*

Үфүг бэнзэр күл хүснүнэ
Көйдөн шөфөг сүзүлэндэ,
Јанагында күллэр ачар
Сэн күлэндэ, сэн күлэндэ.

Көнлүм сэнсиз ода јаныр,
Фиргэтинэ чан гатланыр,
Ешгин гушу ганадланыр
Сэн күлэндэ, сэн күлэндэ.

Нэ дилбәрсән, нэ көзәлсән,
Чыраг кими јаныр чөһрөн.
Нур бадәси ичирәм мән
Сэн күлэндэ, сэн күлэндэ.

Күлүшүндэ нэ сирр вар,
Һәр үрәји о, әфсунлар
Ачар чичәк, күләр баһар
Сэн күлэндэ, сэн күлэндэ.

1946

КЭЛИР

Тарыма чәкилмиш симә бәнзә сән,
Титрә, бир жарпағын титрәмәсиндән.
Бил, дәниздә чошан сујун сәсиндән
Хәзри кәлир, јохса килавар кәлир.

Бир аз сыхнашанда көјдә булудлар,
Јавашча титрәшир јердә көј отлар.
Онлар да билир ки, һавада чән вар,
Сабаһ јағыш кәлир, сабаһ гар кәлир.

Һәр кәсә мүјәссәр дејилдир анчаг
Үрәкдән кечәни көздән охумаг.
Гарангушдан габаг, торпагдан габаг
Кәрәк биләсән ки, илк баһар кәлир.

Гәлбим көтүрмәјир бәри-бәзәји,
Чәтиндир јамамаг сынмыш үрәји.
Өзүн дәрк едәсән кәрәк һәр шеји,
Сәни баща салмаг мәнә ар кәлир.

Бахышдан сөз көтүр, сөз анла сөздән,
Һәссас ол, севкилим, өмрүн боју сән.
Әкәр севирсәнсә, ајаг сәсимдән
Кәрәк биләсән ки, Бәхтијар кәлир!

1951

ЈАҒМА, ЈАҒЫШ

(Ғаҗмә)

Көјләр чәнә бүрүндүкчә
Үрәјими бүрүјүр гәм.
Јағма, јағыш, јағма, јағыш,
Мән көрүшә тәләсирәм.

Мәним ширин севинчимә
Ачы зәһәр сән гатма кәл.
Көј чәмәндә јол көзләјән
Севкилими ислатма кәл.

Пәнчәрәмә һичран јазыр
Дамчыларын нахыш-нахыш,
Мән көрүшә тәләсирәм
Јағма, јағыш, јағма, јағыш

Үрәјини бошалтмасын
Бу күн көјләр инсан кими,
Мән ки ачмаг истәјирәм
Севкилимә үрәјими.

Јағсан да мән кедәчәјәм.
Көрүшәндә јағышда биз;
Үстүмүздә ачылачаг
Чәтир кими өз ешгимиз.

1953

КЕЧЭЛЭР УЗАНАЈДЫ...

Гәнбәр һүсејли бәстәләмишдир

Бир-биринә көз вуруб,
Јаныр көјдә улдузлар.
Үрәјимдә, севкилим,
Улдуз саны сөзүм вар.

Әлин мәним әлимдә,
Көзүм көзүнә бахыр.
Һәр сөзүм улдуз кими
Үзүндә из бурахыр.

Кечә гыса, сөзүм чох,
Әсир додағым, дилим.
Бир көрүшә сығармы
Ики үрәк, севкилим?!

Улдузлар ешгимиздән
Атәш алыб јанајды.
Биз көрүшә чыханда
Кечәләр узанајды...

1955

СӘН АТДЫН ЈЕРӘ

Нә дејиб сачыны кәсдирдин, күлүм,
О күн кәлмәјәјдин көрүшә бары?!
Кәсдирдин, ајаглар алтына дүшдү
Гумрал сачларынын гывырчыглары.

Һәр буруг телинә «чан» демишәм мән,
Сачыны нә гәдәр ијләмишәм мән.

Мәним тохундуғум гара телләри
Кәсдириб ајаглар алтына атдын.
Сән сач узатдығын нечә илләри,
Дүзүнү сөјләсәк, бир күнә сатдын.

Сәнин сачларыны ахы, нечә ил
Сыхыб гәрг етмишәм мән өпүшләрә
Дүшүнсән, севкилим, сачларын дејил,
Мәним өпүшләрим атылмыш јерә...

1957

ҺЕЈФ

О. Казымов бәстәләмишдир

Һејф о көзләрә, о бахышлара,
Өзкә бирисинә бахачаг һәмән.
Һејф о илаһи, гөвси гашлара,
Сыначаг кәдәрли дүшүнчәләрдән.

Һејф о аловлу өтән чағлара,
Учан, јад будаға тез гоначагдыр.
Һејф күлә бәнзәр о додаглара,
Өзкә бир додаға тохуначагдыр.

Күлүм, һејф сәнә, һејфләр мәнә.
Горуја билмәдим мөһәббәтими.
Өзүм билә-билә верирәм јенә
Өзкә бирисинә сәадәтими.

1960

КӨЗҮН ДИЛИ

Гара көзләр,
Ала көзләр,
Гонур көзләр...

Нә гәдәр сөзләр
Дејилмиш мәдһинә көзәл көзләрин,
Шаирләр, инди дә мәнә сөз верин.
Горхурам көзләрин мән, көзәлиндән
Аман көз әлиндән, дад көз әлиндән!

Көздән һансы гәлбә дағлар чәкилмәз?
Көзүн дедијини дил дејә билмәз.
Һәм инчә, һәм дәрин дили вар көзүн,
Сөзүнү үрәкләр анлајар көзүн.

Мәләр, чыхмаса да үрәјин сәси,
Елә ки, һавада көзләр өпүшүр.
Ешгин дә илк оду, илк шәрарәси
Әввәлчә үрәјә көзләрдән дүшүр.

Көзләри мәдһ едән ше'р дә керчәк,
Көзүн өз дилиндә јазылсын кәрәк.
Бу дил мүәммадыр, бу дил чәтиндир,
Бу дилдә динәни бу диллә диндир.

1961

БИР САЛАМА ДЭЙМЭДИ

Бу күн мән сәни көрдүм,
Салам вермәк истәдим,
Үзүнү јана тутдун.
Сөјлә, илләрдән бәри
Гәлбимизин бир дујуб
бир вурдуғу илләри,
Ахы, нә тез унутдун?
Беш илдә көзүмүздән ахан о ганлы селләр,
Бир салама дөймәди?
Һәјәчанла, фәрәһлә, гәмлә долу о илләр
Бир салама дөймәди?
Һеч үзүмә бахмадан јанымдан һечә кечдин?
Сән ешгин саламыны горхујамы дөјишдин?
Јохса сән өз өһдинә, илгарына ағ олдун?
О гәдәр јахын икән, бу гәдәр узаг олдун.
Ширин күлүшләримиз, ачы фәғанларымыз
бир салама дөймәди?
Гајғылы анларымыз, гајғысыз анларымыз
бир салама дөймәди?
Сән һәјләдин, бир дүшүн!
Јалһыз инди анладым, аһ, сән даһа мәнимчүн
әлчатмаз бир чичәксән,
Јашанмыш күнләримтәк кери дөнмәјәчәксән!..
Гоп, еј туфан, әс, еј јел! Хәзәл олум, төкүлүм;
Дүз беш ил үрәјимдә
Бәсләдијим мәһәббәт, бир салама дөймәди.
Бир күнлүк һәсрәтимә дөзә билмәјән күлүм,
Бәс нә олду? Бу һәсрәт бир салама дөймәди?
Кетдин, даһынча бахдым, чан ајрылды чанымдан,
Сән һечә е'тиһасыз өтә билдин јанымдан?

Аһ чәкдим, башым үстә јарпағлар әсди, күлүм,
Сәнин гәлбин әсмәди.
Архана да бахмадын!
Һијә сәнин јолуну мәһәббәтин кәсмәди?..
Газанчымыз, де, буму?
Дөјилмәмиш о салам әлвиһамыз олдуму?
Сән мәнә зүлм ејләдин, мәнә зүлүм јарашыр.
Бир салама дөймәјән ешгә өлүм јарашыр!

1961

Унутмаг истөрөм!..
 Өзүм өзүмдөн,
 Бир даһа ажрылыб началанмајым.
 Кечәләр јатырам бир фикирлә мән;
 Сәни дүшүнмәјим, сәни анмајым!..

Бу елә гајғы ки, бу елә гәм ки,
 Аздырар јүз иллик јолундан сәни,
 Сәһәр дә, ахшам да дүшүнүрәм ки,
 Кәрәк дүшүнмәјим һеч заман сәни.

Унудар фикирдә, хәјалда, тәкчә
 Унутмаз үрәкдә севән-севәни.
 Мән өзүм-өзүмә «унут!» — дедикчә,
 Өзүмү унудуб тапырам сәни...

«Унудум» — дејирәм, анчаг нә фајда,
 Јадымдан чыхмамыш дүшүрсән јада!
 Ешгимин одуну сөндүрә билмир,
 Гәзәбим сел кими ашыб даһса да.

1961

ГЫСГАНЫРАМ МӘН

О чалыр, нәғмәнин һәр халында сән,
 Гәлбини, руһуну тапмысан дејән.
 Унудуб заманы, вахты, мөканы,
 Хәјал дүнјасында мәчлис гурмусан.
 Сәсләрин одуна әридиб чаны,
 Өзүнү нәғмәјә гарышдырмысан.
 Нәғмә алды сәни мәним әлимдән,
 Сәни, нәғмәјә дә гысганырам мән.

Дајаныб күзкүнүн габағында сән,
 Пәришан сачына дараг чәкирсән.
 Арзулар, диләкләр тәмәннасыдыр
 Бу гоча дүнјада һәр кәсин, күлүм.
 «Пәришанлыг зүлфүн өз гајдасыдыр,»
 Һалы пәришанлар нејләсин күлүм?
 Күзкү дә зөвг алыр көзәллијиндән,
 Сәни, күзкүјә дә гысганырам мән.

Өмрүн јолларыны инамла кечдим,
 Ахырда одланды бағрымын башы.
 Ешгин чешмәсиндән бир дамчы ичдим,
 Ахды селләр гәдәр көзүмүн јашы.
 Бу дәрдә табламаг мүшкүл олса да,
 Ешгсиз үрәји даш санырам мән.
 Дүшмәсин араја күлүм, ган-гада,
 Сәни, өзүнә дә гысганырам мән,
 Даим өз-өзүнүн јанындасан сән,
 Нејләсин һәфтәдә бир јол көрүшән?

1961

. . .

— Елө бахма гадан алым,
Һәр баханда көнлүм олур дилим-дилим.
— Нечә бахым?
— Елө бах ки, мән дә сәнә баха билим.
— Бу мәним өз бахышымдыр,
Һардан алым тәзә бахыш?
— Дүзү, мәндә чан галмамыш.
— Онда бахма!
— Нечә? Мәкәр бу мүмкүнмү?
Күлүм, мәндән нә тез бездин?
Әкәр сәнә бахмасајдым,
Сән дә белә көрүнмәздин.

1962

СОРУШМА

Сорушма, мән сәни нечин севмишәм,
Нечин жараныбдыр, нечин бу аләм?
Бир соруш, булудлар нечин бурулур,
Нечин о каһ јағыш, каһ булуд олур?
Бир соруш, бир соруш бәс нәдән белә —
Далғалар өзүнү чырпыр саһилә?
Бир соруш, әсәндә дәли күләкләр,
Нижә пычылдашыр, күлләр, чичәкләр?

Нечин севдијими билмәдән мән дә,
Севирәм, сеvirәм... инсан севәндә
Јалныз өз*көнлүнүн сәсини динләр,
Нечин севдијини билмәз севәнләр.
Нечин севдијини билсә бир үрәк,
Севмәјир демәк,
Севмәјин демәк!

1962

ЈОХ, ДУШМҮРӘМ, ГАЛХЫРАМ

Ән уча мәртәбәдә јашајырсан...
Чох көзәл!
Мәни бу пилләләрлә
Имтаһана чөкмә көл!
Јох, јох! Мәнә демә ки,
муғајат ол өзүндән;
чыхма бу пилләләри
Хәстә үрәјинлә сән!
Јох! Онлар јормур мәни!
Бир аддымда галхырам
јухары беш пилләни.
Дүшәндә бир пилләни
Беш аддыма дүшүрәм.
Дүшүрәм... Јох дүшмүрәм,
Санки јохуш галхырам.
Мәни јола салырсан;
Каһ өзүмә, каһ да ки,
дөнүб сәнә бахырам.
Пилләләри адлајыб
Ахы дүшә билмирәм;
Көјнәјим тондан ағыр,
Сыхыр мәни әјнимдә
Дүшүрәм...
Дүшә билмирәм
сәнин бахышларынын
ағырлығы чијнимдә.
Јох! Мән пиллә дүшмүрәм,
Руһум дүшүр көјләрин
Мин-мин мәртәбәсиндән.
Һара кедим, билмирәм
Ајағыма долашан
үрәјимлә инди мән?

Дүшүрәм хәјал кими...
Апарырам бејними,
Үрәјим сиздә галыр.
Кәдәрим јанымдадыр,
Фәрәһим сиздә галыр...
Мәним бу тәрс тәлејим
Көр бир нечә залымдыр,
Енишим — һичранымса,
Јохушум — вүсалимдыр.
Сәнин пилләләрини
Галхмаг нечә асандыр,
Дүшмәк, енмәк чох чәтин!
Бу да мә'насыз дејил,
Һәр иши тәрсинәдир,
Әзәлдән мәһәббәтин!

1963

ҲАНСЫМЫЗ ЈОХУТ

Тәкәм, тәкәм отагда,
Үшүтмәләр долашыр елә бил ки, чанымда.
Јанылдым!
Һеч олмайыб сәнсиз бирчә аным да.
Һачан тәк олмушам мән?
Мәним дүшүнчәләрим мәкәр сән дејилмисән?
Мәкәр кизләnmәјибми дән дә, сүнбүл ичиндә —
Әтир дә күл ичиндә?
Бизә бирдир јахын да, бизә бирдир узаг да,
Инди һансымыз јохут билмирәм бу отагда?!

1963

• • • •

Ән үлви, тәмиз дујғудур инсанда мәнәббәт,
Өмрүн јолуна нур сәпир һәр анда мәнәббәт.

Дүнја да мәнәббәтлә дөнүр, фырланыр анчаг,
Мәнвәр дә мәнәббәтди, бу дөвран да мәнәббәт.

Ад-сан да, шәрәф-шан да бир өвладыдыр ешгин,
Шөвкәт дә мәнәббәтди, күлүм, шан да мәнәббәт.

Мин јол де ки, сев, севкидир инсаны учалдан,
Јох фаидәси, јохса әкәр чанда мәнәббәт.

Һәм зөвгүдүр, һәм чөврүдүр өмрүн, о, һәјатын;
Инсаны учалдан да, гочалдан да мәнәббәт.

Дүнјаны көзәлләшдирир өз чилвәләријлә,
Хошдур дујан инсана хәјалдан да мәнәббәт.

Мән Бәхтијар олдум о замандан ки, севилдим,
Мин чан јашадыр әзмлә бир чанда мәнәббәт!

1963

* * *

Бу гәдәр салды мәни һәсрәт амандан-амана,
Көнлүм ахырда, мәним дүшдү күмандан-күмана.

Нечә алим языб, өз дәрдини изһар еләди,
Ашигин дәрди фәгәт кечди замандан-замана.

Дәрдү-гәмдән гуртарыб, дүшдү көнүл һичр одуна,
Еләјәк инди шикајәтми јамандан-јамана?!

Сәни көрдүкдә мән анчаг белә дил-дил өтүрәм,
Бошалыр көјдә булудлар да доландан-долана...

Демәрәм көрмәмишәм мән сәни чохданды, күлүм;
Көрүрәм сурәтини јалгыз оландан-олана...

Көнлүмүн үстә дүшән көлкәләр әл'ан силинир,
Башымын үстүнә сән көлкә саландан-салана.

Нечә јол вә'дә вериб әһдә вәфа гылмады јар,
Бәхтијар! Гәлбин ахыр дүшдү таландан-талана.

1963

Нечә одсан билмирәм,
Сән баша сал бир мәни!
Нә гәдәр јанындајам,
Одун јандырмыр мәни.

Елә ки, ајрылырам,
Ајын, күнүн башына
Мәни доландырырсан;
Нечә одсан билмирәм,
Узагдан јандырырсан...

1964

«СОН КӨРҮШ» ПОЕМАСЫНДАН

1. ГОЈ ОЛСУН

Ах, нечә гыфылла гыфылланмышам,
Мән бу дустагылыгы һәјат санмышам.
Бәнд-бәнд буховлујам өз үрәјимә,
Һәјат ајры чүр дә олурмуш демә.
Гырылыб төкүлән ганадларымдан
Ган ахыр...

Күн-күндән бөјүјүр жарам.
Бир бәндим, гыфылым ачылан заман,
Мин јердән бағланыб гыфылланырам.

Арзуму?

Дүнјада арзуларына
Ән аз јетәнләрдән биријәм, еј дост.
Мәним бир арзум вар;

чатмагчүн она
Кәрәк мума дөнүб әријәм, еј дост!

Бу гәдәр ағрыја табламаг олмаз,
Мәним чәһдим бөјүк, тәләбимсә аз.
Анчаг алмаг үчүн бу азы сәндән,
Өмрүмү, күнүмү вермәлијәм мән.

Хошбәхтин арзусу, диләји мин-мин,
Чатар һамысына, «бәс» демәз јенә.
Бәдбәхт бир арзуја говушмаг үчүн
Мин дағы дағыдар, јетишмәз јенә.
Гој олсун!

Дөнмәрәм өз дедијимдән,

Әбәди јолчујам, јол кедирәм мән.
Ешгимин әзаблы јолудур бу јол,
Һаггын јолундан да улудур бу јол,
Намәрдәм, дөнәрсәм, өз дедијимдән,

Јорулуб бу чәтин долајларда мән,
Алмаг истәмирәм бир ан динчими,
Дәрдимдә тапмышам һәр севинчими...

1965

2. МӘН ДӘРДДӘН ГАЧАНДА...

Мәним үрәјимдә вериб баш-баша
Дајаныр дағ бојда дағлар сүкутда.
Бири диқәриндән хәбәрсиз, сәссиз
Дәрдләрим шам кими ағлар сүкутда.

Заман дара чәкир фикри, хәјалы,
Заман дамчы-дамчы ахыр көзүмдән.
Арзулар башыма гахынч олалы,
Өзүмү сүкута тапшырмышам мән.

Галмышам су үстә тәнһа гу кими,
Фикримә дар кәлир бу јерләр мәним.
Мән дәрддән гачанда бир оғру кими,
Тутур ајағымдан фикирләр мәним...

Солуб үрәјимдә, саралыр дән-дән
Һәлә ачылмамыш тәр гөнчәләрим.
Јатмаг истәјәндә дәрдин әлиндән,
Мәнә јорған олур дүшүнчәләрим...

Мән дәрддән гачанда јолда из галыр,
Алов көздән гачыр, көзә дәрә олур.
Дәрдимдән гачанда дәрә јалгыз галыр,
Бу да мәним үчүн тәзә дәрә олур.

Солан бир чичәјәм, күн батан кими
Мин һала дүшүрәм бу дөвран кими.
Бир күнлүк нәш'әмиз өтүр ан кими,
Бир анлыг гәмимиз бизә дәрә олур.

Саралыб јох олур мин арзу, диләк,
Бу дәрди чәкән дә үрәкдир, үрәк.
Дүзәндә бүркүдән солур күл-чичәк,
Чичәјә дәрә олмур, дүзә дәрә олур.

1965

УНУТДУРДУН СЭН МЭНЭ

Хөжалынла, фикринлә
Һәмишә сәрхошам мән.
Унутмушам өзүмү,
Дөнүб сән олмушам мән.

Өз көнлүмүн сәсиндән
Өз көнлүмә үн дүшүб.
Дағлар башы гаралыб,
Дәрәләрә күн дүшүб.
Нијә беләдир,

күлүм,
Сән өзүн билмәлисән,
Фикримә дүјүн дүшүб!

Һәгигәт — күман олуб,
Хөжалым — думан олуб,
Каһ дүзәндә сүрүнүр,
Каһ тәпәдә көрүнүр,
Илишир коллуглара;
Фикирләр — гырыг-гырыг,
Арзулар — пара-пара,
Үмидләр пәрән-пәрән.
Гәсәмләр — јалан олуб,
Ан вар дөнүб ил олуб,
Ил вар, дөнүб ан олуб.
Һәсрәтим, бу анлары,

күнләри,
даныр мәним.
Саатымын әгрәби
Јалһыз сәнин башына
Дөнүб-доланыр мәним.
Сәнә көнүл верәли,

Мәним үчүн
бу көһнә
вахт өлчүсү позулду,
Сәнин мәһәббәтинин
Дәрәчәси, өлчүсү
Мәним вахт өлчүм олду.

Бир шахталы гышдајам,
Мәнә әлван баһары
Унутдуран сән олдун.
Анчаг һәр күн баһары
Мәндән соран сән олдун!

Үмманам, саһилими
Унутдурудун сән мәнә.
Гарлы дағам,
селими
Унутдурудун сән мәнә

Кечәјәм, күндүзүмү
Унутдурудун сән мәнә.
Инсанам,
өз-өзүмү
Унутдурудун сән мәнә.

Бу дүнјада һәр шеји
Унутдуруб сән мәнә
Чөкдирмисән көз дағы;
Әвәзиндә өјрәтдин
Сәни унутмамағы!..

1965

. . .

Бу күн сәнин ад күнүнмү?
Хейр! Бу күн
• Доғулдугун күндү сәнин.
Севән күндән јашамаға башламысан,
Бу күндән дә һесабланыр төвәллүдүн.
Ешгимизин он јашы вар,
Дәрја гәдәр көз јашы вар.
Һәсрәт ахыр арамыздан бир чај кими,
О сәһилдә сән дурмусан,
Бу сәһилдә мән дурмушам.
Мәһәббәтин бадәсини
Мән бу чајдан долдурмушам...
Бу чај бизим көз јашымыз,
Дибиндәки сал дашлары
Гәмхарымыз, сирдашымыз.
Бу севдаја дүшән күндән,
Бу дүнјанын һәр дәрдинә, һәр гәминә
Сирдашам мән!
Демәјин ки, гырх јашым вар,
Һәсрәтимлә һәмјашам мән.
Һәсрәт ахыр арамыздан
Бир чај кими...
Кечә-күндүз
Фәганда мән, һарајда мән.
Бу һәсрәтлә бирләширик,
Дајансаг да
О тајда сән, бу тајда мән!..

1965

ТӘЗӘДӘН

Бу ширин севдаја дүшәндән бәри
Нечә јол ајрылдыг бир-биримиздән.
Ајрылыг күнләри, һичран күнләри
Узанды...

Өмрүнә өмр алды биздән.

Биз ки, өјрәнмишик һичрана артыг,
Чөврү јадда галыр, гәм унудулур.
Севән көнүлләрчүн, күлүм, узаглыг
Ән бөјүк, ән көзәл јакынлыг олур.
Јағыш дајандымы?

галын булуддан

Сыјрылыб јенидән тәзә күн доғур.
Һәр узун ајрылыг, һәр гыса һичран
Сәни мәним үчүн тәзәдән доғур.

Өтән күнләримиз дүшсә дә јада,
Тәзәдән севирәм, тәзәдән сәни.
Елә билирәм ки, бу күн дүнјада
Илк дәфә көрүрәм, күлүм, мән сәни.

Ајрылыг күнләри дүзүлүр сәфә,
Һәр күн көзләјирик, һәр күн, бир күнү.
Ајры бир адамсан, күлүм, һәр дәфә;
Вүсәлын әввәли, һичранын сонү.

Телеграф қағызы... кичик бир вараг,
Алышан көнлүмә су сәпир јенә.
Сәндән ајрылдығым он күндүр, анчаг
Милјон илләрдирик ки, һәсрәтәм сәнә.

Он күндө азабла нечә-нечә мин,
Дәгигә, санијә жола салдыг биз.
Бу узун анларын, дәгигәләрин
Һансыны јашадыг бир-биримизсиз?

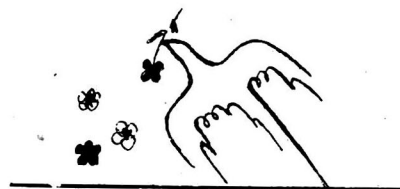
Сәнин дә јеринә данышырам мән,
Гој олсун, гәлбимиз ајры дејилдир!
Биз ики олсаг да вүсал күнләри,
Ајрыдыг күнләри бир олуруг, бир!

Һәсрәт, үрәјимдә галадан мөһкәм,
Һичран чөпләриндән бир јува гурмуш.
Сәнин јанында да сәнә һәсрәтәм,
Һәсрәт, ајрылыгдан узун олуруг...

Көрүш ғышдан сонра кәлән баһардыр,
Ајрылыг көрүшлә битир... тез олур.
Еһ!.. Она нә вар ки, мүддәти вардыр,
Һәсрәтсә өлчүсүз, мүддәтсиз олур.

Бил, јаман күндә дә, јахшы күндә дә,
Истәрәм говушам, мән јетәм сәнә.
Көзүм көзләринә дикиләндә дә
Һәсрәтәм, һәсрәтәм, һәсрәтәм сәнә!

Гусар, 1965

Поемалар

ИЗТИРАБЫН СОНУ

ПРОЛОГ

Адамлар чүрбөчүр, адамлар мин-мин,
Кизли бир дүнжасы вар үрөклэрин...
Һәр ил ғышдан сонра кэлсә дә баһар,
Јенә һәр баһарын өз аләми вар.

Бир рәнкдә олсајды күлләр-чичәкләр,
Инсанын көзләри јорулмаздымы?
Бир ешги өтсәјди бүтүн үрәкләр,
Дүнјаја бир нәфәс бәс олмаздымы?!

Адам вар, јарпағын титрәмәсиндән
Бәдәни титрәјәр, гәлби титрәјәр.
Адам вар, диксинмәз топун сәсиндән,
Көрдүјү һәр шејә: «Нә олсун!» — дејәр.

Адам вар, көјдәки бирчә булуддан
Үрәји нәм чәкәр, дәјишәр һалы.
Адам вар, үммана говушса үмман,
Дәјишмәз әввәлки фикри, хәјалы.

Адам вар, јанында олсан бир гәдәр,
Тамам унудулар дәрдин, мәлалын.
Адам вар, бир кәлмә данышса әкәр,
Дәјишин дурмушкән төкүләр калын.

Адам вар, тор гуарар, данышар јалан,
Утанмаз, көзүнү көзүнә дикәр.
Адам вар, јанында јалан данышсан,
Сәнин әвәзинә хәчаләт чәкәр.

Адам вар, гапылыб дүшүнчәләрә,
Һәр иши өзүнә бир нөгсан сајыр.

Лакин адам да вар, илдә бир кәрә
Дүшүнүб, алныны ғырышдырмайыр.

Адам вар, тохунсан азча гэлбинә,
Каһ өзүнү данлар, каһ сәни данлар.
Адам вар, сөјсән дә, сөз демәз сәнә,
Тәки столуна тохунмасынлар.

Адам вар, һәр шејдән чәкиниб дурар
Өзүндән утаныб, дејәр: «Ајыбдыр».
Адам вар, түкүнү дарагдан өзкә
Һәлә һеч бир дујғу галдырмайыбдыр.

Адам вар, башында кәзән бир фикир
Сығышмыр, сығышмыр һеч каината.
Адам вар, башындан гарны ағырдыр,
Гарнынын көзүлә бахыр һәјата.

I

Чар олуб јер алтдан сулар да бирдән,
Дашларын дибиндә чыхар, дајанмаз.
Кечәр дәрәләрдән, көј тәпәләрдән,
Чухур тапмајынча ахар, дајанмаз.

Нә гәдәр мәсафә арада олса,
Үрәкдән-үрәјә јенә дә јол вар.
Тапар бир-бирини һарада олса,
Зөвгү, хасијјәти ејни адамлар.

Өз гэлбинә көрә арајар, истәр
Бу кениш дүнјада инсаны инсан.
Белә мәсәл дә вар: «Достуну көстәр,
Мән дејим, сән өзүн нечә адамсан».

Анчаг, һәјатын да өз гануну вар,
Јаман долашыгдыр көшмәкәшләри.
Ади бир шеј үстдә бә'зән адамлар
Күсүлү доланыр илләрдән бәри.

Бир чүрдүр һәрәнин дәрди, әзабы,
Һәр гуш, һәр бөчәк дә бир чүр јем јејир.

Бә'зән күл бүлбүлү, тар да мизрабы,
Хәнчәр дә ғыныны тапа билмәјир.

Јел әсәр, ағача ағач сүртүшәр,
Мешәдә башланар јанғын о анда.
Үрәкләр алышар, үзә јаш дүшәр
Евдә дә зөвгләр бир олмајанда.

II

Мин әзаб чәксә дә әкинчи гарда,
Тахылына јорган јенә гар олур.
Әлијлә тикдији еви ахырда
Барама гурдуна бир мәзар олур.

Диш бизә һәмишә кәрәк олса да,
Чыхартдын, әвәзи кәлмәз һеч заман.
Түк үзә кәрәксиз бир јүк олса да,
Бу јандан ғырхырсан, чыхыр о јандан.

Сааты олмајан тез саат алып,
Ғызылдан, күмүшдән она бағ салыр,
Анчаг дүшүнмүр ки, өмрү азалыр,
Саат сәсләнәндә һәр бу дүнјада.

Хәстә дәрман ичиб өзүнә кәләр,
Дәрман һәм хејирдир она, һәм зәрәр,
Ары өз балында боғулуб өләр,
Гардашдыр хејирлә шәр бу дүнјада.

Сапы дәрзијә вер, зәри зәркара,
Гимәтдә су һара, симүзәр һара!
Суја бәнзәсә дә, анлајанлара
Зәрдән гимәтлидир тәр бу дүнјада.

Һәм севинч вар, һәм дә гәм сары симдә,
Нәш'әдән јараныр бә'зән әләм дә,
Һәм чөрәк јетирир инсана, һәм дә —
Јејир инсанлары јер бу дүнјада!

«ОТЕЛЛО»ДА

Мөнфур һијләләре үјүб алданыр,
Отелло од сачыр додагларындан.
Гысганчлыг одуна алышыб јаныр,
Сачлары долашыг, үзү пәришан...

Фәрјады көјләре дирәк олубдур,
Көзләри бәнзәјир ган чанагына.
Јерләрин дәрдинә көјләр долубдур,
Ахыр булаг кими јаш јанагына.

— Артыг өлмәлисән — дејән Отелло
Дәрдини дашыјыр дәрәли дүнјанын.
Әлләр, титрәк әлләр, бир кабус кими
Енир синәсинә Дездемонанын.
— Илаһи, һифз елә мәни өлүмдән!..
— Амин! Өлүмүнү истәмирәм мән.
Лакин өлмәлисән, гәрарым будур...
Күнәш күлүмсүнүр думан ичиндә,
Нифрәтлә мәһәббәт үз-үзә дурур
Бир инсан гәлбиндә бир ан ичиндә.

Бүтүн үрәкләри һәјәчан сарыр,
Көзләр һалгаланыр, көзләр јашарыр;
Кәсик һычгырыглар башланыр бу ан,
Јајлыглар исланыр көз јашларындан.
Сәһнәјә дикилән бүтүн бахышлар
Сәһнәдән од алыб, алышыр бу дәм.
Үрәкләр, заваллы Дездемонанын
Күнәһсыз һалына кәсилир һәмдәм.
Отурмуш јанашы, габаг чәркәдә
Тәзәчә евләнмиш ики севкили.
Оғланын үзүнә тохунур һәрдән
Гызын һалгаланмыш, гывырчыг тели.
Сәһнәјә зилләјиб көзүнү оғлан,
Ичир Отеллонун һәр кәлмәсини.
Исти чәрјан кечир дамарларындан,
(Ешитмәк мүмкүнмү онун сәсини?)

Оғланын хәбәри јохдур өзүндән,
Кәрилмиш сим кими әсәб телләри.

Дамчылар сүзүлүр онун көзүндән,
Пајыз јарпагытәк әсир әлләри.

Гыз исә көзүнү чәкиб сәһнәдән,
Сејр едир оғланы:
«Нә олду буна?»
— Һатәм, Һатәм!
— Дајан!
— Ахы сән нәдән...
— Шаһназ, мане олма! Аһ!.. Дездемона!
Јазыг гыз! Күнәһсыз өлүмә бах бир!..
— Сән дә гәрибәсән, бу ки, сәһнәдир.
Нијә инанырсан бу гәдәр буна.
Нә Отелло вардыр, нә Дездемона...
Бунлар актјордур.
— Нечә? Мәкәр мән...
Сәһнә олдугуну билмирәм бунун?!
— Ај јолдаш, сәс салма!

Арха чәркәдән
Бири дүмсүкләди онлары бу дәм.
Долмуш көјләр кими тутуду Һатәм,
Көзүнүн учујла Шаһназа бахды;
Елә бил башында илдырым чахды.
Көрдү, Шаһназ күлүр о, ағладыгча,
Отелло, мејиди гучағладыгча..
«Нечин мәним кими кәдәрләnmәди
Шаһназ, Отеллонун фачиәсинә?
Нечин: «Бу, ојундур, сәһнәдир» — деди.
Һәлә бир үстәлик күлдү дә мәнә?
Бәлкә баша дүшмүр сәнәти Шаһназ?!
Әкәр белә исә...

Јох, јох, бу олмаз!
Бәлкә дә беләдир... Беләјсә әкәр,
Мәним гәлбимдәки бу дөјүнтүләр
Онун үрәјиндә сәсләнмәјәчәк.
Бәлкә дә о мәнә «дәли» дејәчәк...
Мән дә сәнәткарам... Сәсләрлә мән дә
Чансыз дујгулары диләндирирәм.
Шармајы дилләри сәсләндирәндә,
Санырам гушлара мән дил верирәм.
Бәс баша дүшмәзми буну Шаһназым?
Баша дүшмәјәнә демәк нә лазым?...»

Тамаша гуртарды... Пәрдә гапанды,
 Чилчыраг алышды, ишыглар жанды.
 Парлады үзләрдә көз жашы дән-дән,
 Салон уғулдады алгыш сәсиндән.
 Әлиндән тутараг Дездемонанын,
 Отелло, өнүнә чыхды пәрдәнин.
 Буну көрән кими дилләнди Шаһназ:
 — Бах, өзүнә галды һәширин сәнин.
 Бунлар ки, јаландан атданыб-дүшүр.
 Нечә дә күлүрләр, будур, өзүн көр!
 Елә бил инди чә өлән гыз дејил,
 Сәһнәдә оланлар ахы, дүз дејил;
 Сән дә алданырсан актјорлара,
 Ахы, киши һара, ағламаг һара?!
 Јахшы, сил көзүнү...
 Шаһназын бу дәм
 Садәләвһәүүнә күлдү дә һатәм.
 Анчаг бу күлүш дә башга күлүшдү...
 Буну нә һисс етди, нә баша дүшдү.
 Әрк илә әринә сығынды Шаһназ.
 Һатәмин гәлбиндә јаралы бир саз
 Инләди, алнында артды гырышлар,
 Сүзүлдү бахышлар, чатылды гашлар:
 — Доғрусу билмирәм нә дејим сәнә,
 Әсла јарашмајыр зөвгүн һүснүнә.
 — Гој биз дә зөвгүз олаг, нә олар,
 Һәрәнин дүнјада бир кәсири вар.
 — Салма сөзүмүзү кәл гәриблијә.
 — Демәк, истәјирсән, мән јас сахлајым?
 Јалан олдуғуну билдијим шејә,
 Ахы, нечин ујум, нечин ағлајым?
 — Бәс сәнәт? Бәс онун гүдрәти, әзми,
 Сәнин варлығыны сәһирләмәзми?
 — Белә јаранмышам, јаландан, гәсдән
 Өзүмү алдатмаг истәмирәм мән.
 — Онда гәрибәсән, баша дүшмүрәм...
 — Һәр нәјәмсә, бујам...
 Кириди Һатәм;
 Дүшүндү: «Севкилим гыша јаз дејир,
 Демәк о, мәнә дә ојунбаз дејир.
 Бәс нечә олачаг бу ишин сону?
 Мәним үрәјимдә дашан дүјгуну
 О, өз үрәјиндә дашыјачагмы?

Һиссимлә, дүјгумла јашајачагмы?
 Тәзәјик, арада сөз олмамышдыр,
 Һәлә килеј-күзар јохдур бир јығын.
 Һәлә јалан сөзләр дурулмамышдыр,
 Сују сәрин олар тәзә бардағын.
 Бәс сонра?..
 Далыны чаван бәстәкар
 Истәмәди дүјуб, дүшүнмәк белә.
 «Бәлкә дә, ушагдыр, сонра анлајар» —
 Дејә, үз ачмады о, арвадијлә,
 Анчаг, өз гәлбинә кәсилди һәмдәм.
 Бәс нечә олмуш ки, әввәлдән Һатәм
 Ишин ахырыны фикирләшмәмиш,
 Ону көрән кими: «Мәнимдир!» — демиш?
 (Бурда кәрәк олду бизә һашијә)
 Һәјатда дигтәтлә бахсан һәр шејә,
 Чохлу тәзадларла сән үзләшәрсән,
 Өзүн дә долашыг јола дүшәрсән.
 Бир дә көрүрсән ки, чискин, сис, думан
 Гывырыла-гыврыла јердә сүрүнүр.
 Һава ајазыјыб ачылан заман
 Чичәкләр үстүндә инчи көрүнүр...
 Тәбиәт инсанын сирдашыдырса,
 Нечин чох сиррини ачмајыр јерин?
 Дамчылар көјләрин көз јашыдырса,
 Хәфиф күлүшүдүр күл-чичәкләрин.
 Бәли, кәшмәкәшлә долудур аләм...
 Кәшмәкәш ичиндә долашды Һатәм.
 Көрдү, көрән кими вурулду дәрһал,
 Дүшүнмәјә белә тапмады мачал:
 Мәктәбли палтарында
 Дәрсдән кәлирди Шаһназ;
 Јеришиндә мин әда,
 Бахышында ишвә, наз.
 Сәрвләр валеһ олмуш
 Онун сәрв бојуна.
 Нә гәдәр дә јарашыр
 Бу садә кејим она!
 О, јарыша чағырмыш
 Өз һүснүлә баһары.
 Јох, ону палтар дејил,
 О, бәзәмиш палтары.
 Тәбиәт һүсн версин

Күлүн өзүнә кәрәк.
 Күл өзү көзәл олса,
 Она жарнаг нә кәрәк!
 О, сәкидән-сәкијә
 Сәкир кәклик саягы;
 Дырнаг үстә... елә бил
 Јерә дәјмир ајагы,
 О, астаҗа-астаҗа
 Чагтаны јелләндирир;
 Јанындан өтөнләрә
 Елә бил ачыг верир.
 Тәзәчә су ичибдир
 О, гызлар булагындан.
 Тәзәчә ајрылыбдыр
 Ушагыг шылтагындан.
 Өјләнчәләр, ојунлар
 Артыг унудулубдур;
 Ушагыг әдалары
 Назла әвәз олубдур.
 О, тәзәчә һисс едир
 Бир титрәјиш сәсиндә;
 Гәрибә дәјүнтүләр
 Ешидир синәсиндә.
 О, өзү дә билмәјир
 Нәдән онун үзүнү
 Бә'зән гызарты сарыр;
 Нәдән онун синәси
 һәјәчанла габарыр...
 О, тәзәчә аһ чәкир
 Нәдән тез-тез дәриндән?
 Нәдән гачыр кечәләр
 Јухусу көзләриндән?
 Нәфәси чичәкләрин
 Нәфәсини андырыр:
 Үрәјинин алову
 Јанагыны јандырыр.
 Шаһназ тин башында көрүнән кими,
 Елә бил илдырым вурду һатәми.
 Сарсылды јериндә, нитги тутулду,
 Өзү дә билмәди она нә олду.
 Булуд булуд илә көрүшдү бирдән,
 Памбыг тајасына од дүшдү бирдән.
 Бә'зән, бир јангыны төрәдәр бири,

Мини төкүлсә дә, кечирә билмәз.
 Мин Лоғман һәкимин мин бир тәдбири,
 Чаны үзүмүшә чан верә билмәз.
 Гызы изләјәрәк гарабағара,
 Онун архасынча дүшдү јоллара.
 Бәхтини бу гызын үзүндә көрдү,
 Евләринә гәдәр ону өтүрдү.
 Каһ габаға кечди, каһ дала галды,
 һәјрәтдән көзләри ачыла галды,
 Каһ үзә бәнд олду, каһ да көзләрә,
 Дирилди мин кәрә, өлдү мин кәрә.
 Гыз өз евләринә јетишди артыг.
 Дајанды кәнарда һатәм бир гәдәр,
 Гапынын ағзында көрдү бир нәфәр,
 Өјләшиб, әјниндә нимдаш архалыг,
 Бир әлиндә тәсбәһ, бириндә чомаг,
 Гызы көрән кими, о, дик галхараг:
 — һансы чәһәннәмдә галмысан? — дејә,
 Башлады гејз илә кәкәләмәјә.
 «Дејән атасыдыр» — дүшүндү һатәм,
 Сыхды үрәјини кизли бир әләм.
 Артды һәјәчаны, артды тәшвиши:
 «Көһнә мүсәлмандыр дејәсән, киши...»
 Башыны саллајыб гыз евә кирди,
 һатәм евләринә әләм кәтирди:
 Көрдү вә бәнд олду!.. Елә о саат
 Шаһназла евләнмәк фикринә дүшдү.
 Гурулду гәлбиндә мин тој, мин бүсат,
 Өзү дә билмәди һеч бу нә ишди?
 Гәлбинин сәсини динләди анчаг.
 Ешитди: «О көзәл мәним олачаг!»
 Сәнә ағыр кәләр ишин һәмишә,
 Јүз өлчүб, бир бичсән, дүшүнсән әкәр,
 Үрәклә киришсән ән ағыр ишә,
 Голун күчә кәләр, иш јүнкүлләшәр.
 Гәлбинә, ешгинә хәјанәт едән,
 Бир кәси јүксәлән көрмәмишәм мән.
 һатәм өз гәлбини динләди анчаг.

Деди: — «О көјәрчин мәним олачаг!»
 һәр шеји о саат һәлл едәр өзү;
 Мәсләһәт верәммәз она һәр јетән.
 Онунчүн бир кәләм гәти «јох» сөзү

Мин пај гијмәтлидир «ола биләр»дән.
Һеч вахт билдијини о, данмамышдыр,
Дүшмәнин мәрдини севмиш дүнјада.
Онунчүн орта һал јаранмамышдыр,
Ја нифрәт етмишдир, севмишдир, ја да
Онун бу сифәти, бу хасијјәти
Чох заман башыны бәләја салмыш.
Ушагкән севмәмиш «орта» гијмәти,
Һатәм ја «беш» алмыш, ја «ики» алмыш.

О, үзүнә бахыб һәлә күлмәмиш
Бөјүкләр өнүндә баш әјәнләрин.
«Башы јерә кирсә јахшыдыр» — демиш
Биртәһәр башыны кирләјәнләрин.

Боғаздан јухары о, күлмәмишдир;
Күлүшү ағзындан төкүлмәмишдир.
Ја үрәкдән күлмүш, сусмушдур, ја да
Үрәкдән ағламыш ағлајанда да.

О, елчи көндәрди ел адәтинчә,
Разы олдуғуну билдирди гыз да.
Дедији кими дә еләди һатәм.
Шаһназла евләнди о ил пајызда.

Бир мүддәт чан дејиб, чан ешитдиләр,
Ахшамлар булвара, парка кетдиләр.
Кәзиб доландылар хејли меһрибан,
Нә гыз киләјләнди, нә дә ки, оғлан.
Күнләр өтүб кечди, ај тамам олду,
Көј гашыны чатды, күн ахшам олду.

Күнләр ахыб сел кими,
Күләк кими, јел кими,
Үздәки пәрдәләри
титрәтди јаваш-јаваш,
Кизли хасијјәтләри
фаш етди јаваш-јаваш.

Јаваш-јаваш гапалы дүјүнчәләр ачылды,
Үрәкдә буталанмыш көј гөнчәләр ачылды.
Онлар даһа дәриндән һисс етди бир-бирини,
Әр арвады таныды, арвад да өз әрини.
Һатәмин өз-өзүнә тез-тез маһны демәси,

Пиано архасында сүбһәчән ишләмәси,
Бирдән-бирә сәбәбсиз гашларыны чатмасы,
Бә'зән сәһәрә гәдәр ишләјиб, кеч јатмасы
Чох гәрибә кәлирди әввәлләр арвадына,
Ата еви дүшүрдү тез-тез онун јадына.
О, атасы евиндә бу гәрибә һаллары,
Кизли чырпынтылары, гүссәли хәјаллары
Һеч кәсдә көрмәмишди,
Билмирди бу, нә ишди?..
Һатәм дурдуғу јердә гәфләтән тутулуру,
Бир андача дәјишир, өзкә адам олурау.
Кәһ күлүр, кәһ көксүнү өтүрүрдү дәриндән;
Шаһназ баш ачмајырды һатәмин ишләриндән.
Шаһназ, ата евиндә башга чүр бөјүмүшдү,
Һатәм буну нә дүјдү, нә дә ки, баша дүшдү.
Шаһназдан тәләб етди өзү кими олмағы,
Бир анда Көјләр кими тутулуо-ачылмағы,
О ади шеј билирди...
Јалныз јаратмаг иди онун арзусу, дәрди...
О, сәнәт аловујла јанды, бир ан сәнмәди,
Ону баша дүшмәјән Шаһназы дүшүнмәди.
Һатәм өзүнү јалныз бир сәнәткар санырды,
Сәнәтини, ешгини Шаһназа гысганырды...
Елә билирди јалныз, сәнәтдәдир һәр һикмәт,
Сәнәтдәдир көзәллик, инсанлыг вә мәнәббәт.
Сәнәти анлајанлар баша дүшәр һәр шеји,
Онун үрәјиндәки сәнәткар худбинлији
Гапады көзләрини,
Анламады Шаһназы, Шаһназ да өз әрини.

Түндмәчәзды Шаһназын атасы Кәблә Чөфәр;
Онун бирчә сөзүнү ики еләмәздиләр;
Евдә ушаглагыјла данышыб күлмәзди чох;
Онун рафтары сојуг,
Мәнәббәти дәринди, севәрди күлфәтини.
Билдирмәзди кимсәјә анчаг мәнәббәтини.
Арвадына о, һәрдән:
«Ушагларла чох да сән
Ара ачма» — дејәрди.
Ушаглар билмәјирди
Севири, севмәјирми аталары онлары?
Онун өзүнә көрә вар иди «ғанунлары»:
«Јар, јар!» — дејән маһнылар төкәрди зәһләсини,

Дәрһал дуруб кәсәрди радионун сәсини,
Чәкиләрди ушалар һәрәси бир тәрәфә.
Шаһназын јадындадыр, анасындан бир дәфә
Сорушмушду: — Көрәсән,
Атам билirmi ки, мән
Нечәнчи синифдәјәм?

Быг алтдан Кәблә Чәфәр
Күлүмсүндү, динмәди...

Кечди бундан бир гәдәр,
Бир күн хәстәләнди гыз, дүшдү јорған-дөшәјә;
Ана шивән гопарды: «Гыз әлдән кедир» — дејә.
Хәстәлик јазыг гызы бир шам кими әритди,
Һәким һәким далынча дүзүлдү, кәлди, кетди.
Гыздырманын ичиндә Шаһназ јанды кечәләр,
Сајыглады нә гәдәр.
Бәһран кечди, бир кечә Шаһназ ачды көзүнү,
Сејр еләди әтрафы, сејр еләди өзүнү.
Атасынын әлини о өз алнында көрдү,
Дәриндән көкс өтүрдү.
Көрдү сел кими ахыр атасынын көз јашы,
Галхды, һәрләнди башы,
Тез гапанды јатаға, балышы гучаглады.
Кәблә Чәфәр дөзмәјиб, һөнкүртүјлә ағлады.
Јалныз онда билди ки, атасы да сефирмиш
Өз истәкли гызыны,
Балача Шаһназыны.
Шаһназ ата евиндә бах, белә бөјүмүшдү,
Һатәм буну нә дүјдү, нә дә бир баша дүшдү.
Инчә, дәрин һиссләр умду өз арвадындан,
«Һәр шејин өз ады вар» — о, чыхартды јадындан.
О деди: «Фәдәм-дәмә», гыз деди: «дамдан-дама».
Шаһназ она сөз атды,
О, сарылды илһама.

• • •

О кечә дөндүләр евә пәришан,
Нә Шаһназ данышды, нә динди һатәм.
Инчиди бәхтиндән... өзү-өзүнә
Јол боју нә гәдәр дејинди һатәм.
Һәр бири чәкилди тез отағына,
Һәрә өз гәлбинә кәсилди һәмдәм.

Шаһназ тез узанды өз јатағына,
Кечди пианонун далына һатәм.
«Јаманча һирсләндим, әсәбиләшдим,
Тохундум гәлбинә Шаһназын дејән.
Нәлә јетишмәмиш јараны дешдим.
Гәлбә тохунмагы севмәздим ки, мән...
Јаман шиширдирәм мән дә һәр шеји,
Гыздымса, үзүмү көзләр көрмәсин.
Бир олмур һамынын зөвгү, үрәји,
Бир чүр хисләти вар ахы һәр кәсин.
Анчаг, онда да вар... габы әймәсән,
Ичиндән бир гәтрә су төкүләрми?
Доғрусу, бу ишә мат галмышам мән;
Сәнәтә лаг едиб адам күләрми?...
Билмәди, билмәди чаван бәстәкар,
Һәр күлүн, чичәјин бир чүр әтри вар.
Сүрүндү... Әлләри сүрүндү бу дәм
Јаралы бир гушун ганадларытәк.
Нәгмәјә чевирди дәрдини һатәм,
Ширмајы дилләри инилдәдәрәк.
Маһныны гуртарды...

Деди: — Мән она,
Онун буз бағламыш дүјгуларына
Сәнәтин күчүлә чан верәм кәрәк,
Сусмуш үрәјини диндирәм кәрәк!

КҮЛПӘРИ

Сәһәр кеч ојанды јухудан һатәм,
Галхыб јан отаға кечди кефи саз.
— Сабаһын хејр олсун — сөјләди, анчаг
Әринә бир чаба вермәди Шаһназ.
О, нә күлүмсәди, нә дә ки, динди.
Тамам унутмушду...

Һатәм инди,
Сөзә кәлдикләри дүшдү јадына.
Бајаг пәрвазланан гол-ганадына
Шаһназ даш бағлады, гаја бағлады
(Һәр шеј бу дүнјада ганачаглады.)
Нејләсин? Шаһназ нејләсин һатәм?
Елә бил күн батды, гаралды аләм.
Онун үрәјиндә кин јох, гәрәз јох,
Данышмаз һеч кәслә о, сојуг-сојуг!

Дүздүр, о тез гызар, тез сөзө кэлэр;
 Бә'зән достујла да үз-үзө кэлэр.
 Анчаг сојудуму о, күләр јенә.
 Нарајы-һәшири бирчә ан олар.
 Лә'нәтләр јағдырар өзү өзүнә,
 Әввәлкиндән артыг меһрибан олар.
 Башга хисләти вар Шаһназын анчаг,
 Бир тәмдә јетирмир мејвәни торпаг.
 Онун үрәјинә тохунсан бир аз,
 Сәнәләр кечсә дә, буну унутмаз.
 О өз гәзәбиндән, күдурәтиндән
 Кечә сәһәрәдәк јатмамыш дүнән.
 Телефон сәсләнди, сајмады Шаһназ,
 Бахмады дәстәјә көзүчү белә.
 Биргәһәр әјилиб стол далындан
 Дәстәји көтүрдү һатәм гејз илә:
 — Салам, салам! Бәһрам, үзүнү көрәк,
 Тоја ча ырырсан бизи?... Мүбарәк!
 Достујла бир хејли данышды, күлдү.
 Елә бил үстүндән дағ көтүрүлдү.
 Данышды, һеч бир шеј олмамыш кими,
 Һирси јайдан чыхан ох олду кетди.
 Јаз јағышы кими онун гәзәби
 Кәлди, бир андача јох олду кетди.
 Дәстәји јеринә гојуб о, күлдү.
 Шаһназын додагы јенә бүзүлдү;
 — Көһнә бир достумун тојудур ахшам.
 Һазырлаш!
 — Сәнинлә аддым атмарам!..
 — Бошла, а Шаһназ!
 Адамда бу гәдәр күдурәт олмаз.
 — Кетмирәм!
 — Нә үчүн?
 — Дедим бир кәрә!..
 Даһа, лүзум јохдур артыг сөзләрә!
 — Мәни чин атына миндирмә, Шаһназ!
 Адам әри илә чох да үз ачмаз.
 — Дөнмәрәм, өлсәм дә мән дедијимдән!
 — Бәс инди тәк кедим?
 — Нә олсун ки, сән
 Онсуз да тәкликдән чох хошланырсан.
 — Бохчадакы үзүн ачылды јаман.
 Бу чүрә билмәздим әсла мән сәни.

— Пешмансан?
 — Ди бәсдир, ашма һәддини?
 Һатәмин јарасы голду, ганады,
 Бахды јазыг-јазыг јан-јөрәсинә;
 Башыны булады, голу-ганады
 Сынараг, јанына дөшәнди јенә.

Чаван «мүгәсирләр» стол башында...
 Топланыб ән јахын достлар, танышлар
 Гәдәһләр бошалыр, долур бир анда,
 Алышыр үрәкләр, ахыр бахышлар.
 Тојбәји сөз верир, нөвбәјлә бир-бир
 Достларын адына сағлыг дејилир.
 Һатәм тәк әјләшмиш бәјин сағында,
 Бүтүн, сағлыглара ичир далбадал.
 Бир каман инләјир чан отағында,
 Сыхыр үрәјини кизли бир мөлал.
 Ондан сорушдулар: — Бәс Шаһназ һаны?
 Гызара-гызара: «Хәстәдир» — деди.
 Јолда ујдурмушду о, бу јаланы,
 Сөз ағзындан дүшдү, әсди, титрәди.
 Адам вар, ичәндә кефи дурулар,
 Күләр, нәш'әләнәр, күлдүрәр сәни.
 Адам вар, ичәндә јадына салар
 Бүтүн дәрдләрини, әләмләрини.
 Һатәм дә беләдир...

Ичди далбадал.

Бир дә түстүләтди папиросуну.
 Кизли сахласа да гәлбини, дәрһал
 Охумаг оларды үзүндән ону.
 Зурна һарај чәкир, чошур нағара,
 Каһ «Короғлу» чалыр, каһ «төрәкәмә».
 Сән еј чаван оғлан, бу һавалара
 «Көһнәлибди» — дејә, кәл, додаг бүзмә!
 Бир аныг сәбр елә, гулаг ас она,
 Бир бах, нағаранын куппултусуна!
 О, дүшмән үстүнә кедән гәһрәмән
 Бизим бабаларын аддым сәсидир.
 О чошгун «чәнкиләр», әлләрдә јанан
 Мисри гылынч сәси, ел нә'рәсидир.
 (Бир бүсат вармыдыр бу бүсат кими?)
 Нә үчүн бахырсан она јад кими?
 «Чәнкиләр», «јаллылар», «узундәрәләр»

Бизим өз руһумуз, өз чанымыздыр.
 Эсрлөрдөн бәри дамарымызда
 Ганла биркә ахан һәјчанымыздыр.
 Мотсарты, Шуберти, Бахы, Шопени
 Сәндән аз дуһмурам, аз сәвмирәм мән;
 Анчаг һеч бир гүвә ајырмаз мәни
 Үзејирин ширин нәғмәләриндән!
 Өзкә будаглара әл-гол атырсан,
 Нечин дилләндирмәр телли саз сәни?
 Өзүн өз һиссини сән алдедырсан,
 Үрәкдән ајрылма, алдатмаз сәни.
 Мәним гәһрәманым — чаван бәстәкар
 Одур, әјләшибдир бәјин јанында.
 Һәлә көрпәликдән «сәкаһ», «шур», «гатар»
 Јашајыр руһунда, ахыр ганында.
 Онун сәнәтинин руһу, мајасы
 Өз доғма елиндән, күнүндән кәлир.
 Вәтәнин һәр чөлү, дағы, гајасы,
 Онун үрәјиндә көјә јүксәлир.

Јорулду чаланлар, һәм ојнајанлар,
 Нитгләр башланды һеј узун-узун.
 Ојундан, нитгдән бешиб дојанлар,
 Сөјләди: — Күлпәри ше'р охусун!
 Бу сәс ағызларда кәзди, доланды,
 Бу сәсә сәс верди һамы јер-јердән.
 Күлпәри галхмады, башлар буланды:
 — Тез ол, галх ајаға, кечиб фикирдән!
 Зарафат, күлүшмә, јалварыш, миннәт,
 Узун мүбәһисә, хаһиш... нәһәјәт,
 Гыз дөнүб каһ сола, каһ саға бахды,
 Утана-утана ајаға галхды.
 Титрәди вүчуду, әсди әлләри,
 Сыхыла-сыхыла охуду ше'ри:
 — Бир мәсәлдир, ган һәр гана говушмаз,
 Күлүм, тәкчә көзәлликлә кар ашмаз.
 Һәр парча да һәр парчаја јарашмаз,
 Елә сал ки, атлаз түлә јарашсын.

Үрәк ки вар, дәрин олур дәниздән,
 Кәл бахмајаг көзәллијә биз үздән.
 Дүзү будур; һәм үрәкдән, һәм үздән
 Күл бүлбүлә, бүлбүл күлә јарашсын!

Мәфтун олма тәкчә јазә, баһара,
 Адәт елә һәм човғуна, һәм гара.
 Бөј-бухундан јарашмасын јар јара,
 Көнүл кәрәк о көнүлә јарашсын!

Чох хошгуна кәлди ше'р Һатәмин,
 Ачылды бир гәдәр гашы-габағы.
 Гушлар нәғмә деди гәлбиндә мин-мин,
 Һәлә бир гәдәр дә гачды додағы.
 Онун үрәјиндән вермишди хәбәр
 Һәр сөзү, һәр сәтри бу көзәл ше'рин.
 Көнүл үмманында чошду ләпәләр,
 Дүшүндү јенидән о дәрин-дәрин.
 Хошдур тәбиәтин көзәллик пајы,
 Анчаг иш битмәјир онунла јалныз.
 Гара көз, енли гаш, гарабуғдајы,
 Бир гәдәр дә арыг бу бәстәбөј гыз
 Бајагдан һеч кәсин, бәли, һеч кәсин
 Фикрини өзүнә чәлб етмәмишди.
 Һамы мәним кими бу саат, јәгин
 Бу гызы дүшүнүр... Бәс бу нә ишди?

Һәр бахан, дәнизин көзәллијини
 Онун ләпәсиндә, рәнжиндә арар.
 Анчаг дибиндәки мирвариләри
 Нә бир һисс еләјән, нә бир көрән вар.
 Дәниз чалхаланыб кәлиркән дилә,
 Дибинин зинәти чыхар саһилә.
 Беләдир, заһири парылтылара
 Ујур, көрән кими алданыр инсан.
 Һәр әјри дәмири бә'зән ајлара,
 Һәр парылдајаны од саныр инсан.
 Һатәм јана-јана: «Бу һәгигәти
 Нијә анламадым әввәлдән? — деди —
 Бир ојунчаг билдим ешги, һөрмәти,
 Анчаг көзәллијә ујдум мән», — деди.
 Бејни думанланыр Һатәмин јаман,
 Гәлбинә од дүшүр папиросундан.
 Бөјүдү көзүндә онун Күлпәри,
 Әлчатмаз зирвәјә галхды, учалды.
 Бүтүн мәчлис боју онун көзләри
 Чаван шаирәнин үзүндә галды.
 Дүзү, көзәлликдә, бојда-бухунда

Шаһназын јанында һечдир Күлпәри.
Ән гијмәтли бир шеј — көнүл вар онда,
Мин бир еһтирасла јаныр көзләри.
Сәси дә титрәјир данышан заман,
Көзәл олмаса да, сујушириндир.
Үрәк пычылдајыр сәнә дурмадан:
«Ону диндирдинсә, кәл, бир дә диндир».

Адамлар дағылыр ики-бир, үч-бир,
Бирдән өз-өзүнә гаралды һатәм.
Өзү дә билмәди һеч бу нәдәндир,
Јолда Күлпәријә јан алды һатәм:
— Јаманча хошума кәлди ше'риниз;
Мәнә версәјдиниз әкәр ону сиз,
Мусиги јазардым үрәкдән она.
(Көнүл мәфтун олур өз дујдуғуна).
— Чох шадам, бујурун! — дејә, Күлпәри
Күлүб она тәрәф узатды ше'ри.
— Маһны бир һәфтәјә һазыр олачаг,
Истәрдим анчаг,
Әввәлчә өзүнүз динләјәјдиниз.
— Нә заман десәниз, көрүшәрик биз.
Телефон нөмрәми көтүрүн...

Һатәм,
Дәрһал нөмрәни дә јазды, көтүрдү.
Дөјүндү гәлбиндә бөјүк бир аләм,
Евләринә гәдәр гызы өтүрдү...

ИШ ОТАҒЫНДА

Һатәм өз отағында
Ишләјир кечә јары.
Бармағында алышыр
Гәлбинин аловлары.
Чохлары хор-хор јатыр
Бу саат јатағында.
Нәғмәләр чиңәк ачыб
Онунса додағында.
Чалыр, јазыр, охујур,
Аһ да чәжир о һәрдән.
Алнында чәркәләнмиш
О гат-гат чизкиләрдән

Сәсләр ахыр өндәки
Нотун чизкиләринә...
Кечириб алнындакы
Гырьшлардан, о гојур
Һәр сәси өз јеринә.
О, үрәклә ишләмиш
Бу күн ахшамдан бәри.
Башы үстүндә јанан
Чилчырағын телләри
Чеврилир јаваш-јаваш
Исти сәс телләринә.
О, сәнәт үмманында
Баш вурубдур дәринә;
Тәлатүмләр ичиндә
Дәниз кими чаглајыр.
Шаһназса јан отагда
«Ајкүнү» вараглајыр.
Јүнкүл, шит әјләнчәләр
Ону әјләндирмәјир.
Јерсиз фәғанлара да
О, көнлүнү вермәјир.
Шаһназын көзләриндән
Јаш да чыхар чох чәтин.
Анчаг е'ланларыны
Охујар һәр гәзетин.
Ким бошаныр, ким өлүр,
Тәзә кино кедирми?
Көрән ағламалыдыр,
Јохса күлмәлидирми?
Нә үзүндә гәјғи вар,
Нә гәлбиндә һәјәчан.
Онун зәһләси кедир
Кәдәрли маһнылардан.
Ојун һавасына да
О ојнамаз... бир анда
Тутар гулағларыны
Муғамат охунанда.
Евдә тәк вахтларында
Өзү үчүн дә белә
Бир маһны, ја бајаты
Охумамышдыр һәлә.
Гәлбиндә кизләнмәмиш
Нә бир арзу, нә бир сирр.

Онун мөһәббәти дә,
 Нифрәти дә билинмир.
 О, сефирми әрини
 Гәлбән севәнләр кими?
 Һатәмә һөрмәт едир
 О, җалныз бир әр кими.
 Һөрмәт едәчәк она
 Пис күндә, хош күндә дә.
 О, әрә кедәндә дә
 Билмәди, доста кетди,
 Билмәди җада кетди.
 О, көрдү әрә кедир
 Достлары, о да кетди.

Чох җаныглы бир романс
 җазды бу кечә Һатәм
 Күдпәринин ше'ринә.
 Чалды ону дәмбәдәм,
 Һәм чалды, Һәм оху ду,
 оху ду дөнә-дөнә.
 Өзү дә мәфтун олду
 өз тәзә шәргисинә.
 Чалды, хәјала кетди.
 Чалдыгыны бир өзү,
 Бир дә отаг ешитди.
 Гаҗдадыр, тәзә бир шеј
 гуртаранда сәнәткар,
 Өз җанында һәмишә
 башгасыны арзулар.
 О истәр: үрәјиндән
 тәзәчә гопуб кәлән,
 Тәк отагда жүксәлән
 Бу нәғмәни, бу сәси
 башгасы да динләсин.
 Үрәјиндән гопан сәс
 мин үрәкдә инләсин!
 Әкс-сәда вермәјә
 даг өнүндә даг кәрәк,
 Әссин дағын сәсилә
 гаршы даг зағ-зағ кәрәк.
 Әсли җаранмасајды,
 Кәрәм дүшмәзди ода.

Алмазын гиҗмәтини
 ким биләрди дүнҗада —
 Ону дашдан аҗыран
 Сәррафы олмасајды?!.
 Инсан ағлајардымы
 үрәји долмасајды?!.
 Һатәм аҗаға галхды,
 Дәрһал саата бахды:
 — Бир тамама аз галыр.
 Ah!.. оҗаг олајды каш —
 Дејә гаршы отаға
 о, кечди јаваш-јаваш.
 Көрдү јатыр Шаһназы.
 Бир истәди ојатсын.
 Гыҗмады, әл сахлады...
 — Јорғундур — деди — јатсын.
 Отагына дөнүркән,
 аҗагы бирдән-бирә
 Илишди, стол үстдән
 нәсә төкүлдү јерә.
 Шаһназ ачды көзүнү;
 — Сәнсэнми?
 — Бәли, мәнәм.
 — Јатырсанми?
 — Һәлә јох! —
 Дејә, әјилиб Һатәм
 Өпдү онун үзүндән.
 — Валлаһ көзәлсән, көзәл!
 — Eh... ди, јахшы, гој јатаг,
 Әтимизи төкмә, кәл.
 Һатәм онун үзүнә
 бир хејли бахды, бахды.
 Үрәјини үзүндән
 санки, охујачагды...
 Дүшүндү: «Өзкә чүрә
 јаранајды бу, кәрәк.
 Каш ки, көзәл олајды
 үрәји дә өзүтәк».
 — Нијә белә бахырсан?
 — Һеч!
 — Елә бил, мәни сән
 Илк дәфәдир көрүрсән..
 — Тәзә бир шеј гуртардым;

Кеј әјнинә халаты,
 Кәл, гулаг ас!..
 — Гој јатаг,
 Кечдир!
 Голу, ганады
 Јенә сынды һатәмин,
 Кор-пешман кери дөндү.
 Она кениш отағы
 зиндан кими көрүндү.
 Әjlәшди креслоја
 Дүшүнчәли, гүссәли.
 Пианонун дилинә
 бирдән тохунду әли.
 Елә бу вахт, бу заман
 Анасы јан отагдан
 Һарајады оғлуну.
 — Нә вар, ана?
 — Ај бала,
 Јатмајыбсан бәс һәлә?
 — Јох...
 — Маһнын кәсиләндә
 Елә билдим ки, јатдын.
 О бајаг чалдығынла
 Лап гәлбими ғанатдын.
 Инди ки, јатмајыбсан,
 Кәл, ана, гурбан сәнә,
 О бајагкы маһныны
 бир ағыз да десәнә.
 Әввәлчә инанмады
 һатәм гулагларына.
 Анасынын тәклифи
 гәрибә кәлди она.
 Анчаг өз тәклифиндә
 инад единчә гары,
 Һатәмин үзүндәки
 о кәдәр булудлары
 Дағылды бирчә анда,
 ајазыды чөһрәси;
 Инилдәди отагда
 пианонун хош сәси.
 Кејиниб кәлди ана,
 Бахды, бахды оғлунун

Ширмајы дилләр үстдә
 учан бармагларына.
 Аста-аста охуду,
 һатәм охуду јенә;
 Сөзләр бир мизраб кими
 Тохунду ананын да
 Гәлбинин телләринә.
 Маһны өз тә'сирилә
 сәһирләди гарыны,
 Маһны, пычылдајырды
 она дүјдугларыны.
 Һејкәл кими гурујуб,
 маһныја далды гары,
 Өзү дә һисс етмәдән
 сүзүлдү көз јашлары.
 Аһ!.. Һатәмин бојнуну
 Јандырды бир гәтрәси.
 Һатәм дөндү, кәсилди
 бир андача нәғмәси.
 Гары икичә кәлмә:
 — Оғул, ајдындыр — деди.
 Гучаглады Һатәми,
 додаглады титрәди.

III

Јаманча фикирлидир,
 далғындыр Һатәм бу күн.
 Санки хәбәри јохдур
 өз һалындан өзүнүн...
 Бир әлиндә ағ кағыз,
 бир әлиндә карандаш,
 Узаныб диван үстдә,
 дүшүнүр јаваш-јаваш.
 Сәсләр, ганадлы сәсләр
 каһ јүксәлир, каһ енир;
 Гатар-гатар дүзүлүб,
 фикриндә чәркәләнир.
 Сәсләнир гулагында
 јарпаг сәси, гуш сәси
 Чајларын шырылтысы,
 күләкләрин нәғмәси,

Отларын хышылтысы,
 даһа нөлөр, аһ, нөлөр!..
 Хәјалында чызылып
 сирли, мәчһул һәлгәләр.
 Тапшылтыјла ачылып
 тајбатај бирдән гапы.
 Шаһназ кирир ичәри,
 гырылып фикрин сапы.
 — Јенә дә узанмысан,
 Јенә нә олуб сәнә,
 Батмысан гәм көлүнә?
 — Неч нә, мәним әзизим.
 — Неч нә, неч нә! Бәс нијә
 чәкилмисән бу тәнһа,
 бу хәлвәти кушәјә?
 — Дедим ки, неч нә јохдур —
 дејә, һатәм биртәһәр
 Үзүлүшмәк истәјир
 ондан...
 Мүмкүнмү мәкәр?
 Шаһназ әл чәкмир јенә.
 — Ахы сәнә нә олуб? —
 Сорущур дәнә-дәнә:
 — Әл чәкмәз ки, бу мәнән,
 Ишә дүшмәдик инди?!
 — Говурсан?
 — Әл чәк! — дејә
 һатәм она тәпинди...
 Аһ! Сәсләрин гатары
 позулду јаддашындан.
 Көчәри гушлар кими
 учуб кетди башындан.
 Көстәрәрәк гәзети
 Шаһназ бу дәм һатәмә,
 Дејир: — Кедәк киноја,
 нә батмысан дәрә-гәмә?
 — Нәвәсим јохдур мәним.
 — Бәс нәјә нәвәсин вар?
 Кечә-күндүз фикирләр,
 дүшүнчәләр, хәјаллар,
 Јормадымы бејнини
 Баша дүшмәдим сәни?!

Һатәм дә үрәјиндә
 Фикирләшди: «Дүз дедин,
 Сән јарпыза гызыл күл,
 кечәјә күндүз дедин.
 Мәнлә јашадынса да,
 үрәјимә јад олдун.
 Сән мәнә сирдаш дејил,
 садәчә арвад олдун!..»

Күнләр өтдү далбадал,
 һәфтәләр өтдү, анчаг,
 Нәдәнсә «Бир гәдәр дә
 һәлә көзләјим» — дејә,
 һатәм тәгдим етмәди
 маһныны Күлпәријә.
 Бәлкә дә Күлпәрини
 унутмаг истәјирди.
 Нәр јадына дүшәндә
 өз-өзүнә дејирди:
 «Адам өз аләминдән
 кәрәк јерә енмәсин!
 Мәним пак үрәјим вар,
 Гој о ләкәләнмәсин!
 Горхурам ағлым чаша,
 еһтираса баш әјәм,
 Горхурам ирадәмә
 саһиб ола билмәјәм...»
 Анчаг арвадыјла да
 о, нәр сөзә кәләндә,
 Евдән маһны јеринә
 һарајлар јүксәләндә,
 Дуларды көз өнүндә
 һејкәли Күлпәринин.
 Сызларды үрәјиндә
 бир инилти, бир әнин...

ШАҢНАЗ АНА ОЛДУ

Доланды һәфтәләр, доланды ајлар,
 Сәсләнди дәрәләр, буланды чајлар,
 Ачылды көјләрин гашы, габагы,
 Гушлар гатарлашды. Бир сәһәр чагы

Шаһназ ана олду... Еј, чаван ана!
Көjlәр дә һејрандыр јаратдыгына!
Тәзә ана олмуш, еј чаван кәлин,
Чанындан ајрылан чанын мүбарәк!
Чырпыныр, өмрүндә һисс етмәдијин
Тәзә һиссләрлә синәндә үрәк.
Чаванча јашында сән ана олдуң,
Еј ана, бу тәзә адын мүбарәк!
Нә тез доланмаға башлады гәлбин,
Көрпәнин башына бир пәрванәтәк?
Ғајғыларла вурур үрәјин һәр ан,
Бу тәзә јаранмыш дүјгүн мүбарәк!
Сән һардан билдин ки, бу чијәрпаран
Ачындан ағлајыр, сүд вермәк кәрәк?

Сән һардан билдин ки, ону охшамағ,
Күндә нечә дәфә бәләмәк кәрәк?
Үстүнү һәр өртүб ачанда, анчаг
Она көзәл күнләр диләмәк кәрәк?
Бу вәрдишләр һардан јаранды сәндә?..
Дөшүн көјнәјәндә о, ачдыр демәк.
Сән һардан билдин ки, о чечәјәндә
Ғашынын үстүнү сығамағ кәрәк?

Чаға тәрпәнәндә кечә јарысы,
Сәнә һансы дүјгү: «Бәри дән» — деди?
Өјрәдән олдуму сәнә бунлары?
Јох! Јох! Өз үрәјин, өз һиссин деди!
Сөјлә, һансы гүввә, де, һансы дүјгү
Бу бала көрпәни севдирди сәнә?
Бу бөјүк мәһәббәт, бу бөјүк әмәл
Һардан кәлиб дүшдү сәнин гәлбинә?

Бу бөјүк мәһәббәт чешмәдән тәмиз,
Каинатдан кениш, көјдән дәриндир.
Ән илаһи дүјгү, мүгәддәс әмәл,
Еј ана, аналыг һиссләриндир.

Дүјгулар дәјишди... Ушаг оландан
Шаһназын јухусу әршә чәкилди.
Көрпәнин мә'насыз гығылтысыны
Дүңјанын ән дәрин маһнысы билди.
Көрпә ағлајанда, онун сәсиндән

Шаһназ вәчдә кәлир, тез көврәлирди.
Көрпәнин сачындан, күл нәфәсиндән
Она гызыл күлүн әтри кәлирди.

Көрпәсинә бағлајыб ешгини, мурадыны,
Сәдагәт гојду Шаһназ гызчыгазын адыны.
Күнләр бир-бир кедирди;
Күнләр әсиб јел кими,
Бешиқдәки чичәји
Астача тәрпәдирди.
Күнләр өз телләрини
Чәмәнләр үстдә јајыб,
Чичәкләрдән, отлардан
Тел-тел сач оғурлајыб,
Она сач кәтирди.
Чыхыб ох кими јайдан
Күнләр; улдуздан, ајдан
Ишыг алыб, нур алыб,
Јухулу көзләринә,
Јумулу көзләринә
Онун нур кәтирди.
Күнләр дизинә тагәт,
Бојуна бој верирди.
Ғушларың ләһчәсиндән
Она дил кәтирди.
Ушаг оландан сонра
Шаһназ јаман дәјишди.
Һеч өзү дә билмәди,
билмәди бу нә ишди?
Саатларла көрпәдән
чәкмирди көзләрини.
Көрпәнин сифәтиндә
о, көрүрдү әрини.
Ушаг да һатәм кими
гаш-габағлыјды јаман,
Чатылмыш гашларындан,
Зил гара сачларындан
Һатәмә охшајырды..
Шаһназ да баласыны;
«Ај атасына чәкән,
Ғыз» — дејә охшајырды..

Көрпөнүн сифетиндөн
 бир чиддилик жагырды.
 Бахышлары итијди,
 Жаман тәрс-тәрс бахырды
 додағыны бүзәрәк.
 Шаһназ бу бахышлары
 һатәмдә көрмүшдү тәк.
 Бәли, бир заман варды —
 һатәм елә баханда,
 Шаһназ ачыгланарды,
 Дејәрди: — Чох ачыглы,
 сәрт бахышын вар сәнин.
 Нәдән инди көрпөнүн
 еләчә бахмасындан
 хошу кәлир Шаһназын?!
 — Ејнән өз атасыдыр! —
 дејә, гәлбиндән бу ан
 сәс жүксәлир Шаһназын.
 Дүшүнүр: «Хошбәхт олар,
 бәхтәвәр олар әкәр,
 Атасына охшаса
 гыз ушағы» дејәрләр...
 Бәхтәвәр олсун балам,
 узаг олсун һәр заман
 Дүнјанын гадасындан,
 гәминдән, хатасындан.
 Башга дүјгулар илә
 Шаһназ инди јанырды.
 Күн-күндән даһа артыг
 һатәмә бағланырды.
 Ушағын сифетиндә
 һәм өзүнү, һәм дә ки,
 һатәмини көрүрдү.
 Ешгини, севинчини,
 о, гәмини көрүрдү.
 Севмәјиб кәлмишди о
 әрә, һәгигәтди бу.
 Индијсә о, сеvirди...
 Аһ, бәс нә һаләтди бу?»
 Учмаг үчүн көрпәси
 она ганад верирди.
 Сәдагәти Шаһназа
 мәнәббәт кәтирирди...

Бир мәгама чатдырыр
 заман өзү һәр шеји.
 Һатәм ата оландан
 Шаһназа бәсләдији
 Мәнәббәти, севкиси
 бөлүндү тән јарыја.
 Тамам өзкә дүјгулар
 инди дүшдү араја.
 Шаһназ — бир вахт гәлбинә
 һаким кәсилән о гыз
 Ушағынын анасы
 олду һатәмә јалныз.
 Јалныз инди таныды
 Гајғыны, дәрди, Шаһназ;
 Кәнчлик тәрәвәтини
 Јаман итирди Шаһназ.
 Чалды өзкә һавалар
 һатәмин көнүл неји.
 Шаһназа бәсләдији
 мәнәббәтин јерини
 тутду сәдәчә һөрмәт.
 Гуш олуб јувасындан
 ајрылдымы мәнәббәт?
 Мәнәббәт, ај мәнәббәт!
 Чохлары јазды сәндән;
 Дад чәкди, фәрјад етди
 чоһу сәнин әлиндән.
 Јатан о лал дүјгулар
 гүдрәтинлә ојаныр,
 Сәндән бир гәтрә дүшсә,
 «Күр үстүндә сал јаныр».
 Сәнсән даш үрәкләри
 әзиб мума дөндәрән;
 Һөкм едән һакимләри
 бир мәнкума дөндәрән.
 Һатәмин үрәјиндә
 ешги сөнәндән бәри,
 Һәр күн көзү өнүндә
 кәлиб дурду Күлпәри.
 Чох дүшүндү... Нәһәјәт,
 зәнк чалды Күлпәријә,
 «Мусиғи мәктәбиндә
 кәлин көрүшәк» — дејә.

— Хошунуза кәлирми?
 — Көзәлдир, бир дә чалын...
 Ганадлары үстүндә
 ширин, дадлы хәялын
 учду, учду Күлпәри.
 Инилдәди јенидән
 пианонун дилләри.
 Арзулар чыраг кими
 каһ јанды, каһ да сөндү.
 Ики үрәк бирләшиб,
 бир маһныда дөјүндү.
 Күлпәринин көзүндә
 ачды әлван чичәкләр,
 Күлдән-күлә сычрајыб
 ојнады кәпәнәкләр,
 Чајлар ахды дурулду.
 Һәјат нечә хош олдү!..
 Булудлар арасында
 ганад ачды Күлпәри;
 хумарланды көзләри.
 Ајаглары бир анда
 гопду, јердән үзүлдү.
 Хәялында дурналар
 гатарлара дүзүлдү.
 Гәлбинин дөјүнтүсү
 вурду гулагларында;
 Өзү дә һисс етмәдән
 о, әјилди; бу анда
 сачлары олдү чин-чин.
 Тохунду сачларына,
 јанагына һатәмин.
 О, диксинди, онун да
 хумарланды көзләри.
 Бир јандан өз нәғмәси,
 бир јандан сачын әтри
 Мәст еләди һатәми..
 Бир анда дөндү саға,
 Тохунду додаглары
 бирдән о ал јанаға.
 Елә бил јухудајды,
 јухудан ајылды гыз.
 Нәләр баш вердијини
 инди дәрк етди јалныз.

Көр бир нәләр төрәнди
 Бирчә анын ичиндә;
 Гасырғамы башлады
 океанын ичиндә?
 Гыз сычрады, көзүнә
 чөкдү онун гаранлыг;
 Нә фајда! Аһ, нә фајда!
 Олан олмушдур артыг.
 Титрәди додаглары,
 әсди гызың әлләри;
 Һәјасындан гапады
 тез үзүнү Күлпәри.
 — Бағышла... дүзү... — Сусду.
 Һатәм галхды ајаға.
 Билмәди ки, нејләсин,
 вурнухду сола, саға...
 Хејли кечди арадан.
 Јатды дәниздә туфан;
 Далғалар сакит олдү,
 Дамарлара сығмајан
 Ганлар ахды, дурулду.
 Бахышлар әввәлкитәк
 Санчылды бир-биринә.
 Ишләди шимшәк кими
 Көзләр үрәкләринә.
 Көнүлләрин сазыны
 Бир хејли диндирдиләр.
 Бу кәлән чәршәнбәјә
 Онлар көрүш вердиләр...

ВИЧДАН ЭЗАБЫ

Евә чатан кими һалы позулду,
 Көрән бирдән-бирә она нә олдү?
 Көрпәнин ағзында дөшү Шаһназын
 Көрдү ширин-ширин мышылдашырлар,
 Елә бил илдырым чалды һатәми,
 Әсди варлыгында бир дәли рузкар.
 Деди өз-өзүнә: «Еј јазыг кәлин.
 Јатма, көзүнү ач, әринә бах бир.
 Јазың!.. Инандыгын сәнәткар әрин
 Сән һеч билирсәнми һарадан кәлир?!
 Сәдагәт наминә маһнылар јазан,

Ешгинә анд ичән бәстәкар оҗлан
 Хәҗанәт еләмиш мәһәббәтинә;
 һәссаслыг. истәҗир о сәндән јенә!»
 «Мән кимәм? Мән нәјәм? Мәгсәдим нәдир?» —
 Дејә, хәбәр алды өзү-өзүндән.
 «Әмәлим өзкәдир, сөзүм өзкәдир».
 Јајынмаг истәди о, өз көзүндән,
 Анчаг бачармады; бирдән көзләри
 Гаршы дивардакы күзкүјә дәјди.
 Итириб күчүнү, әсди дизләри,
 Үзүнү чевирди, башыны әјди.
 Охланды, аһ чәкди һатәм дәриндән.
 Үзүнү кизләтди өз көзләриндән.
 Чох ијрәнч көрүндү үзү дә она,
 Донду дамарында елә бил ганы.
 Гајнар су төкдүләр санки башына
 Күзкүдә көрүнчә додагларыны.
 «Бу гајнар додаглар, бир саат әввәл
 Бакир бир јанагда јанмајырдымы?
 Галдым өз ишимә өзүм мәәттәл,
 Әһдини, ешгини һатәм гырдымы?
 Јох, јох! Бу мүкүнмү? Мән ки, күлмүшәм
 Күндә бир будагда јурд саланлара.
 Бу бир һәгигәтсә, нејләдин, һатәм,
 Сәнин сөзүн һара, әмәлин һара?...»
 Нә Шаһназы өпдү, нә дә ушағы,
 Утанды, башыны диқди ашағы.
 Кимдән утанырды көрәсән һатәм?
 Көрпә дә, Шаһназ да јатмырдылармы?
 Кечәнин јарысы... Отагда бу дәм
 Өзүндән савајы бир кимсә вармы?
 Бәли, вар! Вичданы! О, кизләнсә дә,
 Һәләлик тәмиздир, ләкәләнмәмиш.
 Варлығы тоз олуб јерә енсә дә,
 Вичданы көјләрдән јерә енмәмиш.
 Вичдан аҗрысыны һәр кәс јејибсә,
 О биләр, бир анда нә чәкир үрәк.
 Әкәр вичданыны итирмәјибсә,
 Чинајәт төрәдән, инсандыр демәк!
 Гој вичдан чыхартсын һәр һөкмү, вичдан,
 О, бир һаким олуб јол кәстәрмәли!
 Дедији һәр сөздә, һәр ишдә инсан
 Вичдан гаршысында һесаб вермәли!

Һатәм дә вичданла гаршылашыркән,
 Утанды, башыны диқди ашағы.
 Арзусу сел кими ашыб дашыркән,
 Нә Шаһназы өпдү, нә дә ушағы!
 Вичдан аҗрысындан алышды баҗры,
 Ијрәнди өзү дә өз әмәлиндән.
 (Вичдан аҗрысындан бөјүк бир аҗры
 Аҗрылар ичиндә танымырам мән).

САРСЫНТЫ

Чәршәнбә күнүдүр, һава гаралыр,
 Көрүш вахтына да бир саат галыр.
 Фикирләр галаныр бејниндә чин-чин,
 Дүшүнүр, «Көрүшә кетсин, кетмәсин?»
 Кәсдирә билмәјир бајагдан бәри:
 «Кетмәсә... көзләјәр ахы Күлпәри,
 Кетсә дә... дүзүнү нечә сөјләсин?
 Ачыб һәгигәти о, нечә десин?
 О нечә десин ки, кеч тәгсиримдән,
 Сәни алдатмышам, ријакарам мән.
 Мәним арвадым да, ушағым да вар,
 Көрәсән о, буну нечә гаршылар?
 О титрәк, о сахта өпүшүмлә мән
 Нечин ләкәләдим о бакирәни?
 Евли олдуғуму демәдим нәдән?
 Бәлкә дә үрәкдән о, севмиш мәни?
 Бәлкә, дөнә билмәз өз гәрарындан?
 Дөнә билмәсә дә, онунку һагдыр.
 Өзүмтәк бириси, бәлкә бир заман
 Мәним гызымы да алдадачагдыр?..
 Онда дөзәрәмми?... Јох, бу чәтиндир,
 Бурда сөз вичданын, әдаләтиндир.»
 Јаман долашмысан...

Бәс нечә олсун?

Бәс бу тәзә пејман нечә позулсун?
 Позулсун?
 Бәс нә тез?»

Икинчи бир сәс

Јүксәлди гәлбинин дәринлијиндән:
 «Дүнән чешт, бу күнсә күнорта. Јох, Јох!
 Бу ширин севдадан әл чәкимми мән?

Јахшы олмаса да... дилләниб үрәк,
Дејир: вериләјди каш бу һагг мәнә.
Хошдур ганан илә өлүмә кетмәк,
Өлүмдүр ганмазла јашамаг мәнә.

Јолунда сәфалы бир хош күндүзүн
Кечә өлмәк белә хошдур, еј һатәм!
Бир ширин бахышын, бир ширин сөзүн
Мән ки, чохдан бәри һәсрәтиндәјәм.
Бәлкә дә, һаггыјам бу севдада мән»,
Дејәрәк, ајаға галхды јериндән.
— Һатәм, һара белә?..
Нә десин инди?
Долаша-долаша дили тәрпәнди:
— Ичласа!

Титрәди ағзында кәлмә.
Өз сәси гәрибә кәлди һатәмә.
Јерә көк атмаса бир ағач әкәр,
Һәр әсән күләјә башыны әјәр.
Көкләри үрәјә бағламајан сөз,
Ағыздан чыханда әсәр, тирәјәр.
Ичласа! Дајанды, сусду бир гәдәр;
Боғду вичданыны, боғду арыны.
(Ичлас олмасајды бә'зи кишиләр
Нәјлә алдадарды арвадларыны?!)
Шаһназ: — Көзлә! — дејиб, долабдан еһмал
Онун костјумуну чыхартды дәрһал.
«Голу бир балача гырышыб» — дејә,
Башлады пенчәји үтүләмәјә.
Сүзүб арвадыны көзалты һатәм,
Астача-астача дүшүнүр бу дәм:
«Пенчәјин үстүндә үзүр әлләрин,
Һара тәләсирәм, билмирсән анчаг.
О үтү чәкдијин голларла, әрин
Башга бирисини гучаглајачаг...»
Һатәм горха-горха кејди пенчәји,
Үтүнүн истиси кечди чанына;
Түкләри үрпәрди, јанды үрәји.
Елә бил пенчәк дә дар кәлди она.
Шаһназ алтдан-алтдан сүзүб әрини,
Өнүндә чүтләди чәкмәләрини.
Онун бу һөрмәти, бу нәзакәти,
Һатәмин үзүнә дәјди силләтәк.

Сыхылды, јумаға дөндү гамәти,
Шаһназын өнүндә о, кичиләрәк;
Чәкмәсини кејә билмәди, дурду;
Диванын үстүндә кечиб отурду.
Көјләр нәзәриндә бирләшди јерлә,
Дүшүндү, дашынды о арам-арам:
«Онун чүтләдији бу чәкмәләрлә
Мән онун ешгини тапдамалыјам?
Бәс, мән ки, өзүмү һәсас санырдым,
Онун даш гәлбинә аловланырдым?
Инди һарда галмыш һәсаслығым бәс?
Дүшдүјүм бу һала күлмәзми һәр кәс?
Мән бу күн сел кими ашыб-дашымышам;
Көрүшә көр нечә һазырлашымышам.
Бир анда доғармы, нәш'ә дә, гәм дә?
Өзүм истәсәм дә, истәмәсәм дә...
Үзүм дә гырхылмыш, сачым даранмыш,
Инди, көр мән нечә ријакараммыш!..
Көрүшә һазырам демәк, инди мән,
Вичданым кичикмиш һиссләримдән.
Еј бәстәкар оғлан, еј һәсас оғлан,
Утаң арвадынын мә'сумлуғундан!..»
— Бәс нијә кетмирсән? Сәнә нә олды?
Нијә һалын белә бирдән позулду?
— Һеч.
— Бәлкә хәстәсән?
— Јох.
— Бәс бу нәдир?
— Кечиб кедәр.
— Һалын чох пәжмүрдәдир —
Дејә бу очағын садиг кәлини
Һатәмин башына гојур әлини.
— Бу нәдир? — Сәнин ки, һәрарәтин вар,
Бу һалда ичла а кетмәкми олар?
Ичласа!.. Ичласа!.. Бир илан кими
Чалды Һатәми!
Бәли, дүз дејирсән, еј јазыг кәлин,
Һәрарәти чохдур сәнин әринин.
Хәстә һәрарәти дејил бу, анчаг,
Үзүнү кизләдир сәндән, јахшы бах!
Ондакы һәрарәт јаранды бу ан
Вичданын нәфс илә чарпышмасындан.
Шаһназ: — Бурахмарам — деди — мән сәни.

О, сусуб кириди, сөз узатмады.
Узанды, көрүшдөн үздү элини,
Илан вуран жатды, батәм жатмады.

Кечди бир нечә күн... Өз иш јериндә
Һатәм Күлпәридән бир мәктүб алды.
Јазылар бөјүдү һеј көзләриндә,
Охуду, бир хејли хәјала далды:
«... Өзүм дә билмирәм нә дејим сәнә...
Һејиф, бу ачылан үрәјим сәнә!
Һатәм, динлә мәни, алдатсан да, кәл!
Сәни көрмәмишдән һәлә чох әввәл
Чалмышдын гәлбими сәнәтинлә сән.
Мән илһам алмышдым нәғмәләриндән.
Көрүшдүк, бу көрүш нә јаман олду,
Ешгim әмәлимдән пешиман олду.
Дедиләр евлисән, һеч инанмадым,
Дедим ки, сәнәткар сахтакар олмаз.
Мән сәни һеч заман позгун санмадым,
Ахы, бир үрәкдә ики јар олмаз!
Белә еләмәзди сәнәткар олан.
Нечә рәва билдин, алдатдын мәни?
Еј үрәкдән јазан сәнәткар оғлан,
Ојунчагмы билдин инсан гәлбини?!
Күндә бир һаваја голун галхмасын,
Јашатсын сәдагәт, дүз илгар сәни.
Дөнмә өз әһдиндән, өз илгарындан,
Дөјсә боран сәни, дөјсә гар сәни...

Ешгини көзүндә һәр ан бөјүт сән,
Һамыја нәғмәнлә вердин өјүд сән.
Һәр күн бир будагда сән нәғмә өтсән,
Тез кечәр, охшамаз бу баһар сәни.

Дејирләр, јарындан чох килејлисән,
Бунунчунму салдын мәнә мејли сән?
Сән ону өзүнә сирдаш ејләсән,
О да гијмәт гојар, анлајар сәни.

Мејданы кен көтүр, көјләрә шығы;
Сығмаз бир дүнјаја көнүл дарлығы.
Кәнарда ахтарма бәхтијарлығы,
Өз бәхтин ејләсин бәхтијар сәни.

Утандым алданмыш мәһәббәтимдән,
Бу дәрдә дүшмәсин һеч кәс дүнјада!
Боғуб өз ешгими һәмин күнү мән,
Көрүшә кәлмәдим, һатәм, әлвида!»

Көзүнү јуммады о кечә һатәм,
Гәлбиниң сәсинә кәсилди һәмдәм.
Дүшүндү, дашынды о, кечә јары,
Чохалды алнынын гырышыглары.
Дәрдинин одуна о, јана-јана,
Чеврилди јериндә о јан-бу јана;
Нә гәдәр чалышды, јата билмәди.
«Ah!.. бу нә иш иди, мән тутдум! — деди —
Онунла үз-үзә кәлә билмәрәм...»
Анчаг, бирчә шејә севинир һатәм:
Көрүшә кәлмәмиш о күн Күлпәри,
Бош јерә дајаныб көзләмәмишдир.
Јоллара дикилиб гара көзләри:
«Һардасан, һардасан, кәл!» демәмишдир.
Кәһ сола чеврилди, кәһ саға дөндү,
Јорғанын алтында јумаға дөндү.
Бир кечә јатмајыб көрдү ки, азы
Он дөфә ојатды көрпә, Шаһназы.
Ушаг јериндәчә гурчалананда,
Шаһназ һисс еләјиб, галхыр бир анда.
Ајрылыб кечәнин бал јухусундан,
Кәһ әски дөјишир, кәһ әмиздирир;
Дилиндә «чан, чан»...
Шаһназ гучағында ону кәздирир.
Изләјир һәр кичик һәрәкәтини,
Јохлајыр ушағын үстүнү тез-тез.
Көрпәнин азачыг һәрәрәтини
Билир, бахан кими термометрсиз.
Әввәлләр јастыға дөјәнтәк башы,
Јатарды, бахмазды һеч сәсә-күјә.
Индијсә кечәләр онун сирдашы,
Шаһназын јухусу чәкилиб көјә.
Вуруб јухулуға өзүнү гәсдән,
Һатәм алдан-алдан сүзүр Шаһназы,
«Инди о, һәссасдыр — дејир, јохса мән?
Көрпәнин шылтағы, көрпәнин назы
Онун шухлуғуну тамам гырыбдыр,
Јазыгы көр нечә сыныхдырыбдыр!

Һәлә бу вахтадәк бирчә көрә мән,
 Чағанын сәсинә оҗанмамышам.
 Гачырыб јухуму зорла көзүмдән,
 Бешијин башында дајан тамышам.
 Инди о һәссасдыр, ја мән һәссасам?» —
 Дејә фикирләшир о, арам-арам.
 Кәлир јан отагдан ананын сәси:
 — А бала, ај Шаһназ, јорулдун ки, сән;
 Бир аз да ушағы вер мән кәздирим;
 Дүнәндән өзүн дә ахы, хәстәсән.
 «Хәстәдир? Бәс нијә мән билмәмишәм?» —
 Дејә, өз-өзүнә дүшүнүр һатәм.
 «Инди о һәссасдыр, ја мән һәссасам?» —
 Дејә фикирләшир о, арам-арам.
 Күлпәринин ше'ри елә бу анда
 Сәсләнди һатәмин гулагларында:
 «Дејирләр, јарындан чох килејлисән,
 Бунунчунму салдын мәнә мејли сән?
 Сән ону өзүнә сирдаш еләсән,
 О да гијмәт гојар, анлајар сәни...»
 Һатәм тез үстүндән атыб јорганы,
 Јанашыр Шаһназа.
 — Јорулдун ки, сән...
 Мәнә вер ушағы, кәздирим бир аз,
 Сән дә динчини ал.
 — Јох! — дејә Шаһназ
 Ушағы вермәјир;
 — Ахшамдан бәри
 Јата билмәмисән ахы; вер бәри,
 Сән дә динчини ал.
 — Јох, сән хәстәсән,
 Ојаг олдуғуму билмисәнсә сән,
 Јата билмәмисән өзүн дә демәк.
 Сәнә дә јухламаг, динчәлмәк көрәк.
 Гары јан отагдан јенә дилләнди:
 — Чох кеч ајылмысан. Сән һәлә инди
 Билирсән, кечәләр, а көнү галын,
 Ојаг галдығыны јанындакынын?
 Сәнин о «өлмүшүн» оландан бәри
 Ојаг кечирмирми о, кечәләри?
 Бир бу күн дејил ки... Сән јат!
 Бу сөzlәр
 Ијнәтәк санчылды онун гәлбинә;

Дәрдини азалтмаг истәди, анчаг
 Дәрдинин үстүнә дәрә кәлди јенә.
 Кечди анасынын јанына һатәм.
 — Мән онун јанында динә билмирәм.
 Биртәһәр дәјирсән көзүмә анчаг —
 Дејә, килејләнир гары. — Бура бах,
 Бир баша сал мәни, бир де көрәк сән
 Нијә сојумусан евдән, ешикдән?
 Демә ки, гочајам, баша дүшмүрәм,
 Дәрдини, чоруну билирәм, һатәм!
 О, сәнә иснишиб ујушан заман,
 Сән нијә сојудун өз арвадындан?!
 Јазыг көр нә күнә дүшүб, јахшы бах!
 Бәс нечә? Асандыр арвад сахламаг?
 Мәсәлдир: «Пендири дәри сахлајар,
 Бил ки, арвады да әри сахлајар».
 Бир хејли данлады ана оғлуну,
 Сөzlәр силкәләди, тәрләтди ону,
 Дүшүндү: «Көзәдир, хошдур һәр заман
 Өз гишымы, өз јајым, өз јазым мәним.
 Доғрусу бұдур ки, ана оландан
 Хејли дәјишмишдир Шаһназым мәним».

БАРЫШЫГ

Һатәмин отағындан
 чохдандыр сәс кәлмәјир.
 Пианонун јаныглы
 нәләси јүксәлмәјир.
 Нәдәнсә чох гәрибә
 Кәлди Шаһназа бу һал.
 Сыхды онун гәлбини
 бир кизли гәм, бир мәләл.
 О, бу евә, очаға
 кәлин кәләндән бәри,
 Сәсләнмиш сәһәр-ахшам
 гулагында һатәмин
 јаныглы нәғмәләри.
 Өјрәнмишдир о буна,
 Инди дөзә билмәјир
 евин лал сүкутуна.

Јаман ачыгланарды
 дүзү, Шаһназ бир заман
 Һатәмин кечә-күндүз
 чалыб-чағырмасындан.
 Бәс арадан нә кечмиш?
 Бәс инди Шаһназ нечин
 пианонун сәсини
 ешитмәк истәр бу күн?
 Өзүнә дә нәдәнсә,
 гәрибә кәлди бу һал.
 Бирдән о, јан отаға
 галхыб јөнәлди дәрһал.
 Көрдү отаг гаранлыг,
 Һатәм дә диван үстдә
 узаныб, үстү ачыг.
 Өртүб онун үстүнү,
 јандырды тез чырағы;
 Хејли далғын, пәришан
 Сејр еләди отағы.
 Пианоја, нотлара
 көз кәздирди о, бир-бир;
 Отаг, сују соврулмуш
 дәјирмана бәнзәјир.
 Һәрәси бир тәрәфә
 сәпәләнмиш кағызлар
 Саһибини ахтарыр,
 отагда бир һүзн вар.
 Шаһназ каһ пианону,
 каһ да сүздү Һатәми.
 Саһибинин үзүнү
 басан галын түк кими
 Көрдү пианонун да
 тоз басыбдыр үстүнү.
 Дилләнди өз-өзүнә:
 «Көрмәјәјдим бу күнү!..»
 Һатәмин сифәтиндә
 көрдү артыб гырышлар,
 Үзүндә изтирабын
 дәрин-дәрин изи вар.
 Үзүнә гәм чиләнмиш,
 Көзләринин алты да
 көр нечә һәлгәләнмиш!..

Дағылмыш кағызлары
 о топлады бир јерә;
 Бирдән көзү саташды
 пианонун үстүнә
 бармаг илә ачылмыш
 чох гәрибә изләрә.
 О, охуду: — «Сәдагәт!»
 Күлүмсүндү... өјүндү.
 Үрәји севинч илә,
 Фәрәһ илә дөјүндү
 О, көрдү бу јазыда
 ешгини, мурадыны:
 — Бир көр һара јазыбдыр
 көрпәмизин адыны!..
 Дөјә, Шаһназ ишарды;
 Һәлә дөјәсән онун
 көзләри дә јашарды..
 Тозу силмәк истәди,
 анчаг, тез әл сахлады.
 Гыјмады, сол әлијлә
 сачыны дараглады.
 Дүшүндү, чох дүшүндү,
 нәһәјәт, бир вәрәгин
 үстүнә јазды бу дәм;
 «Сәдагәтин наминә
 кәрәк јазасан, Һатәм!»
 Бирдән гәрара кәлди;
 кағызы нот јеринә
 Гојуб чыхды отагдан.
 Һатәм ачды көзүнү.
 Башга һаләтдә көрдү
 һәм еви, һәм өзүнү.
 Сәлигәјлә јығылмыш
 көрдү нәтлар, кағыз.
 Евдә, һәр шејин үстдә
 бир истичә нәфәс вар,
 Һатәм галхды ајаға,
 пианоја јан алды,
 Кағыз дәјди көзүнә.
 Алды охуду ону,
 улдузлара учалды.

Гәрибә кәлди сна,
 өзү дә инанмады,
 дүзү, охудуғуна.
 Бирдән онун фикрини
 дағытды жан отагдан
 жүксәлән лајлај сәси.
 Булуд өтдү... Ачылды
 бәстәкарын чөһрәси.
 Гулаг асды лајлаја,
 гулаг асды дәриндән.
 Нәвәс, илһам шө'ләси
 сүзүлдү көзләриндән:
 «Шаһназ бүтүн өмрүнү
 мәним көрпәмә вермиш,
 Бир буна бах, о һәлә
 охуја да билирмиш.
 Сәсиндәки халлара,
 титрәјишә бах, һәлә!
 Охујур дуја-дуја
 охујур үрәжилә».
 Јаваш-јаваш кечиб о,
 гапыны аралады;
 Илһамдан үрәјиндә
 тәзә тонгал галады.
 Долашды бармаглары
 ширмајы дилләр үстә;
 Бағбанын әли кәзди
 елә бил, күлләр үстдә.
 Күл чыхыб гәнчәсиндән
 ачылды, буталанды.
 Бу дәм үрәк үрәјә,
 сәс дә сәсә чаланды:
 «Чинарын јарпаглары
 Үстүндә чин-чин олсун.
 Гој Вәтән күләкләри,
 Сәнин илк шәргин олсун.

 Лајлај гызым, а лајлај,
 Чаным, көзүм, а лајлај.

 Нар чичәјиндән алсын
 Додаглары рәнкини.
 Руһун — Күрүн, Аразын

Јашатсын аһәнкини,
 Лајлај гызым, а лајлај,
 Чаным, көзүм, а лајлај.

Дүнјанын гәми, дәрди
 Гәлбинә јол ачмасын.
 Гој өмрүн јолларында
 Ајағын долашмасын!

Лајлај гызым, а лајлај,
 Чаным, көзүм, а лајлај.

Бу көјәрчин өмрүнү
 Шәрәфлә вур баша сән.
 Нәјат ширин, өмүр аз,
 Сев, севәрәк јаша сән!

Лајлај гызым, а лајлај,
 Чаным, көзүм, а лајлај.»

«ГЫШ НАҒЫЛЫ»-нда

Крал шүбһәләниб өз арвадындан,
 Зиндана салдырмыш ону бош јерә.
 Нирсиндән ады да чыхыб јадындан,
 Лә'нәтләр јағдырыр о, фәләкләрә.
 Зинданын күнчүндә күнаһсыз гадын
 Бир күн азад олур һамиләликдән.
 Крал ушаға да шәкк едир дејән,
 Күнаһсыз көрпәјә диггәтлә бахыр,
 Гышгырыр: «Бу мәним дејилдир!» — дејә;
 Онун нә'рәсиндән илдырым чахыр,
 Өлүм һөкмү верир крал көрпәјә.
 Дәһшәтли, јаныглы һычгыртыларла
 Ағлајыр, ағлајыр бу анда Шаһназ.
 Сахлаја билмәјир өзүнү әсла.
 Ағлајыр һатәмин јанында Шаһназ.
 «Анадыр, анадыр ахы Шаһназым!
 Көрпәнин наләси дәрә олур она...»
 Ата көрпәсини атыр чөлләрә,
 «Бала, бала!» дејә, чан верир ана...
 Пәрдә енди, үзләр ачылды бир аз.
 Донду јаваш-јаваш јаш көзләриндә;

Һатәм мин голуну бәрк сыхды Шаһназ.
 Бирдән, тамашанын ширин јериндә.
 — Нә вар?
 — Һатәм, евдә ағлајыр ушаг.
 — Нәдән билирсән ки, бир гој отураг!
 — Сәнә сөз дејирәм, дур кедәк, Һатәм;
 Евдә бир-биринә дәјибдир аләм.
 Јәгин ки, ана да киридә билмир.
 — Ахы, нәдән билдин?
 — Атаја бах бир!
 Билмәсәм демәрәм.
 — Јахшы, дур кедәк.
 Анчаг, анламадым ахы, де көрәк
 Нәдән билирсән ки...
 — Гәрибәсән сән,
 Дөшүмүн балача көјнәмәсиндән
 О саат билирәм ојаныб ушаг,
 Инди сүд истәјир... Бир евә чатаг,
 Өзүн көрәчәксән.
 Динмәди Һатәм,
 Бир кизилти кечди дамарларындан.
 Бүтүн аналарың Шаһназла биркә
 Аналыг һиссинә о гады һејран...
 Пәрдә салынмамыш, әсәр битмәмиш,
 Залы аста-аста тәрк етди онлар.
 Евин гапысына һәлә јетмәмиш,
 Чағаның сәсини ешитди онлар.
 Һатәм мин гәлбиндә бир сәс учалды:
 «Мән онун өнүндә кичилдим јенә.
 Шаһназ үстүн кәлди, гәләбә чалды
 Аналыг һиссилә дејәсән мәнә...»
 Јетириб өзүнү отаға Һатәм,
 Алды гучағына ушағы дәрһал;
 Үзүнү чевириб Шаһназа бу дәм,
 Деди: — Јарашмајыр сәнә дәрә, мәләл.
 Көтүр, көрпәмизи, көтүр, Шаһназым,
 Дујана бош сөзләр даһа нә лазым?!
 Учмушдум, јувама гајытдым јенә,
 Һичран ешгимизи гучағламасын.
 Сүд вер икимизин тәк мејвәсинә,
 Мәним Сәдагәтим гој ағламасын!

Ијул — октябр, 1956

ШӘБИ-ҺИЧРАН

*«Фүзули... аләми-инсанијјәтгә та
 мам гәмзәгәләрин вә мөһнәткешләрин
 јүкләрини көтүрмәк вә мәзлумларын
 һалына јанмаг үчүн хәлг олунубдур».*

Ф. Көчәрли.

ПРОЛОГ

Сән мәним ән бөјүк устадым олдун.
 Еј ана јурдаумун бөјүк шаири.
 Вәтән көјләриндә күнтәк доғулдун,
 Ишығын бүрүдү гәринәләри.
 Лаләләр ачылды синәндә гәмдән,
 Өмәлләр, арзулар шаңчирсән сән!

Нә вар белә, нә дејирсән,
 Нијә белә титрәјирсән,

еј гәләм?

Мән елә бир кайната бу күн учмаг истәрәм,
 Ки, онун һәр сәјјарәси бөјүк бир кайнатдыр.
 Еј илһамым, о әлчатмаз зирвәјә мәни чатдыр!
 Еј гәләмим, күнәш кими алышајдын, јанајдын.
 Сән ағачдан, көмүрдән јох, поладдан
 јаранајдын.

Сүр'әтини илдырымдан алајдын дејирәм ки,
 Елә мүһит дәрјасына чуммаг истәјирәм ки,
 О дәрјаның һәр гәтрәси бир сәнәт инчисидир.
 Һәр дамласы атәш олуб үрәкләри исидир.
 Еј гәләмим, күнәш кими алышмасан, јанмасан,
 Еј илһамым, дәрја кими чошуб далғаланмасан,
 О дәрјаның сирләрини көрә биләрсәнми сән?!
 Дәрја јарат о дәрјаның һәр кичик гәтрәсиндән.
 Онун һәр бир тәлатүмү мәнә танышдыр — дедим,
 Гәввас олуб о дәрјада мән чох үзмәк истәдим.

Батдым бирчә дамласында, дамласы да дәриндир.
Бурда фәрман гәзәб долу чошгун ләпәләриндир.
Ләпәләрин гучагында долашдым ахшам-сәһәр,
Көзләrimi гамашдырды дибиндәки инчиләр.
Дәрк етмәдим мәнәсыны, чан һејрәтдән учунду,
Һејрәтимин шахтасында идрак донду нә донду!

ИКИ МҮӘЛЛИМ

*Һејрәт, еј бүт, сурәтин көрдүкдә лал ејләр мәни,
Сурәти алым көрән, сурәт хәјал ејләр мәни. **

Бир әлиндә китабча, бир әлиндә јасәмән,
Мәһәммәд аста-аста гајыдыр мәдрәсәдән.
Бир гајгы кизләнибдир дүјүнләниш гашында,
Бир дүнјанын сирри вар о далғын бахышында.
Нечин көрән о белә гәмлидир, пәжмүрдәдир,
Нә дүшүнүр, нә аныр, үзүндәки гәм нәдир?
Бәлкә чаван шаирин бир гәза вар башында?
Гәлбинә гармы јағыб өмрүн баһар јашында?
О, нијә далғын кедир, нијә пәришан кедир?
Чанындан чан ајрылып, үрәјиндән ган кедир.
Чатыр дөнкә башына, фикир гәлбиндә чин-чин.
Шам кими сакит дурур, алышыр ичин-ичин.
Бахышлары санчылып балача бир ејвана,
Арзусу күлә дөнүб о ејвандан бојлана...
Гијамәтми гопар, аһ!.. Бунлар әбәсдир, әбәс!
Арзу дан улдузудур, о, һәр саат көрүнмәз.
Изираблар, эзаблар ачарыдыр арзунун,
Чох-чох дашлы, кәсәкли јоллары вармыш онун.
Кәлир далғын Мәһәммәд — үрәјиндә нечә дәрә,
Нечә далғын, нечә лал,

нечә јумшаг,
нечә сәрт.

Бинанын гәншәриндә кәзинир јана-јана,
Дүшүнүр: «Бир гуш олуб гонајдым о ејвана,
Аһ... ја да бу истидә әлчим булуд олајдым,
О ејваның үстүнә кәлиб кәлкә салајдым.
Ахы бунлар нәдир ки, әлиндә кор фәләјин?

*Фасилләрин әввәлиндә гара һәрфләрдә јазылан бүтүн сүграфлар Фүзулининдир.

Каш чичәји олајдым ејвандакы дибчәјин.
Бахајдым, һеј бахајдым мән ордан өз Лејлама.
Ешгими сөјләјәјдим кечә-күндүз Лејлама.
О, мәнә су верәндә тохунајдым әлинә,
Ја елә дамчыланыб мән гонајдым әлинә»...
О дүшүнүр...

Саатлар кәлиб кечир ан кими,
Јер күнәшин башына дөнүб доланан кими,
Доланыр, һеј доланыр о, бинаның башына;
Овсунланыб... чәтин ки, инадындан дашына.

Севән о үрәк үчүн
Бу бинадан доғурду кечә гәмәр, сәһәр күн.
О үрәк үчүн јәгин.
Бу бинаның үстүндән кечир јолу Кә'бәнин.

Асылыр нәзәрләри
Сырга кими бу заман
Дибчәкдәки чичәјин
Көрпә будагларындан.
Горха-горха јохлајыр
О, солуну-сағыны,
Атыр һәмин ејвана
Јасәмән будағыны...
Ата чыхыр ејвана,
Нәзәр салыр дөрд јана.
Кимсә дәјмир көзүнә,
Дејинир өз-өзүнә.
О, көксүнү өтүрүр,
Јасәмәни көтүрүр.
«Лә'нәт шејтана» — дејә
Әзиб атыр күчәјә.
Әзилән јасәмәнә баха-баха Мәһәммәд,
Дүшүнүр өз ешгини гәлби јуха Мәһәммәд.

МӘҺӘММӘД

—Еј мүәллим, сән мәнә нечә ил дәрс демисән,
Инди белә көрүнүр, һәр шеји тәрс демисән.
Сәнин чијәрпараны мән севирәм, нә олар,
Көз көрдү, көнүл севди, мәним нә күнаһым вар?
Бир-бир өјрәтдин мәнә отуз ики һәрфи сән.
Отуз ики!.. Бу гәдәр һәрфләрин ичиндән
Үчүнү сәнин гызын — Лејла өјрәтди мәнә.

Hejранам бу үч һәрфин һөкмүнә, гүдрәтинә.
 Одур мәним синәмдә атәш олуб hej јанан,
 Ајн, шин вә бир дә гаф!.. Бу үч һәрфдән јаранан
 Ешг сөзү сөзләрин султаныдыр, тачыдыр,
 Ешг — һәјат ағачыдыр!
 Сән дә, мән дә, Лејла да бу ағачын барыјыг,
 Ешгин өвладларыјыг.
 Гара торпаг олса да әввәл-ахыр јеримиз,
 Ешгдир тинәтимиз, ешгдир чөвһәримиз.
 Сән өјрәтдин, сән мәнә шәклини бу һәрфләрин,
 Гызынса үч һәрф илә дүнјанын, көјүн, јерин,
 Инсан дүјгуларынын сиррини ачды мәнә.
 Ешгимлә вагиф олдум бу дүнјанын сирринә,
 Зәһмәтини данмырам, чох борчлујам сәнә мән;
 Сән һәјат кәлмәсини јазмағы өјрәтмисән,
 Һәјатын сирринисә гызын өјрәдиб мәнә,
 Мән борчлујам Лејланын о сәһркар һүснүнә.
 Дилини өјрәтмисән
 Китабларын мәнә сән.
 Оса мәнә өјрәдиб тәбиәтин дилини,
 Онун сирли дилини, онун чәтин дилини.
 Инди мән анлајырам ешгимиш һәр нә варса,
 Бәли, кимин гәлбини ешг атәши јахарса,
 Дүнјаны дәрк ејләјәр, ешг бир амал имиш
 Сәнин тә'лим етдијин «елм гејлү-гал» имиш.
 Еј мүәллим, нејнирәм чансыз китаблары мән?
 Ән бөјүк китаб онун һүснүдүр, шө'ләсиндән
 Ишыгланыр мәнимчүн кизли сирри чаһанын...
 Ешг бир мәһвәридир бизим гоча дүнјанын...
 Еј мүәллим, оланы сөјләдим сәнә јалныз,
 Көзүн сөјлә, һансыныз гүдрәтли устадсыныз?
 Кәндли гызыдыр анам, бир пешәкардыр бабам,
 Өзүм дә, еј мүәллим, јазылмамыш китабам.
 Сәнин әлин бөјүкләр, шаһлар әтәјиндәдир,
 Үзү дөнүк дүнјанын һөкмү, күчү сәндәдир.
 Сән шаһларын бағындан чох мејвәләр дәрмисән,
 Сән өз чијәрпараны һеч мәнә верәрмисән?—
 Дејә о көкс өтүрүр, дәрди һопур дәринә,
 Чеврилиб јаваш-јаваш үз гојур евләринә.

ЧАН ЈАНҒЫСЫ

Ешгдир ол нәш'еји камил ким, ондадыр мүдам
 Мејдә тәшвири һәрарәт, нејдә тә'сири-сәда.

Мәдрәсә һүчрәсинә јығылыбдыр чаванлар,
 Сәнәтә, ше'рә даир фикир јүрүдүр онлар.
 Бири дејир: һәјатын һүснү, сүсүдүр сәнәт,
 Бири дејир: үрәјин дөјүнтүсүдүр сәнәт.
 Бири дејир ки, сәнәт тәбиәтин сәсидир,
 Бири дејир ки, сәнәт ешгин өз нәғмәсидир.
 Бири дејир ки, сәнәт һәр бир шејдән өнчәдир,
 Бири дејир ки, сәнәт адиçә әјләнчәдир.
 Бири дејир ки, сәнәт чәлб едә билмир мәни.
 Бири дејир ки, сәнәт инсан дүшүнчәсини,
 Фикрини, хәјалыны учурур ганадында...
 Тәләбәләр ичиндә Әбдул Кәрим адында.
 Бир сиваслы кәнч варды,
 Тај-тушлары һамысы она һөрмәт гојарды.
 О кечибдир һәјатын шахтасындан, гарындан;
 Ағлыјла, дурумүјла сечилир достларындан.
 Һәм дә көзәл неј чалыр, о чалыр јана-јана,
 Ешидән һејран галыр онун маһныларына.
 Тәләбә достларындан о, јашлыдыр бир гәдәр,
 Һәмишә олдуғутәк јенә бүтүн нәзәрләр
 Јалныз она дикилир,

Дилләниб, аста-аста
 Данышыр Әбдул Кәрим:

— Еј мәним әзизләрим,
 Сәнәт дәрјаја бәнзәр, онун мин бир һалы вар,
 Онун сирләрлә долу өз чаһи-чәлалы вар.
 Киминин бу дәрјада көрдүјү чәр-чөп олур,
 Кими дә дибиндәки инчиләрә вурулур.
 Мәнчә, чан јанғысыдыр ше'р, сәнәт, әзәлдән,
 Белә анлајырам мән
 Гәлбиндә ешг оланлар дәрк елијәр сәнәти,
 Инсан мәһәббәтидир јарадан һәр сәнәти,
 (Мәһәммәдә бахырды о, бунлары дејәркән)
 Сорушун, неј чалмағы нечә өјрәнмишәм мән?
 Бунун өз тарихи вар.
 Јенә она дикилди суал долу бахышлар.
 О башыны јелләдиб бир аһ чәкди дәриндән,

Нејранам бу үч һәрфин һөкмүнә, гүдрәтинә.
 Одур мәним синәмдә атәш олуб һеј јанан,
 Ајн, шин вә бир дә гаф!.. Бу үч һәрфдән јаранан
 Ешг сөзү сөзләрин султаныдыр, тачыдыр,
 Ешг — һәјат ағачыдыр!
 Сән дә, мән дә, Лејла да бу ағачын барыјыг,
 Ешгин өвладларыјыг.
 Гара торпаг олса да әввәл-ахыр јеримиз,
 Ешгдир тинәтимиз, ешгдир чөһәримиз.
 Сән өјрәтдин, сән мәнә шәклини бу һәрфләрин,
 Гызынса үч һәрф илә дүнјанын, көјүн, јерин,
 Инсан дүјғуларынын сиррини ачды мәнә.
 Ешгимлә вагиф олдум бу дүнјанын сирринә,
 Зәһмәтини данмырам, чох борчлујам сәнә мән;
 Сән һәјат кәлмәсини јазмағы өјрәтмисән,
 Һәјатын сирринисә гызын өјрәдиб мәнә,
 Мән борчлујам Лејланын о сәһркар һүснүнә.
 Дилини өјрәтмисән
 Китабларын мәнә сән.
 Оса мәнә өјрәдиб тәбиәтин дилини,
 Онун сирли дилини, онун чәтин дилини.
 Инди мән анлајырам ешгимиш һәр нә варса,
 Бәли, кимин гәлбини ешг атәши јахарса,
 Дүнјаны дәрк ејләјәр, ешг бир амал имиш
 Сәнин тәлим етдијин «елм гәјлү-гал» имиш.
 Еј мүәллим, нејнирәм чансыз китаблары мән?
 Ән бөјүк китаб онун һүснүдүр, шө'ләсиндән
 Ишығланыр мәнимчүн кизли сирри чаһанын...
 Ешг бир мәһвәридир бизим гоча дүнјанын...
 Еј мүәллим, оланы сөјләдим сәнә јалныз,
 Өзүн сөјлә, һансыныз гүдрәтли устадсыныз?
 Кәңдли гызыдыр анам, бир пешәкардыр бабам,
 Өзүм дә, еј мүәллим, јазыламамыш китабам.
 Сәнин әлин бөјүкләр, шаһлар әтәјиндәдир,
 Үзү дөнүк дүнјанын һөкмү, күчү сәндәдир.
 Сән шаһларын бағындан чох мејвәләр дәрмисән,
 Сән өз чијәрпараны һеч мәнә верәرمىсән!—
 Дејә о көкс өтүрүр, дәрди һопур дәринә,
 Чеврилиб јаваш-јаваш үз гојур евләринә.

Ешгдир ол нәш'еји камил ким, ондадыр мүдәм
 Мејдә тәшвири һәрарәт, нејдә тәсири-сәда.

Мәдрәсә һүчрәсинә јығылыбдыр чаванлар,
 Сәнәтә, ше'рә даир фикир јүрүдүр онлар.
 Бири дејир: һәјатын һүснү, сүсүдүр сәнәт,
 Бири дејир: үрәјин дөјүнтүсүдүр сәнәт.
 Бири дејир ки, сәнәт тәбиәтин сәсидир,
 Бири дејир ки, сәнәт ешгин өз нәғмәсидир.
 Бири дејир ки, сәнәт һәр бир шејдән өнчәдир,
 Бири дејир ки, сәнәт адичә өјләнчәдир.
 Бири дејир ки, сәнәт чәлб едә билмир мәни.
 Бири дејир ки, сәнәт инсан дүшүнчәсини,
 Фикрини, хәјалыны учурур ганадында...
 Тәләбәләр ичиндә Әбдүл Кәрим адында.
 Бир сиваслы кәнч варды,
 Тај-тушлары һамысы она һөрмәт гојарды.
 О кечибдир һәјатын шахтасындан, гарындан;
 Ағлыјла, дурумујла сечилир достларындан.
 Һәм дә көзәл неј чалыр, о чалыр јана-јана,
 Ешидән һејран галыр онун маһныларына.
 Тәләбә достларындан о, јашлыдыр бир гәдәр,
 Һәмишә олдугутәк јенә бүтүн нәзәрләр
 Јалныз она дикилир.

Дилләниб, аста-аста
 Данышыр Әбдүл Кәрим:

— Еј мәним әзизләрим,
 Сәнәт дәрјаја бәнзәр, онун мин бир һалы вар,
 Онун сирләрлә долу өз чаһи-чәлалы вар.
 Киминин бу дәрјада көрдүјү чөр-чөп олур,
 Кими дә дибиндәки инчиләрә вурулур.
 Мәнчә, чан јанғысыдыр ше'р, сәнәт, әзәлдән,
 Белә анлајырам мән
 Гәлбиндә ешг оланлар дәрк елијәр сәнәти,
 Инсан мәһәббәтидир јарадан һәр сәнәти,
 (Мәһәммәдә бахырды о, бунлары дејәркән)
 Сорушун, неј чалмағы нечә өјрәнмишәм мән?
 Бунун өз тарихи вар.
 Јенә она дикилди суал долу бахышлар.
 О башыны јелләдиб бир аһ чәкди дәриндән,

«Аһ» алова чеврилиб сачылды көзләриндән. –
 — Һәр күнүн өз һөкмү вар.
 О Чалдыран говғасы* башлананда, а достлар,
 Дәлиганлы чавандым;
 Султанын фәрманыны Вәтән чағрышы сандым.
 Халгым чағырыр дејә
 Мән јолландым чөбһәјә.
 Ган јох иди көзүмдә,
 Мин асланын күчүнү һисс едирдим өзүмдә.
 Нечә говғаја дүшдүм,
 Кечә-күндүз дејүшдүм.
 Јорулмадым бир ан да,
 Һәр дөфә ғылынчымы саға-сола чаланда.
 Нечә шаһ әскәрини мән торпаға сәрирдим,
 Гәһрәман олдуғуму һамыја көстәрирдим.
 Анчаг бир күн... аһ... о күн...
 Ән дәһшәтли күнүдүр мәним чаван өмрүмүн.
 О күн мәним инди дә јадыма дүшән заман
 Түстү галхыр башымдан;
 Ғылынчымы сыјырыб ат белиндә сүзүрдүм,
 Бу вахт бирдән өнүмдә бир шаһ әскәри көрдүм.
 Дөнүб гачмаг истәди көрән кими о мәни,
 Мәнсә мачал вермәјиб тез һағладым дүшмәни.
 О дөнүб мәнә бахды, аман, о нечә бахды!
 Елә бил ки, һәр көзү ган долу бир чанагды:
 О бахышлар бу заман
 Рәһмсиз бир овчудан
 Рәһм, аман диләјән аһутәк јалварырды.
 Көзүм ғызмышды мәним,
 мәнә инсафмы варды?
 Ендирдим ғылынчымы күрәјинә архадан.
 О јыхылды. Бу заман
 Бир неј дүшдү, гарғы неј онун голтуг чибиндән.
 Дијирләнди кәнара...
 Дөнүб нејә бахды, мән,
 Һејрәтлә бахдым она.
 Бахдым јанағларындан сүзүлән көз јашына,
 Лә'нәт шејтана дедим...

*Чалдыран мұһарибәси 1514-чү илдә Түрк һөкмдары Солтан Сәлимлә Азәрбајҗан һөкмдары Шаһ Исмәјил арасында олмушдур.

Бу дәһшәтли сәһнәдән узағлашмаг истәдим.
 О зарыја-зарыја мәнә «јахын кәл» — деди
 «кет, о неји ал» — деди.
 Аман аллаһ, буна бах,

Онун үрәјинә бах, онун дүјғусуна бах!
 Мән тез ендим атымдан, әјилдим она сары,
 Синәмә дағ чәкирди аста пычылтылары.
 О данышды. Сусду көј, сусду јер, сусду һәр јан
 Тәзәчә евләндији, көзләри јолда галан
 Арвадыны анды о, көрпәсини анды о.
 Аһ чәкиб дајанды о.
 Башыны гучағладым,
 Һөнкүр-һөнкүр ағладым.
 Һәјатымда илк дөфә нифрәт етдим өзүмә.
 О, сөнән көзләријлә бахыб мәним үзүмә:
 — Гардаш, олан олубдур, сән јахамы ач —

деди.

Аман аллаһ, ај аллаһ, о мәнә «гардаш» деди!
 Јахасыны тез ачдым,
 Деди: — Неји вер бәри.
 Вердим. Алды, әсирди јарпаг кими әлләри,
 Додағына апарды, сәсләр титрәди... чалды.
 Булудлар топаланды, күнәш сөндү, гаралды.
 О, нејими чалырды, нејми чалырды ону?
 Үрәјинин гәмини, ешгини, арзусуну
 Гатды јетим секаһда о, нејин фәрјадына,
 Елә бил чағырырды кимијсә имдадына...
 Од чыхырды елә бил о јанығлы нәфәсдән
 Гана дөнмүш үрәјим парчаланды бу сәсдән.
 Бу сәсдән чыраг кими каһ јаныр, каһ сөнүрдүм.
 Далыр нејин сәсинә дүшүнүр, дүшүнүрдүм:
 «Нејчин дүшмән едирләр инсаны инсанлара,
 Сәбәб нәдир көрәсән бу күнаһсыз ганлара?
 Нәдән өтрү мән ону бу күнә салдым көрән?
 Төкүб онун ганыны нә газандым ахы мән?
 Онун нәғмәсиндәки јанығлы халлара бах,
 Ширин арзулара бах, инчә хәјаллара бах.
 Тәк онунку дејилдир бу халлар, зәнкуләләр,
 Мәнә дә чох доғмадыр бу кушәләр, нәләләр.
 Дүнја әсиркәмәјиб әзабындан ону да.
 Мән онун нәғмәсини, ешгини, руһуну да
 Анлајырам, дүшмәним
 Ола билмәз о мәним!

Еләјсә, ah, еләјсә бәс бу кәса-кәс нечин?
Гылынч вериб әлинә шаһла султан бәс нечин?
Бир дәрди гардашлары гырдырыр гардашлара?
Мәним јарам дејилми

Бу јазығын көксүнә
Инди вурдуғум јара?

Јаралы да бу заман

Јәгин мәнә бунлары
Сөјләмәк истәјирди.

Сөзлә демәди, анчаг сөзү секаһа верди...
Одуну, јанғысыны неј дә үрәкдән алды.
Неј үрәкдән үрәјә бир инчә көрпү салды.
Бирдән нәғмә кәсилди...

Көрдүм артыг кечинмиш!
Ағлаја-ағлаја мән,

Ону дәфн етдим һәмән.
Јухудајдым елә бил, мән ајылдым јухудан,
Көзүмә башга донда көрүнүрдү бу чаһан.
Гылынчымы туллајыб о андача јерә мән,
О мәрһумун нејини тахдым онун јериндән.
Өјрәнмәјә башладым о күндән неј чалмағы,
Өјрәдәним ким олду? Чан јанғысы, көз дағы.
Сәнәт чан јанғысыдыр мәнә керә, а достлар,
Бу дүнјанын одуна кәрәк јана сәнәткар
О бунлары дејәркән Мәһәммәдә бахырды,
Мәһәммәдин көзүндән сел кими јаш ахырды...
Бу јаш, «инсан инсанын гардашыдыр» — дејирди,
«Сәнәт чан јанғысыдыр, көз јашыдыр» — дејирди.

ИКИ ҺӘДИЈӘ

Фүзули. дәрдән кам алмаг олмаз олмадан кирјан
Сәдәф су алмајынча әбри нисандан көвһәр вермәз.

Әјләшиб Мәһәммәд отағында тәк,
Ојнашыр үзүндә гәм булудлары.
Бајырда чүчәриб мин күл, мин чичәк,
Әријиб гәлбиндә дағларын гары.

Үзүндән, көзүндән төкүлүр кәдәр,
Гәмләр дөвләтидир, дәрләр варыдыр.

Ағаран дан јери, гызаран көјләр,
Онунчүн Лејланын јанағларыдыр.

Боғур өз дәрдини о, јана-јана,
Ахытмаг истәмир көз јашларыны.
Гаралан үфүгләр андырыр она
Лејланын кәдәрли бахышларыны.

Мәһәббәт дүнјаны аңлатмыш она,
Лејла Мәһәммәдчин ешгин адыдыр;
Гыврымсач, бәстәсој, гаракез Лејла
Онун дүнјасыдыр, кайнатыдыр.

Баһар өз күлләри, чичәкләрилиә
Лејланын адыны јазмыш дүзләрә,
Чөлдә пычылдашан јарпағлар белә
«Лејла! Лејла!» — дејир күндә мин керә.
— Јазмаг!
Нәдән јазмаг?
Озанлар кими
Нәғмәјә чевирим мәһәббәтими?
Төкүммү гәлбимин бүтүн варыны?
Һичран кечәсинин әзабларыны
Јазым һансы сөзүн гүдрәтилә мән?
Ah... Нечә сөјләмәк?

Һардан башламаг?

Нә гәдәр чалышыр, көзү өнүндән
Лејланын хәјалы чәкилмир анчаг...

Лејла ше'р кими, нәғмәләр кими
Сәсләнир шаирин гулагларында.
Лејла гызыл донлу бир сәһәр кими
Сүзүлүб гапыдан кирир бу анда.

М Ә Һ Ә М М Ә Д

— Аман, бу хәјалмы, рә'јамы? Әсла!
Јох, бу хәјал дејил, өзүдүр...
— Лејла!

Л е ј л а

- Мәһәммәд!

Мəһəммəd

— Ah, Лејла, де, бу сәнмисән?
Еј күнəш, сән көјдән јерə енмисән?

Лејла

— Ешгдән гүдрəтли дүнјада нə вар,
Мəһəббəт јери дə көјə галдырар?!

Мəһəммəd

— Сən одму, атəшми, ја мəш'əлмисən,
Лејла, сөјлə, бура нечə кəлмисən!?

Лејла

— Дедим ки, мəһəббəт кəтирəр... атам
Мəним һər ишимə көз гојур мұдам:
Мəни мəктəбə дə бурахмыр артыг.

Мəһəммəd

— Ешгин көјлəринə чөкдү гаранлыг,
Инди биз нејлəјөк?

Лејла

— Сən јаз, сən јарат,
Севмəк бир һəјəтдыр, јазмаг бир һəјəт.

Мəһəммəd

— Сон чарəм будурса, гој дəрди-сəрим,
Мəним фикирлəрим, дүшүнчəлəрим,
Ешгим кағызлара сүзүлсүн дən-дən —
Гара сачларынын рəјиһəсиндən.

Сəнсиз гəһр едəрди бу чаһан мəни,
Сəнсən бу чаһана бағлајан мəни!
О күн ки, гəлбими мən сənə'вердим,
Һər шеј көзлəримə көрүндү ајдын.
Варлыгы нечлијə мən дəјишəрдим,
Əкəр бу дүнјада сən олмасайдын.

Доғрандым, кəсилдим мən дилим-дилим,
Дүнја əзəб еви, өмүр вəфасыз.
Көрдүјүм һər шејə инан, севкилим,
Сəнин көзлəринлə бахырам јалныз.

Һара бахырамса көрүрəм сəни,
Гуш сəси, чај сəси сəнин сəсиндир.
Чəкəндə көксүмə күлүн əтрини,
Санырам бу сəнин өз нəфəсиндир.

Гара көзлəриндə батырам сəнин
Бу көзлəр дəрјадан, көјдən дəриндир.
Булу да дејирəм сачындыр јəгин,
Күллəр мənə бахан нəзəрлəриндир.

Јарпаглар — əллəрин, чешмəлəр — көзүн,
Јағыш дамчылары — көз јашларындыр.
Дүнја јаранмысан мəнимчүн өзүн,
Бахышым да сəнин бахышларындыр.

Китабам, кəл мəни ач вараг-вараг,
Көр нəлəр чəкмишəм бу зəманəдən.
Вəфасыз билдијим дүнјаја анчаг
Сəнин сачларында бағланмышам мən.

Дəрк едə билмəздим дəһри, варлыгы;
Һејран олмасайдым көзəллијинə.
Һүснүнүн əсрары, фүсункарлыгы
Ана тəбиəти андырар мənə.

Лејла

— Мən ки, инанырам сəнин ешгинə.

Мəһəммəd

— Демишəм, севкилим, дејирəм јенə:
Сəнин үрəјиндир мəним мəскəним,
Мəһəббəт əгидəм, динимдир мəним.
Севирəм! ✱
Севəнə нə ганун нə дин?
Нəбиси чанандыр севən кəслəрин.
Бирдən башга дини гəбул ејлəјən
Бир гəриб јолчуја бəнзəјирəм мən.

Кәлин гынамајын әсла сиз ону
 — Бу динин һансы бир дин олдуғуну;
 Билмәдән, билмәдән еһкамларыны,
 Танымадан онун имамларыны,
 Она кор-коранә мән инанмышам,
 Бу дини ән бөјүк бир дин санмышам.
 Бу дини јаратды өз мөһәббәтим,
 Бир дәрди ејләди јүз, мөһәббәтим.

Л е ј л а

— Сәнин бу фүсункар мөһәббәтиндән
 Инчиләр јарансын!..

Истәрәм ки, мән,
 Ешгинә дәм тутуб көјләр мөләшсин,
 Ешгин тарих олуб әбәдиләшсин.
 Анчаг бир шәрт илә;

Унутма бир ан,
 Сән Одлар јурдунун өз өвладысан!
 Доғрудур, сән инди гүрбәт елдәсән,
 Анчаг үрәјиндә јашасын Вәтән.
 Вәтәнин өз дили, өз тарихи вар,
 Олсүн Вәтәнини танымајанлар!
 Гој сәнин ше'риндә дил ачсын Вәтән!
 Онун күләкләри, онун чајлары,
 Биз ајры дүшсәк дә өз елимиздән,
 Гүрбәтдә өлмәсин дилимиз бары.
 Сәнин бу илаһи илк мөһәббәтин
 Халгынын дилиндә јазылсын кәрәк.
 Сәнин ки, әлиндә дејилдир чәтин
 Дөндәриб: «дүшвары асан ејләмәк».
 Ахы әрәб, әчәм дилләриндә сән
 Јазмысан хејли.
 Ширин сөзләрини баша дүшмәјән
 Өз елин олмазмы сәндән килејли?

Сән әрәб, сән әчәм оғлу дејилсән,
 Сәнин өз дилин вар, өз Вәтәнин вар.
 Өзкә јелкәниндә сејрә чыхма сән,
 Сәнин өз дәнизин, өз јелкәнин вар.

Ah!.. Вәтән көзәли, ah, Вәтән гызы,
 Сәнә һалал олсун ананын сүдү.

Сәнин сөзләринлә мәним көзүмдә
 Вәтән бир пиллә дә галхды, бөјүдү.

Белә өвладлары олан өлкәнин
 Әсмәз гара јелләр башындан бир ан.
 Еј Вәтән көзәли, кәл, өпүм сәнин
 «Вәтән дили» дејән додагларындан.
 Һагг сөзүн гәлбими титрәтди мәним,
 Бу Вәтән торпағы гој олсун гәним;
 Вәтәндә јашајыб, онун дилинә,
 Руһуна, зөвгүнә, доғма елинә
 Хор бахан шәрәфсиз вәтәнсизләрә!
 Ән бөјүк дүшмәндир онлар бизләрә.
 Күлфәт намусуну чәкәрми көрән
 Вәтән намусујла јашамајанлар?
 Heјhat!.. һәлә чохдур евини Вәтән,
 Гоһум-гардашыны милләт сајанлар

М ө һ ә м м ә д

— Доғрудур, севкилим, доғрудур бунлар,
 Мән Вәтән ешгилә өтән бир гушам.
 Мән сөздән елә бир сүфрә ачмышам,
 Әрәб дә, әчәм дә ордан пај умар.
 Анчаг о сүфрәдә ағыз ләззәтим
 Мәним өз дилимдир, өз лисанымдыр.
 О дилә бағлыдыр арзум, нијјәтим,
 О, мәним ешгимдир, һәјәчанымдыр.

Азәри оғлујам... нејләјим анчаг
 Һәр шеји атадан өјрәнир ушаг.
 Тәзә чығыр ачмаг чәтиндир, чәтин,
 Әбүл-Үлаларын, Низамиләрин
 Ән кичик, ән ачиз шакирдијәм мән;
 Ајрыла билмәјиб ән'әнәмиздән,
 Биканә олмушам ана дилимә,
 Кәрәк мән гајыдам өз саһилимә...

Л е ј л а

— Буну көзләјирәм, мән сәндән буну,
 О сонсуз ешгини, бөјүк арзуну
 Өз ана дилиндә әбәдиләшдир

Ше'рини хаганла, шаһла күләшдир
Сөһбәт давам едир бир хејли... Лејла,
Даһа јетәр, дејә галхыр јериндән.

Мәһәммәд

— Бир аз әјләшсәнә.

Лејла

— Јох, бәсдир даһа...
(Мәһәммәд аһ чәкир јенә дәриндән)
— Нә белә аһ чәкдин, аһын дағлара!

Мәһәммәд

— Һәсрәтин көксүмә вурду мин јара,
Ешит, нәләр дејир бу дејүнтүләр.
Бәс бизим ешгимиз нә вахта гәдәр
Синәмиз алтында душтаг галачаг?
Бәс нә вахт көјләрә ганад чалачаг?

Лејла

— Сәбр елә!

Мәһәммәд

— Еј мәним күлүм, күлшәним
Көнүл дөзмүр һичран кечәләринә.
Улдузлар көзләрим олајды мәним,
Һәр биријлә мин ил баһајдым сәнә.

Лејла

— Јанырсан, әзизим, алыш јан јенә,
Сәнәткар дедијин јанар чырагдыр.
Елин кәдәринә, елин гәминә
Шаир дә јанмајыб, ким јаначагдыр?

Мәһәммәд

— Јанырам, десәм дә, демәсәмдә мән,
Мән ки, алышмышам нур олмаг үчүн.
Кечәрәм һәјатын дәбдәбәсиндән

Синәмә чәкилән бирчә даг үчүн.
Дөзүм јолчусујам...

Дәрдин әлиндән
Бүлбүл дејиләм ки, нәлә чәким мән,
Инсанам, аһым да вүсал үчүндүр.
Сәндән ајрылдығым көр нечә күндүр,
Көзләрим өнүмдә јарадырам мән
Сәнин сурәтини дүшүнчәләрдән.
Кедирсән, јахшы јол, «еј афәти чан!»
Онсуз да сән мәним өз бағрымдасан!
Анчаг севкилимә бир бәхшишим вар,
Бу, мәним анамдан галыб јадикар.
Гызыл медалјондур дедијим барат,
Сән ону севкинлә даһа да парлат!

Бах, бу медалјонда јанан о ишыг
Шаирин ештидир, көтүр ешгини.
Нәјинә кәрәкдир бу јар-јарашыг,
Онсуз да зинәтләр бәзәмин сәни.
Бизим ешгимиздән бир хатирә тәк
Бу кичик төһфәни аласан кәрәк.

Лејла медалјону салыр бојнуна,
Доғрусу, бәзәк дә јарашыр она...
Чыхыр аста-аста гапыдан онлар.

Лејла

— Мәһәммәд, мәним дә бир бәхшишим вар,
Һәлә һазыр дејил...

Мәһәммәд

— О нәдир көрән?

— Шәклини чәкирәм ахы сәнин мән.
Көзүмүн өнүнә кәтириб сәни,
Чәкмәк истәјирәм...

Титрәјир гәләм;
Нечә чүр чәкмишәм сәнин шәклини,
Анчаг һеч бирини бәјәнмәмишәм.

Көзләрин елә бил јол чәкир сәнин,
Нәјисә, кимисә көзләјир мүдам.

О сонсуз һәсрәти нәгш еләмәкчин
Көлкә тапаммырам, рәнк тапаммырам.

Онлар аста-аста кечир чәмәндән
Мәһәммәд гымышыр:

— Бир бура бах сән,
Бир бах чәлалына чөлүн, чәмәнин,
Баһар да һүснүнә һејрандыр сәнин.
Баһар нахышыны сәндән көтүрмүш,
О, сәнә һәр шеји гурбан демишдир.
Сәнин көзләрини јухулу көрмүш,
Отлардан чөлләрә фәрш дөшәмишдир.

ӘМИ ГАТИЛИ

Еј Фүзули, галмышам һејрәтдә билмәм нејләјим,
Дөвр залим, бәхт нафәрчәм, теләб чох, өмр аз.

Кечәләр јаман олур,
Кечәләрин гојнунда
Сиррләр пүнһан олур,
Кечәләрин зүлмәти
Удур һәр чинајәти.
Зүлмәтин гучағындан
Чыхыб догулан сәһәр,
Тәзә анадан олмүш
Адсыз көрпәјә бәнзәр.
Һәлә күнаһы јохдур,
Тәмиздир көј дә, јер дә.
Һәлә пакдыр, тәмиздир
Көрпә кими сәһәр дә.
Һәлә кир көтүрмәмиш
Онун тәмиз үрәји,
Көрпәнин нәфәсидир
Сәһәрин саф күләји.
Елә ки, күндүз олур,
Јахшы-јаман дурулур,
Әмәлләрә, ишләрә
Шаһид кими бахыр күн.
Бүтүн чинајәтләрин
үстүнү өртмәк үчүн
Көјләр өз чаргатыны
Сәрир јерә кечәләр,

Арха дурур елә бил
Чаниләрә кечәләр.
Кечәләр јаман олур,
Кечәләрин гојнунда
Сиррләр пүнһан олур.
Кечәләрин зүлмәти
Удур һәр чинајәти.

Бах, белә бир кечәдә, кечәнин зүлмәтиндә
Гындан чыхды бир гылынч ханын имарәтиндә.
Бу гылынч дүз көксүнә енди Ибраһим ханын.
Дујан бир чан даш олду күчүнә бах заманын.
Күнәш өз телләрини јајан кими дүзләрә,
Кечә өз сирләрини данышды күндүзләрә,
Бағдад бу бәд хәбәрден чалхаланды бир анда,
Инсан нәләр төрәдир бу вәфасыз чаһанда.
Инсан! Сәнин камалын көјләрдән дә дәриндир,
Дүнјадакы көзәллик сәнин әмәлләриндир.
Сән гадирсән һәр шејә! Бу гүдрәт ки, сәндә вар,
Бәд әмәлдән нә чыхар?
Ким өлдүрдү ханы, ким?
Ким төкдү бу ганы, ким?
Кимдир ханын гатили?
Билә билди, динмәди,
«Мәнә нә дүшүб» — деди.
Ханын гардашы оғлу о күн кечди ханлыға,
Әл атды јаманлыға.
Талан етди сарајын дөвләтини, варыны,
Зүлфугар,
Әмисинин јахын адамларыны
Мәһв етдирди,
Талады бүтүн обаны, ели.
Бағдада һаким олду о күн әми гатили:
Нијә етди бунлары?
О, нијә мәһв ејләди күнаһсыз инсанлары?
Бәли, рәјасәт ешги јаман олур, чох јаман!
Онун әлиндән аман, онун әлиндән аман!
Бу дәрәдә тутуланлар инсанлыға јад олур.
Ады инсан олса да, инсана чәллад олур!
Шәргин дәрди бөјүкдүр гәдим тарихи гәдәр,
Дидир бири-бирини тәригәләр, нәсилләр.
Гардаш-гардаша дүшмән, оғул атаја дүшмән,
Дидир бири-бирини хағанлар һиккәсиндән.

Фүзули өмрү боју
 Нечә-нечә ганларын,
 Одларын үсжанларын
 Бурда шаһиди олду.
 Журда дәјән зәрбәләр
 Мәһәммәд Фүзулинин
 Синәсинә вурулду.
 О һәлә ушаг икән
 Торпағын јарасыны,
 Өз елинин, јурдунун
 Матәмини, јасыны
 Дујмуш өз үрәјиндә,
 Доғмуш бу јаралардан
 Минбир сөз үрәјиндә.
 О, һәлә ушаг икән

Дүшүнмүш ичин-ичин:
 «Бу јоллар, тәфригәләр,
 Тәригәтләр нә үчүн?»

О, бир ше'р дә јазды Зүлфугарын адына,
 Ше'р дүшдү дилләрә, тез јайылды һәр јана.
 Рәјасәт давазыны ше'рлә гамчылады,
 Сөзләрдән көнүлләрә санки нур дамчылады:
 ...Рәјасәт! Һөкмүн чатыр бу дүнјада һәр јерә.
 Сән шәрәф кәтирирсән бә'зән шәрәфсизләрә.
 Сән алчаг бир вүчуду гижмәтә миндирирсән,
 Сән ади бир инсана «даһилик» дә верирсән!
 Нәләр чәкир адамлар сәнин фәрманларындан!
 Бә'зән сәнин күчүнлә, гүдрәтинлә бир инсан
 Бир топ кими ојнадыр әлиндә бу чаһаны,
 Мининә өлүм јазыр бир гудузун фәрманы.
 Рәјасәтләр, рүтбәләр чинајәтлә долудур,
 Бәшәр башда отуран гулдурларын гулудур.
 Ше'р кәзди дилләри, кәлиб чатды сараја,
 Алды алинәсәбләр Зүлфугары араја.
 — Хан сағ олсун, Фүзули артыг һәддини ашды,
 Биз һеч, будур инди дә кәлиб сизә саташды.
 Дирәк олду көјләрә Зүлфугарын нә'рәси,
 Бөјүк бир фәрман олду бир алчағын чыр сәси:
 — Аздыр она өлүм дә, кәрәк она дағ вурам,
 Ше'р дејән дилинә од басам, гадағ вурам!
 Тез бир чәза дүшүнүн, ағыр чәза!

Ә'јанлар
 Һәрәси бир сөз дејир.

Бәјәнмәјир Зүлфугар.

Вәзир галхыр ајаға:

— Хан сағ олсун, бу шаир
 Мүәллиминин гызы Лејланын ашигидир.
 Сиз бу гызы алсаныз онун әлиндән әкәр,
 Фүзулинин гәлбинә мәһшәр дағы чәкиләр.
 — Бах бу јахшы хәбәрдир, бу тәдбирә мән варам,
 Истәдијим гисасы инди ондан аларам.
 Кедин гызы кәтирин, гәмләрим унудулсун,
 Шаирин севкилиси ханын кәнизи олсун!

ИКИ ҺӨКМДАР

Вадији-вәһдәт дәгигәтдә мәгами-ешгдир,
 Ким, мүшәххәс олмаз ол вәдидә султандан кәдә.

Ханын елчиләри минбир вә'д илә
 Гоча мүәллими тутдулар дилә.
 Гызы кәтирдиләр сараја зорла,
 Һәр шеји сараја аңлады Лејла.
 Јетирди өзүнү хачә о саат,
 Бахды тәзә овун үзүнә мат-мат:
 — Аллаһ, бу һурими, мәләкми — дејә,
 Хачә һејран галды бу көзәллијә.
 Һәрәмләр дәјдиләр бири-биринә,
 Бәхдылар һәсәдлә рәгибләринә.
 Кәлди мәшшатәләр, бир анда кәлди,
 Кәлин отағында мејдан дүзәлди.
 Ону саламлајыб, хош диндирдиләр,
 Сарај әдасыјла кејиндирдиләр...
 Үзүлдү һәр јердән Лејланын әли,
 Елдән ајры дүшдү елләр көзәли.
 Анчаг ширин сөзләр, ширин вә'дәләр,
 Тәһгирләр, тәһдидләр, мин чүр һәдәләр
 Онун инадыны гыра билмәди.
 «Мән өз мәнлијими сатмарам!» — деди.
 Хәбәр чатды хана, гәзәбләнди хан,
 Гулағлар тутуду бағыртысындан:
 — Нечә? Јола кәлмир?
 Чәнкијә бир бах!
 Мәним ирадәмә тәслим олмамаг?!

Јахшы! Бу ахшам
Мән өзүм онунла һесаблашарам!..

Көр нәләр јарадыр һөкмү дөвранын:
Лејла һүзурунда дајанмыш ханын.
Хан, ғызы көрүнчә биртәһәр олду,
Чатылды һејрәтдән о чал ғашлары;
Көзү думанланды, нитги тутулду,
Көрүнчә сүзүлән лал бахышлары.
Јанды үрәјиндә еһтирас оду,
Гәзәби сојуду, һирси сојуду.
Көзәллик! Ким сәнә «мән корам» — деди.
Де, сәнин өһүндә ким баш әјмәди?
Үрәкләр башында вар јерин сәнин,
Ғылынчдан итидир кәсәрин сәнин!
Де, сәнин күчүндән бөјүк күч ханы?
Алан сән олурсан ихтијарыны
Инсанын әлиндән бир аң ичиндә.
Бә'зән әгидә дә, мәсләк дә, дин дә,
Сәнин атәшинә јаныб күл олур,
Әмәлләр, арзулар көјә соврулур.
Дининдән әл чәкиб о Шејх Сән'ан
Бөјнуна бир анда хач салмадымы?
Мәсләки јолунда учалан инсан
Көзәллик өһүндә алчалмадымы?
Көзәллик дашы да кәтирәр дилә,
Һөкмүнә рам олар вәһшиләр белә.
Хан, ғызы көрүнчә биртәһәр олду.
Чатылды һејрәтдән онун ғашлары;
Бәдәни учунду, нитги тутулду,
Көрүнчә сүзүлән о бахышлары.
Бахышлар.
Нә гәдәр дәриндир һәлә,
Батар о көзләрдә гәвваслар белә.
О илаһи көзләр, о улу көзләр.
О нәркиз бахышлар, јухулу көзләр
Јатан дујғулары јухудан ејләр,
Бир јол сүзүләндә мин бир ган ејләр.
Нәјат ешти илә о долу көзләр,
О хумар бахышлар, јухулу көзләр —
Бөјүк бир шаирин илһам чырағы
Алчар бир гатилин өһүндә јаныр.
Шаирин гәлбинә чәкилән дағы

Хан өз аләминдә интигам саныр.
Хејр!
Ғисасында јанылмысан сән!
Бу ғисас дејилдир әкәр дүшүнсән.
Лә'нәт охујачар һәсилләр сәнә,
Ғој ганад вермәсин бу илләр сәнә.
Күвәнмә тахтына, шәрәфсиз инсан,
Сән ајлар, сән илләр һөкмдарысан,
Оса әсрләрә һөкм едәчәкдир,
Зүлм јашаса да, өмрү кәдәкдир.
Хан, ғызы көрүнчә биртәһәр олду,
Чатылды һејрәтдән онун ғашлары;
Бәдәни учунду, нитги тутулду,
Көрүнчә сүзүлән о бахышлары.
Сарсытды сәһријлә көзәллик ону,
Көзәллик өһүндә әфсунланды хан.
Илк дәфә унудуб хан олдуғуну,
Өзүнү бир ади инсан санды хан.
Көзүндә кичилир, алчалыр онун
Тахты, рәјасәти, һөкмү, фәрманы.
Иланы јувадан чыхаран әфсун,
Јузуја дөндәрир зүлмкар ханы.
Хачәни сәсләјиб:
— Апарын! — деди.
Ғызы апардылар һәрәмханәјә,
О күндән көз јумду хан да һәр шејә.
Кечди бир нечә күн, ханын көзләри
Рә'јалар ичиндә думанланырды.
Хан о күндән бәри, о күндән бәри
Һәр нә көрүрдүсә јуху санырды.
Дүшүнүр: көрәсән о көзәл сәнәм
Һүснүнүн сәһрини һардан көтүрмүш?
Хан баша дүшмүрдү нәјди о аләм,
Нағылмы ешитмиш, јухуму көрмүш?
Хачәни чағырыб јанына бир күн,
Хан өз үрәјини данышды бүтүн.
Сөјләди Лејлаја вурулдуғуну:
— Баш һәрәм гојурам — деди — мән ону
Хачә хан әмрини чатдырды ғыза,
Ғыз сусду, гәлбиндән ган сыза-сыза.

Л е ј л а

— Бу сөзләр хаһишми, јохса әмрми?

Х а ч ە

— Хаһиш!

Л е ј л а

— Һәрәмханә бәс ејләмирми?

Х а ч ە

— Јох! Сән улдузларын ән парлағысан,
Сәнин чамалына һејран олуб хан.
О, севир сәни.

Л е ј л а

— Мән исә севирәм бир өзкәсини.

Х а ч ە

— Ғызым, тәпик атма, кәл, өз бахтына.

Л е ј л а

— Мәним өз бәхтим вар.

Х а ч ە

— Нә дејим хана?

Л е ј л а

— Де ки, үз дөндәриб мәнәббәтимдән,
Учуз шөһрәтләрә әјилмәрәм мән!

Х а ч ە

— Ғызым, инад олма, инады сындыр,
Анла ки, хан сәнин һөкмдарындыр!

Л е ј л а

— Хачә, дедијини јахшы дүшүн бир,
Ғәлбин һөкмдары мәнәббәтидир.

Зиндана салдылар Лејланы о күн,
Дүнја зиндан олду Мәһәммәд үчүн.

Лејла разы иди өз әмәлиндән,
О, зәһәр ичмишди ешгин әлиндән.
Мәнәббәт јолунда чәкдији әзаб
Она кәдәр дејил, вугар кәтирди,
О, өз һәјатыны, чаван өмрүнү
Уғурсуз тәлејин һөкмүнә верди.
О деди: — Зүлмүнлә, еј чәрхи-дөвран,
Чијәрим ган олду, јараланмышам.
Анчаг демәрәм ки, сән бивәфасан,
Вердијин чәфаны вәфа санмышам.
Онун әзабыны чәкди Мәһәммәд,
Сифариш кәндәрди далбадал хана.
Үрәјиндә ағры, көзүндә һәсрәт,
О, лә'нәт јағдырды чәрхи-дөврана.
Јазды: «Танымырам нә дин, нә ганун».
Јазды: «Дүшмән гәви, тәлејим зәбун».

Јазды: «Ғыјарлармы, күлә? Гајдадыр
Бүлбүлү саларлар гәфәсә, еј хан.
Һөкмүн ки, өлкәдә һәр јерә чатыр,
Чәкинмә бүлбүлүн аһ-фәганындан.

Күвәнмә һөкмүнә, тәхти-тачына,
Заманын јоллары дүјүн-дүјүндүр.
Зүлмүн ғылынчыны көтүр, сал ғына,
Күлә әл ғалдырмаг күчсүзлүјүндүр.

Горхмурам зүлмүндән, сијасәтиндән,
Шаирәм, гараја ағ демәрәм мән!
Сәндә зәррә гәдәр инсаф вар исә,
Күлү јох, бүлбүлү сал о мәнбәсә!...»
Мәктублар далбадал ахды сараја,
Ә'јанлар алдылар ханы араја.
Һәрә бир сөз деди,
Чох дүшүндү хан,
Јенә дә дөнмәди өз инадындан.
Деди: — Тез сараја чағырын ону,
Анладаг шаирә гудурдуғуну!..

Сағында, солунда јалтаг күбарлар,
Бир јанда Фүзули, бир јанда Лејла;
Ханын көзләриндә о дәр, алов вар,
Каһ саға бојланыр, каһ бахыр сола.

Х а н

— Дејирләр, Лејланын Мәчнунусан сән,
Нә дејә биләрсән мәнәббәтиндән?

Ф ү з у л и

— Әсл ашиг мәнәм дүзү, һөкмдар,
Мәчнунун дүнјада анчаг ады вар.
Мәнәм бу әсрдә ешгин аллаһы,
Мәни бәнзәтмәјин Мәчнуна зинһар,
Аһымча олсајды Мәчнунун аһы,
Јува тикәрдим и башында гушлар?

Х а н

— Лејланын шәнинә онда кәрәк сән,
Бурда бәдаһәтән ше'р дејәсән...
Фүзули данышмыр...
— Һә, бәс нә о ду?
Һәчв дејән дилин нијә тутулду?
Фүзули данышмыр...
— Әмр едирәм мән:
Кәрәк һүзурумда ше'р дејәсән!

Ф ү з у л и

— Бир хан олсаныз да буну билин сиз,
Мәним һөкмдарым сиз дејилсиниз.

Х а н

— Сәнин һөкмдарын бәс кимдир көрән?
Өзкә ханлығынмы тә'бәсисән сән?

Ф ү з у л и

— Лејла намусумдур, Лејла арымдыр,
О мәним јеканә һөкмдарымдыр.
Әмүр дастанымдыр о кәзәл пәри,
Һөкм онун һөкмүдүр, әмр онун әмри.
Күлүр кәзләриндә Лејланын чаһан,
Дејир: -- Белә олар севәнләр, еј хан.
Онун һәр кәлмәси ешгин сәсидир,
Ашигин султаны мә'шугәсидир.

Һөкмдар, бу сирри јахшыча бил сән,
Севки дүнјасында һәлә тифилсән.

Х а н

— Сус!

Ф ү з у л и

— Суса биләрми долу үрәкләр?
Зәнчир көтүрмәјир азад диләкләр! —
Дејә чаван шаир галхыр үсјана.
Бүтүн гәзәбини јағдырыр хана:
— Ешит сөзләрим, еј хан, инди сән.
Мән дә сәнин кими бир һөкмдарам.
Сән өз һөкмүн илә кәлди-кәдәрсән,
Мән улу севкимлә һәмишә варам.
Сән дә шаһ, мән дә шаһ...

Сән өлкәләри,
Мәнсә кенүлләри фәтһ едирәм, хан!
Гылынчдыр, низәдир силаһын сәнин,
Мәним силаһымса сөздүр һәр заман.
Гылынч бу күн варса, сабаһ пас тутар.
Сөзүнсә гылынчы һәмишә парлар.
Гылынчла, мизрагла сән данышырсаң,
Мән нәш'ә догуран сөзләрлә, еј хан.
Инди ки, беләдир, кәл мәндән әл чәк,
Ахы, чәкишәнләр тај олсун кәрәк!
Кәл мәним Лејламы алма әлимдән,
Онсуз нәфәси јох, гуру чанам мән.

Х а н

— Мәнә дә, еј шаир бах бу кәрәкдир.
Сәни әмрүн боју инләдәчәкдир
Бу күн һүзурумда дедијин сөзләр,
Кәрәк һәсрәт гала сәнә о кәзләр.
Өлүм белә аздыр сизә, дајанын,
Икиниз бир ода јандыгча јанын!

Аһ, О ЗАЛЫМ ОВЧУЛАРИ..

Охун кәлдикчә синәмдән сәдалардыр чыхан биләм,
Дил ејләр нәлә, ја пејкан дәјәр синәмдә пејканә.

Бу әһвалатдан сонра һәлә бир нечә ај да
Сахладылар Лејланы мәнбус кими сарајда.
Лејла солду, саралды хәзан вуран бағ кими,
Сызлады кечә-күндүз јағсыз бир чыраг кими.
Үрәјинин дәрдини деди о бәхти гара;
Күндүзләр булудлара, кечәләр улдузлара.
Лухусу да кечәләр учуб әршә чәкилди.
Сүбһә гәдәр көзләри шам-чыраға дикилди.
Деди: — Сән дә јанырсан, мән дә... бир фәргимиз вар.
Јангы елә јангыдыр, бу фәрг бизи ајырап:
Сән кечәләр јанырсан, мәнсә, мәнсә, еј чыраг,
Һәм кечәләр јанырам, һәм күндүзләр, дәрдә бах!
Зүмләр, ишкәнчәләр сарсытмыр анчаг ону,
Фүзулинин вердији о гызыл медалјону
Синесинә басараг һычгырыр сүбһә гәдәр;
Фүзулинин јаздығы көнүл јахан гәзәлләр
Сарај диварларыны дәлиб кечир бир анда,
Бу гәзәлләр күл ачыр гызын додагларында:
«Ашијани-мүрғи дил зүлфи-пәришанындыр,
Ғандә олсан, еј пәри, көнлүм сәнин јанындадыр.
Ешиг дәрдилә хошам, әл чәк әлчымдан, тәбиб,
Ғылма дәрман, ким һәләким зәһри-дәрманындадыр.
Бәс ки, һичранындадыр, хасијјәти, гәт'и һәјат,
Ол һәјат әһлине һејранам ки, һичранындадыр».
Муғам үстә охујур Лејла бу сәтирләри,
Һејран гојур сәсинә о, көјләри, јерләри,
Бу сәс әридир ғышын шахтасыны, ғарыны.
Бу сәс дилә кәтирир сарај диварларыны.
(Дәрди ағыр дејилдир дәрдини билмәјәнин,
Дәрди јаман ағырдыр севиб севилмәјәнин...
Дәрдинә дәрә чатармы

һәм севиб, һәм севидиб
Ешиг јетим ғаланын?

Һәм өзү, һәм ашиги

Бир алчағын әлиндә
Гул олуб алчаланын!)

Хан көзләди,

Көзләди,
Чатмады арзусуна;
Ғызын инадкарлығы чох ағыр кәлди она.
Чох дүшүндү, нәһајәт, һижләләрә әл атды,
Бир кечә гол күчүнә мәгсәдинә о, чатды.
Сарај әһли чар чәкиб хәбәр јайды һәр јерә:
Лејла сүркүн едилмиш Бағдаддан јад елләрә.

О күндән дә Фүзули дәрә ашды, дағ ашды,
Обалары, елләри ојмаг-ојмаг долашды.
Ше'р деди, инләди, о, «Лејла!», «Лејла!» — дејә,
Јаралы аһу кими баш вурду һәр шенлијә.
Кечдији һәр обадаң Лејланы хәбәр алды,
О, өз мәнәббәтијлә учалды, һеј учалды.
О көрдү ғасырға да, көрдү шахта да, ғар да.
Көрдүм дејән олмады Лејланы бир дијарда.

Күнәш саралды кетди,
Көјләрә далды кетди.
Ајы Лејласы билди,
О да јан алды кетди.

Үрәк вурур, јорулмур,
Көнүл јаныр, гор олмур.
Сәнә бахан көзләрим
Нијә сәнсиз кор олмур?

Фүзули обалары кәзмәкдән јорулмады,
Анчаг онун сәсинә бир сәс берән олмады.
Мәнәббәти үрәкдә, гәзәлләри синәдә
Кор-пешиман ғајытды о, Бағдада јенә дә.
Үрәјиндә боғулду Фүзулинин һагг сәси,
Бүлбүлләрин һәләси, күләкләрин һәғмәси,
Аһәнк тутду ашигин «налеји-дилсузинә».
Далды дүшүнчәләрә, хәјаллара о, јенә.
Онун сонсуз дәрдләри јетишмәди дөваја,
О ғајыдыб евинә чәкилди инзиваја.
Кечә-күндүз дүшүнмәк она бир әдәт олду,
Тәсәллиси бир хәјал, бир дә ибадәт олду.
О, чох мә'налар вериб дүнја гејлү-ғәлына,
Көјләрдән чаваб умду јерләриг суалына.
Фәләкләр көјдә чин-чин јанды онук аһындаң,
Арзусунун чырағы алыпмады бирчә ан.
Үрәјинин ғаләси,

Аман сәси, аһ сәси

Јатанлары ојатды, бәхтини ојатмады.
Аһы көјләрә чатды, залым хана чатмады.
Алһында изләр ачды эзаблары хыш кими,
Инләди чөлдә битән јаралы ғамыш кими.
Шаир ачыб гәлбини деди: — Јанан мәнәм, мән,
Күнәшә, улдузлара, ајлара дүшмәнәм мән.
Онлар өз телләрини елә ки, јерә сәрир,
Мәнә мин чүр фәлакәт, чинајәтләр көстәрир.
Сиз мәнән сорушмајын, мән нәләри севирам,
Булуллары севирам, кечәләри севирам.
Енсин јерә булуллар, енсин јерә гаранлыг.
Әләмләри, дәрәләри мән көрмәјим бир аныг.
Аһ, о залым овчулар!.. Аһ, о залым овчулар!..
Онларда инсафмы вар?

Јувасыны дағызды мәним бүлбүлләримин,
Јүхүсуну гачыртды јухулу чөлләримин.
Бу дүнјаја кәләли үзүм күлмәди бир күн,
Дүнјадан зөвг истәјән, дүнјадан әл көтүрсүн?!
Мән бир зөвг көрәммәдим нә гәдәр дүнјадајам.
Гәм дәнизи ичиндә јалғыз ғалан адајам.
Нә гәлбимин аһлары, нә көзүмүн ған-јашы,
Сендүрә билмир мәним синәмдәки әтәши.
Әридирам одума үрәји дә, чаны да,
Горхурам ки, јандырам одума дүнјаны да,
Дәли күләкләријлә, дилә кәлиб неј кими,
Истәрәм ки, тәбиәт чалсын мәним гәмими,

Јердә одлар ғалансын,

Дәрјалар далғалансын,

Һајгырсын үсјанымы.

Көрүб ешитдикчә мән, ода јахдым чанымы!
Нечә дөзүм бу дәрә, мәкәр дашам, дәмирәм?
Мән көрмәк истәмирәм, ешитмәк истәмирәм.
Көрүб ешитдикчә мән артыр синә дағларым,
Әтдән көзүм олајды, дашдан да гулағларым.
Һәр шеј јаландыр, јалан! Өмүр гәм

карваныдыр,

Тәләләр өмүрләри әбәди сарваныдыр.

Бәйтәнар вәдисиндә өмүр атымы сүрдүм.

Кәфдән дәм вуранлары, мән ки, јаланчы көрдүм.

Вәфа умдугларь дан вәфа көрдүм һәр заман,

Күзкүдән сизг истәдим, әјри көрдүм өзүмү.

Суја дедим дәрдами, ахыб кечди јанымдан,
О да агзымда гојду ики кәлә сөзүмү.
Еј дәһшәтли фикирләр, мәнән узағлашмајын,
Сиз мәним үрәјимдән кәнарда ағлашмајын.
Шаирәм, гәм ичиндә кечир кечәм, күндүзүм,
Севдәлы хәјалларын өвладыјам мән өзүм!
Јалһыз јалан керчәкдир. Мән бу һағгы данмырам,
Мән өз варлығыма да шәкк едир, инанмырам.
Инанмырам көјә дә, инанмырам јерә дә,
Мин әфсанә ујдуран бөјүк нәбиләрә дә.
Варса бир инандығым: јалһыз ешгдир о да,
Мин дүнја кәшф етмишәм, ешгимлә бир дүнјада.
Өзүм дә һеч билмирәм бу дүнјаја нә дејим?
Нә кечәм бир кечәдир, нә күндүзүм бир күндүз.
Еј мәним мәнәббәтим, ешгим, һиссим, диләјим,
Сиз һәм мәним һәјатым, һәм дә өлүмүмсүнүз!
Өлүм, сағ көрүб мәни, атма мәнә пәнчәни,
Мән ки, чоҳдан өлмүшәм, нәләм алдатмыш сәни!
Ајлар кечди, ил олду, әвәз етди күн-күнү,
Заман верди һөкмүнү,
Јаман верди һөкмүнү:
Шаһ Тәһмасиб бир кечә һүчүм чәкди Бағдада,
Дүшдү јенә ған-ғада.
Зүлфугарын тахтына
Чевирдиләр башына,
Кечәнин зүлмәтиндә о, јашына-јашына
Гачырды тәкбашына.

Елә бу вахт, бу заман

Ғајыдырды Фүзули евә јахын обадан.

Онлар ғаршылашдылар.

Көрән кими таныды шаир ону:

Зүлфугар!

Һара белә гачырсан, дајан, сәнә сөзүм вар.

— Аман, шаир, гој кедим.

— Дајан, һәлә дајан, хан,

Елә ки, ајры дүшдүн өз тахтындан, тачындан,

Ади бир адам олдун, кетди шанын, шөһрәтин,

Тәхти-тачында имиш бүтүн күчүн-гүдрәтин.

Кет, зүлмүндән гуртарыб, мәмләкәт азад олду.

«Зүлм илә абад олан әдл илә бәрбад олду».

«— Падишаһү мүлк динару дирһәм рүшвәт вериб,

Фәтһи-кишвәр ғылмаға ејләр мүһәјја ләшкәри.

... Көстәрән саатда дөврәни-фәләк бир ингилаб,

Һәм өзү фани олур, һәм ләшкәри, һәм кишвәри,
Көр нә султанәм мәни-дәрвиш ким, фејзи-сүхән,
Ејләмиш игбалими асари-нүсрәт мезһәри.

... Ганда ким әзм етсә, мәрсуму мәвачиб истәмәз.
Гансы мүлкү тутса, дәмәз кимсәјә шүрү шәри...

— Сејлә, Лејла һардадыр?

— Сарајда.

— Јалан демә.

— Мән дүзүнү дејирәм, сарајдадыр.

— Гәлбимә

Сәнин фитнәләригдән чәкилди мәншәр дағы,
Һејиф! Дүнја сахлајыр гојнунда һәр алчағы.

Дејә ордан бирбаша сараја кәлди шаир,

Ахтарды һүчрәләри, отаглары бирбәбир.

Кирди һәрәмханәјә,

Тапылмады Лејласы, «о, һара кетмиш?» — дејә

Дүшүндү ичин-ичин,

Јенә көһнә јарасы тәзәләнди шаирин.

О кечә Зүлфүгар хан

Гачан кими сарајдан,

Гапылары ачдылар.

Гызлар һәрәмханадан чыхыб дағылышдылар.

Һәрә кетди бир јерә, Лејла да азад олду,

Санмајын ки, о, бундан, фәрәһләнди, шад олду.

Кечәнин зүлмәтиндә өз-өзүнә дејирди:

«Һара кедим мән инди?

Евәми? Бәс атамын нечә чыхым үзүнә?

Һеч өзү дә билмәјир, фикри нәдир, гәсди нә.

Һәлә бу һеч... Мәһәммәд! О, нә дејәр бәс мәнә?

Итирдим исмәтими... Күлмәзми һәр кәс мәнә?

Јох, јох, мән бу һалымла кәјдән јерә енмишәм,

Бир алчағын әлиндә мән ки, ләкәләнмишәм.

Мән бәдбәхти тәлејим јаман салды чәтинә,

Шаирин о мүгәддәс, бөјүк мәһәббәтинә

Лајиг ола биләрми мәним ләкәли адым?

Һејһат! Көзүмдә галды бүтүн арзум, мурадым,

Јох! Бу даһа ағырдыр бүтүн ишкәнчәләрдән!

Мәһәммәдин көзүнә көрүнә билмәрәм мән».

Дејә доғма шәһәри кечә тәрк етди Лејла,

Кәрбәлалы бир гызга гошулуб кетди Лејла.

Кетди, чыхды шәһәрдән.

Бир хејли кетди... Бирдән:

— Јох, мән ону көрмәмиш һара кедирәм — дејә

Лејла дөндү керижә:

— Аман, бачым, изи вер, кедим, көрүм мән ону —
Көнлүмүн илк достуну.

Бәлкә бу лилли сулар ахды, һеч дурулмади!»,

Ону көрмәк бир даһа мәнә гисмәт олмады.

Гүлағымда бир даһа сәсләнмәди сәси дә.

— Кедәк-дејә гошулуру она рәфигәси дә!

О, кечдикчә шәһәрин таныш күчәләриндән,

Тәәсүфлә аһ чәкир, көкс өтүрүр дәриндән.

Дүшүнүр аста-аста: Күчәләр, ај күчәләр,

Мән сизин синәнизи тапдамышам нә гәдәр.

Бу јолларла нә гәдәр мәдрәсәјә кетмишәм.

Гајғысыз илләрим ил мән бурда әритмишәм.

Бу јолларда итибдир өмрүн ширин дәми дә.

Бу јолларда тапмышам мән өз севкилими дә.

Аһ... бу јоллар, бу јоллар!

Нечә ил бундан габаг

Ким дејә биләрди ки, белә бир күн олачаг?

Ким дејә биләрди ки, көнлүм дүшәчәк дара?

Көз јашларым ахачаг күл сәпдијим јоллара?

Күлә-күлә кечдијим бу јоллардан бир заман

Мән ағлаја-ағлаја кечәчәјәм... ај аман!

Бир дүшдүјүм күнә бах!

Тәлејин һөкмүнә бах!..

Лејла бајагдан бәри

Кәзир бүтүн шәһәри.

Анчаг рәфигәси дә

Көздән бурахмыр ону

Изләјир өз достуну

Белә ағыр күнүндә.

Мәдрәсәнин өнүндә

Кәлиб Лејла дајаныр.

Өтән күнләри аныр.

Сәсләнир гулағында бир инилти, бир әнин,

О өпүр кандарыны она таныш һүчрәнин.

Нәзәрләри ичәри санчылыб дурур нәдән?

Мәһәммәди сорушур елә бил о, һүчрәдән.

Евләринин јанындан өтәркән јана-јана,

Өтәри нәзәр салыр о, балача ејвана.

Кәлиб чыхыр нәһајәт

Балача бағчасына севимли Мәһәммәдин,

Мәһәббәти инләјир гәлбиндә һезин-һезин.

Пәнчәрәнин өнүндә о, дајаныр лал кими,

Көрдүкләри көрүнүр көзүнә хәјал кими.
Одур, шаир отурмуш балача миз далында,
Гуш ләләји әлиндә, бир дүнја хәјалында.
Јазыр, позур... әријир өнүндәки шам кими.

«Аһ... о јазыр, о јазыр јәгин мәним ешгими» —
Дејә Лејла дүшүнүр:
— Хәјли кечмиш кечәдән,
Јатмајыбсан һәлә сән.
Мәним бөјүк шаирим, аһ јазыр, аман, јазыр.
О, «Шәби-һичран» дејир, о, «Шәби-һичран» јазыр.
Зилләјиб көзләрим пәнчәрәнә бахырам,
Күлүм, сәнә бахырам.
Мәһәббәт сапымыза вурулду бир кор дүјүн,
Бах, бу саат ешгини кағызлара төкдүјүн
Севкилин дуруб сәнин,
Өнүндә пәнчәрәнин.
Сәнинсә хәбәрин јох!
Мәнимлә бирчә анлыг
Көрүшүнә сән јәгин
Һәјатыны верәрдин!

Баша дүшмәк олмајыр кәрдиши, еј севкилим,
Тәрсинәдир дүнјанын һәр иши, еј севкилим,
Сәни чох севдијимдән,
Бурдан кетмәлијәм мән.
Ләкәли бир ад сәнә истәмирәм јүк олсун!
Гој сәнин бөјүк адын һәмишә бөјүк олсун!
Дејә доғма шәһәри кечә тәрк етди Лејла,
Кәрбәлалы достуна гошулуб кетди Лејла!

«ЛЕЈЛИ ВӘ МӘЧНУН»

Еј Фүзули, ғылмазам тәрки-тәриги ешг ки!
Бу фәзиләт дахили-әһли-камал ејләр мәни

«Һасилим јох сәри-кујиндә бәладан гејри,
Гәрәзим јох рәһи-ешгиндә фәнадан гејри.
... Јетди бикәслијим ол гајәтә ким, чеврәмдә
Кимсә јох чизкинә, кирдаби-бәладан гејри.
Нә јанар кимсә мәнә атәши-дилдән өзкә,
Нә ачар кимсә гапым бади-сәбадан гејри...»
О сахлајыб гәләми бир аһ чәкди бу заман,
Сәһәр күләкләријлә Кәрим кирди гапыдан —
Севинчиндән јашарды көзләри бу дәм онун,

Галхыб атды өзүнү гучағына достунун.
Бир хәјли бахды онлар үзүнә бир-биринин,
Сөзүнү көзләр дејди долу үрәкләринин.
Достлар хәјли сусдулар.
Ахды үрәкләриндән ганлы сулар, лал сулар.
Бу һал бир хәјли кечди..

Нәһајәт әјләшдиләр,
Көздән сөзә кечдиләр.
Фүзули гәзасыны бир-бир она данышды,
Јана-јана данышды.
О, ахырда охујуб достуна сон ше'рини,
Јерә дикди јаш долу о јорғун көзләрини,
— Достум, бу ше'р дејил, ше'р динләмәдим мән,
Илдырыммы чахырды сәнин сәтирләриндән?
Јохса јанагларыма дәјди сүбһүн нәсими?
Бу, көјүн һычгырығы, бу, јерин нәләсими?
Бу, баһарын чичәји, зимистанын гај чдыр.
Бу, өз одуна јанан гәлбин аловларыдыр.
Достундан кизләтмә, кәл, сән көзүнүн јашыны,
Чевир ше'р инчисинә гәлбинин атәшини.
«Хәмсә'ни кәтирмишәм, будур, сәнә һәдијјә,
Көтүр, оху бир даһа
Фүзули: «Сағ ол» — дејә,
Өпүр, өпүр «Хәмсә»ни, дәрја кими чағлыјыр,
Сонра о, арам-арам китабы вараглајыр.
«Лејли — Мәчнун!»... дајаныр, о, бурада.
— Буну мән,
Достум, охумалыјам бу һалымда јенидән.

К ә р и м

— Даһа јакшы дујарсан, сән инди бу дастаны.

Ф ү з у л и

— Мәни сәнинтәк дујан бир дост, һавадар һаны?
Миннәтдарам сәнә мән,
Сән Мәчнунун Зејдисән!..

Һавајы кечирмишди бир сааты, бир аны.
Низами Кәнчәвинин «Лејли-Мәчнун» дастаны,
Ону вәчдә кәтирди... Тәкрат-тәкрат охуду.
Каһ охуду, каһ да ки, әлинә алды уду.
Чалды,

Чалды,
 Чох кизли нөгтөлөр тапды онда,
 Тапды ахтардыгыны муғамын халларында.
 Ачыб она сиррини чох кизли пәрдәләрин,
 Дүшүндүрдү шаири Низами дәрин-дәрин.
 — Һәр сәтри бир хәзинә, һәр сөзү бир пәһләван.
 Һејф!.. Ана дилиндә язылмамыш бу дастан,
 Бах, бурада көр нечә хал вурубдур Низами,
 Өз бөјүк арзусуну дондурубдур Низами.
 Дашүзлү ганунларын шахтасында, гарында.
 «Еј гуллуғ һалгалары!» сиз о сәнәткарын да
 Гулағыны сыхдыныз, унутду өз дилини.
 Даныша да билмәди, јандырды сөз дилини.
 Јашасам да һәмишә мән әрәб өлкәсиндә,
 Јашатмышам халгымы өз ше'римин сәсиндә.
 Азәрбајчан оғлујам... Билсин буну, гој, аләм!
 Мүрәккәбә дөндәриб кағыз төкмәлијәм
 «Вәтән», «Вәтән» — сөјләјән үрәјимин ганыны.
 Бу көһнә әфсанәни — Лејлинин дастаныны.
 Лејламын өз дилиндә јазам кәрәк, јазам мән!
 Јени дастан бағлајым үлви мәһәббәтимдән!..

Фүзули муғам үстдә јазды «Лејли-Мәчнуну»,
 Каһ неји ағлатды о, каһ неј ағлатды ону.
 Муғамын синәсиндән доғду Фүзули ше'ри,
 Елин һичран сәсиндән доғду Фүзули ше'ри.
 Муғам бир хәзинәдир, ачарыдыр дүјгулар,
 Муғамда севинч дә вар, муғамда кәдәр дә вар.
 Муғам мәним халгымын мисилсиз камалыдыр.
 Тарихидир, ешгидир, арзусу, амалыдыр.
 Тар сәсинә гулаг ас...
 Бу сәс елин нәфәси,
 Бу сәс көзләрдән ахан јашларын дамчы сәси.
 Бу сәс сүкута далмыш көјү дә дилләндирәр,
 Улдузлар да бу сәсин өнүндә баш ендирәр.
 Динләркән ону... јердән ајагымыз үзүлүр,
 Сәсләрин лајласында көзләримиз сүзүлүр.
 Каһ көләрә учалыр, каһ јерә алчалырыг,
 Хәјалын ганадын! өзүмүзә далырыг.
 Көзүмүзүн өнүндә ачылыр нәләр-нәләр,
 Әлван-әлван лөһлөләр.
 Муғам, сәнсиз кечмәсин өмрүмүн бирчә күнү,
 Муғам, сәнин өнүндә ән инчә сөз күчүнү,

Ән зәриф күлләр белә итирәр өз рәнкини.
 Азәрбајчан ше'ринин јаратдын аһәнкини!
 Торпаға чан верирсән,
 Дилсиз дашлары белә сән дилә кәтирирсән!
 Мән сәни динләјәндә, аһ, бу нәдәндир мүдам,
 Дәрдим дә јада дүшүр, сев нчим дә, ај муғам,
 Өтән хатирәләрим чана кәлир, бу дәм мән
 Јашадығым күнләри јашајырам јенидән.
 Күчүн кими күч һаны?
 Сәнин күчүн, гүдрәтин,
 Өлүмә дә сәсләјир, һәјата да инсаны!
 Ахтардығы Лејланы о, тапмады һәјатда,
 Һәјата күлдүјүндән,
 Ағлатды зүлүм-зүлүм
 Фүзулини һәјат да...

О, гәләмә әл атды,
 Лејланын хәјалыны кағыз үстдә јаратды:
 «Хәјал илә тәсәллидир, көнүл мејли-вүсал етмәз.
 Көнүлдән дишрә бир јер олдуғун ашиг хәјал етмәз».

Фүзули әјләшиб отағында тәк,
 Ојнашыр үзүндә гәм булудлары.
 Бајырда чүчәриб мин күл, мин чичәк,
 Әријир гәлбиндә дағларын гары.

Гәлбинин көзүлә дүнјаја бахыб,
 Деди: арзулара дар кәлир чаһан.
 Лејлини, Мәчнуну јандырыб-јахыб,
 Кечирди заманын фыртынасындан.

Јанды дүнја оду онун үзүндә,
 Аһыны Мәчнунун аһына гатды.
 Заманы ағлатды Лејли көзүндә,
 Мәчнуну замана үсјан јаратды.

Инләди, батмады анчаг о, јаса,
 Дүшүндү, аләми дүшүндүрәү о.
 Нофәлин парлајан гылынчындаса,
 Бир күн парлајачаг һаггы көрдү о.

Төкдү кағызлара көнүл варыны,
 Илаһы күкрәди, түгјана кәлди.

Бир даһа охујуб јаздығларыны —
Сәнәтин күчүнә һејран кәсилди.

Деди: — Сәнәтимлә илләрдән бәри,
Даша, торпаға да чан верирәм мән.
Бәнкү-бадәләри, чансыз шејләри,
Данышан инсана чевирирәм мән.

Мән каһ неј олурам, каһ дәф, каһса тар,
Каһ канон олурам, каһ уд, каһ сетар.
Неј олсам, неј кими инләрәм һәмән,
Тар олсам, сим кими кәриләрәм мән.

Бир анын ичиндә һәм гара, һәм ағ,
Һәм јахын олурам, мән һәм дә узағ,
Һәм кечә олурам, һәм күндүз, аллаһ!
Һәм «әјри» олурам, һәм дә «дүз», аллаһ!

Каһ Гејсин атасы олуб үрәкдән,
Лејлини «оғлума истәмирәмми?»
Лејлинин атасы олуб каһ да мән,
Онун хаһишинә «Јох!» демирәмми?

Мәни — Мәһәммәди јаратды танры,
Алачағ гојнуна мәни дә торпағ.
Мәһв олур аллаһын јаратдығлары,
Мәним јаратдығым өлмәздир анчағ.

Фүзулинин шөһрәти јайлды өлкәләрә,
Онун сөз инчиләри бир күндә нечә кәрә,
Нечә-нечә додағда инилдәди неј кими...
Һәр хәс деди: Фүзули јазыб мәним дәрди,
Јандырды үрәкләри бир гәлбин оду, көзү.
Милјон гәлбин дәрдини дашыјан гәлбин сөзү,
Диндирди мизраб олуб милјон гәлбин телини.
Фүзули бајрағ етди доғ. а ана дилини,
О, бу дилдә илк дәфә «Лејли-Мәчнун» јаратды.
Лејлаја чатмаса да,

Бөјүк мәһәббәтијлә
Сонсуз шөһрәтә чатды.

Фүзули мәһәббәти,
Онун бөјүк сәнәги
Мәш'әл кими алыпды,

О, бизә дәрдимизи,

Гәмимизи данышды.

Бурда бөјүк дәрдимиз јадыма дүшдү мәним:
Һәлә бирлик көрмәмиш мәним бөјүк Вәтәним,
Гәсбкарлар әлиндә дидилди, парчаланды,
Анчағ сәрвәти дејил, үрәји дә таланды.
Сәрвәт кетсә гәм дејил, сәрвәт кәләр јенә дә,
Бу гәмдир ки, бир елин гәлбинә, ешгинә дә,
Дилинә, руһуна да гәсд едәләр, ај аман!
Әләмләрин, дәрдләрин һамысындан бу, јаман!
Бах, белә бир заманда,

Күнәш кими парлајыб,

Галхды көјә Фүзули,

Салды шөфәғләрини һәр өлкәјә Фүзули.
Јада дүшдү үрәкдә гөвр еләјән ачылар;
Һәрәси бир дијара дүшән гардаш, бачылар,
Фүзули ше'ријлә дә таныды бир-бирини.
О, чатдырды гардаша гардашын әлләрини.
Көнүлләрә бир үмид, нәш'ә верди Фүзули;
Парчаланмыш бир ели —

Бөјүк Азәрбајчаны

Бирләшдирди Фүзули!

Илләр өтдү, өлкәјә јенә дүшдү ган-ғада,
Фатех Султан Сүлејман һүчум чәкди Бағдада.
Шаһлығ сәлтәнәтиндән шаһ Тәһмасиб говулду,
Сәлим оғлу Сүлејман Бағдада һаким олду.
Каһ онун, каһ да бунун үзүнә күлдү игбал,
Шаһлар әвәз ејләди бир-бирини далбадал.
Фүзулијсә әјләшиб сөз мүлкүнүн башында,
Кәлди-кедәр шаһлара күлдү гоча јашында.
Нечә-нечә султаны, ханы јола салды о,
Сөз мүлкүнүн башында әбәдилик галды о.
Ону ыха билмәди заманын күләкләри,
Бир әвәзсиз шаһ олуб гәсб етди үрәкләри.
Султанлары мәһв едиб заман алды камыны,
Фүзулијсә замандан алды интиғамыны.
Улдузлар бахышлары, булудларса аһыдыр,
Әбәдидир шаһлығы, о, көнүлләр шаһыдыр!

«ШИКАЈЭТНАМЭ»

Көнлүм оду чыхды жанэ-жанэ
Аһанки-шәфәгтәк асиманә.

Гојуб габагына «Лејли-Мәчнуну»
Кәрим мин һәвәслә охујур ону.
Мәчнун! Фүзулинин башга адыдыр.
О, бөјүк шаирин өз фәрјадыдыр.
Һәр бейтин үстүндә Кәрим дајаныр,
Јанан сәтирләрдән од алып јаныр.
Дүшүнүр, дүшүнүр, о, дәрин-дәрин —
Бу бөјүк китабла јанан шаирин
Көзәриб гәлбиндән сөз, заһир олмуш,
Гаһындан рәнк алып чәвахир олмуш.
Ағладыр көјләри, ағладыр јери
Бөјүк бир шаирин шикајәтләри:
«Бир дөвр дәјәм ки, нәзм олуб хар,
Әш'ар булуб касади-әс'ар...»
«Мәним бу дәрдим и ахы ким анлар,
Аһ! Гәдим әјјамлар, көһнә заманлар,
Һаны гијмәт гојан ше'рә, сәнәтә?
Заман дара дүшүб, инсан мөһнәтә.
Бир гарын чөрәјә гул олан инсан,
Кечир өз ешгиндән, арзуларындан.
Төкүрәм кағызга әләмләрим и,
Бүзүлүр јер-јердән јүз додаг мәнә.
Күндүз шө'лә чәкән бир чыраг кими
Галыр өз ичимдән алышмаг мәнә.

Ачылмыш чығырла мән јол кетмәдим,
Өзкә гисмәтинә көз дә дикмәдим,
Үрәк сындырмадым, гәлб инчитмәдим,
Пахыллар јүз јердән чәкди даг мәнә».

. . .

Ојнатды јериндән Кәрим сөзләр,
О галхды, кәзинди евдә бир гәдәр.
Дүшүндү һалыны шаир достунун,
Бәли, күзәрәни пис кечир онун.
Нечин белә сакит отурмушам мән?

Бәс бир шеј кәлмәзми мәним әлимдән?
Кәрим чох дүшүндү, гәмләр ичиндә,
Парлады үзүндә үмид шө'ләси.
— Заманын долашыг кәшмәкәшиндә
Кәрәк боғулмасын шаирин сәси! —
Дәјә бурмалады шешә бығыны,
Кејерәк әјнинә архалығыны,
Фикирләр ичигә јола дүзәлди,
Ачала-алчала сараја кәлди.
— Гој мән әјилсәм дә, о, әјилмәсин,
Шаирин үстүнә сарај күлмәсин.
Көзүнүн алтына алды һәр шеји —
Султанын әнүндә баш ендирмәји,
Гулларың әнүндә бир гул олмағы,
Алчаглар әнүндә алчалдылмағы,
«Онун күзәрәни пис кечир» — дәјә,
О кәлди султандан вәгф истәмәјә.

Фүзулинин бир сәһәр
Гапысыны дөјдүләр.
О өзү чыхды чөлә,
Гајытды күлә-күлә.
Әлиндәки кағызга зилләјерәк көзүнү,
Һәјатында бәлкә дә о, илк дөфә өзүнү
Хошбәхт санырдыг бу күн —
Кәсмәт кәсмишди султан доггуз ахча онунчүн.
О, бахмагдан дојмајыр әлиндәки барата,
О, инана билмәјир, бу «бөјүк» мұкафата.

Бу кағызла бәрәбәр
О, зәнн етди бу сәһәр,
Од кәлди очагына.
Су кәлди булагына.
Тагәт кәлди голуна,
Ишыг дүшдү јолуна.
Дүшүндү: «Султанын мән
Јадына һардан көрән
Дүшмүшәм бирдән-бирә?
Буну јазан әлләрә
Афәрин! Бир хәттә бах,
Һәр нөгтәси бир улдуз
Һәр сәтри бир чилчыраг».

Әфсус, бу фәрәһ дә узун сүрмәди,
 Шаир бу кәсмәтдән бәһәр көрмәди.
 Нечә ај сүрүндү идарәләрдә,
 Динләјән олмады ону неч јердә.
 Неј кедиб-кәлмәкдән о, јорулмады,
 Саламыны белә алан олмады.
 Шаир инадындан дәнмәди јенә,
 Нөкм етди, күлдүләр онун нөкмүнә.
 Деди: — Кәлин, мәни инчитмәјин сиз,
 Дедиләр: — Күчсүздүр бу вәсигәниз.
 Деди: — Султан өзү верибдир буну.
 Дедиләр: — Билирик нә олдугуну.
 Деди: — Ахы вәғфи јемәк вәбалыдыр.
 Дедиләр: — Билирик, бизә һалалдыр.
 Деди: — Нејләрсиниз һесаб чәксәләр?
 Дедиләр: — Бир додаг, бир дә диш биләр.
 Һесаб чәкәнләри разы салмышыг.
 Шаирин бир сөзү галмады артыг,
 Дөндү бирдәфәлик өз инадындан,
 Гајытды евинә о, кор-пешиман.
 Јаман ағыр кәлди бу, Фүзулијә,
 «Султан нечин мәни алдатсын» — дејә.
 Мән ки, ондан неч нә истәмәмишдим,
 «Аз ашым, ағрымаз башым» — демишдим.
 Бәс нечин о, мәни ојнатды белә,
 Истичә ашыма су гатды белә?
 Мәни алдатмагла о, нә газанды,
 Мәни диләнчими, ја гулму санды?
 Чејнәди һаггымы о, һансы һагла,
 Мәним мәнлијими о, тапдамагла
 Нә демәк истәјир көрәсән, аллаһ?
 Шаһид ол, шаһид ол буна сән, аллаһ!
 Шаһларын һөрмәти мәнә бу олду,
 Мәнлијим, вүғарым лаға гојулду.
 Күлдү шөһрәтимә, күлдү адыма.
 Бу барат, ше'римә, истәдадыма
 Султанын тә'нәси, истәһзасыдыр,
 Дејирләр: кәјләрә ше'рим асидир.
 Аһ, аси олмујум бәс нејләјим мән?
 Безмәјиб дүнјанын ишкәнчәсиндән,
 Нәр чөврә, чәфајә мән дајанмышам,
 Ше'римдә өзүмү султан санмышам.
 Мән «көр нә султанәм...» дедим һәр заман,

Јәгин гәзәбләниб ше'римә султан,
 Јерими көстәрмәк истәмәиш мәнә.
 Хејр, мән ше'римлә султанам јенә!...

Сөзләрлә гызыныр шаир, сөзләри
 Көнүл атәшиндә дөндәриб ода,
 Еви гыздырмаға пајыздан бәри,
 Онун очағында одун јохса.да.

Кәлмәди дилинә јалан, шаирин -
 Алды ел дәрдиндән одуну сөзләр.
 Атәши гәлбиндән алан шаирин
 Оду үрәк олду, одуну сөзләр...

Әлиндә гәләми, ев бош, ев сојуг.
 Бирчә шам алмаға таванасы јох.
 О јазыр ше'рини ај ишығында,
 Гызыныр отаг да, гызыныр чан да.

О бөјүк сәнәткар билмәди анчаг,
 Дилсиз әсрләри ишыгладачаг
 Үрәк ганы илә кечәләр јары
 Гаранлыг отагда јаратдығлары.

Кәрим өз достуна, мәсләқдашына
 Јахшылыг истәди, јаманлыг олду.
 Вурду дизләринә вурду башына,
 Шаирин дәрдинә көзләри долду.

Сызлатды гәлбини бу гәм, бу мөһнәт,
 Достунун јанында чәкди хәчаләт.
 Шаирсә әјләшиб отағында тәк
 Ишләди кечәләр бә'зән сүбһәдәк;

Јазды бу баратын һекајәтини,
 Јазды зәманәдән шикајәтини.
 Јазды, чаһан олду бундан хәбәрдар,
 Султанлар алчалды, галхды сәнәткар.

Верди әдаләтлә нөкмүнү заман,
 Диндирди сөзүлә заманы шаир.
 Тәк өзү күлмүшдү шаирә султан,
 Султана күлдүрдү чаһаны шаир.

БИР ДЭСТЭ ЧИЧЭК

Булбули-зарәм, дежил биһудә әфган етдијим,
Галмышам налан гәфәс гејдиндә, күлзар истәрәм.

Ахшам шәр гарышыб, гаш гараланда
Шаирин гапысы дөјүлдү бирдән.
Илһама кәлмишди шаир бу анда
Јанар гәлбиндәки дөјүнтүләрдән.

Гапы вурғусуну һеч ешидәрми
Гәлбин вурғусуна далан сәнәткар?
Чәмәндә ачылан лаләләр кими
Кағызын үстүндә ачыр мисралар.

Баш-баша верәрәк дәрди-гәмијлә,
Сәнәт көјләриндә үзүр Фүзули.
Көнүл бағчасындан өз гәләмијлә
Ал-әлван чичәкләр үзүр Фүзули.

Дарваза дөјүлүр, дөјүлүр бир дә,
Шаир хәјалларда, дүшүнчәләрдә.
Һәјат бир дәрјадыр, хәјалы јелкән,
Гајнајыр илһамы кур булаг кими.
Ајрылыр шаирим өз аләминдән
Ағачдан ајрылан бир будаг кими.

Гәзәл гуртармајыр, чатмајыр сона,
Гојуб гәләмини дават габына,
Чыхыр дарвазаја.

— Кимдир?

— Мәнәм, мән.

О, ачыр гапыны

— Фүзули, сәнсән?

— Бәли, мәнәм!

— Шүкүр, шүкүр аллаһа.

Үрәкдә галмады нискилим даһа.
Сәнин һәсрәтинлә көзләрим долду.
Шүкүр ки мәним дә гисмәтим олду.
Сәнинлә, еј шаир, үз-үзә дурмаг —
Дејә, салават да чевирди гонаг.

Фүзули гонағы евә апарды,
Гонағын гәрибә көркәми варды;
Әјниндә боз чуха, белиндә кәмәр,
Чуханын үстүндә күмүш дүјмәләр.

Башында чал папаг, чијниндә хурчун,
Илдырым чахырды көзүндә онун.
Јерли чамаата охшамыр гонаг,
Доғмалыг төкүлүр үзүндән анчаг.

— Инан бу көрүшлә, еј бөјүк инсан,
Сән бу күн чәннәти сатын алмысан.
Вәтәндән кәлмишәм, елоғлунам мән,
Салам кәтирмишәм сәнә Әрәшдән.

— Вәтәндән? Кәлдијин јоллара гурбан,
Өпүм вәтән дејән додагларындан.
Дејә гонағыны басды бағрына,
Дүнјаны вердиләр елә бил она.

Ону гучаглады, елә бил бу ан
Вәтәнин бојнуна гол салды шаир.
Ону гучаглајан өз голларыјлә
Бағдаддан вәтәнә јол салды шаир.

Башдан-ајағадәк сүзүб гонағы,
Үзүндән, көзүндән өпүр, өпүрау.
Гонағын үзүндә ана торпағы,
Гајнар көзләриндә Көј көлү көрдү.

Каман инләјирди онун сәсиндә,
Вәтән һәсрәтијлә гәлби долуду.
Вәтән елчисинин хош нәфәсиндә,
Вәтән күлләринин әтрини дујду.

Шаир елоғлуна бахыр, бахырды,
Онун дурушундан вүгар јағырды.
Бу вүгар јарашыр вәтән оғлуна,
Бу вүгар Гошгары андырыр она.
— Зәвварам, дедим ки, гој әввәлчә мән,
Кедим елоғлумун зијарәтина.
— Бу касыб комаја сән хош кәлмисән,

Чаным да, евим дә гурбандыр сәнә.
Изин вер, әзизим, өпүм-өпүм мән,
О тозлу чуханын этәкләриндән.

Аһ!.. Вәтән севкиси, вәтән севкиси,
Һәсрәт өзүмүзә җағтарыр бизи.
Өмрүнү гүрбәтдә кечирмәјән кәс,
Бу һиссин күчүнү бәлкә дә билмәз!

Заманын тозлары сиррини кизләр,
Бу гоча дүнјанын, сирли һәјатын.
Дашларын үстүндә ачылан изләр
Ајаг изләридир бәлкә Гыратын.
Демә ки, севирәм мән вәтәними,
Чох аздыр «Вәтәни севирәм» — демәк.
Вәтәнин јолунда бабалар кими,
Чаныны, ганыны верәсән кәрәк.

Једирир, ичирир, кејдирир бизи,
Бизә һәјат верир бу ана торпаг.
Дүнјаја нә үчүн кәлдијимизи
Бизсә дүшүнмүрүк, билмирик анчаг.

Јурду өзүмүлә борчлу да саныр,
Ону дүшүнмүрүк јалныз бир кәрә.
Вәтәнин ғышындан бә'зән усаныр,
Јајындан гачырыг јајлаг јерләрә.
Елә ки, вәтәндән ајрылырыг биз,
Вәтәнчин ғышгырыр үрәкләримиз.

— Даныш, ај елоғлу, даныш вәтәндән,
Даныш сөзләринлә ганадланым мән.
Учум көрмәдијим дағлара сары,
Долансын бәјнума вәтән јоллары.
Анамын тахдыгы һәмәјил кими.
Һәсрәт «нун» ејләди «әлиф» гәддим¹
Даныш ширин-ширин, дилинә гурбан,
Даныш чамаетын күзәрәниндән.
Будур, аста-аста данышыр гонаг —

Елә бил јел әсир Муған дүзүндә.
Чйнар хышылдајыр, сәсләнир говаг,
Улдузлар сәјрышыр көјүн үзүндә.

Тәмкинлә, үрәклә данышыр гонаг,
Чанланыр хәјалда о ана торпаг,
Шаирин көзүнә көрүнүр Муған.
Хәзәрин синәси галхыб енирди.
Гонаг чани-дилдән данышдыгы ан
Араз һајгырырды, Күр сәсләнирди.

Вәтән дүјгу кими көнүлдән кечир,
О, Муғандан кечир, о, Милдән кечир.
Кәлир гулағына бајагдан бәри
Чејранын, чүјүрүн ајаг сәсләри.
Самух мешәсиндә алачыг гурур,
Сәрин «Гырхбулагдан» о, чам долдурур.
Чобан дәјәсиндә гонаг да галыр,
Бу гәлби дағлардан мин илһам алыр.
Јејир ләззәт илә чобан дүрмәји,
Көнүлә дағ чәкир көкс өтүрмәји.
Нечә дә хош кәлир бу анлар она,
Синәси хәзинә озанлар она
Бабәкдән данышыр, Бамсыдан¹ дејир,
Зурна һарај чәкир, түтәк инләјир.
Арзулар сәјријир шаир көзүндә,
Голтуғунда «Хәмсә» Шејх дүзүндә
Низами гәбринә о, баш ендирир,
Он икинчи әсрә о, салам верир.
Ширин сөһбәтини чатдырыб сона,
Гонаг әл узадыр долу хурчуна.
— Вәтәндән, еј шаир сәнә һәдијјә
Буну кәтирмишәм, бах, буну — дејә
Шаирә бир дәстә күл-чичәк верир,
Күлләрин әтријлә чәкиб кәтирир
Ираг өлкәсинә Азәрбајҗаны.
(Вәтән һәсрәтиндән бөјүк дәрә һаны?)
Шаир чичәкләри басыр бағрына,
Нәләр пычылдамыр чичәкләр она?!

¹ Јә'ни гәддим әјилди.

¹ «Китаби-Дәдә-Горғуд» дастанындан «Бамсы Бејрәк» бојуна иша
Рәдир.

Илэјир күллэри о, јаваш-јаваш,
 Гэлбэ һүчүм чәкир гүссәләр јенә.
 Шаирин көзүндән ики дамла јаш
 Дүшүр чичәкләрин үскүкләринә.
 Чичәкләр су ичиб көз јашларындан,
 Санки чана кәлди, дирчәлди јенә.
 Чан кәлди шаирин бахышларындан
 Вәтәнин гурумуш чичәкләринә.
 Бахды һәдијјә о, јана-јана,
 Көзләри өнүндән нәләр өтүшдү.
 Шаир чичәкләри гојуб күлдана,
 Деји: — Бир әфсанә јадыма дүшдү:
 Дејирләр, кечмишдә бир гоча лоғман
 Инчијиб јурдунун һөкмдарындан,
 Бир даһа вәтәнә дөнмәрәм дејә,
 Кедир јад өлкәјә, узаг өлкәјә.
 Илләр өтүб кечир... Дәјишир рузкар,
 О, елин рә'јинчә фәрманлар верир,
 Лоғманын далынча елчи көндәрир,
 Дејир: Вәтән ону көзләјир һәр ан,
 Гүрбәтә гапаныб гајытмыр лоғман,
 Мәктүб да көндәрир һөкмдар она,
 Чағырыр Лоғманы ана јурдуна.
 Јазыр: Гуллуғунда һазырам сәнин,
 Јолуну көзләјир ана вәтәнин.
 Мәктүблә бәрабәр нечә мин динар,
 Гызыл да көндәрир она һөкмдар.
 Шаһнын хәләтләри, һәдијјәләри,
 Кәлдији кими дә гајыдыр кери.
 Лоғманса Вәтәнә гајытмыр јенә,
 Дејир: — Үз тутмарам бир дә вәтәнә.
 Һөкмдар дүшүнүр, дүшүнүр һәр күн;
 Лоғманы Вәтәнә гајтармаг үчүн
 Чарәләр ахтарыр, тапа билмәјир,
 Лоғман «Инадымдан дөнмәрәм» — дејир.
 Өлкәјә сәс дүшүр, бир күн бир чобан
 Кәлиб һөкмдара дејир: — Сән дајан,
 Лоғманы вәтәнә мән кәтирдәрәм.
 — Нечә?
 — Буну сорма, гибләји-аләм!
 Анчаг сән бир гәдәр рүсхәт вер мәнә
 Лоғманы гајтаррам өз вәтәнинә.

Бирчә ај кечмәмиш бу әһвалатдан
 Бир кечә гајыдыр вәтәнә Лоғман.
 Шаһ буну билинчә гаралыр ганы,
 Чағырыр сараја дәрһал Лоғманы,
 Дејир: бу нә ишдир, еј бөјүк инсан,
 Сән үстүнмү тутдун чобаны шаһдан?
 Сајмадын, мөһәл дә гојмадын мәнә,
 Чобанын сөзүлә кәлдин вәтәнә.
 Еј Лоғман, бу сирри, кәл, мәнә анлат...
 Әлини чибинә салыб, о саат
 Бир јовшан чыхарыр Лоғман чибиндән,
 Дејир: Вә'дәләрә кәлмәмишәм мән,
 Бах, бунун әтринә кәлдим вәтәнә,
 Бәхшишләр, әһамлар нә кәрәк мәнә!
 Анчаг дүз дүшүнмүш, о јохсул чобан
 Мәнә торба-торба пул көндәрмәмиш;
 О, јахшы билир ки, бу гоча Лоғман
 Дүнјанын малына көнүл вермәмиш.
 О мәнә көндәрди, бах, бу јовшаны,
 Торпағын әтријлә долу јовшаны.
 Ијләјиб мән ону биртәһәр олдум,
 Билмәдим шад олдум, мүкәддәр олдум.
 Думанланды көзүм, һәрләнди башым,
 Јовшанын үстүнә ахды көз јашым.
 Сызлады үрәјим, әсди бәдәним,
 Дурду көз өнүмдә бу дағлар мәним.
 Бир анын ичиндә илләр өтүшдү,
 Шылтаг ушағлығым јадыма дүшдү.
 Бүлбүллү мешәләр, соналы көлләр,
 Кәкликли гајалар, јончалы чөлләр,
 Рејһанлы, јарпызлы шыр-шыр булаглар,
 Башы ағ чалмалы бу гәлби дағлар,
 Чичәкли күнејләр, гарлы гузејләр
 Көрдүм кәл-кәл дејә мәнә әл ејләр.
 Јалныз бах бу сәсә мән гулаг асдым,
 Јовшаны өпәрәк бағрыма басдым.
 Демәрәм, гүрбәтдә шад олмушам мән,
 Ахы бу торпагда доғулмушам мән.
 Вәтән һәсрәтијлә күлә дөнмүшәм,
 Гәлбән ағласам да, шад көрүнмүшәм.
 Торпага бағлыдыр, торпага инсан,
 Инсана һәр шејдән торпаг әзәлдир.

О гәриб елләрин од-очағындан
Вәтәнин түстүсү даһа көзәлдир.

Ән'ама, хәл'әтә ујмамышам мән,
Бу дағдан кетмишдим, бу даға кәлдим.
Узаға учмушдум овчу әлиндән,
Тәзәдән гајыдыб будаға кәлдим.

Узагкән дүнјанын дәрди-сәриндән,
Гүрбәтдә һәр дәрди дујдум дәриндән.
Ана торпағымын чичәкләриндән
Гопарыб дөшүмә тахмаға кәлдим.

Бир јовшан әтријлә мурада чатдым,
Вәтәним «кәл» деди, гүрбәти атдым.
Кәздим бу чөлләри мән аддым-аддым,
Ајаг изләримә бахмаға кәлдим...

Фүзули гуртарыб һекајәтини
Дејир: — Ај елоглу, ағлатдын мәни.
Сән өз һәдијјәнлә — чичәкләринлә,
Динлә, үрәјимдән кечәни динлә.
Мәним дә бир төһфәм, бир бәхшишим вар,
Апар, диванымы вәтәнә апар.
Бу дәрә ағыр кәлир, чох ағыр мәнә —
Мәним дә вәтәндә көрүнүр јерим;
Нә дејим тәлелә... ана вәтәнә
Гој өзүмдән әввәл кетсин сөзләрим.
«Чан сөздүр, әкәр, билирсә инсан,
Сөздүр ки, дејирләр өзкәдир чан...»

КӘРБӘЛА СӘФӘРИ

Фәгр имиш фәгр, Фүзули, шәрәфи-әһли нүчүл.
Өзүнә ејләмә һәмдәм фүгәрадан гејри.

Өтдү ајлар, фәсилләр;
Илләр, ганадлы илләр
Шаирин комасында
Көрүн нәләр јаратды.
О, сәнәт әләминдә,
Нәлә һеч көрүнмәмиш,

Мө'чүзәләр јаратды.
Онун ше'р одундан
Јанды бағры јерин дә,
Доғду јени бир күнәш
Сәнәт үфүгләриндә.
Бир балача команын,
Дүнјалара сығмајан,
Дүнја гәдәр сирри вар.
Бу балача комада
Гәләмиң чыхардығы
Хош, һезин хышылтылар
Сәс салды дүнјалара,
Ағлатды көјү, јери.
Чыхыб дағлы үрәкдән
Дағлады үрәкләри.

Ај кими Фүзули дә
Ишығлатды һәр јери.
Анчаг гәлбиндә галды
Өз дәрди, өз кәдәри.
Ај да бүтүн чаһана
Ишығ салыр, нур јајыр,
Ләкәләри јенә дә
Синәсиндә сахлајыр.

Һамы деди: көрәсән,
Бу бөјүк сәнәткарын
Устады ким олубдур?
Бәлкә анадан белә
О, шаир доғулубдур?

Јох, јох! Онун устады
Сонсуз дәрди, гәмидир,
О, кәдәр әләмидир,
О, кәдәр әләмидир.
О, бүтүн инсанлығын
Шәрәфидир, шаныдыр,
О, көјләрин шимшәји,
Јерләрин үсјаныдыр.

Илдырымын чахышы,
Бир аһунун бахышы,
Көјүн думаны, сиси,

Рузкарын инилтиси,
Бир көрпəнин шəнлији,
Көјлəрин əнкинлији,
Бир јетимин налəси,
Көнүллəрин аһ сəси,
Арзусу, шикајəти,
Бабаларын һикмəти,
Дүшүнсəк дəрин-дəрин
Устадыдыр шаирин...

Онун һәр сəтириндə
Торпағын өз сəси вар,
Дүнја көрмүш бир елин
Дərди, фачиəси вар.
Үрəјиндən од алыб
Гызды сојуг кəлмəлəр.
О һәр гəзəли үстдə
Кечəлəр сүбһə гəдər
Əритди өз чаныны,
Өнүндəки шам кими,
Ачылды сəһər кими,
Тутулду ахшам кими.

Ајлар, иллəр өтүшдү,
Өмрүнүн һәр күнүнə
Бир ше'р инчиси дүшдү.
Заманын далғалары
Каһ галхды, каһ да енди.
Сənəтин јолларында
Фүзулинин башына
Ағ чичəклəр əлəнди.
Шүкр елəјиб һəјатда
Чоха-аза Фүзули, —
Гочалды, дəрдлəрини
Јаза-јаза Фүзули.

Олду иллəр јорғуну,
Ше'р, сənəт јормады,
Зəмənə јорду ону.
Дəди: — Мəним гејдимə
Бу јердə бир ғалан јох.
«Рүшвəт дəјилдир дəјə
Саламымы алан јох».

Ајлар, иллəр өтүшдү,
Доғулдуғу Кəрбəла
Бир күн јадына дүшдү.
— Ушағлыг, ај ушағлыг,
Сən бир чичəкли јаздын,
Узағдын һәр гајғыдан,
Сən кəдər танымаздын.

О иллəрмиш өмрүмүн
Əн фəрəһли иллəри.
Бу һəјаты, варлығы
Мən дəрк едəндən бəри
Үзүм бир ан күлмəди.
Бə'зən күлдүм, үзүмə
Анчағ заман күлмəди.

Заман, мənə вердијин —
Елин дəрди-сəридир;
Алнымын ғырышығы,
Сачларымын ағлығы,
Гəлбимин кəдəридир.

Заман, мəндən алдығын —
Ушағлығым, кəнчлијим,
Раһатлығым, динчлијим,
Мəним азадлығымдыр;
Севинчим, шадлығымдыр.
Кəрбəланын јоллары карванларла долудур,
Бу јол нечə јүз илдир «мүгəддəслəр» јолудур.
Бирчə ичим суја да бурда һəсрəтдир инсан,
Јоллар чадар-чадардыр зəвварларын аһындан.
Əсən сəмум јели дə онларын аһ-вајыдыр.
Бу јолла кəлиб кəдən «шəрəф» алыб гајыдыр
Нəчəфдən, Кəрбəладан.
Алдадыр өз-өзүнү бу јолларда мүсəлман.
О, елə зəнн едир ки, онун бу зијарəти,
Сатын алып чəннəти.
Зəнн едир ки, сахлајыб имамларын јасыны,
Газаныр бу дүнјада о бири дүнјасыны.

Додағында гəзəли: «Дəрд чох... Талə зəбун...»
Мəһəммəд Фүзули дə јолчусудур бу јолун.
Гафилəдən кəнарда о тəк кедир, тəк кедир.

Бу жолларын дәрдини үрәжинә һәкк едир.
Фүзули дә көнлүнү имамлара вердимий?
Хејр! Зәвварлар кими
Фүзули кетмир анчаг шәрәфчүн Кәрбәләја,
Өзү шәрәф апарыр о, бу күн Кәрбәләја.

Баш чатлајыр истидән... Көјдән јерә од јағыр.
Дәвәләр дә тәнтијиб јеријир ағыр-ағыр.
Карван кедир, јол боју узаныб гатар-гатар.
Јеридикчә дәвәләр; сәсләнән зынгыровлар,
Әрузун аһәнкини хатырладыр шаирә...
Хәјалында дүзүлүр кәлмәләр сәтирләрә:

«Мәнәм ки, ғафиләсалари-каривани-гәмәм.
Мүсафири-рәһи-сәһраји-мөһнәтү әләмәм.
Һәгир бахма мәнә, кимсәдән сағынма, кәмәм,
Фәгири-падишаһаса, кәдаји-мөһтәшәмәм...»

Бирдән јағыш башлады, һәрә гачды бир јана,
Бир будаг да тапылмыр адамлар далдалана.
Сулар галхыб енирди, сулар ашыб-дашырды,
Бу вахт шаир бир кичик кәндә јахынлашырды.
Јаман гаралды ганы,
Шаирин үзүндәки о кәдәр тозларыны
Јаған о кур јағыш да силә билмәди фәгәт,
Онун кәдәрләринә гәм тутмушду тәбиәт.
Тәбиәт дә елә бил бу дәм она ағлады,
Фүзулинин дәрдинә, гәминә јас сахлады.
Онун ағ сагалындан дамчылар сүзүлүрдү.
Елә бу вахт гаршыда бир бөјүк гәср көрдү.
Дарвазаја сығынды, јох, јағыш кәсилмәди —
Шаир кедә билмәди.

Бирдән ачылды гәсрин пәнчәрәси...

Бу заман

Бир сәс кәлди:

— Еј гоча, гапыда нә дурмусан?

Ичәријә кәлсәнә.

— Сағ олун!

О кәс јенә

Әл чәкмәди.

— Бујурун, сизә гурбандыр варым,

Аллаһын гонагына ачыгдыр гапыларым.

Ев саһиби һәрләниб өзү кәлди:

— Кәл бәри!

Фүзулини голундан чәкиб салды ичәри.

Онлар гәсрә кирдиләр,

О динчәлди... Шаирә наһар да кәтирдиләр,

Бүтүн наһар дәскаһы гызыл габларда кәлди,

Гызыл пијаләләрдә ләззәтли меј верилди.

Чариләләр¹, нөкәрләр дүшдүләр әл-ајаға,

Һәрәси бир тәрәфдән гуллуғ етди гонаға.

Гәср зинәт ичиндә парыл-парыл јанырды.

Елә бил һәр дивардан бир күнәш бојланырды.

Таванда чилчыраглар, дөшәмәдә халчалар,

Гәсрдәки зинәтә шаһлар белә әл чалар.

Ев саһиби гонагдан сорду:

— Кимсән, нәчисән?

— Ади мүсафирәм мән.

— Чох көзәл, еј мүсафир, әнтигбазам мән дүзү,

Надир шәјләр јајынмаз мәним көзүмдән дүзү.

Кедәк сәнә көстәрим гијмәтли шәјләрим.

Горујурам онлары көзүм, бәбәјим кими.

Онлар дуруб кечдиләр бир бәзәкли отаға,

Ев саһиби көзалты нәзәр салыб гонаға

Деди: — Гонаг, јахшы бах бурдакы даш-гашлар.

О, бир үзүк көтүрүб шүшә рәфдән бу ара,

Деди: — Бах, бу үзүјүн гашына, јахшы бах, сән,

Шаһын да сарајында тапылмаз бу үзүкдән.

Гијмәти мин динардыр,

Белә надир бир инчи, де, һарда, кимдә вардыр?

Фүзули көз учујла бахыб, гајтарыр јенә

Үзүјү саһибинә.

— Инди бах бу гылынча, јахына кәл, јахшы бах.

Дәстәјинин бир дашы минчә динардыр анчаг.

Фүзули гылынча да бахараг сәјмазјана,

Гајтарыр саһибинә.

Киши пәрт олур јенә:

— Инди дә дигтәт елә бу шәтрәнчә², мүсафир.

Өзү фил сүмүјүндән, дашлары инчидәндир,

Бир дашыны инан ки, јүз динара вермәрәм.

Бунлары султана да, шаһа да көстәрмәрәм.

¹ Хидмәтчиләр

² Шаһмат

Чилди гызыл сујуна чөкилмиш бир диваны
О, көстөрүр шаире,

Энтигфүруш

— Белә бир китаб ханы?
Чилдиндеки гызылын мин динар гижмәти ва.
Ичиндеки шәкилләр ағылы һејран гојар.

Фүзули

— Киминкидир бу диван?

Энтигфүруш

— Киши, инсафын олсун, өзүн инди һардасан?

Фүзули

— Сәнин евиндәјәм мән.

Энтигфүруш

— Демәк, онда китаб да мәнимдир.

Фүзули

— Сәһв едирсән!
Бунун чилди сәниндир,
Ичиндеки дујгулар јегин ки, өзкәниндир.

Энтигфүруш

— Аһа, инди аңладым, еј мүсафир, һағлысан!
Мөвлана Фүзулини диваныдыр бу диван!

Фүзули,

— Ону чохму севирсән?

Энтигфүруш

— Охумаг билмирәм мән!
Ев саһиб чүрбәчүр әјләнчәләр, бәзәкләр,
Хара шаллар, ишәкләр,
Кәләгајлар көстөрүр мүсафирә далбадал,

Гучағында көздирир шаирисә мин хәјал.
Ев саһиб көрүр ки, өз гәлбинә далараг,
Онуң дедикләринә фикир вермир һеч гонаг.

Энтигфүруш

— Сәһ еј, намә'лум инсан, сәһә бир суалым вар:
Көстәрдијим шејләрә шаһ өзү һејран галар.
Бу даш-гашлар, бу сүсләр
Сәһә бир зәррә гәдәр
Әсәр етмәди анчаг,
Сәһдеки даш гәлбә бах.
Бәлкә, бәлкә, еј инсан,
Сәһ мәнән дә варлысан?

Фүзули

— Хәјр, мән чох јохсулам.

Энтигфүруш

— Елә исә, бәс нечин,
Бахыркән бу шејләрә
Ғамашмады көзләрин?

Фүзули

— Үзү дәнүк дүнјада
Чох шејләр көрдүјүмдән,
Ахыр кор олмушам мән.
Мән бу гоча дүнјада дәрә алыб, гәм јејирәм,
Одур, белә шејләри мән көрә билмәјирәм.
Сәһ даш-гаш көстәрирсән мәнә, сөјлә, үрәјин
Даш дејилми бәс сәнин?
Ғанлы, көз јашларыјла өмрү өтүб кечәнин,
Көзүндә бир гуруша дәјәрми үзүк Ғашы?
Мәнә даш көстәрмә сәһ, көстәр исти көз јашы!
Јохсул долансам да мән, вүҒарым әјилмәмиш.
Мәһи дүнја сүсләри һејран едә билмәмиш.
Зинәтә чох ворулма, зинәт дүнја малыдыр.
Инсан өзү дүнјанын зинәти олмалыдыр.
Бир дә... Дүзүнү билсән әшјаны көрмүрәм мән.
Бүтүн бу зинәтләрин арҒасында кизләнән

Бөжүк һадисәләри, мә'налары көрүрәм.
 Мә'налар аләминдә мән ки, өмүр сүрүрәм.
 Бах бу үзүк, јәгин ки, вахтилә бир көзәлин
 Бармағында парлаыб... һаны инди о кәлин?
 Бәлкә онун үрәји артыг чоһдан дајанмыш,
 Ондан сонра бу үзүк нечә бармагда јанмыш?
 Буну сатан о бәдбәхт нечин сатмыш көрәсән?
 Бу үзүјү аланда дүшүндүмү буну сән?
 Бу үзүклә нечә тој, нечә бүсат гурулмуш?
 Аһ! Бу үзүк кимләрин ницан үзүјү олмуш?
 Көрәсән һардан кәлиб дүшмүш сәнин гәсринә?
 Бәлкә мәним сөзләрим гәрибә кәлир сәнә?
 Бах, бу ғылынч... бу јараг кимә төһфә верилимиш?
 Бу, һансы бәдбәхтләрин көксүнә ендирилмиш?
 Бу ғылынчын устасы

Көрәсән нә көзләмиш
 Өз чиркин әмәлиндән,
 Буну дүшүнүрәм мән.

Өзүнү мәһв етмәјә силаһ јаратмыш инсан...
 Бәлкә дә бу ғылынчдыр Ибраһими дограјан?
 Чалдыранда парламыш бәлкә биринчи кәрә,
 Һан чиләмиш бу ғылынч дәрәләрә, дүзләрә?
 Бәли, дүзүнү билсән, әшјаны көрмүрәм мән,
 Бүтүн бу зинәтләрин архасында кизләнен
 Бөжүк һадисәләри, мә'налары көрүрәм.
 Мә'налар аләминдә мән ки, өмүр сүрүрәм.
 Фүзули диваныны ғызыла тутдурмусан,
 Һәшјәсинә, чилдинә мин чүр бәзәк вурмусан.
 Сәнин фикринчә, еј дост, ше'р, сәнәт неч нәдир,
 Бу китабын гијмәти бәзәк-дүзәјиндәдир.
 Инди көрәк шаирин өзү нә дејир — дејә
 Башлады аста-аста диваны чевирмәјә,
 Тапыб ахтардығыны о, охуду учадан.
 (Ев саһиби сүзүрдү гонағы һејран-һејран.)
 «Чох тәһәфүр ғылма, чәми мал илә, еј хәчә ким,
 Симу-зәр чәмијјәти, әһли-гүрур ејләр сәни.
 Барикаһи гүрбдән, чәмијјәти-малу мәнәл,
 Һәр нә мигдар олса ол мигдар дур ејләр сәни».
 — Киһәјәтдир, еј гоча, киһәјәтдир! — дејәрәк,
 Ев саһиби ғышгырыр... Бир дејирман дашытәк
 Ев башына доланыр, о, итирир өзүнү,
 Өјүндүјү шејләрә зилләјәрәк көзүнү,
 Дүшүнүр... Кәсик әлләр, кәсик башлар бир анда

Фәрјад едир, сәсләнир онун гулағларында.
 Бу ғылынчла доғранан камсыз өлән чаванлар,
 Дилә кәлиб елә бил дејир: «Сәнә сөзүм вар,
 Бизи нечин јығмысан тез ол, тез ол, чаваб вер?»
 Бу даш-гашлар, ғылынчлар гочаја һүчум чәкир.
 Камсыз кедән үрәкләр,
 Үзүкләрин гашында јанан арзу, диләкләр
 Мә'лул-мә'лул бојланыб, ган ағлајыр елә бил.
 Үзүкләрин гашлары

Инсан бахышларыдыр,
 Бунлар сојуг даш дејил.

Дәһшәт алыр гочаны. Басыр ону сојуг тәр.
 Бүтүн бу чәһи-чәләл, бу дашлар, бу бәзәкләр
 Өзү өз ајағыла топланмамыш бу гәсрә.
 О, габыгдан чыхыбдыр һәр биријчүн мин кәрә.
 Мин фырылдаг, мин һијлә, мин ифтира, мин јалан.
 Бурдакы зинәтләрин асылыб гулағындан.
 О, бунлары дүшүнүр, о, бунлары дүшүнүр.
 Көзүндә һечә дөнүр
 Мин һијлә һесабына топладығы бу шејләр,
 Дүшүр онун көзүндән бу зинәтләр бир анда,
 Гулағында сәсләнир бу шејләри аланда
 Ешитдији наләләр, шикајәтләр, килејләр.
 Тәзә көрүрмүш кими

Һејрәтлә сејр еләјир
 О солуну, сағыны.

Тәәччүблә, дигтәтлә сүзүр өз гонағыны.
 О, әринә-әринә
 Көзләрини зилләјир гонағын көзләринә.
 Бу көзләрдә о көрүр һәр хилгәтин сиррини —
 Көјүн, јерин сиррини, тәбиәтин сиррини.
 Јох, јох, көрмүр, о дујур.
 Бу көзләрдә охујур:
 Бир үрәјин дүнјадан сонсуз тәмәннасыны,
 Инсанын илк ешгини, һәјатын мә'насыны;
 Сәсләнир гулағында һикмәт долу сәтирләр,
 Бу көзләрдә охујур башдан-ајаға гәдәр
 Охуја билмәдији Фүзули диваныны.
 Сәксәнир, бир үшүтмә тутур онун чаныны.
 Бирдән о, хәбәр алыр:
 — Дејин, адыңыз нәдир?
 — Мәһәммәд!
 — Сәнәтиниз?

— Шаирәм.

— Шаир, шаир!

Аман аллах, ишә бах!

Фүзулисән јохса сән?

Сүкут...

— Сән кәрдишә бах!

Дајан, дејә о кечди јан отаға...

Бир аздан

Өлиндә бир медалјон о, гајытды.

— Ah!.. Аман!

Медалјону көрүнчә шаир донду јериндә,

Тәрпәнә дә билмәди, о учунду јериндә.

Бу, чаван Мәһәмәдин

Бу дүнјада јеканә

Дөвләтијди, варыјды.

Лејлаја бәхш етдији ана јадикарыјды.

— Сејлә, бу сәнә хардан?

Мәним Лејлам сағмыдыр?

О, бу гәриб дијарда јенә дә душтағмыдыр?

— Сәбр еләјин — дејәрәк, о ачды медалјону,

Шаир кәлди дәһшәтә,

Сарсытды һејрәт ону.

Медалјонун ичиндән Фүзули бојланырды.

Онун шаир көзләри мөһ'әл кими јанырды.

Э н т и г ф у р у ш

— Бир бура бах, бура бах,

Бу далғын көзләрә бах, бу гөвси гаһлара бах,

Адам да өз шәклинә охшајармыш бу гәдәр?!

Зилләнир шәклә көзләр:

... Башында көј арахчын, дурушунда әзәмәт,

Үзүндә гәм изләри, көзләриндә мәһәббәт.

Мәһәббәт, бу мәһәббәт топламыш јығын-јығын

Бир шаирин гәлбинә дәрдини инсанлығын.

О, бу дәрди, мөһнәти өзүнә дәрд санмамыш

Әзаблара јар олмуш, әзабдан усанмамыш.

Додағында ешгинин һәзин инилтиси вар,

Башында бу мөһнәтин думаны вар, сиси вар.

Бахыб мөһчул нөгтәјә о дүшүнүр дәриндән,

Арузларын шә'ләси сүзүлүр көзләриндән.

Нәләр кечир шаирин хәјалындан бу анда,

Онун о дүјүмләнән мүгәввәс гаһларында

Ағсачлы гәчә Шәргин дәрди јатыр елә бил.

Алындакы гырышлар адичә гырыш дејил,
Өз халгынын кечдији изтираб јолларыдыр!
Көздән ахан инчиләр дөвләтидир, варыдыр.
Гушгонмаз зирвәләри андырыр бу һалында,
Көз јатты һәлгәләнмиш елә бил сағталында.

Вәтән гајаларынын үзүндә көлкәси вар,
Онун гулагларында «Вәтән», «Вәтән» — сәси вар.

Бир көзүјлә күлүрсә, бир көзүјлә ағлајыр,

Елә бил голларыјла дүнјаны гучаглајыр.

Дүнјанын ағыр јүкү топланараг бир јерә

Јүкләнибдир елә бил һәмин бу чијинләрә.

Накам мәһәббәтинин үзүндә көлкәси вар,

Онун гулагларында «Вәтән», «Вәтән» — сәси вар.

— Бу мәним әксимдир, ah!

Буну ким чәкмиш көрән?

— Буну сатан ушагдан сорушмушдум онда мән.

О деди ки, бу шәкли анам чәкмиш

— Бәс һаны?

О, сағдырмы?

— Јох, өлмүш...

Елә бил ки, дүнјаны,

Тәрпәтдиләр јериндән —

О, ah чәкди дәриндән.

Бу аһдан көј тутулду, јел әсди, јер титрәди.

Гара кејди бағчалар, күл-чичәкләр титрәди.

— Аловлардан инсаны кечирир јалныз үмид.

Дүз гырх ил үрәјимдә јашатдығым бир үмид

Гуш олуб учду кетди бирчә анын ичиндә,

Сөндү үмид улдузум кәһкәшанын ичиндә.

Бәс һардадыр о ушаг?

— Бу јахын кәндәндир о.

— Ады?

— Ады Фәзлиндир.

— Тәләјин, гургуһуну дәрк еләмәк чәтиндир.

Ја рәббим, ишә бах бир!

Лејла ираг олса да гырх ил мәним көзүмдән

Өвладынын адыны алмыш тәхәллүсүмдән.

Сән бир тәсадүфә бах,

Мәя дә Фәзли гојмушам өз оғлумун адыны;

Адыма охшадараг...

Ah!.. О, мәним шәклими нечә чәкмиш көрәсән?

Бу сирри, бу мо'чүзү анлаја билмирәм мән.

О ки, мәни көрмәмиш ахы о вахтдан бәри,

Нечә дә јериндәдир үзүмүн чизкиләри.
 Бәли, јенә мәнәббәт!.. Мәнәббәт дада чатмыш,
 Мәнәббәтин күчүлә хәјалында јаратмыш
 О мәним сурәтими,
 Бу күн олдуғум кими.
 Мәзарыстан...
 Дәһшәтлидир бу өлүләр өлкәси.
 Гаш гаралыр... әјри-үјрү дашларын сых көлкәси.
 Гәбирләрин үстү илә сүрүнүр илан кими
 Бурда илләр, гәринәләр өтүшүр бир ан кими,
 Күн дөндүкчә бир гәриблик чулғалајыр һәр јери.
 Сиври мөзар дашларынын узанан көлкәләри
 Доландыгча һеј доланыр гәбирләрин башына.
 Бурда заман әсәр етмир

Бир заман инсан олан —
 Бу дашларын јашына.
 Бу көлкәләр... Бу көлкәләр бир рә'јамы,
 јухуму?

Өлүләрин хәјалымы, руһуму?
 Бир әбәди суаллардыр бу әбәди сүкунәт:
 «Һардан көлиб, һара кедир әзәл күндән бу хилгәт?»
 Бир мөзарын башы үстдә дајанмышдыр үч нәфәр,
 Бу пәришан, учуг гәбрә зилләнибдир нәзәрләр.
 Јатыр бурда Фүзулинин мәнәббәти, севкиси,
 Јатыр бурда бир үрәјин әбәди һичран сәси,
 Јатыр бурда додагларда нәғмә олан бир диләк,
 Јатыр бурда әсрләрә һарај салан бир диләк.
 Гоча шаир әлләрини чарпазлајыб дајанмыш,
 Алтмыш иллик өмрү онун елә бил ки, бир анмыш.
 Јашадығы ајлар, илләр көз јашына дөнәрәк
 Ахды онун көзләриндән бир андача инчитәк.
 Илк кәнчликдән о, дағланды, дағ кәтирди јүз дағы.
 Гадир ешгин, мәнәббәтин әли илә јаздығы
 һәсрәт, һичран китабы —
 Бүтүн дәрди, әзабы
 Варағланды көзүндә,
 Тамамланды бу күндә.
 Көзләриндән ахан јаш
 Дүшдү гәбир дашына;
 Дәлик-дәлик олду даш.
 Көзләриндән ахан јаш
 Онун һичран китабына нөгтә гојду, гапанды.
 Севәнләрә тимсал олду бу ешгин илк, сон анды!

Көлкә дүшүр үзләрә.
 Лејла илә сон кәрә
 Видалашыр Фүзули,
 Өпүр гәбир дашыны.
 Күләкләрми гурудур
 Көзләринин јашыны?
 Јоллар, изләр гаралыр,
 Гәбристанлыг бош галыр.
 Онлар кедир, архадан
 Бир сәс кәлир бу заман,
 О, нә дејир? Бәлкә дә о, руһудур Лејланын?
 Фүзулини сәсләјир, ишинә бах дүнјанын.
 Шаир дөнүр архаја, гәбирләрә баш әјир,
 Ајаглары кетсә дә гәлби кедә билмәјир.
 Әнтигфүруш јапышыб гонағынын голундан,
 Гонаг кедир фикирли һеј пәришан-пәришан.
 Гоча бу вахт чыхарыб медалјону чибиндән:
 — Оғул, буну сәнә мән
 Бағышлајырам — дејә,
 Верир ону Фәзлијә.

ТАУН

Учалдын гәбрим, еј бидәрдәләр, сәнки-мәләмәтдән
 Ки, мә'лум ола дәрә әһлине гәбрим ол әләмәтдән...

Мүгәддәс Кәрбәләја бәлә кәлди, бир бәлә.
 Бир һәфтәдә гочалыб әлдән дүшдү Кәрбәлә.
 Таун кәлди, нә кәлди, бу бәланы, бу дәрди,
 Илаһинин өзүмү бу дијара көндәрди?
 Гијамәтдир бәлкә бу? Чатыб дүнјанын сону?
 Илаһинин өзүмү мүгәддәсләр јурду
 Белә чапды, талады, онун гара нәфәси
 Дилсиз даша чевирди тохундуғу һәр кәси.
 Бир дирилик гојмады бир һәфтәдә өлкәдә,
 Бу, көјләрин јерләрә гәзәбијди бәлкә дә.
 Бәлкә дә Кәрбәләдан «шәрәф» алыб учалан,
 һөрмәти сатын алан
 Вичдан тачирләринин әмәлијди бу бәлә?
 Олду өлүм јатағы бу мүгәддәс Кәрбәлә!
 Күчәләри, евләри таун кәзир бирбәбир,
 Бир гара кабус кими о, һәр јерә баш чәкир.
 Обалардан-обаја, елдән-елә кечир о.

Һәр көзүнә дәјәни ораг кими бичир о.
 Бу јердә таун олду јерин, көјүн һакими,
 Көјдә учан гушу да бурду илдырым кими.
 Гурујур кур чешмәләр, гурујур ахар сулар,
 Јатагларда мәләшир јетим галан гузулар.
 Тәпәләрдә бөјүрүр сағылмамыш инәкләр,
 Солур бағда ағачлар, бағчаларда чичәкләр.
 Таун сарыр чәлләри бир гара булуд кими,
 Кедә-кедә адамлар сәпәләнир тут кими.
 Бахын чан верәнләрин донут бахышларына,
 «Улу» зијарәткаһын о дилсиз дашларына
 Үзүнү сүртүб ондан ничат истәјир онлар —
 Лахта-лахта ган гусур тауна тутуланлар.
 Зәвварлара өлүмдән бу јер әрмәган верир,
 Шәрәф үчүн кәләнләр «шәрәф» алыб чан верир.

Бир дахманын өнүндә топа-топа адамлар;
 Онлар дуруб бахышыр көзләриндә суал вар:
 Шаир јатыр хәстәдир,
 Дејирләр чан үстәдир.
 Әсмә, күләк, өтмә, гуш, ганад сахла, амандыр.
 Хардан кәлди бу андыр,
 Бу таун, бу зәһримар?
 Һәр бахышда суал вар:
 — Көрән шаир нечәдир?..
 Гајаларда сәсләнән күләкләр дә инләјир,
 Көј дә, јер дә инләјир.
 Инләјир һәзин-һәзин,
 Елә бил хәбәр алыр һалыны Фүзулинин!
 Пычылдашан јарпаглар сорур бири-бириндән:
 — Шаир нечәдир көрән?
 Онун һалы јамандыр,
 Әсмә, күләк, өтмә, гуш, ганад сахла, амандыр.
 Инсафыңыз бәс һаны?
 Ше'ријлә милјонлар јухудан галдыраны,
 Јухудан еләмәјин;
 Бу балача дахманын гаршысында баш әјин!
 Сәнин күчүн, еј таун, нејләјәчәк шаирә?
 Зәһмәт чәкмә бош јерә!
 О, өлүмү өлдүруб сәнәтијлә, сөзүјлә,
 О, бир чаһан кәгириб бу чаһана өзүјлә..
 Лејлаја чатмаса да о, чохдан кама чатмыш,
 Ахан көз јашларыјла о, бир чешмә јаратмыш,

Она «ешгин чешмәси» деди бүтүн озаңлар.
 О чешмәдән су ичән, бу дүнјаны тез аңлар.
 Шаир јатыр, амандыр,
 Онун һалы јамандыр.
 Онун әмрү әбәди,
 Таунунку бир андыр.
 Дахманын габагында топа-топа адамлар..
 Һәр көздә бир суал вар.
 Јаман баһа отурду таун бу бәдбәхт елә,
 Онун дәһшәтләрини јазмаг үчүн дә белә.
 Фүзули созү көрәк, Фүзули ше'ри көрәк!
 Һаны елә бир һүнәр, Һаны елә бир үрәк?..
 Таун мин-мин инсаны бир күндә верди бада.
 Таунун дәһшәтләри һамыны сарсытса да,
 Шаирин дахмасындан әл чәкмәјир бир нәфәр,
 Ичәријә зилләниб суал долу нәзәрләр.
 Һамы дикиб көзүнү ағ чалмалы һәкимә,
 Һәким хәчаләтиндән баха билмир неч кимә.
 О, нә десин, нә десин?
 Нечә чарә ејләсин
 Бу чарәсиз хәстәјә?
 Күман кәлмир бир шејә —
 Онун күчү зәифдир хәстәлијин күчүндән,
 Онун јанагларына ахыр көз јашы дән-дән.
 Елә бу вахт дахмадан јаныглы бир сәс кәлир,
 Һамы, Һамы һејрәтлә сәсә тәрәф чеврилир:
 — Мән инди о дүнјаја учачағам гуш кими,
 Һәким, сәнин јеринә гој мән дејим дәрдим:
 «Ешгдән чанымда бир пүнһан мәрәз вар, еј һәким,
 Хәлгә пүнһан дәрдим изһар етмә, зинһар, еј һәким.
 Вар бир дәрдим ки, чох дәрмандан артыгдыр мәнә.
 Гој мәнн дәрдимлә, дәрман ејләмә, вар, еј һәким.
 ... Кәл мәним тәдбири-биһудәмдә сән бир сә'ј гыл,
 Ким олам бу дәрдә артытраг кирифтар, еј һәким!..
 ... Рәңг чәкмә, сийһәт үммидин Фүзулидән көтүр,
 Ким, гәбули-сийһәт етмәз бәјлә бимар, еј һәким!..
 Гапады көзләрини јана-јана Фүзули,
 Зүлмүндән усандыгы бу чаһана Фүзули.
 О, һәр чөврә, чәфајә синә көрди, дајанды,
 Јанмады тәк һәјатда, өләндә дә о, јанды!
 Јанды, јанды сәнәткар,
 Күлә дөнәр јананлар.
 Күлә дөнмәди аңчаг, күнә дөндү Фүзули.

Јалныз күндүзләр дејил, кечеләр дә дэмадәм
Көзләриндә бир аләм,
Вәтәнин көјләриндә күлүмсүндү Фүзули.

Бүтүн шәһәр јана-јана
Бир сел кими ахыб кедир гәбристана,
гәбристана.

Фүзулинин архасынча кедир һамы бу сон дәмдә,
Елин дәрди, елин гәми бирләшибдир бу матәмдә.
Табут кедир... Бу ағрыдан үрәкләр дә гана дөнүр,
Чәназәнин архасынча арам-арам ел сүрүнүр.
Бир ора бах, бир ора бах;
Мејитләри адлајараг
Бир мејити дәфн етмәјә кедир онлар.
Кедир, кедир инсан сели гатар-гатар.
Һиндистандан, Түркијәдән, Азәрбајчан елләриндән,
Иран, өзбәк маһалындан, Түркмәнистан чөлләриндән
Мин-мин инсан сели кәлмиш «о мәнимдир, мәним» —

дејә;

Фүзулини гәбр евинә — сон мәскәнә өтүрмәјә.
Шаир кедир... Бу күн дуа әвәзинә һәзин-һәзин
Охујурлар «Шәби-һичран» гәзәлини

Фүзулинин.

«Шәби-һичран... јанар чаным, төкәр ган
чешми-кирјаным,
Ојадар хәлги әфганым, гара бәхтим
ојанмазмы?»

Бу бир гәлбин сәси дејил, милјон гәлбин бир
сәсидир,

Өмрү-күнү әсарәтдә кечән халгын наләсидир.
«Шәби-һичран», гоча Шәргин өз варлығы, өз адыдыр.
Мәһкум олан милләтләрин «јандым!» дејән фәрјады-
дыр.

Көнүл гәмли, көзләр нәмли, баш ашағы кедир һамы,
Шаирә ел мәһәббәти апарыр бу издиһамы.
Чоху елә кедә-кедә јыхылдығы јердә галыр,
Таун күлүр гәһгәһәјлә, өлүмләрә о, әл чалыр.
Өлүм белә кәлә билмир издиһама горху, һәдә.
Шаирә ел мәһәббәти галиб кәлир өлүмә дә.
«Шәби-һичран» дејә-дејә чатыр онлар

гәбристана.

Шәргин гоча бүлбүлүнү дәфн едирләр
јана-јана.

Бәс о қимдир, о пүрвүгар?

Гәбрин үстә сон торпағы сәпәләјән о ихтијар?
Сағталындан дамчы-дамчы ахыр онун көз јашлары,
О, әјерәк гәмәтини гәбрә сары;
Өпүр гәбрин торпағыны, бирдән-бирә
Үзү үстә дәјир јерә.
Ah! Одамы тәслим етди өз чаныны бу тауна!
Бәли, достун гәбри үстә чатды онун өмрү сона.
Достлар, кәлин бир таныјын сиз дә ону,
Әбдүл Кәрим мөзарда да төк гојмады өз достуну.
Фүзулинин дәрдләридир — деди — мәним өз
дәрдләрим,

Фүзулинин дәрдләрини өмрү боју өтдү Кәрим.
Көнүл јажан неј сәсиндә, о, нәғмәјлә өмүр сүрдү.
Өләндә дә һәмин о неј көксү үстә көрүнүрдү.

ЕПИЛОГ

Фүзулимиз гәдим Ираг торпағында раһат јатды.
Кәрбәлада икинчи бир Кәрбәланы о јаратды.
Өтдү ајлар, өтдү илләр, дүнјанын һәр буцағындан
Бу мөзары зијарәтә ахын-ахын кәлди инсан.
Бу мөзарла Ираг чатды даһа бөјүк шан-шөһрәтә.
Мүсәлманлар кәлирдисә Кәрбәланы зијарәтә,
Инди бүтүн дүнја үчүн зијарәткәһ олдү бу јер.
Шәрафәтли бир дијара шәрәф верди бизим шаир.
Бүтүн динләр, тәригәтләр бирләширди бу мөзарда.
Кәләнләрә, кедәнләрә
Кәрбәладан милјон кәрә
Даһа артыг шәрәф верди бу мөзар да.
Фүзулинин доғум күнү бәли дејил бир инсана,
О кәләндә бу чаһана,

Ким билди ки, Азәрбајчан торпағына күн
доғулду.
Анчаг онун өлүм күнү ән бөјүк бир тарих
олду.

Һамы бир чүр доғулмурму доғуланда? Тәлејә бах!
Өләндәсә һәрә бир чүр өлүр анчаг!

Өлдүн, о замандан кечди дәрә јүз ил,
Јаныр гәлбимиздә сәнәт чырағын.
Дәрә мин ил кечсә дә саралан дејил,
Сәнин сөз күлшәнин, сәнин сөз бағын.

Өсрләр өтсә дә о вахтдан, сәнин
Һәр дәрдин, һәр гәмин бизә танышдыр.
Гәлбиндән од алан сәтирләринин
Истиси һелә дә сојумамышдыр.

Сәни јашадан да сөз һүнәриндир,
Нәгмәләр јаранды аһу зәрыңдан.
Кәдәрин бөјүкдүр, ешгин дәриндир,
Доғулдун вәтәнин јараларыңдан.

Ешгин бир үммандыр, арзун бир аләм,
Нә вар ки, јазмаға беш-он гәм олса;
Јазыб дәрдләрини гуртара билмәм
Мәним һәр кирпјим бир гәләм олса.

Өмрүнү аһларла вермәдин бада,
Арзу дәрјасында бир јелкән олдун.
Заман өзкәсини јандыраңда да
Алышан о олду, јанан сән олдун.

Ағладың, јайылды сәсин һәр јана,
Бүлбүл бағчаларда өтдү — дедиләр.
Кәләндә Мәһеммәд кәлдин чаһана,
Кәдәндә: Фүзули кетди — дедиләр.

Шәки - Бакы, Мај - декабр, 1958

ЈОЛЛАР— ОҒУЛЛАР

Инсан азаддығы илк арзу сәнмыш,
Бу сөз бир ишыгдыр чәтиндә, дәрә.
Азаддыг, азаддыг!.. Тарих јаранмыш
Бу амал үғрунда вурушмаларда.

ПРОЛОГ

Беш ијул! Учалан милли бајрағын
Рәнкиндән көјләрә шәфәг чиләнди.
Елә бил илләрлә ахан ал ганын
Бајрағын дибиндә колмәчәләнди.

Јүз отуз ики ил чәкиддин дара,
Өз һаким атандан сән гул доғулдун.
Вурулду көксүнә, күндә мин јара,
Јурдаунда, јуванда бир гәриб олдун.

Ахды јүз отуз ил сәнин көзүңдән,
Ахды ганлы сулар... Дәрин сојулду.
«Саһибин» ајырды сәни өзүңдән,
Көз көзә, сөз дилә һәсрәт гојулду.

Вурушдун, кечәни күндүзә гатыб,
Алыб өз һаггыңы, шәрәфә чатдың!
Јүз отуз ики ил гылыңч ојнадыб,
Бу бајраг јолунда сән ган ахытдың.

Бу ган јурдаунуза јаз кәтирди, јаз,
Аналар, бачылар батмасын јаса.
Мәһкум бир мәмләкәт күләстан олмаз;
О, шәһид ганыңла суварылмаса.

Бу бајраг дибиндә мәчлис дүзәлсин.
Зәнчири голундан атды бу торпаг.
Гој бүтүн инсанлыг сәчдәнә кәлсин,
Еј, шәһид ганыңдан гызаран бајраг!

Халгын тарихини бу ган әкс едир,
Онун һәр дамчысы — нифрәт, гәзәб, кин!
Бајрағын алтында руһу рәгс едир
Бу бајраг үғрунда чан верәнләрин.

Һәр бири шир күчү дујду голунда,
Онларын мүгәддәс руһуна алгыш!
Онлар дедиләр ки, Вәтән јолунда
Чаным чыхмајајды, ганым чыхмамыш.

Онлар дедиләр ки, јетәр бунча гәм!
Нижә шәрәфимиз лаға гојулсун?..
Онларын һәр бири деди: — Истәрәм,
Мәним дә өз кербим, бајрағым олсун.

Арзу көнүлләрдән галхыб учалды,
Онлар бу нијјәтлә киришди һәрбә,
Ган вериб, чан вериб, онлар шан алды,
Алгыш бу бајраға, алгыш бу кербә!

I Фәсил

Милјончу Бен-Осман чохдан әл чәкиб
Вәтәндән, милләтдән, мәзһәбдән, диндән.
Гырх илдир көзүнү Парисә дикиб,
Тәкчә ады галыб әрәблијиндән.

Арвады Зәһрадан чәкди әламан,
Хошуна кәлмәди сөзү, сөһбәти.
Үч ил јашамамыш ажрылды ондан,
Деди: — Чатышмајыр мәдәнијјәти.

Париси, Марсели кәзди нечә ил,
Ахтарды өзүнә «мәдәни чанан».
Арвад ахтармырды, о, ахмаг дејил,
Арха ахтарырды әслинә бахсан.

Ахыр, сәрвәтилә Әлчәзаирин,
Евинә јол ачды о, бир назирин.
Онунла «дост» олду... рәнкинә көрә
О, тәһгир олунду... «Достлуға» јозду.
Билјард ојнадылар күндә он көрә,
Бен-Осман һәр дәфә гәсдән удузду.

Күлдүләр үзүнә һеј ширин-ширин,
Удуздуғу пулу о, нәғд верди.
Нәһајәт, Бен-Осман «шанлы» назирин
Кичик бачысыны алды, кәтирди.

Нананын јолунда чәкди мин әзаб,
«Малым да, чаным да сәниндир» — деди.
Зәһраја бир франк гыјмајан чәнаб,
Нананын јолунда милјон хәрчләди.

Биринчи арваддан бир оғлу варды —
ады Мустафа.
Ону да өзүлә Зәһра апарды,
чәкди мин чәфа.

Еһтијач ичиндә бөјүтдү ону —
Бөјүтдү, аталы, јетим оғлуну.

Бир ил кефә бахды отелләрдә о,
Фирәнк һәјат тәрзи кечди ганына.
Данды өз-өзүнү јад елләрдә о,
Нана рәгс өјрәтди Бен-Османына.

Дөздү ишвәләрә, дөздү назлара,
Атды намусуну, атды арыны.
Фырлана-фырлана роки-роллара,
Һаваја фырлатды милјонларыны.

Вәтәнә дөнүнчә Нана, бөјәнмир
Әринин јекнәсәг күзәрәныны.
Әрәб гәјдалары чанына синмир,
О «Симон» чағырыр Бен-Османыны.

Бәзәнир отаглар фирәнк дәбилә,
О белә ајырыр «јахшыны» «писдән»
Ханымын тә'киди, өз тәләбилә,
Ашпаз да чағырылыр һәлә Парисдән.

Дөндү Бен-Османын үзүм бағлары
Шампан шәһәриндә ал шәраблара.
Дејән дә олмады буну бир бары
Ахы шәраб һара, мүсәлман һара?!

Үзүм әвәзинә әрәб бир заман,
Тахыл бечәрәрди батыб ган-тәрә.
Һәмән бу торпагда инди мүсәлман
Шәраб һазырлајыр фирәнkilәрә.

Шәраб шәнләндирир Фирәнкистаны,
Шәраб көңүлләрдә мин оң жандырыр;
Әрәбин зәһмәти, әрәбин җаны
Парисдә башлары думашландырыр.

Бу күн ресторанда бир төмтәраг вар,
Рөгс едир ортада чүт-чүт чаванлар.
Бурдадыр Симонун бу күн ән җахын
Танышы, билиши, җары, җолдашы.
Зарафат дежил ки, ахы Нананын
Бу күн тамам олур ийирми беш җашы!

Сәһраҗи-Кәбирин нефт чешмәсиндән
Миләҗонлар газанан о фирәнкә бах!
Од-алов төкүлүр һәр кәлмәсиндән,
Өзү дә өзүнә инанмыр анчаг!..

Данышыр, данышыр, о һаҗла-күҗлә.
Дејир: «Пәһаҗыдыр Парис маһанын».
Әрәб шәрабыны, әрәб пулуҗла
Ичир саҗлыгына Фирәнкистанын.

Бахыр көз учуҗла о, Бен-Османа,
Дејир: — Әрәбләр дә җардашдыр бизә.
Садиг җаларыгса биз бу пеймана
Дағлар да баш әјәр гүдрәтимизә.

Данышыр, өзүнә инанмаса да,
О, гурдла гузунун җардашлыгындан.
Гәдәһ дә, шәраб дә, һәтта маса да,
Елә бил җышгырыр: «җаландыр, җалан!»

Җалныз бирчә нәфәр, тәк бирчә нәфәр,
Инаныр, инаныр бу җаланлара:
Бен-Осман!
Дилиндә үтүлү сөzlәр.
Җалхыб көвдәсини әјир онлара.

Әјилир, әјилмиш даим бу көвдә,
Адәти тәркитмәк чәгиндир, чәтин.
Бә'ән о, әјилмәк истәмәсә дә,
Көвдәси әјилир, җазыг неҗләсин!

Ахы әјилмәсә җашаҗа билмәз,
Парис әјилмәҗә әјрәтмиш ону.
Ахы назир җаҗны бунунчун онун
Дөшүнә тахыбдыр «Шәрәф лекиону»*

О, елә билир ки, җандыгча пар-пар;
Шәрәф, шан кәтирйр бу орден она.
Анлаҗа билмир ки, мин бир ләкә вар
Бу сахта орденин парылтысында.

Анлаҗа билмир ки, шәрәф билдиҗи
Орденә сатылыб шәрәф, намус, ар.
Анлаҗа билмир ки, шәрәфсизлиҗи
Алтун дүнҗасында шәрәф саҗырлар.

Анлаҗа билмир ки, бу гызыл орден
Ади ојунчагдыр, алдадыб ону.
Анлаҗа билмир ки, Әлчәзаирин
Кедән сәрвәтинин баһасыдыр бу.

Дөшдәки орденин ағырлыгындан
Бәлкә дә әјилир даим Бен-Осман:
— Ағалар, ханымлар, миннәтдарыг биз
Достумуз, архамыз сиз фирәнкләрә.
Һәмишә бир олсун гој әлләримиз! —
Дејирәм, демишәм буну мин кәрә!

О һеј данышдыгча, бахыб кәнардан
Синәси од тутур Әлчәзаирин.
Елә бил, елә бил җалхыб мәзардан,
Руһу җан ағлаҗыр Әбдүлҗадирин.*
Руһу дилә кәлир: «Нә данышыр бу?
Ниҗә җара җахыр бу сатгын бизә?
Әрәбми фирәнкә миннәтдар олду,
Мәкәр бәләд дежил тарихимизә?!
Ниҗә тәһгир едир мәним руһуму?

*Франсыз һөкүмәтинин тә'сис етдиҗи ән һөрмәтли орденләри
дәндир.

*Ишғалдан бир аз сонра франсызлара җаршы дөјүшән Әлчәзаир
милли гәһрәманы.

Вәтәнә хидмәтин әвәзидир бу?
Заманмы, инсанмы дәјишди јохса?
Әкәр фирәнкләрә миннәтдарыгса,
Наһагмы дәјүшдүм онларла бәс мән?
Ганлар ахытмышам демә әбәс, мән!
Бен-Осман ешитмир Әбдүлгадири,
Үрәји сатылыб, ешидә билмәз.
Данышыр: «Фирәнкләр кәләндән бәри
Елм-идрак саһиби олмадыгмы биз?
Биз сиздән алмышыг мәдәнијјәти,
Дәјишиб халгымын фикри, нијјәти...»

Бәсдир, еј Бен-Осман,

бурда кәл, дајан!..

Көр бир ким данышыр халгын адындан?
Әјилиб алчалмаг олармы бунча?
Анан даш доғады сәни доғунча!
Кими алдадырсан, ахы, сән кими?
Халгын тәғвим ачды, заман јаратды
Чәбри, һәндәсәни, елми-нүчуму,
Рүбабы, даманы бабан јаратды.
Еј надан, бунлары нијә данырсан?
Өзкә гапысында нә јалманырсан?
Әјил, өзүн әјил, халгы әјмә сән,
Бу һаггы һеч кәсә вермәјиб вәтән!
Сыгын, өмрүн боју голтуға сыгын!
Лә'нәт бу һалына, мин дәфә лә'нәт!
Халгыны сатмагла о газандыгын,
Сәрвәтә,

шәһрәтә,

шәрәфә,

лә'нәт!

Сәни гынамырам, сән өз елиндә,
Алдын тәһсилени фирәнк дилиндә.
Фирәнк тарихини сәнә кечдиләр,
Өзүнә јад олдун, јәдә вурулдун.
Фирәнк тарихини сән билдин өзбәр,
Бабандан, атандан хәбәрсиз олдун!

Унутдун, ај јазыг, өз адыны да,
Јаман охладылар көзүндән сәни.
Таныја билмәдин әчдәдыны да,
Көр нечә алдылар өзүндән сәни!

Көзәл Нананын,
О, шух чананын
Назы, гәмзәси,
Инчә, хош сәси.
Әлиндән алды
Ихтијарыны.
Ширин сөзләрлә
Охшады һәр күн
О, никарыны.
Нанада тапды
Һәр сәфаны да.
Илки, әзизи
Мустафаны да
Чыхартды јаддан.
Тәзә арваддан
Бир оғлу олды.
Етјен гојулду
Ады көрләннин.
О, ширин-ширин
Лајла да чалды
Бу көрпәсинә.
О, билмәди ки,
Онун өз илки
Һәсрәтдир анчаг,
Ата сәсинә.
Демә бала да
Унудулармуш.
Демә анасы
Бојат оландә,
Өвлад өзү дә
Бојат олармуш.
Етјен доғулду,
Симон шад олды.
Дүнја верилди
Елә бил она.
Гурбан да кәсди
Фирәнк гызындан
Олан оғлуна.

Зәһра бошанан кими,
Сәлим сәс верди, дәрһал
Бачасынын сәсинә.
Һәм ону, һәм оғлуну
Алды һимајәсинә.

О, севди Мустафаны
Дөздү һәр чөфасына.
Әрәб әлифбасыны
Өзү өйрөтди она.
Бәс демәди о, jenә
Мустафаны көндәрди
Франсыз коллечинә.

Ушаг әзбәрләмәди,
Охудуғу һәр шеји
Дәрк етди дәрин-дәрин.
Олду ән севимлиси
Бүтүн мүәллимләрин.

Анчаг Анри мүәллим —
Бу тарих мүәллими,
Севди әрәб оғлуну
Доғма бәласы кими.

Фүрсәт тапыб о, һәрдән
Даньшыр ушаглара
Гоҗа Әлчәзаирдән;
Онун вар-дөвләтиндән,
Һәр чүрә сәрвәтиндән.
О каһ Робеспьер олур,
Каһ Жанна-Д'Арк, каһ Марат.
Онун сәсиндә арзу,
Онун сәсиндә инад.

Анри мејдан охујур
Һәр зүлмә, һәр зилләтә.
Анри лә'нәт јағдырыр
Рәзил'мүтләгijjәтә!
Анринин бабасы Мишел-де-Валжан,
Олмуш коммунанын гурбанларындан.
Атасы тә'гибдән јајынмаг үчүн
Кәзмиш чох елләри илләрдән бәри.
Нәһајәт, бир күн
Кәлиб мәскән етмиш Әлчәзаири.

Бурда әрәбләрлә гардаш олду о,
Кәрди синәсини һәр дәрдә, гәмә.

Бу садә фирәнкин јеканә оғлу —
Анри дә доғулду Әлчәзаирдә.

Көзүнү дүнјаја ачаңдан бәри
Анри әрәбләрлә отурду, дурду.
Бу көзәл өлкәни — Әлчәзаири
Әзәлдән о, санды өз ана јурду.

Әрәб мәһләсиндә бөјүдү Анри,
Сәлим дә, Гадир дә дост олду она.
Ахды әрәбләрин шән маһнылары
Һәлә көрпә икән онун руһуна.

Маһныјла титрәди гәлбинин сими,
Онун чох јаныглы сәси дә варды.
«Көзүмүн нуру»ну* бир әрәб кими
Мәктәбдә, күчәдә һеј охујарды...

Сәлими Анридән, ону Сәлимдән
Ајыра билмәди милләт дә, дин дә.
Онлар дост олдулар... Евдә дә бә'зән
Анри данышарды әрәб дилиндә.

Јохсул атасынын јохсул евиндә
О, сечиб ајырды гараны ағдан.
— һаггын јолчусујам! — сөјләди мән дә,
О, һәлә коллечи битирән заман.

Көрдү тәрсинәдир иши дүнјанын;
Кими ағадырса, кими нөкәрди.
Нә әрәб, нә фирәнк, јохсул оланын,
Көрдү севинчи дә, гәми дә бирди.

Гоҗду јер үзүндә jenә вәлвәлә,
Башланды икинчи чаһан савашы.
Франсыз халгыјла вериб әл-әлә,
Дурду әрәбләр дә фашизмә гаршы.

Һитлер Авропаја гырғын салаңда,
Сәлим ајрылмады Анридән jenә.

* Мәшһур әрәб маһнысы

Кассино алтында, Римдә, Миланда,
Үч ил дөҗүшдүләр чијин-чијинә.

Аңри дүшүндү ки, бөшәријјәти
Хилас етмәлијик бу төһлүкәдән.
Сәлим дүшүндү ки, достун нијјәти
Кезәлдир, онунла кетмәлијәм мән.

Дә Голл ордусуна язылды бир күн,
Аңри дә, Сәлим дә инанды она.
Тешулду, дүнјанын кәләчәјичүн,
Онлар «Мүгавимәт һәрәкаты»на.

Сәлим, нә биләјди о заман,
Сабаһ

Јурдунун башына нә кәләчәкдир.
Әлиндә тутдуғу бу ганлы силаһ,
Сабаһ өз халгына чевриләчәкдир.

Онлар учалтдылар достлуғ сәсини,
Көһләрдән, јерләрдән од јаға-јаға.
Бу бөјүк достлуғун вәсигәсини
Онлар ганларыјла јазды торпаға.

Ганлы вурушларда нечә јол онлар,
Өлүмдән гуртарды бири-бирини.
(Дөјүшдә бәркимиш әһди-пејманлар
Даһа мөһкәм олуғ әзәлдән бәри).

II фәсил

Јаман һәјәчанла данышыр бу күн,
Аңри, Жанна-Д'Аркын икидлийиндән.
О дејир: — Дүнјада һәр инсан үчүн
Ән бөјүк амалдыр, халғ, бир дә вәтән!

О дејир: — Вәтәнин шәрәфи, шаны;
Шәрәфи, шаныдыр һәр вәтәндашын.
Бу бөјүк амалла јашамајаны
Дүшмән бил, олса да доғма гардашын...

Данышыр, данышыр о, ширин-ширин
Күлләтәк сәсләнир онун һәр сөзү.
Данышдығы бөјүк һадисәләрин
Далында әријиб јох олуғ өзү.

О дејир: — Бу көзәл өлкәниздә дә
Јашамыш икидләр Жанна, Мараттәк.
Буну унутмајын, бу күн сиздә дә
Онларын амалы јашасын кәрәк!

Кимдир о икидләр, бир-бир сајын сиз:
— Әбдүлгадир!
— Шејх һәддәд*!
— Шејх Бен-Бадис**!
— Сизә танытмышам Әбдүлгадири.
Кәлин Бен-Бадисдән данышағ бу күн.
Онун өз јери вар, бунун өз јери,
Һамысы вурушмуш бир амал үчүн.

Мүәллим Бен-Бадис илләрдән бәри
Кәзмиш шәһәрләри, кәзмиш кәндләри;
Ианә топламыш,
Һәмин пуллара
Мәктәбләр ачдырмыш о, јохсуллара.

О өз вәтәниндә, јадлар әлиндә
Әсир олдуғуну јакшы билирди.
Һәмән мәктәбләрдә ана дилиндә
Әрәбин тарихи өјрәдилирди...

Көзләри өнүндә о, чабан нәслин
Көһнә гәлибләри дағымды, гырды.
О өз тә'лимилә бөјүк бир елин
Өзүнү өзүнә танытдырды...

Аңри данышдығча һәрдән оғлутәк,
Бахыр Мустафаја, бахыр Гадира...
Дүшүнүр: бах бунлар ничат верәчәк
Голлары зәнчирли Әлчәзаира.

* 1871-чи илдә франсыз ишғалчыларына ғаршы мүбаризә бајрағы
ғалдырмыш Әлчәзаирали милли гәһрәмән.

** 1931-чи илдә «Мүсәлман алимләри иттифағы»ны тәшкил етмиш
Әлчәзаир алим.

Ушаглар һаватәк удмаг истәјир
Һәр ширин чүмләни, һәр ширин сөзү.
Онларын өнүндә јох олур Анри,
Елә бил данышыр Бен-Бадис өзү!

Анри тез-тез чағырыр
Евинә Мустафаны.
О данышыр, данышыр,
Данышдыгча алышыр,
Чошур гәзәбдән ганы.
Јухусундан ојадыр
Балача Мустафаны.

Илләр кечир... Директор
Бу ишдән хәбәр тутур.
О саат чыхарырлар
Вәзифәдән Анрини,
Дәрһал өзкә мүәллим
Тутур онун јерини.
Анри ишдән говулур,
Инди мүһәррир олур.
Дәлиб дашын бағрыны
О фышгыран суја бах,
Ағзына даш да бассан
Өзүнә јол тапачаг.
Сөзүнү бир синифә
Гојмадылар о, дејә.
Јајыр фикирләрини
Гәзет сүтунларында
Инди бүтүн өлкәјә.

. . .

Көздә рәнкли ејнәк, дамагда сигар,
Бен-Осман әјләшиб шевралесиндә*
Балача, бәзәкли бротиналар,**
Јелләнир машинын пәнчәрәсиндә.

Шеврале шүтүјүр... Бирдән Бен-Осман
Чыхарыб ејнәји бахыр солуна.

*Америка миник машины

**Кукла, голчаг

Шоферә әмр едир: — Аста сүр, дајан!
Нә көрдү? Көрәсән нә олду она?

— Ушаглы гадынын архасынча сүр!
— Баш үстә!
Бен-Осман машындан дүшүр.
О, каһ дала кечир, каһ да габаға,
Каһ гадына бахыр, каһ да ушаға.
Зәһра! Нә гәдәр дә гочалыб фығыр,
Үзүндән, көзүндән касыблыг јағыр.
Јәгин ки, јазығын пис кечир һалы.
Нечин үзүм дөндү бунлардан тамам?
О нимдаш пенчәкли, чырыг чанталы
Ушаг да мәнимдир, мәним Мустафам...
Тагсыр мәндә дејил, өзләриндәдир.
Билмирәм касыбда бу гүрүр нәдир?
Ахы көндәрдијим һәдијјәләри
Гајтарды бу кафир нечә јол кери.
Сындырмаг истәм, өз гүрүруну,
Әјилмәз јарадыб јарадан ону.
Јолун кәнарында көрпә бир ушаг
Дајаныб диләнир... Таләјә бир бах.
Ана да, бала да дајаныр бир ан,
Мустафа әл атыб тез чантасындан
Нә исә чыхарыр... верир ушаға.
Бу вахт јахынлашыб Бен-Осман аға,
Бахыр Мустафанын һәдијјәсинә.
— Нә дејим, ај оғул, нә дејим сәнә!
Бир тикә чөрәјә кәлди күманын...
Саф күбар ганыдыр доғрудан ганын...
Өзүн ач олсан да, «мән тохам» дејә
Вердин гисмәтини сән диләнчијә.

Дәрс алыб балача Мустафасындан,
Әлини чибинә салды Бен-Осман.
Пул верди... «Мәним дә рәһмим вар» — дејә,
Өмрүндә илк дәфә о, диләнчијә.
Бахды јан-јөрәјә... көрән олдуму
Онун диләнчијә пул вердијини?
Көрдүләр, көрдүләр... фәрәһләнди о,
Ачылды сифәти, ачылды ејни.
«Доғрудан көзәлдир тәкәббүр» — деди.
Миниб машинына «оғул, сүр!» — деди...

III фәсил

Оғуллаp бөжүдү, әрсәјә чатды,
Ики чыраг јанды ики синәдә.
Оғуллаp, оғуллаp гылынч ојнатды,
Һәрәси бир јолда, бир әгидәдә.

Парис һавасыјла јашады бири,
О бири дүшүндү Әлчәзаири.
Бири бу торпагдан дәвләт истәди,
Бири «Бу торпага чан гурбан» — деди.

Етјен — сүдә чәкди, сүмүјү данды,
Бир мүддәт Парисдә кәзди, доланды.
Охујуб коллечдә о, хејли заман
Алды тәлимини дајыларындан.

Мустафа: «Мәнимдир бу ана торпаг» —
Дејә кәлмәләрә охуду мејдан.
Силиб, тәмизләмәк истәди, анчаг,
Вәтәни, Етјенин дајыларындан.

Бир күн тәзә мұәллим
Данышыр гүрүр илә.
(Һәвәс илә, шүр илә)
Бөјүк Фирәнкистана
Чаланан өлкәләрдән:
— Бахын Әлчәзаирә
Дәјишиб нә гәдәр дә.
О әввәлки өлкәдән
Галмајыб һеч әсәр дә.
Көзәл евләр тикилиб,
Дәмир јоллар чәкилиб.
— Мұәллим, бир сөз олар?
— Мустафа, нә сөзүн вар?
— О евләр ки, тикилиб;
Мәдәни фирәнкләрин
Јашамасы үчүндүр.
О јоллар ки, чәкилиб
Фирәнкләрин раһатча
Бу јурдун сәрвәтини
Дашымасы үчүндүр.
— Кәс сәсини, јапалаг,

Бундакы чүр'әтә бах!
— Чәнаб мұәллим, ахы,
Шакирд јалан данышса;
Мұәллим гәзәбләнәр.
Әдаләтлә дејин, мән,
Јалан данышдым мәкәр?
— Кәс сәсини!
— Баш үстә.
Зәнк олур, чөлә чыхыр
Ушаглар дәстә-дәстә.

Тарих мұәллиминин
Јаман гаралды ганы.
Сәһәри Мустафаны
Чағыртдырды, о бирбаш
Директорун јанына.
Әсди, чошду директор
Јаман тәпинди она.
— Күнаһыны анладын?
Үзр истә мұәллиминдән.
— Бир күнаһым јох икән
Нијә үзр истәјим мән?
— Чох бил, аз даныш, оғлан!
Таныјырам атаны...
Сән Симонун оғлусан,
Симон! Башга мәсләкин
Саһибидир о тамам.
— Симонун јох, мұәллим,
Бен-Османын оғлујам.
— Бәли, ајдындыр, бала,
Анчаг дедикләринин
Мә'насыны сән анла!
Инди кет, мән јахшыча
Данышарам атанла!

* * *

Кечди бир нечә күн бу әһвалатдан,
Ата, Мустафаны евә чағырды.
Бир хејли оғлуну сүздү Бен-Осман,
Бу көрүш; илк көрүш, нечә ағырды!

Бен-Осман көрдү ки, бөјүјүб оғлу
Боју да дејәсән лап она чатыр.

Бен-Осман көрдү ки, Етјен дејил бу,
Үрөјиндә кизли бир аләм јатыр.

«Дибчәк чичәјинә бәнзәјир Етјен,
Буса дағда битән палыда бәнзәр.

Бәдәни көр нечә бәркијиб онун,
Әсдикчә башындан гарлы күләкләр.
Һәјатын тумары инчәлдиб ону,
Јумруғу бәркидиб әрәб оғлуну...

Атам да беләјди... өзүдүр ки, вар...»
Дејә гаршыдакы дивара бахды.
Дәјди көзләринә ағаппаг дивар,
Елә бил башында илдырым чахды.

«Атамын шәклини көтүрүб Нана,
О, мәни бу евдә гулму саныбдыр?» —
Бен-Осман билмәди, шәкил бир јана,
Онун фамијјасы оғурланыбдыр...

О, бир сөз демәди... Удду сөзүнү,
Күзкүнүн өнүндә кәлиб дајанды.
Тәпәдән дырнаға сүздү өзүнү,
Көрән нә дүшүндү, көрән нә анды?

Көзүндә тәәччүб, үрөјиндә гәм,
Каһ өзүнә бахды, каһ да күзкүјә.
«Нечә дәјишмишәм...»

Елә бил бу дәм,
О өзүнә бахмыр, бахыр өзкәјә.

«Нечә инчәлмишәм... Бен-Осман дејил,
Ајры бир адамдыр көрдүјүм тамам...
Һаны о бәдәним?

Валлаһ елә бил,
Мән шәргли дејиләм, европалыјам...»
Бу күзкү өнүндә тумарлананда
Заһиринә бахмыш о, заман-заман.
Бу күнсә илк дәфә оғул јанында,
Күзкүдә гәлбини көрдү Бен-Осман.

О, дөндү, бир даһа бахды оғлуна,
Оғлу да диггәтлә бахырды она.

«Јашына ујмајан гүрүр вар онда...»
Бен-Осман бахдыгча көкс өтүрүрдү.
Оғлунун мәналы бахышларында
О, нәләр көрүрдү, нәләр көрүрдү.

Бир һәсрәт,
Бир һөрмәт,
Бир дә... мәзәммәт.

«Директор, директор, атана рәһмәт!..
Сән доғма баламы гајтардын мәнә...
Гајтарды?

Бәлкә дә, сәһвим вар, јенә?
Мустафа данышыр... Сусур Бен-Осман,
Баш ачмыр оғлунун данышығындан.
Бахдыгча үзүнә доғма оғлунун
Гәрибә дујғулар ојаныр онда.

«Илаһи, халы да вар имиш бунун
Ејнән мәнимкитәк сол јанағында...»
Бу заман Етјен дә кирди гапыдан,
Бир она, бир буна бахды Бен-Осман.
Бајағдан әрәбчә данышырдылар,
Сөһбәти кәсдиләр, сөзү гырдылар.
Бен-Осман бир анда Симона дөндү,
Каһ она чеврилди, каһ буна дөндү.
Фирәнкчә Етјенә деди: — Јахын кәл,
Таныш ол, ај оғул, сән әввәл-әввәл, —
Гардашын Мустафа!

Етјен динмәди,
Бу «гардаш» сөзүнә һеч севинмәди,
Дәрһал үрөјиндән кечди бир фикир:
«Јохса... милјонлара бу да көз дикир?...»
Онлар јахынлашыб әл верән заман,
Ата, оғуллары сүздү јахындан:
Бахды нечә дәфә о, дөнә-дөнә
«Бир бах әдасына, сир-сифәтинә,
Рәнки ағ, көзү көј,

сачы сапсары.
Һеч мәнә јох имиш бунун охшары...
Ејнән дајысыдыр... Бәс бу? Јахлы бах,
Атама бәнзәјир, атама аңчаг!..
Дәһшәтдир!..» од галхыр санки башындан,
О, каһ Симон олур, каһ да Бен-Осман.
Етјен сигарыны түстүләндирир...
Санки Мустафаја о, ачыг верир.

Бен-Осман көзүчү бахыб Етјенә,
 Дүшүнүр, дүшүнүр, дүшүнүр јенә:
 «Көрән Мустафа да чәкирми сигар?
 Бармагы саралыб, өзүдүр ки, вар.
 Чәкәндир, бәлкә дә бајагдан бәри,
 Јаныр, сигар үчүн јаныр чижәри.
 Чәкмәјир, чәкмәјир јанымда аҥчаг,
 Бизим гоча Шәргин адәтинә бах!
 Писмидир? Бир пислик көрмәјирәм мән,
 Әкәр пис дејилсә, бәс онда нәдән,
 Бу көзәл адәтләр тез унутулсун?
 Бөјүрә еһтирам нәјә пис олсун?
 Атам да беләјди... О күнләр һаны?
 Сынамаг гәсдилә о, Мустафаны
 Сигар гутусуну чыхартды бу дәм:
 — Јәгин ки, чәкирсән?
 — Хејр, чәкмирәм.
 Етјен сигарыһны түстүләндирир...
 Елә бил бу түстү она чан верир.
 Ашырыб гычыны гычынын үстә,
 О, ыштырыг чалыр рокн-рол үстә.
 Чохдан өјрәнмишди Бен-Осман буна,
 Бәс нијә һирсләнди бу күн оғлуна?
 — Де бәсдир!
 — Нә олуб?
 — Дедим ки, бәсдир!
 — Ахы бу нә гәзәб, нә кәшәкәсдир? —
 Дејә атасына гәзәблә бахды.
 Кетди, архасынча гапыны чахды.
 Бен-Осман тутулду,
 Динмәди, анчаг
 Һирсиндән сифәти олду ағаппаг.
 Чај кәлди, бир гуртум көтүрүб ичди,
 Сонра јаваш-јаваш мәтләбә кечди:
 — Нијә даһашмысан мүәллимлә сән?
 Шакирдчин ганундур мүәллим дејән.
 — Анчаг ганунлар да дәјишир тез-тез.
 — Анла ки, борчлудур бизим өлкәмиз
 О бөјүк, мәдәни Фирәнкистана,
 Парисдән јайылыр ишыг һәр јана.
 — Көһнә бајатыдыр, јохму тәзәси?!
 Ҡырылды ичиндә Симонун сәси.
 Нә десин?

— Тарихи, кәл, вараглајаг.
 Дүнја һејран олмуш бир вахт өлкәмә.
 Олуб кечәнләри кәл бир-бир сајаг,
 Ким кимә борчлудур, көрәк ким кимә?!
 Бир заман Авропа мәмләкәтләри
 Јаманча төкләди Фирәнкистаны*,
 О дүшдү һәлгәјә... илләрдән бәри,
 Ахды сәсләр кими фирәнкин ганы.

Асмаг истәдиләр бир халгы дардан,
 Күнаһсыз көрпәләр ғырылды мин-мин.
 Јалһыз мәним халгым узаг дијардан
 Кәлди көмәјинә о вахт Фирәнкин.

Она чөрәк верди, она пул верди,
 Ахыры нә олду?

Кечди бир гәдәр,
 Франса силаһы бизә чевирди,
 Хејирхан јурдуму әсир етдиләр.

Инсанлыг, әдаләт бәс һарда галды?
 Мәним јахшылыгым унутулдуму?
 Зәнкин торпагымы чәнкинә салды,
 Вердијим черәјин әвәзи буму?

Дәмир зинданлара салдылар бизи,
 Парисә дашыјыб сәрвәтимизи,
 Бизә гучаг-гучаг сөз кәтирдиләр;
 Кока-кол, рокн-рол, чаз кәтирдиләр,
 Кетди әлимиздән намус, ар, исмәт,
 Бунамы дејирсән сән мәдәнијјәт?!

Кәлиб евимиздә бизи сојдулар;
 Анчаг адымызы вәһши гојдулар;
 Бир сорушан јохдур бу кәлмәләрдән,
 Бу вәһши дедијин сәнсән, јохса мән?

Адәт, ән'әнә дә мәһв олур артыг,
 Биз талан олмушуг өз евимиздә.

*1797-чи илдә франсыз ингилабы заманы бүтүн Авропа Франса әлејинә муһарибә апарыр, о заман јалһыз Әлчәзаир франсызларын көмәјинә кәлмиш, онлары чөрәк вә пулла тәмин етмишдир.

Бу маһир оғурлуг,
бу таланчылыг
Бөлкә мәдәнијјәт сајылыр сиздә?

Дағ олуб, үстүмә гат-гат, галынча,
Мөндән уча дағлар көлкә салынча,
Даш олуб дағлардан узаг олајдым.
Ај олуб, рууму күндән алынча,
Бир еви нурладан чыраг олајдым.
— Кәс, јетәр!

Дәһшәтә кәлди Бен-Осман,
Галхыб тез гапады пәнчәрәләри.
— Мустафа, Мустафа, нә данышырсан,
Сәнәми галыбдыр елин дәрәләри?

Ағлама, сызлама, кәл, ичин-ичин;
Ел үчүн ағлајан кор олур әбәс.
— Бир көз ки, ағламыр бәдбәхт ел үчүн
О, ел әввәлдән кор дејилми бәс?
Көрсәјди ағларды о да мәнимтәк,
Көрән көз, дујан гәлб ағласын кәрәк.
Бен-Осман чох деди,
О, ешитмәди.
— Бизим јолларымыз ајрыдыр — деди.
Елә ки, Мустафа чыхды гапыдан,
Дәрин хәјаллара кетди Бен-Осман:
— «Көрән ким һаглыдыр? Баламмы, мәнми?
Өзүнү севәнми, халгы севәнми?
Јох? О нә анлајыр, һәлә ушагдыр,
Һәјаты сонралар анлајачагдыр.
Нә вәтән, нә милләт? Дејнән инсана
Бу бош фикирләрдән вармы бир хејир?
Гарын ач оlanda милләт бир јана,
Һеч доғма бала да јада дүшмәјир.
Јох! Ону бу јолдан дөндәрим кәрәк,
Бу ил дә коллечи гуртарыр демәк.
Кәлән ил Парисә көндәрсәм ону,
Парис адам ејләр әрәб оғлуну...»

IV фәсил

Мустафа коллечи битирән тәки,
Дәрһал әл-ајаға дүшдү Бен-Осман.

Деди: — Һәр хәрчини чәкәрәм, тәки
Кедиб сән Парисдә тәһсил аласан.

Мустафа тәклифи гәбул етмәди,
Ата чох јалварды, о, ешитмәди..
Анчаг арзусујду охумаг онун,
Тарих шө'бәсіндә дарүлфүнунун.
О деди: — Вәтәним тәһлүкәдәјкән,
Ону тәрк еләјиб кедәрәмми мән?

...Усјан бајрағыны галдырды бир күн,
Вәтән өвладлары атылды ода.
Јурдун азадлығы, сәадәтијчүн
Силаһа сарылды бир сәһәр о да.

Галды көзләриндә, галды охумаг —
Тарих шө'бәсини битирмәк онун.
Тутдуғу силаһла о, јазды анчаг,
Јени тарихини ана јурдунун.

Гызды, гәзәбләнди Бен-Осман јенә,
Оғлунун силаһа сарылдығына.
«Кәлсин бир көрүшәк, данышаг» дејә
Хәбәр дә көндәрди далбадал она.

Чатды Мустафаја, чатды хәбәрләр,
Өтүшдү кечәләр, доғду сәһәрләр.
Оғул тәрк етмәди бир ан чәбһәни,
Алышан чәбһәни, јанан чәбһәни!..

Көзүнүн ичинә бахды өлүмүн,
Нечә јол торпаға чиләнди ганы.
Гызыл лаләләрлә бәзәнди һәр күн
Һагт илә һаһагын дөјүш мејданы.

. . .

Чәмиләни тутдулар,
Чамалы өлдүрдүләр.
Нечә-нечә әрәби
Узаглара сүрдүләр.
Инкилисләр бир заман
Франсаја доланда,

Јадларын пәнчәсиндә
Вәтән әсир оlanda,
Һарај салыб Жанна-Д'Арк,
Деди: — Шәрәфимиздир
Јурдун шәрәфи, шаны.
О галдырды ајаға
Вәтәни — Франсаны.

Һамы она мәрә деди,
Һамы она, Чәмилә!
(Анчаг «дүшмән» дедиләр
Нечин сәнә, Чәмилә?!)
Сән дә, Жанна-Д'Арк кими
Кәлмәләрә «кет» дедин.
Сән дә өз вәтәнини
Азад көрмәк истәдин.

Вәтәнини, елини
Азад көрмәк истәјән,
Бәс нијә дүшмән олсун?
Онун ајагларына
Нијә гандал вурулсун?..

Беләми дүшмән олдун
Јурдуна сән, Чәмилә?
Буму сәнин кұнаһын,
Буму көрән, Чәмилә?
Халға дүшмән олмадын,
Вәтәнинә, елинә
Сән вурулдун, Чәмилә,
Јурдунун дүшмәнинә
Дүшмән олдун, Чәмилә!..

Вурдулар Мустафаны,
јолдашлары биртәһәр,
гылығына кирдиләр,
Сәһәриси хәрәкдә евинә кәтирдиләр.
Ағламады анасы, ағламаз, јох, ағламаз,
Икид доған аналар.
Шир анасы шир олар!
Ана әјилиб өпдү баласынын алнындан.

Деди: — Шәрәфсиз атан
Сатыб ана јурдуу,
Медал тахды дөшүнә,
Лә'нәт олсун о кұнә!
Сәнсә Вәтән јолунда јараландын дөшүндән,
Гурбан олум јарана,
Әмдијин сүд, ај оғул,
Һалал олсун гој сана!

Бу хәбәри ешидиб Бен-Осман бәрк тутулау,
Киши лап дилхор олду;
«Јенә баладыр» дејә.
Дуруб кәлди бир ахшам
Оғлуна баш чәкмәјә.
Килејләнди Бен-Осман:
— Ағлы олан бир инсан,
Бу мә'насыз ишләрә баш гошуб ујармы неч?
Адам да тәһсилени јарымчыг гојармы неч?
Әкәр мәнә зәррәчә, мөһәббәтин вар исә,
Кедәк, кедәк Парисә!
— Ата, сәни сеvirәм,
Анчаг өзүмдән дә чох бу вәтәни сеvirәм.
— Вәтән! Вәтән! Нә вериб ахы бу вәтән сәнә? —
— Вәтән борчлу дејилдир, биз борчлујуг вәтәнә.
— Јахшы — дејә Бен-Осман кәсди мүбаһисәни —
Анчаг бил ки, ај оғул, мән бундары
демәздим,

Истәмәсәјдим сәни.

Галхан кими јатагдан,
Мустафанын јадына
Дүшдү гоча Бен-Осман.
Кәлди атасыкилә,
Көрдү ки, јыр-јығышдыр.
Билмәди бу нә ишдир?..
Мустафаны көрүнчә
Ганадланды Бен-Осман:

— Кедәк бизимлә сән дә,
 — Гара?
 — Парисә.
 — Јох, јох!
 — Ара сакитләшәндә
 Гајыдарыг... Арада
 Гој итмәсин, ај оғул,
 Олан-галан сәрвәтимиз, пулумуз.
 Јохдур ајры јолумуз!
 — Ата, мәкәр бу јолму?
 Ананы дарда гојуб
 Гачан оғул, оғулму?
 Мустафа көз учујла
 Бахды јерә төкүлмүш
 Гијмәтли парчалара,
 Ал-әлван халчалара,
 Јығылыбдыр јан-јана
 Чамаданлар, чанталар.
 Аһ, онларын ичиндә
 Аллаһ билир нөләр вар.
 «Кедәк, кедәк Парисә...»
 Көр бу мәнә нә дејир,
 Биз бу Вәтәндән өтрү
 Чанымыздан кечирик,
 Бу, варындан кечмәјир.
 Өзү кедир... өзүлә
 Апарыр бу торпағын
 Гызылыны, зәрини —
 Халгын алын тәрини.
 Кедир... Кедир онунла
 Әрәбин үрәк ганы,
 Јохму бунун бир зәррәчә вичданы.
 Јох-јох! Бу мүмкүн дејил,
 Буна дөзмәк чәтиндир;
 Апардығы бу шәјләр
 Ахы бу милләтиндир!
 Јох, онун топладығы
 Франкларын һәр бири
 Бир гуршуна дөnmәли!
 Мәни мәһкум ејләјән
 Ағаларын синәсиндә сөnmәли!
 — Јахшы, нә вахт кедирсән?
 — Бу ахшам.

— Кет, јахшы јол!
 — Бәс сән кетмирсән, оғул?
 — Ата, мөндән сән әл чөк!
 — Сән дә тәрссән анантәк.
 — Бәли, јалныз сичанлар
 Кәмини тәрк ејләјәр
 Фыртына башланантәк.
 Сәнә уғурлар — дејә,
 Чыхыб атасыкилдән
 Кәлди, бирбаш чөбһәјә.
 һәмин күнүн ахшамы
 Јолланды маһаттаја.*
 Азадлыг ордусундан;
 Бир дөстә кәнч гәһрәман
 Бағладылар һәр јаны,
 Сојдулар Бен-Османы.
 Нана гышгырды: — Симон!
 Нана гышгырды: — Етјен!
 Етјен һүчума кечди,
 Голларыны гардылар.
 Ијирми алты бағлама,
 Отуз једди чамадан
 Јүкләнди машыnlара,
 Чөбһәјә апардылар.
 Јолчулар маһаттадан
 Кор-пешман кери дөндү.
 Онларын көзләриндә
 Дүнја, ишыглы дүнја
 Бир зүлмәтә бүрүндү.
 Әлини бу дүнјадан
 Үздү гоча Бен-Осман.
 Мин фикир, мин дүшүнчә
 һеј доланды башында.
 Фикирләр савашында
 Чашды, долашды ағлы;
 «Ким һағлыдыр, ким һағлы?»

*Вағзал

Етјен әли гојнунда,
Кедән варын, дәвләтин
Архасынча бахды һеј!..
Бу дәм онун көзүндә
Бир һечә дөндү һәр шеј.
Кетди вары-дәвләти,
Кетди сөзү-сөһбәти,
Кетди ејши-ишрәти,
Кетди кедәр-кәлмәзә
Парис шантанларында
Дејәчәји тостлары.
Кетди... Онун јолуну
Дөрд көз илә көзләјән
Шәраб, гумар достлары...
Кетди онун нәш'әси,
Раһатлығы, динчлији,
Кетди бүтүн һәр шеји.
«Онлар кетди...

онларсыз

Бәс мән һара кедирәм?
Бәс мән нијә кедирәм?
Башгасынын чәкдији
Кејфи, ејши, ишрәти
Ијләмәјә кедирәм?
Ким апарды, ким мәним дәвләтими, варымы?
Ким дағытды башымдан ширин хәјалларымы,
көзәл арзуларымы?
Мустафа!.. Ах, Мустафа! Дәвләтимин ортағы,
севинчимин дүшмәни,
нә һала салды мәни.
Бир саатын ичиндә аға икән гул олдум,
һамыдан варлы икән, һамыдан јохсул олдум.
Һалалча дәвләтими һарам етди о, һарам.
Инди ки, белә олду, өз әгидәм јолунда
Мән дә ғылынч чаларам!
Гошулмаг истәмирдим мән бу чәкишмәләрә
Анчаг чох наһаг јерә!
Ја о, ја да мән! — дејә
Һәмән күнүн сәһәри, Етјен кетди чәбһәјә.
Кечә әлиндә шимшәк, ғылынч чәкди күндүзә
Ики гардаш, ики јол о күн дурду үз-үзә.

Бәс ата?
Бәс Бен-Осман?
Кәләчәји дүшүндү, кечмишләри чох анды,
О кәлиб ики јолун ајрычында дајанды.
«Һансы јолу тутмалы,
Һансы јолу кетмәли?
Бириндә гәлбим дурур, бириндә чаным дурур;
Ики јол ајрычында сәһвим, нөгсаным дурур.
Чаным көнлүмә дүшмән, көнлүм чаныма дүшмән.
Чарпазлашыб ғылынчлар,

онларын арасында

Дајанмышам инди мән.
О јол, бу јолу вурур.
Бу јол о јолу вурур;
Огул, огулу вурур.
Ајылмырам мән јенә.
Ахы, икисинин дә зәрбәси дәјир мәнә.
Һәм о тәрәфдә огул,
Һәм бу тәрәфдә огул.
Ахы, күллә дә огул,
Ахы, һадәф дә огул.
Бәс мән нејләмәлијәм?
О огулу тутмалы, бу огулу тутмалы?
Ја бу јолу тутмалы, ја о јолу тутмалы!

Бири вәтән, намус, ар,
О бириндә раһатлыг, сәадәт вә һәјат вар.
Мәсләкини истәјән өз чанындан кечмәли,
Өз чаныны истәјән вичданындан кечмәли.
Јох, јох, һәјат шириндир,
Ики чаным олсајды мән кечәрдим бириндән.
Тәк бир чаным вар икән, өмрүн нәш'әләриндән
Нечә кечим, нечә мән?
Бәс Мустафа? О нечә кечир өз һәјатындан?
О ки, чавандыр, чаван!
Өмрүн бир нәш'әсини ахы, дадмамыш һәлә.
Нечә верир өмрүнү, нечә верир о јелә?
Бәли, дадмадыгыјчүн һәјатын нәш'әсини,
О динләјир гәлбинин, мәсләкинин әсәсини.
Ахы о, нә көрүб ки, нә анласын һәјатдан,
Һәлә о, дуза кедир, һәлә чавандыр, чаван!
Нәш'әни, дадан биләр,
Чан гәдрини, чан биләр.

Кимиси сәнкәр газыр,
 Кимиси мәктүб жазыр.
 Икид өвладларындан истәди имдад вәтән,
 Сәнкәрләрдә доғулур кәләчәк, азад вәтән.
 О ачмаға башлајыб бу дүнјаја көзүнү,
 Бу сәнкәрләр ичиндә милләт кими таныјыр
 артыг бу халг өзүнү.
 Бу сәнкәрләр ичиндә әсарәтин, зилләтин
 көкү алышыб јаныр,
 Голу бағлы бир елин өз дөвләти јараныр.
 Јанында да бәләдчи, кәзир, кәзир Бен-Осман.
 Мустафаны сорушур раст кәлдији чунуддан.
 һеј бахдыгча Бен-Осман,
 Көзләриндән ган даман
 Бу әлләри силаһлы адамларын үзүнә,
 О, утаныр, билмәјир өзүнүн бу һәјата
 суалы нә, сөзү нә?
 О чатды Мустафанын дејүшдүү сәнкәрә,
 Дәрһал галхды Мустафа.
 — Бу сәнкәрин ичиндә сән онсуз да мин кәрә
 Өз атандан учасан.
 Бу һәрмәтә чох сағ ол.
 Сән тәк атандан дејил, өз тәләјиндән белә
 учадасан, ај оғул!
 Көрүшүб әјләшдиләр,
 Бир хејли дәрдләшдиләр.
 Бирдән һава гаралды,
 Көјү думан, чән алды.
 — һүчүм көзләјирик биз — деди — ата, бир аздан
 Дур кет, евә!
 Тутулду һава кими Бен-Осман.
 Деди: — Кедим? Бәс Етјен? Тап, ону тап, чан
 оғул,
 О сәнин гардашындыр.
 — Јахшы, јахшы, сакит ол!
 — Бир көрәјдин анасы, нә күндәдир, нә күндә?
 Ахы көзү үстүндә
 Сахлајарды Етјени.
 — Ата, ата, бәс мәни
 Ана доғмајыб мәкәр?!
 — Нәјә кәрәк бу сөзләр?!
 Сән дә елә, ај оғул...

Кедәк дедим сәнә дә,
 Аһ, кеч дејил јенә дә!
 Дејә диз чөкдү Симон Мустафанын өнүндә:
 — Имдад елә, көмәк ол, атана бу күнүндә.
 Дәрдимин сораным јох;
 Валлаһ, евдә-ешиқдә күнүм-күзәрәним јох.
 Оғул, кәлмишәм чана,
 Ону гајтар атана,
 Бурдан чыхыб кедәк биз.
 Валлаһ, јенә верәрәм нә гәдәр истәсәниз.
 — Ата, сән нә дејирсән?
 Јохса алмагчүн бу күн бир оғлунун ганыны,
 Сатмагмы истәјирсән
 Сән о бири оғлунун ләкәсиз вицданыны?
 Елә бу вахт гәфләтән,
 Јағды күллә јағмуру гаршыдакы тәпәдән.
 Уғулдады дағ, дәрә,
 Тез чөкдүләр сәнкәрә.
 Күллә ара вермәмиш,
 Јағды, јағды кур јағыш.
 Көјүн сәси гарышды бу дәм јерин сәсинә,
 Јағыш сәси гарышды күлләләрин сәсинә.
 Донгулданды Бен-Осман: — Көрән бу нә ојунду
 Кәлди мәним башыма?
 Плашыны сојунду,
 Мустафа атды дәрһал атасынын чижинә.
 — Бәс сән?
 — Мәнә ејби јох, сојуг дәјмәсин сәнә.
 — Атәш!..
 Чаваб атәши башланды бирчә анда,
 шифрәтләр дилә кәлди күллә выјылтысында.
 Мустафанын өзү дә јасланыб мүсәлсәлә,
 Атыр беләдән-белә;
 Төкүлүр дүшмән ганы.
 Мустафа көз учујла сүзүрдү Бен-Османы;
 — Биз ки, гул олмаг үчүн кәлмәмишик һәјата,
 Ешит, ешит, ај ата,
 Бах, бу күллә сәсләри
 «Мән дә бир халгам» дејән халгымын өз сәсидиҗ
 Азадлыг нәғмәсидир.

— Пулемјот

Бу атәш,
 арзуларын
 Түфәнк лүлөләриндә алышан мәш'әлидир.
 Бах, бу атәш,
 халгымын
 Франсыз дәвләтилә һесап чәкән дилидир.
 Бах, бу атәш,
 зилләтин
 Очагыны сөндүрән нәфәсидир, халгымын,
 БМГ мәчлисиндә өз сәсидир халгымын!
 Бах, бу атәш, бу атәш, һагтын гәһгәһәсидир!
 Бах, бу күллә сәсләри,
 Голумуздан ғырылан зәнчирләрин сәсидир.
 О атдыгча, Бен-Осман
 Мустафаны сејр едир кизли-кизли кәнардан.
 Кизли бир гүрүр илә көз јетирир оғлуна,
 Бу һүнәр, бу икидлик, нәләр данышмыр она!
 Дүшүнүр: «Мәним оғлум инди јурдун көзүдүр,
 Чатылмыш ғашларындан, ити бахышларындан
 Лап атамын өзүдүр».
 Утаныр, бир аз әввәл дедији сөзләриндән,
 О, тез ғалхыр јериндән,
 Көрүнчә кол дибиндән Мустафаја тушланан
 Түфәнкин лүләсини:
 — Оғул, јерә јат! — дејә о ғышгырды,
 Ғајалар,
 әкс еләди сәсини;
 Тарак! Тарак! Ачылды күлләләр кол дибиндән.
 Колтуну* дөш чибиндән
 Нә вахт чыхартдығыны һеч билмәди Бен-Осман,
 Ата билмәди, тәтик сүрүшдү бармағындан.
 Сәлим буну көрүнчә,
 Түфәнkini тушлајыб атды, атды далбадал,
 Сусду кол диби дәрһал.
 Бу ан колонел** Сәлим јараланды голундан,
 Тез јараны бағлады јайлыгыјла Бен-Осман.
 Сәлим јайлыгын үстә ғызаран ғана бахды,
 Бир дә дүшмән тәрәфдән үстүнә јағдырылан
 күлләбарана бахды.

*Тапанча

**Полковник

Дүшүндү: «Бу јаралар сарсыда билмәз мәни,
 Анчаг... дәрә ондадыр ки, бәлкә дә бу күлләни
 Бир вахт мәнимлә биркә бир дүшмәни әјләјән,
 Бир сәнкәрдә дејүшүб, бир ғабдан хәрәк јејән
 Достумун өзү атды, дост һара, дүшмән һара?
 Һәмишә дост олмушуг ахы биз ки онлара...»

VII фәсил

Етјен әсир дүшүбмүш азадлыг ордусуна,
 Икинчи зәрбә олду һәјатында бу она.
 О көтүрәр дүнјада һәр ачыны, һәр дағы,
 Анчаг дәрк едә билмир Мустафанын өнүндә
 гул кими дајанмағы.
 «Јох, јох, дөзә билмәрәм бу тәһгирә?» —
 дејир о,
 Бир күн көздән јайыныб әкилмәк истәјир о.
 Онун бу нијјәтиндән Анри хәбәр тутунча,
 Кәсир дәрһал јолуну,
 Кери ғажтарыр ону.
 — Мәни бурахын — дејә,
 О, јалварыр Анријә.
 Анри бурахмыр ону,
 Дәрк едичә бунун да фәјдәсыз олдуғуну,
 Дејир: — Мән анламырам әрәб һара, сән һара?
 Ахы сәнә нә дүшүб ғошулмусан бунлара?
 Сән ки, фирәнк оғлусан.
 — Утан сөзүндән, утан!
 Мәним ешгим азадлыг, мәним милләтим инсан,
 Эрәбә дә ғардашам, фирәнкә дә ғардашам,
 Ахы о ким, бу кимдир?
 Инсан азадлыгына кәч бахан, дүшмән олан
 Мәним дә дүшмәнимдир!
 — Бәс Франса? Бәс онун шәрәфини горумаг?
 — Франсанын шәрәфи бурда тапданыр анчаг.
 Фирәнк, Әлчәзаирдән сөјлә нә истәјир, нә?
 Нечин көз дикмәлијик өзкәнин ғисмәтинә?
 — Ај чох көзәлдир, о да дејил анчаг ләкәсиз,
 Бөјүк Фирәнкистанын јашамасы чәтиндир,
 Ахы мүстәмләкәсиз!
 — Өзкәнин һесабына, јашамагдан өлүм хош,
 Бу чүрүк фәлсәфәни, биз чох көзәл билирик,
 кимләр, нечин ујдурмуш!

Чәкишмә узанды бир хејли мүддәт,
Кәлди Мустафа да...

Етјен тутүлдү.

Сусдулар...

Мустафа динди нәһәјәт:
— Нијә сусурсунуз, сизә нә олду?
Етјен гара булуд, көј шүјүд олду:
— Иән версәјдиниз әкәр, мүәллим,
Бир сигар чәкәрдик.
— Бујурун, чәкин.

Мустафа чыхарыб гутуну дәрһал;
Узатды Етјенә,
Көтүрдү Етјен.
Бир хејли сигары түстүләтдиләр,
Анчаг нә о динди, нә дә бу динди.
Чох дәрин, чох сирли фикрә кетдиләр,
Бу узун сүкута Етјен севинди.
— Ешитдим, гачаркән тутублар сизи;
Билсәјдим сонракы мөгсәдинизи,
Инанын, мән сизә көмәк едәрдим.
— Аһ, гача билсәјдим, мәним нә дәрдим!
— Гачыб нејләрдиниз? Бир дүшмән кими
Јенә үстүмүзә кәләрдинизми?
Јохса...

— Сорғу-суал нәјә кәрәкдир?
Һәр кәс билдијини еләјчәкдир.
— Јолуну көзләјир дајын Парисдә,
Јахшысы будур ки, сән аман истә.
Биз сәни бурахаг... Евә кет бирбаш,
Бу чәнчөл ишләрә гошулма, гардаш!
Бу да сәнәдләрин...
— Бу сизә һардан!

Вағзалдан гајтарыб кәтирдимиз
О чанталардан.
Өзүнә гајытды халгын өз вары,
Ачдыг чанталары, чамаданлары;
Сәнин сәнәдләрин чыхды ичиндән,
Көтүрдүм, өзүнә вермәк үчүн мән.
Унут бирдәфәлик, унут чәбһәни,
Ахы чох истәјир атамыз сәни.

Көрәсән, көрәсән баша дүшдүмү;
Етјен шах дејилән бу кинајәни?
— Анд ич ки, чәбһәјә дөнмәјәчәксән,
Бурахым евинә сәни инди, мән.

— Мустафа!

— Мүәллим!

— Оғул, бир дүшүн!

О нәјә анд ичсин? Ахы онунчүн
Мүгәддәс шеј јохдур!.. Сорүш өзүндән,

— Анамын чанына анд ичирәм мән.

— Бујур, бу да онун мүгәддәс анды,
Франса сәнәми, де, архаланды?

Мустафа: — Бу анд да бәс ејләр — дејә,
Мә'налы-мә'налы бахды Анријә.

— Азадсан!

Дејинчә Етјен ишарды,
Севинч далғалары үзүнү сарды.
Кетмәкчин архаја чеврилән заман —
Мустафа сәсләнди: — Сөзүм вар, дајан!
Сорғума чаваб вер, кетмәздән әввәл.
Азадлыг көзәлми?

— Ондан да көзәл.

Нә ола биләр ки, гоча дүнјада?

Үч күн әсирликдә нә чәкмәдим мән!

— Үч күн әсирлијә дөзә билмәјән,

Еј мәним һәмишә азад гардашым,

Бәс мән, инсафла де, нечә гатлашым

Јурдумун өмүрлүк әсарәтинә?

Инди ајдындырмы нијјәтим сәнә?

Бәс сәнин, бәс сәнин нијјәтин нәдир?

Әдаләт сәнәдәдир, јохса мәнәдәдир?

Етјен сусуб дурду, динә билмәди,

Мустафа астадан — Азадсан, — деди.

. . .

Чәбһәдән евинә кәлди Бен-Осман,
Јата да билмәди сәнәрә гәдәр.
Кетмәди, кетмәди гулагларындан
Оғлунун дедији о һағлы сөзләр:
«Мустафа, ај оғул, доғру дејирсән.
Сәни дә онунтәк бир ана доғмуш.

Аталыг хаггымы истәсәм дә мән,
Мәним ихтиарым бу хагга јохмуш.

Каһ ора, каһ бура дөндүм,... ахырда
Јенә баш ачмадым бу кәшмәкәшдән.
Ишә бах... Истәдим бу вурһавурда
Оғлumu, оғлumu сатын алым мән!..»

Үч күн белә кечди.
О күндән бәри
Гәлбинин башында бир ағры дујду.
Анлаја билмирди, о көрдүкләри
Нағылды, доғрујду, јохса јухујду?..
О, бу фикирләрлә чырпынан заман,
Етјен күлә-күлә кирди гапыдан.
Бахышлар тогушду,
Ата динмәди.
Дурухду... Нә олду көрәсән она?
Бала кәлишинә о, севинмәди,
Севинди сөзүнүн тутулдуғуна.

Бен-Осман севинди...

Деди — Нә дејим

Бу әрәб оғлунун дәјанәтинә.
Аталыг хаггымдан үз дөндәрдијим,
Огуллуғ хаггыны унутмур јенә.
Көр нечә әһдинә о, гылды вәфа,
О, доста дост олуб, дүшмәнә дүшмән.
Әлинә дүшсәјди әкәр Мустафа,
Валлаһ, бачармаздын бу мәрдлији сән!
— Бу мәрдлик дејилдир, дүзүнү билсән.
— Бәс нәдир?
— Горхаглыг!
— Адам дејилсән!..
Дүнјада ганмаза јахшылыгмы вар?
— Бәд күнчүн о мәни бир арха сајыр...
О јахшы билир ки, басылачаглар,
Индидән өзүнә бир күн ағлајыр.
— Утанмаз!
— Һәддини бил, гоча кафтар!
Чох да хорузланма!
— Нечә?!
— Һә, нә вар?

Нә јаман чыхмысан өзүндән јенә?
Бәлкә... ачыг даныш, борчум вар сәнә?

— Бәс борчлу дејилсән?

— Нә алдым ки, мән,

Сәнә борчлу галым!

— Рәдд ол евимдән!

Нана јан отагдан чыхды сәс-күјә,

Етјени көрүнчә

— Аһ, кәлдин! — дејә —

Атылды бојнуна әзиз оғлунун,

Үзүнү, көзүнү јалады онун.

Бен-Осман гышгырды: — Рәдд ол евимдән!

— Бу евин саһиби мәнәм, Симон, мән —
Дејә итәләди әрини Нана:

— Бурдан кетмәјәчәк балам неч јана!

— Бәс мәни евимдә тәһгир едәчәк?

— Ағыздан јаманча јавасан, Симон,

Һәлә өлмәмишәм, баламы гултәк

Сән мәним евимдән говасан, Симон.

— Бу евин саһиби мәнәм, ја сәнсән?

— Бурда саһиб мәнәм!

— Бәс нәчијәм мән!

Јохса һамбалыныз, бәлкә, гул, нөкәр?

— Буну билмәмисән бу вахта гәдәр?

— Демәк, минмисиниз чијнимә сиз дә,

Рәдд олун евимдән тез икиiniz дә?!

— Симон, јол ачыгдыр, кедә биләрсән!

— Демәк, өз евимдән говулурам мән?

Бала да атаја дүшмән олармыш,

Аллаһ, көрәчәкли күнләрим вармыш!..

Симон чох әлләшди, һај-һарај салды,

Давасы, далашы өзүнә галды.

Ана илә бала вериб әл-әлә

Симону евиндән атдылар чөлә.

Бирдән кери дөндү, нә дүшүндүсә,

Деди: — Бу дүнјада ахы һәр кәсә,

Бир шеј әзиз олур.

Бу бојда евдән

Атамын шәклини истәјирәм мән.

Олду мән бәдбәхтә өз көкүм гәним,

Инди бу күнүмдә тәк одур мәним

Јаралы көнлүмүн дујуб андығы.

Нана ачыб төкдү көһнә сандығы,
Чыхарыб туллады шәкли бир јана,
Деди: — Бу да атан, де, бас багрына!..

Әжилиб көтүрдү шәкли Бен-Осман
Сүздү атасыны өзкә чүр инди.
Кишинин гәзәбли бахышларындан
Гәлбинә ох батды... О, силкәләнди;
Ағсачлы, нурани гочаја бах, бир!
Чијиндә түфәнк вар, башында чалма.
Кишинин дурушу елә бил дејир:
«Јетәр алчалдығын, оғул, алчалма!»
Нана шәкли сүзүб деди: — Јахшы бах,
Бу сән, о да атан, һеч утанырсан?
Адам еләмишдим мән сәни, бәдбәхт,
Анчаг адамлығы сән нә ганырсан?

Јери, чалма багла башына сән дә,
Вәһшијдин, јенә гал вәһшилијиндә.
От көкү үстүндә битәчәк јенә,
Јамагдан нә чыхар? О сөкүләчәк.
Ахы мәдәнијјет јарашмыр сәнә,
Сән дә өз тајыны тапајдын кәрәк.

Чаваб гәјтармады бәдбәхт Бен-Осман.
Тез шәкли көтүрүб чыхды отагдан.
Фикирли-фикирли дүзәлди јола,
Бу ан, һәјатына бир тәкан олду.
Даһа дәјишмәди, бу андан белә
Симон өмрү боју Бен-Осман олду.

VIII фәсил

Өтүб кечди далбадал ганлы-гадалы илләр,
сәсли, сәдалы илләр.
Выјыл-выјыл күлләләр јердә, көјдә сүздүләр,
Хурма будагларында һәлгәләнди түстүләр.
Барыт түстүләриндән јерин багры гаралды.
Кәһ зор гәләбә чалды, кәһ һагг гәләбә чалды.

Әлчәзаир шәһәри,
Артыг бир ајдан бәри,
Сәнкәрдири башдан-баша,
һәр күчәси, һәр тини.

Бу күн јени Мәдинә* тутмуш күлләбарана
мүсәлман мәһләсини.
Мустафа тәк галыбдыр Әл-Мухтар күчәсиндә,
бир сәнкәрин ичиндә;
мејиддир сағы, солу.

Достлар јерә дөшәниб јан-јана, үзүгәјлу.
Дәрд дөврәси өлүм, ган.

Букүнкү беш саатлыг, арамсыз атышмадан
сарсылды Мустафанын дәстәси.

О, чағыра билмәди көмәјинә бир кәси,
Анри илә бәрабәр Сәлим дүнәндән бәри
Дүшмәнин архасында баглајыб кечидләри
һазырлашыр һүчума...

Бир алајын өнүндә дајаныб тәкбашына
Мустафаса бајагдан;
Горху билмәзмеш инсан!

Һагсызлыг дүнјасына синәсини о кәрмиш,
Инам олан үрәкдән горху гачаг дүшәрмиш.

...

Һардан кәлди бу күллә, аһ, бир чојутма күллә
Мустафаны һаглады?

Бир үрәји сојудуб мин үрәји даглады,
Јумулду ана јурдун бу күнүнү көрмәјән,
сабаһына дикәлән
о нурлу көзләр.

Сәадәт гапысыны ачмаг үчүн гапанан
уғурлу көзләр.

Әжилиб јерә дүшдү
Әсарәт гәндалыны сындыран, әјән әлләр.
Әл чәкди бу дүнјадан,

*Мәдинә — шәһәр демәкдир. Африка өлкәләриндә шәһәрләр
көһнә-јени Мәдинә дејә ики јерә бөлүнүр. Көһнә Мәдинәдә әсасән
јерлиләр, јени Мәдинәдә исә европалылар јашајыр.

Журдунда жени дунја гурмаг истәјән әлләр.
 Дүшмән һучума кечди,
 Чатдылар Мустафанын дөјүшдүү сәнкәрә,
 һарај дүшдү шәһәрә;
 — Мустафаны вурдулар!..
 Дар ағачы гурулду,
 Күчә адамла долду.
 ОАС-чылар шәст илә дардан асды мејиди,
 (Бу вәтән өвладынын бәс күнаһы нә иди?!)
 ОАС-чылар мејдана ананы кәтирдиләр.
 — Бах, бу да оғлун! — дејә она ачыг вердиләр.
 Ана динмәз, ана лал,
 Бахышында мин суал:
 Бахды, бахды, мејидин дөшүндәки јараја...
 Сүкут чөкдү араја.
 — Өләр, кишитәк өләр, әлә дүшмәз о, јалныз.
 Өзүнү јох, сиз онун мејидини асдыныз.
 Сиз ону,
 шир оғлуну
 Алчалтмаг истәдиниз, оса јенә учалды,
 О өз өлүмүлә дә сиздән интигам алды.
 Сиз сағ олсаныз белә, о өз әгидәсилә
 чохдан сизи өлдүрүб.
 Сизин мәсләкинизи, дининизи өлдүрүб.
 Ана сындырмаса да бу мәгамда өзүнү
 Чәкә билмир мејиддән, чәкә билмир көзүнү.
 О, көзләрилә өпүр
 Баласынын о ганлы, пәришан сачларындан.
 Бу вахт гоча Бен-Осман
 Налә чәкди архадан:
 — Аман оғул, чан оғул!
 Өлүм һара, сән һара?!
 Мејиди гучаглајыб
 Истәди ки, апара.
 Синәсиндән јапышыб
 Јерә јыхдылар ону.
 Гырылыб дүшдү јерә
 Дөшдән «Шәрәф лекиону».
 Әјилиб көтүрмәди
 Орденини о, јердән.
 Кәлмәләр күлүшдүләр
 Бу һала јербөјердән.
 О, полисә әл ачды:

— Беш мин франк верирәм
 Мәнә верин сиз ону —
 Бу елин мәрд оғлуну!
 Ана кечди ирәли:
 — Онлар тәһгир етмәди,
 Сән тәһгир етдин ону...
 Бен-Осман, лә'нәт олсун намусуна, арына,
 О, өзүнү сатмады франсыз пулларына,
 Мејиди сатылармы?
 Вәтәнә сәчдә гылан, пула сәчдә гылармы?
 Сызылдама, ағлама, бизим адәтимиз вар;
 Шәһидә ағламазлар!
 Сән гајтармаг истәсән намусуну, арыны,
 Унут милјонларыны!
 Чаныны вер, чаныны,
 Ганыны вер, ганыны!
 Бујур, бу силаһ, бу сән!
 Дејә о, мүсәддәси* чыхартды дөшлүјүндән:
 — Кишилијин чатырса, төк бунларын ганыны;
 Бу ган илә тәмизлә ләкәли вичданыны.
 Бен-Осман һејкәл кими гурујуб өз јериндә,
 Тапанчанын лүләси бөјүдү көзләриндә,
 Бөјүдү хәндәк олду, бөјүдү учрум олду.
 Бу дәм онун башына санки көјләр учулду.
 Она елә кәлди ки, ајаглары сүрүшдү,
 Үзүстә јерә дүшдү,
 Дикәлди...

 О, јыхылды,
 галхаммады ајаға,
 Бојланды сола, саға,
 Әлләрини галдырыб үзүнү чырмаглады.
 Бирдән фәрјад гопарыб һөнкүр-һөнкүр ағлады.
 Кириди...

 Јумруглары дүјүлдү бирдән-бирә.
 Сонра гәһгәһә чәкиб о, күлдү бирдән-бирә.
 Көз јашынын ичиндә күлүш бәс нечә кәлди?
 О галхды, о, дикәлди,
 Бахды,

 бахды һамыја,
 көзләриндән һәм гәзәб,
 һәм һејрәт јаға-јаға.

* Тапанча

Бу дәм нә дүшүндүсә,
Архасына бахмадан о, башлады гачмаға.
О, гачды бирдән-бирә
Үз тутду бир заманлар

Мәчнунун сығындығы
О Сәһраји-Кәбирә.

Артыг сахлаја билмәз
Ону јолундан һеч кәс,
О гачды, тәнкәнәфәс!

Гача билдикчә гачды, гачды тәр төкә-төкә,
Гачды о, горха-горха, о, дөјүкә-дөјүкә.
Ахыр тамам јорулду,
Басды гәдәмләрини гум үстә хырда-хырда.
Бөјүк гум сәһрасына кәлиб чатды ахырда;
Узаныр далға-далға гаршыда боз тәпәләр,
Күләк галхды астача...

Ah!.. Әкәр о, галхдыса
Көјү тутар чән кими,
Јерләгә тоз сәпәләр.

Өртүб ајаг изини күләк ону изләјир,
Онун ләпирләриндән гуму да тәмизләјир.
О кедир... Сәмум јели анбаан шиддәтләнир,
Јохса онун үстүнә күләк дә һиддәтләнир?!
Кедир... Кедир Бен-Осман,
Хәбәри јохдур онун нә чанлан, нә чаһандан.
Көј үзүндә кет-кедә тоз думаны сыхлашыр,
Күнүн үзү тутулур, дүнја гаранлыглашыр.
Күләк вуруб архада јыхыр ону үзүстә,
Гум кәлир далға-далға, гум кәлир дәстә-дәстә.
Илан кими бурулур,
Гум алтында о, итир, гум алтында јох олу.
Ағырлыг һисс единчә Бен-Осман күрәјиндә,
Елә бил јүнкүлләшир...

Севинир үрәјиндә;
Анчаг бир аз кечинчә јазыг галхмаг истәди.
«Әзабы чох олса да, һәјат шириндир» — деди.
Галха билмәди...

јенә,
О севинди,
гумларын алтында итдијинә.
Бир аз кечди...
Јатды јел,
Јатды дәли бурулған.

Сәмум бурулғанында итди, батды Бен-Осман.
Гумларын үстүндәсә изи белә галмады.
«О һара кетди?» — дејә

ахтаран да олмады,
сорушан да олмады...

Хәбәр чатды Сәлимә, хәбәр чатды Анријә,
«Бир гана мин ган» — дејә.

Атылдылар мејдана.
Гаршыда мәгрур ана,
Тәрәфләр далғаланды,
Гаршы-гаршыја кәлди,
Тез сәнкәрләр дүзәлди.
Һәј верди шәһәр әһли чунудларын сәсинә,
Јахшыча вај вердиләр ишғалчы дәстәсинә.
Һеј атылыр күлләләр атылыр тараг-тараг;
Артыг јер күрәсиндә
Әсарәтин тарихи
гапаныр varaг-varaг...

. . .

Торпаға дәфн етдиләр,
Торпаг үчүн чаныны
Гурбан верән шәһиди.
(Елә Мустафанын да илк арзусу бу иди.)
Мәзарын баш учунда
Кәлди, Сәлим дајанды.
Әлиндәки бајрагдан мәзар нура бојанды.
О, башдашы јеринә
Әлиндәки бајрағы асды гәбрин башына.
Деди: — Достлар, шәһидин
еһтијачы вармыдыр
сојуг мәзар дашына?!
Торпаг бир ана кими ачды она гојнуну,
Торпаға јох, тарихә дәфн еләдик биз ону!..

ЭПИЛОГ

Сәккиз ил ган ахды Әлчәзаирдә,
Сәккиз ил јухулар чәкилди дара.
Јерин наләсинә ағлады јер дә,
Инсан таб кәтирди бу әзаблара.

Сәккиз ил ал гана буланды сулар,
Фикирләр, дуҗулар чошду, гајнады.
Сәккиз ил баш-баша кәлди ордулар,
Тарих бир милләтлә ојун ојнады!

Тарихин ән бөјүк бир амалы вар;
Азадлыг! Бу сөзә тапынмыш инсан.
Азадлыг — сәадәт, азадлыг — баһар,
Јаранмыш инсанын арзуларындан!

Инсан азадлыгы илк арзу санмыш,
Бу сөз бир ишыгдыр инсана дарда.
Азадлыг! Азадлыг! Тарих јаранмыш
Бу амал уғрунда ворушмаларда.

. . .

Бајраг галхды...
Буланыг сулар ахды, дурулду.
Өз евиндә гул олан евинә саһиб олду.
Бајраг галхды... Парисдән бу өлкәјә узанан
Әлләр кәсилди һәмән.

Бајраг галхды... Дәриндән нәфәс алды бу торпаг,
Бајраг галхды... Атылды

Топлар да тараг-тараг.

Он милјонун адындан
Топлар данышыб деди:
«Мәни танысын чаһан!»
Әкс-сәда учалды: «Һардајдын бу вахтачан?!»
«Илләрлә мән гәфәсдә инләдим.
Чаваб кәлди:
Мән вар икән, јох идим!

Инди варам, мән варам,
Бир дә әсир олмарам!
Мәһбуслар сағ олса да, сағ јеринә гојулмур,
Мәһбус, вәтәндаш олмур!
Өз јурдумда гул олуб әср јарым әжилдим.
Мән вәтәндаш дејилдим!
Вурушдум кечә-күндүз, ворушдум сәһәр-ахшам
Бајраг галхды...
Мән бу күн
Вәтәндашлыг алмышам!»

1962 — 1963

360

ҺӘР БАҢАРЫН ӨЗ ГАРАНГУШУ

I

Досту Бархударын јас мәчлисиндән
Һәсрәт, булуд кими тутулду кәлди.
Ахды јанағына көз јашы дән-дән,
Анчаг бошалмады, о долду кәлди.

(Ермәни јасынын өз аләми вар,
Һәр халгын адәти она хош кәләр.
Јығылыр мәчлисә достлар, танышлар
Мәрһумун руһуна галхыр бадәләр...)

Ичиб фикрә кетди о, ағыр-ағыр,
Һәсрәт ичмәди ки, гәм унудулсун.
Ичиб кефләнәнә ички һарамдыр,
Ичиб дүшүнәнә гој һалал олсун!

О, ичиб дүшүндү...
Бахды илләрә.
О далды өмрүнүн илк чағларына.
Бир саат ичиндә бахды јүз көрә
Өмүр китабынын варағларына.

Тәзәдән ағламаг истәди, анчаг
Дајанды...

Бу дәфә кәлди арына,
Дишини дишинин үстә сыхараг,
Күлдү бу дүнјанын «е'тибарына...»

Сәдәfli тарыјла гырх ил Бархудар
Һәсрәтин сәсинә сәс вериб анчаг.
Бәс бу күн?

361

Бу күндөн айрылды жоллар,
Доланды башына елэ бил отаг.

«Бархудар биләрди бир ишарэдән;
Тар, һансы муғама көкләнмәлидир.
Биләрди, зил үстә кәзишәндә мән,
Һансы алдан сонра сәс енмәлидир.

Бархудар сәнәтә ғыларды сәчдә,
Һеч вахт олмамышды она вәфасыз.
Тәкчә тарыны жох, үрәјини дә
О мәним гәлбимә көкләрди јалныз.

Бу нечә дүнјадыр, зөвгү, нәш'әси
О гәдәр хошдур ки, алданыр инсан.
Сән дүнән бағрына басдығын кәси,
Бу күн торпағамы тапшырмалысан?..

Бу нечә дүнјадыр, анламырам мән,
Чилвәси чүрбәчүр, рәнки чүрбәчүр.
Дүнән нәфәсилә сәни исидән
Бу күн буза дөнүб, даша дөнүбдүр.

Дүнјанын кечәси, күндүзү мә'лум,
Тутмушуг заманын јолуну анчаг.
Һәјат да бир јолдур... Јол өзү мә'лум,
Нә илки мә'лумдур, нә сону анчаг...»

Досту Бархударын јас мәчлисіндән
Һәсрәт, булуд кими тутулду кәлди.
Ахды јанағына көз јашы дән-дән,
Анчаг бошалмады, о долду кәлди.

Евә кирән кими нәвәси Елдар
Атылыб чијнинә минди Һәсрәтин.
Онлар өпүшдүләр, гучаглашдылар,
Алгыш гүдрәтинә бу мәһәббәтин!

Балача Елдарын чијнинә дүшдү
Бабанын дағыныг, дүмаг сачлары.
Елэ бил јаз башы дағда көрүшдү
Күнејин чичәји, гузејин гары:

— Бәс буну, ај баба, көрмүрсән? — дејә,
Тәзә радиону көстәрди Елдар.
Киши мараг илэ дөндү керижә:
— Мүбарәк, мүбарәк!.. Радиолун да вар.

— Атам мәним үчүн алыбдыр буну...
Һәсрәт кизли-кизли сүздү оғлуну:
— Бәс көһнәси һаны?
— Атдыг чардаға
Гәрибә бир сүкут чөкдү отаға.

Кечдән кеч: -- Чох һаһаг! —
дејәрәк киши,
Әлини Елдарын башына чөкди.
— О ки, көһнәлмишди... Нәјә кәрәкди.
— Һәр кәрәксиз шеји атарлармы бәс?
Сәһвини анлады дејәсән Әвәз.
Бу «көһнә» сөзүнә киши тутулду.
Әвәз, дедијинә пешиман олду.
О, сөзү дөндәрмәк истәди, анчаг,
Көрдү гаш дүзәлтсә көз чыхардачаг...
Арвада көз вурду:
— Вахтдыр, биз кедәк.
— Һара кедирсиниз?
— Ата, биз кәрәк,
Бир һәдијјә алаг,
— Һәди'јә? Нечин?
— Ән јахын достумун тојудур бу күн.
Һәсрәт данышмады,
сусду,

кириди...
Елэ бил үстүнә дағлар јериди.
«Мән јасдан кәлирәм, о, тоја кедир,
Фәләјин кәрдиши чох гәрибәдир;
Мин ојун чыхарыр бә'зән бир күндә,
Атаја һөрмәти бәс будур онун?...
Ән јахын достумун матәм күнүндә
Ән јахын достунун тојудур онун...»

Һеч јасдан бир кәлмә сорушмады о,
Демәди: «Бу киши нәдән өлдү бәс?»
Унутдун, унутдун нә тез борчуну,
Гајда белә дејил, Әвәз, ај Әвәз!

Биз дә атамыза огул олмушуг,
Огул јох, өнүндә бир гул олмушуг...
Кирир арвадынын голуна бир бах,
О мәним јанымда ахы нә һагла?
Биз ата јанында сусмушуг анчаг,
Кәлмә кәсмәмишик арвад-ушагла.

Бах... мәнә тапшырыб јенә Елдары,
Кетдиләр... галмазлар өз кефләриндән.
Билирләр, ушаға бахмагдан ажры
Нәјә јарајарам, ахы, инди мән!
Чалыб-чағырдыгым о күнләр һаны?
Доғрудан һәр дөврүн өз һөкмү вармыш.
Арвад гочаланда киши мисаллы,
Киши гочаланда арвад олармыш...»

— Баба, кәл, ев тикәк! —
Гымышыр Елдар.

— Кәл, бала! —
Кишинин дәјишир һалы.
Кибрит чөпләриндән ев тикир онлар,
Дағылыр һәсрәтин фикри, хәјалы.
Гоча бу аңларда ушаға бәнзәр,
Бүтүн гајғылардан санки узагдыр.
Елә данышырлар, елә күлүрләр,
Елә бил ојнајан ики ушагдыр.
О күлүр,
Бу күлүр,

јорулмур һәсрәт,
Јаман ләззәт верир ушаглыг она.
(Инсан гочаланда дәјишир хисләт,
Тәзәдән гајыдыр ушаглыгына.)

Нәһајәт... јорулур балача Елдар:
— Баба, јатдыр мәни, баба, јухум вар.
— Јахшы, өмрүм-күнүм.
— Оху, ај баба!
Дә лајлај, баба!

Күмүш чарпајыја әјилиб һәсрәт,
Дејир муғам үстә үрәк сөзүнү.
Маһныда сәсләнән мәнәббәт, шәфгәт,
Балача Елдарын јумур көзүнү.

«Ај һәсрәт, бир замана кәлибдир,
Ала гарға шух тәрланы бәјәнмәз.
Оғуллар атаны, гызлар ананы,
Кәлинләр дә гајнананы бәјәнмәз...»

Һәсрәт сусан кими ајылыр Елдар:
— Баба, оху...
Гоча охујур јенә,
Јухуја чеврилиб һәзин маһнылар
Гонур көрпәчијин кирпикләринә.

«Тәкчә Елдарымдыр мәни динләјән,
Бу күн нәвәм үчүн ханәндәјәм мән.
Һеј — «оху» дејәрди ким олса әкәр,
Мәнә бирчә кәрә гулаг асдымы —
Динләмәк истәмир инди бир нәфәр,
Мәним секаһымы, мәним растымы...»
Ушағы јатырыб галхды ајаға,
Дүшдү һәјәтдәки балача баға.
Бағчаја киричә чөпәрин үстдә,
Биринчи көрдүјү гарангуш олду.
Әсди дағ сарыдан меһ аста-аста,
Бәдмүшкүн әтрилә о, биһуш олду.

Бахды гарангуша...
«Кечән илкими?
Јох! Кечән илкинин баласыдыр бу.
Бу да учуб кедәр анасы кими,
Ахы һәр баһарын өз гарангушу...»

Јохлады бағчада бир-бир ләкләри,
Әјри будағлара сөјкәди дестәк.
Алманын, алчанын ағ чичәкләри
Сәпилди башына тој ноғулутәк.

Чијниндә ағаран чичәјә бахды —
Көрдү сачы кими о да дүмағды.
Башыны јелләтди дүшүнүб һәмән:
«О ағлыг нәдәндир, бу ағлыг нәдән?..»

Баһарда узадыр өмрүнү күн дә...
Чичәк тәзәләнир, күл тәзәләнир.

Жалңыз тәбиәтми?

Жох!.. Јер үзүндө
Һәјат тәзәләнир, ил тәзәләнир.

Тәзәдән јазылсын тәгвимләр кәрәк,
Или ғышдан дејил, јаздан башлајаг.
Мәчлисә һәмишә кәлсин күл-чичәк,
Јазда тәзә или биз алғышлајаг!..»

Бахды јерә-көјә, бахды дојунча,
Һәсрәт нәфәс алды синәдолусу.
Доланды бағчаны о, арх бојунча,
Фикринә дәм тутду шагғылдајан су.

Бағын ајағында голлу-будаглы
Бир чинар ағачы учалыр көјә.
«Јерин арзусуну јерли-јатаглы,
Көјләрә галдыран мәнәм, мән!» — дејә.

Ағачын алтында һәсрәт дајанды.
Бир өзүнә бахды, бир дә чинара.
Бу күнү дүшүндү. Кечмиши анды,
Дилләнди: «Мән һара, бу чинар һара?...»

Һәмән бу чинары мән доғулан күн
Атам өз әлилә әкиб мәнимчүн.
Илләри бир јердә вурмушуг баша,
Мәнимлә јашыддыр бу күн бу чинар.
Гоча тәбиәтә, торпаға, даша
Чаванлыг кәтирир кәлән бир баһар.

Ким дејир көјләрдән һеј нарын-нарын
Јаған гар, бир даһа көјә гајытмыр?
Гајыдыр кәнчлији јазда чинарын,
Бәс мәним кәнчлијим нијә гајытмыр?

Гәрибә гурулуб доғрусу аләм —
Јаз һәјат кәтирир гуру чөлләрә.
Бәс инсан өмрүнә нечин, билмирәм,
Бир кәрә верилир баһар, бир кәрә?

Ағача верилән өмүр, сәадәт
Нечин јазылмады гисмәтимизә?

Нечин сәхавәтли ана тәбиәт
Бу көзәл пајыны чох көрдү бизә?..

Бир ағач гәдәр дә дејилмиш инсан,
Баханда һөкмүнә гоча дөвранын.
Дүнјанын јашыјла тутушдуруркән;
Бир шимшәк өмрүдүр өмрү инсанын.

Өзү дә шимшәкдир, өмрү дә шимшәк,
Әмәли көјләрдә алышыр көз-көз.
Өлүмүн өнүндә баш әјир гултәк
Һәм елә күчлүдүр, һәм белә күчсүз!

Гәрибә сиррдир...
Јазда, баһарда
Нечә бирдән-бирә дәјишир аләм!
Чавандыр чичәк дә, от да, чинар да,
Бир бах! Бу бағчада гоча тәк мәнәм!

Бүтүн достларымы јола салмышам,
Јашыдларым кедиб...
Мән тәк галмышам...
Дөнүб мән тәзәдән ушаг олмушам,
Ушаглыг гајытды... шәнлијим, гајыт!

Демә, гочалығын мин гәми вармыш,
Долашыг фикирләр бејними сармыш,
Гочадан јуху да горхуб гачармыш.
Гајыт, јухум, гајыт, динчлијим, гајыт,
Чаванлығым, гајыт, кәнчлијим, гајыт.

Көнлүмү кәмирән һансы дујғуду?
Һаны, һара кетди көнлүмүн оду?
Бәдәним сојуду, гәлбим сојуду,
Гајыт, одум, гајыт, атәшим, гајыт!
Баһарым, күлшәним, күнәшим, гајыт!

Һаны чыдырларда миндијим атлар?
Һаны кечирдијим тојлар, бүсатлар?
Һаны сәсимдәки о гајнатмалар?
Күлдән ләчәк салан кур сәсим, гајыт,
Сулары јандыран нәфәсим, гајыт!

Наны дилимдәки о ширин сөzlәр?
Наны күлүшләрим, наны гәһгәһәм?
Јувасы дағылмыш гушлара бәнзәр
Мәним нәғмәләрим, мәним чәһ-чәһим.

Чаванлыг мин сөzlү, мин сәсли гушдур,
Әлиндән чыхдыса тута билмәзсән.
Гочалыг гијмәтли бир зәр гумашдыр,
Баһадыр, мүфтә дә сата билмәзсән!..

II

Һәсрәт аста-аста чыхды чардаға,
Сыныг чарпајыја сөјкәнди, дурду.
Чеврилди каһ сола, бахды каһ саға,
Сандыгын үстүндә кечиб отурду.

О сүздү чардағы...

Чардаг бир музеј!
Нафталин гохусу дәјди бурнуна.
Бу гәрибә јердә көрдүјү һәр шеј
Өтән бир тарихдән сөз ачды она.

Көһнә сандыг, сәбәт, јамаглы хурчун,
Көһнә палтар, палаз, көһнә грамофон.
Әвәзин бешији, ојунчаглары,
Аты, арабасы, балача тары —
Һәрәси бир јанда саралыб солур.
Дүнән, бу күн үчүн бир тарих олур.

Илки фәрәһлидир, дүнјада анчаг
Нәдән кәдәрлидир сону һәр шејин?..
Бунларын үстүнү басан тоз-торпаг
Елә бил гәмидир кәрәксизлијин...

«Чардаға атылан бу көһнә шејләр,
Лап мәнә бәнзәр.
Кәрәк олмаса да бурда сахланыр,
Атылмыш јенә..
Бурда өзүм кими һәр шеј көһнәдир,
Бәлкә дә бунунчүн доғмадыр мәнә?..
Буна да мин шүкүр...»
Һәсрәт севинди...

Сирли сәсләр кәлди гулагларына:
Бу көһнә шејләрин һәр бири инди
Бир тарих данышыр астадан она.
Бу көһнә шејләрин үстүндә һеч кәс
Онун көрдүјүнү нә көрә билмәз,
Нә дуја билмәз.
Охуја билмәз
Онларын үстүндә јазыланлары.
Һәсрәтсә охују, көрүр онлары.
Бу бешик...
Онун да өз дөврү варды,
Бир вахт бу бешикдә Әвәз јатарды...

Нәғмәләр, лајлалар дејилән бешик,
Үстүнә аналар әјилән бешик,
Бу күн көр нечә дә әјилиб өзү;
Ширин лајлаларчүн јол чәкир көзү.

Бир заман баламы јатыран бешик
Бу күн өзү јатыр сәссиз-сәмирсиз.
Заманын һөкмүнә синә кәрмишик,
Заман дәјишдикчә, дәјиширик биз.

Һәмишә заманла вердик сәс-сәсә,
Дүнја бир мәчлисдир, заман сәрпајы.
Баламын јатағы бешик идисә,
Нәвәмин јатағы күмүш чарпајы.

Заман өз сөзүнү дејир, дејибдир,
Гылынчдан итидир онун һәр сөзү.
Бешијин тахтасы көһнәлмәјибдир,
Көһнәлән бешијин өзүдүр, өзү!

Дөндүкчә зәманә, өтдүкчә илләр
Һәјата суалым бәс нәдир мәним?
Тәкчә мән,
Мән өзүм көһнәјәм мәкәр?
Фикрим дә, руһум да көһнәдир мәним!

Мән ки, бир тутмадым гәми, севинчи,
Чох јахшы билирәм күнаһым нәдир.
Кимсәдән инчимә, өзүндән инчи,
Көһнәлик башдадыр, јаш бәһанәдир!

Өзүм дә көһнәјәм, сөзүм дә көһнә,
Бәс бу инчиклијим, килејим нәдир?
Әјнимә кејдијим палтарларым да
Мәним өзүм кими, ахы, көһнәдир.

Бу пенчәк, бу шалвар оғлумункудур.
Көһнәлиб,
Инди дә мән кејмәлијәм.
Белә дә олмалы!

Гајда да будур!
Јерләр дәјишмәли, дөнәндә аләм.

Нә дејә биләрәм, ахы, мән она?
Бу бир ганунудур һәјатын...

Нә гәм!
Мән өз костјумуму ушагкән она,
Азмы чевиртдириб кејиндирмишәм?

Атамын, анамын вердији ад да
Чохдан унудулуб...
Нә галыб мәндә?
Бири «ата» дејир, бири «гајната»,
Бири «әми» дејир, бири «ханәндә!»

Гырылды гәлбиндә бу заман нәсә,
О, күнчә атылмыш радиоја бахды.
О, елә билди ки, диндирилмәсә,
Радио һөнкүрүб ағлаја чагды...

Радионун өнүндә кәлиб әјилди,
Әлинин далыјла тозуну силди,
Дүјмәсини басды...

О ојанмады.
Онун мави көзү нијә јанмады?..

«Мән буну аланда... Јеканәм Әвәз
Һәлә тәләбәјди дарүлфүнунда.
Јашарды көнлүмдә мин арзу, һәвәс
Вәфалы гарым да сағ иди онда...

Тәзәјди...
Һамыја нечә әзизди.
Евин башындајды јери бир заман.

Көһнәлди...
Һамы да көр нечә безди,
Чардаға атдылар евин башындан.

Дејән дә олмады, ахы, бир заман
Ону кечә-күндүз динләмишиик биз.
Чох да ки, јарамыр бу күн, а надан,
Она борчлу дејил бәс дүнәнимиз?

Буну дүшүндүкчә гәлбимин сөзү
Динир гулағымда: — Бу күнә алгыш!
Елә бил дилләнир заманын өзү:
«Дүнәнинә сағ ол, бу күндән даныш!..»

Алыб гучагына көһнә радиону,
Енди пилләләри о јаваш-јаваш.
Деди: — Бу мәгамда атмарам ону,
Күнчдәки отаға чәкилди бирбаш.
Гурду радиону...
Јанды көј ишыг.
Дурду ики гоча үз-үзә инди.
Сәсләр хырылтылы, сәсләр гарышыг,
Һәсрәт өз-өзүнә јенә дејинди:

«Наһаг гынајырам, онлары, наһаг,
Бу ки, лап гочалыб, сәсинә бир бах!
Көрүб өз ишини, гоча дүнјадан,
Көрәк үзүсулу әл чәкә инсан!..»

Әл чәкиб мәнасыз бу изтирабдан,
О говмаг истәди дәрди, мәалы.
Сонсуз бир һәвәслә галхыб, долабдан
Көтүрдү тоз басмыш көһнә бир валы.

Илк кәнчлик чагында јазылан бу вал
Һәсрәтә нә гәдәр әзиздир бу күн.
Һәрләниб дөнәндә һәр заман бу вал,
Һәрләниб гајыдыр илк чагы өмрүн.

Вал јенә һәрләнир...
Ағлајыр секаһ,
Учалыр, алчалыр сәс пәрдә-пәрдә.

Һәр кушадә бир хал,
 һәр халда бир аһ,
Көнүлләр алышыр бу нәләләрдә.

Сәсләр, бу дүнјаны дујан инсанын
Һәјата чавабсыз мин суалыдыр.
Һәр сөзү, һәр халы нә гәдәр ајдын,
Һәм дә ки, нә гәдәр мүәммалыдыр.

Бу сәсдә јашајыр мин сирр, мин әфсун;
Бир дә көнүлләрин минбир нијјәти.
Охујан вал дејил, охујур онун
Кәнчлији, арзусу, илк мәһәббәти...

Охујан Һәсрәтми?
Онун дилиндән
Нечин бу чәһ-чәһләр чыхмајыр јенә?
Елә бил өмрүмүн бу саһилиндән;
Дајаныб бојланыр о саһилинә.

Илләр бир чај олуб дурур ортада,
Бу саһил хәзәндыр, о саһил баһар.
Вар сәсин кәлинчә чығыр!

 Нә фајда!
Араны кәсибдир дәли далғалар.

Вал да сона чатды онун өмрүтәк,
Галхыб јенә гојду тәзәдән ону.
Вал јенә әриди...
Гәзәбләнәрәк,
Деди: — Лап мин дәфә гојсам мән ону,
Битәчәк!..

 Күнаһкар билмә кәл, валы!
Башланан, бир јердә сона чатмалы!
Бу ејни сәсләрдән безди нәһәјәт.
Галхыб чарпајыда узанды Һәсрәт;
«Сәсим хош кәлсә дә нә гәдәр мәнә,
Анчаг усандырыр адамы тәкрар.
Јәгин бунунчун да инсан өмрүнә
Јалныз бирчә дәфә верилир баһар.

Билинмәз, көрүнмәз
 инсан өмрүндә,
Гәм-гүссә фәрәһсиз, гара да ағсыз.
Тәкрар олунсајды өмүр дә, күн дә,
Һәјат олмаздымы мәкәр марагсыз?..»

Кечиб јан отаға Һәсрәт бу ара,
Тәзә радиону јавашча ачды.
Еви сәс көтүрдү: «Гурбанам јара!»
Өзү дә билмәдән додағы гачды..

Охујан өзүнүн тәләбәсијди...
Јох, јох!

 Бу, Һәсрәтин лап өз сәсијди...
О, бир дә көрдү ки, чарпајысындан
Галхыб она сары бојланыр Елдар.
Позулмаз ганундур:
 өтдүкчә заман
Гышын архасынча кәлир илк баһар!..

Бакы, 1963

ҺӘЈАТ — ӨЛҮМ

Өлүм вар ки, һәјат гәдәр дәјәрли,
Һәјат вар ки, өлүмдән дә зәһәрли.

Һ. Чавиг

ПРОЛОГ

Өлүмләрдән јазырам,
Өлүмләр дә чүрбәчүр:
Кими јашамаг үчүн,
Кими өлмәкчүн өлүр.

Өлүмүн дә һәјаттәк
Јахшысы вар,
Писи вар,
Өлүмүн шәрәфсизи,
Һәм дә шәрәфлиси вар.

Өлүм һечликдир!
Анчаг
Елә һечлик дә вар ки,
Варлыг күсәнир она.
Варлыг, инана билмир
Јохлуғун јохлуғуна...

Бә'зән елә олур ки,
Дүнја галхыр ајаға
Бир өлүнүн сәсинә.
Милјон дири сығыныр
Бир өлү көлкәсинә...

Бу гәрибә дејилми?
Мин диринин сәси јох,

Бир диринин
дүнјаја
Ләрзә салан сәси вар.
Кәзәнин көлкәси јох,
Јатанын көлкәси вар.

Өлүмләрдән јазырам,
Өлүмләр дә чүрбәчүр:
Кими јашамаг үчүн,
Кими өлмәкчүн өлүр.

Өлүмләрдән јазаркән
«Өлүләр» дүшдү јада.
Бүтүн бу өлүләри
Искәндәр гаршылајыр
Бәлкә дә о дүнјада.

Арасында дајаныб
Чәһәннәмлә чәннәтин
Ики јерә ајырыр
Өлүләри о, јәгин.

Дири өлү — чәннәтә,
Демәк — әбәдијјәтә.
Өлү дири — чәһәннәмә,
Демәк — пуч бир аләмә.
Буду чәннәт, чәһәннәм!
Буду Мирзә Чәлилин,
Һәм дә һаггын бөлкүсү.
Тәмизлик вә учалыг
Бу бөлкүнүн өлчүсү...
Мирзә Чәлил,
Сән «Өлүләрдән» јазыб,
Өлүләри

дирилтмәјә чан атдын.

Бунун үчүн
Искәндәри јаратдын!..
Мин өлүнүн ичиндән
Бир дири тапдын анчаг,
Чәһаләт јухусундан
Истәди ки, ојада
Мин јатмышы бир ојаг.

Сән җетишдин арзуна,
Дад чәкдиҗин чәһаләт
Кетди,

дәрбәдәр олду.
Сәнин бир Искәндәрин
Мин-мин Искәндәр олду.

Јазмаға сәсләр бу күн,
Күнәши батмаҗачаг
Ахшамсыз сәһәр мәни —
Сонсуз әбәдиҗјәти
Өмрүнә чалаг едән
Дири — өлүләр мәни.

— Мәкәр өлү јохмудур
Һачы һәсәндән бәри?
Суалындан, сәсиндән
Таныдым Искәндәри.
Дедим: — Вар, анчаг онлар
Дәјишиб өз донуну.
— Сән дә нечә вар исә
Еләчә көстәр ону.
— Мән бурда нечә-нечә
Дириләрдән јазачаг,
Онлары...

— Бәс өлүләр?
— Данышмаг истәјирәм
Бирчә өлүдән анчаг...

Мән һәр шеји
дүнјада
Илки кими тәртәмиз,
Саф көрмәк истәјирәм.
О бир өлүнү белә
Дирилдиб,
инсан кими
Өлдүрмәк истәјирәм.

ЕШГ — СӘТӘЛЧӘМ

Вүсәл нәсиб олмады
Бу дүнјада онлара.
Көнүлләр баш әјмәди

Ешгә гәним кәсилән
Амансыз ганунлара...

Нәһајәт...

кәлди бир күн.
Ики гүтбә ајрылды
Һәјат да онлар үчүн.
Бир тәрәфдә мәнәббәт,
Бир јанда вахтсыз өлүм.
Мәнәббәтсиз јашамаг
Онлара дәһшәт... Зүлүм...
«Мәнәббәтдән јарандыг,
Мәнәббәтин јолунда
Өлмәк дә хошдур!..» — дејә
Онлар вериб әл-әлә,
Галхдылар бир тәпәјә.

Онлар бу учалыгда
Һәјатдан узагдылар.
Онлар инди һәјата
Бу зирвәдән бахдылар.

Онларын көзләриндә
Јердәкиләр бу анда
Нә гәдәр кичилдиләр.
Бу зирвәнин башында
Һәјаты јох,

өлүмү
Онлар зирвә билдиләр.

«Әһдә вәфа гылмалы» —
Дејә јумуб көзүнү,
Гајанын зирвәсиндән
Оғлан атды өзүнү.

Ендими?

Јох! Енмәди!
О даһа да учалды.
Өлүмүн пәнчәсиндән
Өлүмсүз һәјат алды.

Инди нөвбә гызындыр,
Јерә бахды, —
Дурухау...

Оглан гуштэк учдуму?
Этраф бомбош...

О јохду...

Гызын көзү гаралды,
Гэлбини дөһшөт алды.
Јерә баха билмәди,
«Јох-јох! Чәтиндир!» — деди.
Гыз горхду,
Гыз чәкилди.
Мәһәббәтсиз һәјаты
Өлүмдән уча билди.

Чох учајды о бајаг;
Башыны дик тутараг,
Гајанын зирвәсиндә
Дајанмышды гајатәк.
Башыны ендирәрәк
Инди гаја башында
Бир милчәјә дөндү о.
Оглан кими гајадан
Атылыб учалмады,
Јаваш-јаваш енди о.

Һәлә әрә дә кетди
Севмәдији биринә.
О күндән бир даш асды
Үрәјинин јеринә.

О јашады севкисиз;
Јашамады,
сүрүндү.
Өлүм она мин кәрә
Һәјатдан хош көрүндү.

О, өлүмдән горхараг,
Һәјатыны, ешгини
Чох учуз сатмыш, демә.
Ешгин јолунда өлмәк
Башга һәјатмыш, демә.

Јалныз инди билди ки,
Мәһәббәтсиз јашамаг
Өлүмдүр инсан үчүн.

О өлүбмүш,
өлүмдән
Һәјата гајыдан күн.

Гыз һәјата гајыдыб
Өзү-өзүнү данды,
Лә'нәт, нифрәт газанды.
Оглан һәјатдан кедиб,
Әбәдијјәт газанды.

Ахыр... сојугдәјмәдән
Гыз да кетди дүнјадан
Сәтәлчәмә верилди
Ешгә верилмәли чан.

Онун һәјаты кими
Өлүмү дә үрәксиз,
Сәссиз,
хәбәрсиз олду.
Өлдү ијирми бешиндә,
Анчаг һеч кәс демәди
Бу өлүм нә тез олду.
Оглан да өлдү, гыз да;
Өлүм өлүмдүр...
Нә гәм.

Анчаг дүшүн!
Дүнјадан
Бирини ешг апарды,
О бирини сәтәлчәм!

Өлүм өлүммү?
Јох, јох!
Өлүм вар ки, јолунда
Аздыр, мин чан да версән.
Өлүм дә вар ки,
она
Ади гарышганын да
Өмрүнү гыјмарам мән!

Гыз һәјата гајыдыб;
Лә'нәт, нифрәт газанды.
Оглан һәјатдан кедиб
Әбәдијјәт газанды...

Онамыны алдадыб
Элалтдан оғурлады.
— Кәрәк коммунист... —
дејә

Горхуб вичдан сәсіндән
Титрәмәди сәси дә,
Өзүндән үстүн олду
Сонрадан газандыгы
Мүдир вәзифәси дә...

Јалан сөzlәр ичиндә
 Тәк-түк доғру сөзү дә
 Әриди, талан олду.
 Онун атасы һијлә,
 Анасы јалан олду.

Сатды вәзифәләри,
Столунун күчүjlә
Һамыны горхутду о.
Бизим аjлығымызы
Бирчә күндә уddу о.

Бурда «газандыгыны»
Курортларда үјүтдү.
Фикрэт, рүшвәт пулујла
Нечә бала бөјүтдү...

Билмәди, гангал экән,
Гангал да дәрәр анчаг,
Һарам пулла төрәжән,
Бу һарам балалардан
Һиҗлә көҗәрәр анчаг.

Өзкәнин газанчыны
Оғурлајыб о, мин-мин,
Шараг-шараг сајараг
Дүздү долаба чин-чин.

О пулларын сәсиндә
Нечә көрпә баланын
Ешитмәди сәсини.
Дүшүндү сабаһыны,
Бу күнсә көзкөрәти
Ач гојду өзкәсини...

О пулларын үстүндә
Нечә-нечә баланың
Көз яшыны көрмәди.
Алдыгы көз яшлары
Онун һәрис гәлбинин
Одуну сөндүрмәди.

Анчаг о билмәди ки,
Күвәниркән пулуна,
Дөвләтинә, варына;
Чөрәк, хөрәк јеринә
Көз јашлары једирдир
Доґма балаларына.

Өзү ләкәли олду,
Ләкәләди досту да,
Ләкәләди јады да.
Чибиндәки билетдән
О һеч утанмады да.

Чибиндәки билетин
Мүгәддәс мә'насыны
О билмәди, билмәди.
Она икичә сөzlә:
«Чөрәк ағачым» — деди.

О сөкдү, о талады,
Дүшүнмәјиб дүнјаны
Өзүнү көрдү анчаг.
Үзүлүк һаггыныса
Донлугдан верди анчаг.

Ҳеч олмаса о, бундан
Керек анлајайди ки,
Билет ләкә кәтүрмәз.

Буну хардан биләјди
Өзүнү билмәјән кәс?!

Сөкүб талајан заман
Анчаг о билмәди ки,
Өз өмрүнү учурур.
Дал күнә пул жыгыркән;
Дал күнә балта вурур.

Миниб көј жүзлүкләрә
Атыны сәјиртди о.
«Нефтчи»нин архасынча
Јеревана, Кијевә,
Ашгабада кетди о.

О, «Нефтчи»нин наминә
Бадә дә галдырырды.
«Нефтчи» удузандаса
Ресторанда кефләниб,
Гәдәһләри гырырды...

Он гәдәһин пулуну
Верирди уф демәдән;
Бир гәдәһин јеринә.
— Нијә удуздуг? — дејә,
Чырпырды дизләринә.

Вәтәнин гејрәтини
Чәкән оғлана бир бах.
Бир вәтән өвладына
Бир манат гыјмаз анчаг.

Бир топ үчүн бу гәдәр
Кәдәрләнән, аһ чәкән,
Ел, памбыг планыны
Долдура билмәјәндә,
Агры дујубму көрән?

Белә «вәтәнпәрвәрин»
Кәсиб узун дилини,
Гејрәтинә чаласаг;
Әмәли дағлар ашар,
Дили лал олар анчаг.

Бакы дәрзиләрини
Бәјәнмәзди...

кишинин
«Чох инчә зөвгү варды».
Палтар тикдирмәк үчүн
Москваја учарды...
Һырылтылар ичиндә
Өмрү-күнү өтүшдү.
Дөвран јаман доланды,
Бир күн тәләјә дүшдү.

Фикрәт вахты ијләди,
Сијасәти дәјишиб
Кирди өзкә бир дона;
Јыхды күнаһларыны
Мүһасибин бојнуна.

Сахта сәнәдләри төкүб өнүнә,
Дүшүнүр Кәрәм:
«Фикрәт салды мәни јаман дүјүнә!»
Каһ алышыр Кәрәм,
каһ сөнүр Кәрәм:
«Күнаһкар Фикрәтми?..

Мәнәм күнаһкар.
Чох да о дејирди, өз ағлым һаны?
Ушағдым мәкәр?
Јох, јох! Бәрк ајағда өз күнаһыны
Өзкәнин бојнуна јыхар ачизләр.

Алдандым һәмишә ширин бир сөзә,
Дурмушам өзүмлә инди үз-үзә.
Билмирәм өзүмә бу күн нә дејим?
Һәмишә башыма бәла ачыбдыр
Мәним фәрсизлијим, мүләјимлијим.

Јохдур лүғәтимдә мәним «јох» сөзү,
Дилим јорулмады «бәли» демәкдән.
Сөндү өз көнлүмүн алову, көзү
Өзкә очағындан од алдыгча мән.

Сандым, «бәлиләр»дә дост газанырам,
«Бәлиләр» ахырда олду дүшмәним.
Бир заман көрдүм ки, әријиб тамам,

Буну һардан биләјди
Өзүнү билмәјән кәс?!

Сөкүб талајан заман
Анчаг о билмәди ки,
Өз өмрүнү учуруп.
Дал күнә пул жығыркән;
Дал күнә балта вуруп.

Миниб көј жүзлүкләрә
Атыны сәјиртди о.
«Нефтчи»нин архасынча
Јеревана, Кијевә,
Ашгабада кетди о.

О, «Нефтчи»нин наминә
Бадә дә галдырырды.
«Нефтчи» удузандаса
Ресторанда кефләниб,
Гәдәһләри гырырды...

Он гәдәһин пулуну
Верирди уф демәдән;
Бир гәдәһин јеринә.
— Нијә удуздуг? — дејә,
Чырпырды дизләринә.

Вәтәнин гејрәтини
Чәкән оғлана бир бах.
Бир вәтән өвладына
Бир манат гыјмаз анчаг.

Бир топ үчүн бу гәдәр
Кәдәрләнен, аһ чәкән,
Ел, памбыг планыны
Долдура билмәјәндә,
Ағры дујубму көрән?

Белә «вәтәнпәрвәрин»
Кәсиб узун дилини,
Гејрәтинә чаласаг;
Әмәли дағлар ашар,
Дили лал олар анчаг.

Бакы дәрзиләрини
Бәјәнмәзди...

кишинин
«Чох инчә зөвгү варды».
Палтар тикдирмәк үчүн
Москваја учарды...
Һырылтылар ичиндә
Өмрү-күнү өтүшдү.
Дөвран јаман доланды,
Бир күн тәләјә дүшдү.

Фикрәт вахты иjlәди,
Сијасәти дәјишиб
Кирди өзкә бир дона;
Јыхды күнаһларыны
Мүһасибин бојнуна.

Сахта сәнәдләри төкүб өнүнә,
Дүшүнүр Кәрәм:
«Фикрәт салды мәни јаман дүјүнә!»
Кәһ алышыр Кәрәм,
каһ сөнүр Кәрәм:
«Күнаһкар Фикрәтми?..
Мәнәм күнаһкар.
Чох да о дејирди, өз ағлым һаны?
Ушагдым мәкәр?
Јох, јох! Бәрк ајагда өз күнаһыны
Өзкәнин бојнуна јыхар ачизләр.

Алдандым һәмишә ширин бир сөзә,
Дурмушам өзүмлә инди үз-үзә.
Билмирәм өзүмә бу күн нә дејим?
Һәмишә башыма бәла ачыбдыр
Мәним фәрсизлијим, мүлајимлијим.

Јохдур лүгәтимдә мәним «јох» сөзү,
Дилим јорулмады «бәли» демәкдән.
Сөндү өз көнлүмүн алову, көзү
Өзкә очағындан од алдыгча мән.

Сандым, «бәлиләр»дә дост газанырам,
«Бәлиләр» ахырда олду дүшмәним.
Бир заман көрдүм ки, әријиб тамам,

«Бәлиләр» ичиндә мәнлијим мәним.
Истәдим

учалам,

галхам, жүксәләм,
Тутуб әтәкләрдән јердә сүрүндүм.
Истәдим, һамынын хошуна кәләм,
Һамынын јанында бир гула дөндүм...

Мәтанәт, ирадә олмады мәндә,
Өзкәнин әмрилә дуруб отурдум.
Әлачы, чарәни, дара дүшәндә
Өзүмдән сормадым, өзкәдән сордум.

Инди нејләмәли?

Бу алвер үчүн,
Әввәлдән верилән киров, бей мәнәм.
О, гуру чыхачаг бу судан јенә,
Eh!.. она нә вар ки... чавабдеш мәнәм...»

Сахта кағызлара о, бир дә бахыр,
Рәгәмләр од олур, јандырыр, јахыр;
Даш олуб гәлбиндән асылыр онуң,
Һөкм олуб алнына јазылыр онуң.
Чохалан рәгәмләр кәлмәјир саја,
Он-он артырылан азалыр мин-мин.
О сахта сыфырлар дөнүб һалгаја,
Кечир боғазына јазыг Кәрәмин.
«Итирдим һәр шеји...
Инам, е'тибар
Учду,

көзкөрәти кетди әлимдән.
Мәнә дејән кәрәк бир тәк чанын вар,
Ајлыгла долана билмирдинми сән?...»

«Дүнја малындан
Мәним нә сәрвәтим, нә дөвләтим вар.

Өзүмтәк јалгыз

Бирчә итим вар» —

Дејә сығал чәкди о, јаваш-јаваш
Јанында чөмәлән итин башына.
«Билмирәм... бәс нијә мән ујдум она?»

Кәрәм бу фикирлә алышан заман,
Фикрәт күлә-күлә кирди гапыдан:

— Доғрусу, мән сәни киши билирдим,
Инаныб мән сәнә һәр сирри вердим.
Горхудан јумаға дөнмүсән, Кәрәм,
Кишини, мән киши көрмәк истәрәм!
— Кишилик мејданы дејил, а Фикрәт,
Гапымын ағзыны алыб фәлакәт.
— Ә... һансы фәлакәт?..

Лап гәрибәсән.

— Үч күндүр хәстәјәм, чыхмырам евдән.
— Горхурсан...
— Горхурам, горхурам, бәли.
— Кәрәм, күлмәлисән, валлаһ, күлмәли!
— Көкс инағы вар билирсән мәндә,
Бир дара дүшәндә, ја һирсләнәндә,
Позулур, даһа да пис олур һалым.
— Өзүнү әлә ал, ај гадан алым,
Горхулу нә вар ки, бурда, сән белә
Өзүндән чыхмысан, бир аз сәбр елә.
Биз дә бир кишијик...

Пул ки вар, Кәрәм,
Молланы мәсчиддән дидәркин салар,
Пулун бир һиминә көјләр алчалар.
— Елә пул демәкдән јорулмадын сән.
Ахы, истинтаға кедиб-кәлмәкдән,
Мәндә һал галмады...

Бәс тәрпәнсәнә!

— Һәр шејин вахты вар.
— Мә'тәләм сәнә.
Мән бурда өлүрәм, дејирсән ки, өл,
Дәрманын кәләчәк.
— Еј дили-гафил,
Сән мәнә гулаг ас, мөһкәм ол, бәрк дур.
Горхмаз адамлардан өлүм дә горхур.
Кәрәк итирмәјә өзүнү инсан,
Јүз дәфә чыхмышыг белә сулардан —
Бу да јүз биринчи.

Гулаг ас, Кәрәм,
Нәбадә мәни дә саласан дилә.
Мән бајырда галсам, адам көрәрәм,
Гојмарам башындан бир түк әксилә,
Мүмкүнәт олмаса... көтүр бојнуна.

Еһ!.. Сәнә нә вар ки, субај оғлансан,
Тәки гуртармаг да асандыр, асан.
— Јәни мән бу гәдәр ахмағам мәкәр?
Кечәл суја кетмәз, кетдијим јетәр.

Кечә јарысына узанды сөһбәт,
Дөндү кор-пешиман евинә Фикрәт.

О јата билмәди... хејли дүшүндү.
Каһ саға чеврилди, каһ сола дөндү.
«Мән дүзмү јолдајам?..»

Бу суал онун
Өмүр јолунун,
Дурду өнүндә
Бу дар күнүндә.
«Мәнми күнаһкарам?»

«Ахы, мән нијә?
Заман салды мәни бу һәнкамәјә...
Алимлик ешгинә дүшдүм бир заман.
Тарих шө'бәсини ә'ла битирдим.
Мән сәадәт умуб даш јазылардан,
Тарих музејиндә ишә дә кирдим.

Өјрәндим һәр кичик, һәр бөјүк дини,
Өјрәндим Бабәки, Шәһабәддини.
Өјрәниб билмәјә һеј о заманлар
Һәвәсим вар иди нә гәдәр мәним.
Бөјүк тәбиәтләр, мәрд гәһрәманлар
Сирдашым оларды кечәләр мәним.

Дујардым өзүмдә бир сонсуз гүрүр,
Һәр кечә охујуб өјрәндикчә мән.
Фәзлүллаһ, Нәсими, Чавидан, Мәнсур;
Дүшмәзди о вахтлар бир ан дилимдән.
Онларын мисилсиз фәдакарлығы,
Мәнә әфсанәтәк кәләрди бә'зән.
Онларын тарихә мә'лум варлығы
Мәнә күлүмсәрди думан ичиндән.

Онлар алданмады шөһрәтә, ада,
Јашаркән, һагг деди, һагдан дөнмәди.

Нәсими дәриси сојуланда да
Ганы аха-аха «әнәлһәг» деди.

Нәдәнсә... инди дә бу әфсанәјә,
Инана билмирәм, шәкк едирәм мән.
Нечә кечмәк олар, «әнәлһәг» — дејә
Бир дәфә верилән бу аз өмүрдән?..

Јашадым тарихлә, кечмишлә анчаг,
Бәс бу күн?
Бу күнү унутдум тамам.
Бир заман көрдүм ки, арашдырдығым
Гәдим тарих кими унудулмушам...

Мәни әсир едиб, көрдүм, узағлар,
Гајнар арзуларым көзүмдә галмыш.
Гәдим абидәләр, сары варағлар,
Көрдүм ки, гәлбимә бир кәлкә салмыш.

Көрдүм ки, доланмыр арзумча кәрдиш,
Мин-мин истәји вар, ахы, һәр кәсин.
Дедим ки, «өзүнә, ахы бу кечмиш
Нә күн ағлады ки... Мәнә нејләсин?!»

Дәфтәр-китабымы гапайыб бир күн,
Дедим ки, јашамаг истәјирәм мән.
Мән ки, доғулмушам афишаларчүн,
Нә чыхар чүнкләрдән, тәзкирәләрдән?
Һај-һајым кедибдир, галыб вај-вајлыг
Көзүмдәми галсын арзум бәс мәним?
Јашамаг истәсәм, алдығым ајлыг
Бешкүнлүк хәрчими өдәмәз мәним.

Бәс онда нејләмәк?

Тез чыхдым ишдән,
Дүшдүм о күндән дә ајры јола мән.
Инди пешманаммы?

Јох!

Бәс сәксәкә?

Бәс надан төһмәти, бәс чаһил сөзү?
Јашаја-јашаја, кеф чәкә-чәкә,
Күндә нечә дәфә өлүрәм дүзү.

Горхурам,
 горхулар өлдүрүр мени.
 Наданлар, дүнјаа чох көрүр мени.
 Јох! Мени сатачаг дејесән Кәрәм,
 Нејләмәк?
 Јох!..
 Буна мән јол вермәрәм.
 Гојмарам әчлафын дили тәрпәнә,
 Онун бирчә сөзү өлүмдүр мәнә.
 Нејләмәк?
 Ишини битирмәкми?
 Јох!..
 Бәс вичдан?
 Биз ахы јолдаш олмушуг...
 Вичданын сәсинә гулаг асан кәс,
 Дүнјада инсантәк јашаја билмәз!
 Бәс бирдән билинсә..
 Онда нејләмәк?
 Дүшүнмәк!
 Јүз өлчүб бир бичмәк кәрәк!»
 Фикрәт Кәрәмкилә кәлди бир ахшам,
 Көрдү Кәрәм јатыр әмәлли-башлы.
 Деди: — Һә, нечәсән?
 Деди: — Јанырам,
 Гыздырма ичиндә мән башыдашлы,
 Башым кичәлләнир, көзүм гаралыр.
 Өлчдү гыздырманы..
 Гырха аз галыр.
 — Доғрусу, һамыдан утанырам мән.
 Дүшдүм хәстәлијә ләчаләтимдән.
 Адым ләкәләнди бир оғру кими,
 Мән белә билмирдим агибәтими.
 Галхмаг истәмирәм һеч бу јатагдан,
 Өлүм истәјирәм, бир өлүм, һагдан.
 — Бу ишләр әввәлдән олмајајды каш,
 Сәнә һагг верирәм, доғрусу, гардаш,
 Мүстәнтиг дүнән дә чағырды сәни.
 Мән она дедим ки, ахы хәстәни
 Инчитмәк јарамаз..
 Деди: «Билирәм

Чох тәмиз адамдыр мұһасиб Кәрәм.
 Јазыг хәстә дүшүб хәчаләтиндән».
 Онунла әмәлли данышдым дүнән.
 Әлгәрәз... көмәји гојдум бојнуна.
 Әлимдән кәләни, деди, мән она
 Мүтләг едәчәјәм..
 Јазсын хәстәјәм.
 — Бунунла кұнаһым азалыр бәјәм?
 — Ахы, јубадырыг иши бир гәдәр,
 Иш дә јубандымы, хәтм олуб кедәр.
 — Јох, јох! Инанмырам, инанмырам мән! —
 Кәрәм бирдән-бирә чыхды өзүндән,
 Вурду јумруғуну мизин үстүнә.
 Чилик-чилиқ олду дәрман шүшәси:
 — Сән мәни, сән мәни салдын бу күнә! —
 Гујудан чыхырды елә бил сәси..
 Гујуду јахасындан Фикрәтин Кәрәм.
 — Валлаһ, даһа сәндән мән әл чәкмәрәм,
 Гаршында көрдүјүн о Кәрәм дејил,
 О садәдилликдән артыг узағам.
 Һараја чәксәләр мәни, өзүн бил,
 Сәни дә өзүмлә апарачағам.
 Мәни бу бәлаја сән сүрүкләдин,
 Бу зәиф чијнимә тонлар јүкләдин! —
 Дејә, чарпајыја гапанды бирдән.
 Һөнкүрүб ағлады Кәрәм гәһәрдән.
 — Ә... бәсдир, киши ол!
 — Фикрәт, кәл кедәк,
 Бүтүн кұнаһлары е'тираф едәк.
 Сусурсан..
 Өзүн бил, кедәчәјәм мән.
 — Ә... нә данышырсан? Дәлисән-нәсән?
 — Дәли мән дејиләм, сәнсән, сән өзүн;
 Бу дүнја малындан дојмады көзүн!
 Нөкәрчилик олуб әзәлдән пешәм,
 Сәнин бир сөзүнә јох демәмишәм,
 Јанында лал-динмәз гул олмушам мән.
 Јетәр, даһа бәсдир, јорулмушам мән.
 Ди, рәдд ол!
 Көзләрим көрмәсин сәни,

Учунду, жарпатэк эсди бэдәни...

О бирдән-бирә,
Гопуб чарпаыдан јыхылды јерә.
Бир анын ичиндә јумага дөндү.
Гыврылыб илантэк јердә сүрүндү.
Ағарды рәнки дә...

«Дејән гуртардым!..
Өлүрәм... өлүрәм... тә'чили... јардым!»
Фикрәт телефонун үстә јүјүрәү...
Һәзин бир сәс илә чөлдә ит һүрдү...
Бир мә'намы дујду бу сәсдә Фикрәт?
Дајанды...

гәлбини чулғады дәһшәт...
«Бу өлүр?... Бәс онда...

Нејләјирәм мән?»
«Ону дирилтмәкми?...»

Дәстәји гојду...
Анчаг үрәјиндә бир агры дујду...
«Бу ки, өзү өлүр... Мәнә нә?

Өлсүн!
Онунла бирликдә мәним сирләрим,
Мәним күнаһларым јерә көмүлсүн...
Бәс вичдан?

Бәс инсаф?
Аһ, бәс инсанлыг?
Көр нечә, көр нечә гыврылыр јазыг...
Јалварыр...

ахы, бу кишилик дејил,
Дәстәји көтүрүр...

«Еј дили-гафил!
Дајан! Нејләјирсэн? Ону бәс дүнән
Өлдүрмәк фикринә дүшмәдинми сән?
Инди өзү өлүр әлин дәјмәмиш...
Бәлкә дә... аллаһын ишидир бу иш...
Гој өлсүн!..»

Дәстәји гојду јеринә...
Һүрдү һәзин-һәзин чөлдә ит јенә.
Бахды көзучујла Кәрәмә бир дә...
Көрдү ки, чан верир о, гуру јердә...

Јазыгы кәлди,
Јахына кәлди...
Онун баш алтына мүтәккә гојду,
Јенә бу гајгыја инанды, ујду.

Башыны јелләдиб сорушду Кәрәм:

— Зәнк чалдынмы?

— Бәли.

— Сағ ол!

— Сән сағ ол!..

— Сән сағ ол, Кәрәм,

Мән сәнә чанымы гурбан ејләрәм...
(Ах, сөзләр! Ах, сөзләр!.. дејирәм: көрән,
Нијә утанмајыр сөзләр, әмәлдән?
Көзүмү ачалы бу дүнјаја мән,
Сөз илә әмәли чидалда көрдүм.
Сөзү сон нөгтәдә, мәнзил башында,
Әмәли һәмишә мән јолда көрдүм.
Киминин әмәли сөзүндән габаг,
Киминин дә сөзү өзүндән габаг.
Әмәл олан јердә сөз унудулмуш,
Көзәл әмәлләрин дили дә лалдыр.
Алчаглар әлиндә сөз бојаг олмуш;
Гараны ағардыр, ағы гаралдыр).

«Мәнә сағ ол» деди, мән нејләдим бәс?
Онун «сағ олуна лајигәмми мән?
Фикрәт! Бу фикирләр әбәсдир, әбәс!
Јохса пешимансан бу әмәлиндән?
Наһаг... чох наһаг!

Јашамаг лазымдыр, бәли, јашамаг!
Мән јашајым дејә... јохса бүсбүтүн
Вичданы... боғмалы?... О ки ојагдыр!
Мәним кимиләрин јашамасыјчүн
Бәлкә... беләсинин өлмәси һагдыр?
Бәлкә доғрудан да мән позулмушам?»
Көзүнүн өнүндә дурду мин суал,
Көрдү о кечиниб гуртарыр тамам,
«Тә'чили јардым»а зәнк чалды дәрһал...
Кәлдиләр, бахдылар, дедиләр: «Артыг,
кечиниб јазыг...»

Фикрәт налә чәкиб бирдән һөнкүрдү,
Индисә чөлдә јох, евдә ит һүрдү...
Бахды каһ мејитә, каһ кәләнләрә,
Гапынын јанында чөмәлиб јерә,
Улады... елә бил о ағлајырды,
Кәрәмин һалына јас сахлајырды.

Нәр шеји јериндә јохламаг үчүн,
Кәлди Кәрәмкилә прокурор бир күн.
Бүтүн сијиртмәләр, бүтүн долаблар,
Мәктублар,

дәфтәрләр,
чилд-чилд китаблар

Ачылды,

төкүлдү
бирбәбир јерә.

Бүтүн јазылара, бүтүн хәтләрә.
Нечә јол бахдылар...

Бир гара дәфтәр

Тапылды...

Ачынча алышды көзләр.

Күндәлик... күндәлик... көнүл сөзләри,
Бир бәдбәхт инсанын ајаг изләри

Бурдадыр тамам
Гәдәмбәгәдәм...

Прокурор деди:

— Изә дүшмүшәм!

Фикрәтин кәләкләри
Јаман јердә ачылды,
О, «дәмир»кән мум олду.
Дүнәнә һаким олан,
Бу күнә мәнкум олду.

Бу күн тутду гәм-кәдәр
Дүнәнки нәш'әләрин,
Фәрәһләрин јерини.
О елә билирди ки,
Пул һәмишә өртәчәк
Онун ејибләрини.

Елә пул дејилмидир
Нәр шеји сатан, алан? —
Көнүлләрдән ән көзәл
Дујғулары, һиссләри
Говуб дидәркин салан?

Дүнја јаман дүнјады,
Кәләни јола салыб,
Өзү галан дүнјады.

Дүнән вердикләрини
Бу күн алан дүнјады...

Һаким һөкмү охуду:
— Фикрәт Алы оғлуна
Күлләләнмә!..
— Бу нәдир?
Бәлкә бизим бу һаким
Дәлидир, диванәдир?!

Әввәлчә инанмады,
О бир өзүнә бахды,
Бир дә салона бахды.
Көрдү јатан өзүдүр,
Бүтүн салон ојагды...

Көрдү јолуб сачыны
Ана «вај балам» дејир,
Инди сәни, чан оғул,
Өлүмүн пәнчәсиндән
Мән нечә алым?... — дејир.
Әлачын пулдадырса
Сатарам даш-гашымы..
Сәни од јандырырса,
Сел еләјим ахыдым
Үстүнә көз јашымы...

Хәстәсәнсә, даванчын
Дырмашарам дағлара,
Чыхарам јајлағлара.
Нәр дәрәдән бир чичәк,
Нәр чичәкдән бир ләчәк
Дәрим, кәтирим, бала!
Сәнә јетирим, бала!

Бу дәрә ки, дөзүрәм,
Нәр баласы, нәрәм мән.
Сәндән өтрү, ај оғул,
Дүнјанын о башына
Пијада кедәрәм мән.
Тәки чаван јашында
Сәни өлдүрмәсинләр,
Бу ағсачлы анана
Сәни чох көрмәсинләр.

Ишыгдырса дәрманын —
Көзләримдән нур верим.
Өмрүмдән кәсиб, сәнә
Тәзә бир өмүр верим.
Де, әлачын һардадыр,
Де, дәрманын кимдәдир?
Сәндә дежил,

бәлкә дә
Күһәһ өз бәхтимдәдир.
Мәһи гојуб кедирсән?
Әзәлләр билмәздим һеч
Бу гәдәр һәмәрд сәһи!
Һардан тапды, әј оғул,
Бу дәрмансыз дәрд сәһи?

Һијә сојуг су гатдын
Сән истичә ашыһа?
Инди аһан һејләсин,
Нә күл төксүн баһыһа?

Апардылар Фикрәти,
Бајаг дурдуғу јердә
Бир ваһимә гаралды.
Аһа ачды әлиһи,
Әли һавада галды:

— Сәһин һәр ад күһүнчүн
Мән ахы гурбан дедим...
Мән сәһи отуз беш ил
Бу күһүнмү бөјүтдүм,
Бу күһүнмү бәсләдим?

Мән ахы гурбан дедим
Сәһин һәр ад күһүнчүн,
Инди гурбанлыг гоча
Охшајырсаһ сән өзүн.

Өлүм камерасыһа
Салдылар о күһ ону.
Бу отагда о көрдү
Отуз беш иллик өмрүн
Нөгтәсини, сонуну.

«Бура һәдир?..»

О бахды,
Биз-биз олду түкләри:
«Онун бу дүнјадакы
Сон мәнзили, сон јери!..»

Бахды гаршы дивара,
Бахды арха дивара.
Бурдан кедән јол аһчаг
Бир јерәдир: мәзара!

Бир саатыһ ичиндә
Онун гара сачлары
Ағарды горхусундан.
Нә гәрибә тәзадыр:
Ағ сачлар,
Гара зиндан...

«Ахы, һијә, һијә мән
Өлмәлијәм?..»

А дүнја,
Вафана нә дејим мән?
Олмазмы сағ галым мән, —
Олмазмы билмәјим мән?

Дөвраныһ һөкмүнә бах,
Кәрәк мәнәһи гыја?
Ах!.. Бу бојда дүнјада
Мәкәр һава гуртарыб
Чатмајырмы һамыја?..»

Бу мүдһиш фикирләриһ
Пәнчәсиндә бир һәфтә
Үзүгојлу јатды о,
Өлүмүн дәһшәтилә
Ағлыһы, идракыһы
Јухудан ојатды о.

Өлүм гәлбә сојуглуг,
Әглә гол-һанад верир.
Өмрүндә дүшүнмәјән,
Әһ һадан инсаһы да
Философа дөндәрир.

О дүшүнүр, дүшүнүр:
«Өлүм һөкмүндән бәри,
Бир һәфтәнин ичиндә
Јашамышам илләри.
Аһ!.. О күндән бу јерә
Мәним ихтијарымы
Горху әлимдән алмыш.
Мәнимлә бу дүнјанын,
Аләмин арасында
Дәмир һасар учалмыш.

Ихтијарым вармы ки,
Өз јашамаг һаггымы
Өзкәсиндән умам мән?
Мәндә бирчә фикир вар:
— Өлүмә мәһкумам мән,
Өлүмә мәһкумам мән!

Ајаг үстә сүрүнән
Бир кәлкәјәм мән бу күн,
Һәр шеј өз мә'насыны
Дәјишибдир мәнимчүн.

Ев — аһ!.. Инди мәнимчүн
Ев јох, јалныз мәзар вар;
Һарда галды, бәс һарда
Ширин-ширин арзулар,
Дадлы-дадлы хәјаллар?..

Күнәш, булуд, јол, чығыр,
Кол, ағач, ениш, јохуш.
Һәр шеј, һәр шеј мәнимчүн
Бу күн артыг јох олмуш.

Нә мә'насы мәнимчүн
Һава кәзәл, ја сәрин,
Ја истидир, ја сојуг.
Өлүмүн кандарында
Инсан үчүн сојугла
Истинин бир фәрги јох...

Мәнимчүн һәр шеј битиб,
Ахыр анлар, саатлар.

Инди мәнимчүн анчаг
Мәни өлүмә доғру
Апаран бир заман вар.

Мән амансыз өлүмә
Мәһкум оландан бәри,
Сајырам, һеј сајырам
Һәр ан мәни өлүмә,
Чәкиб јахынлашдыран
Ағыр дәгигәләри...

Чөлдәки ајаг сәси,
Һәр тыггылты,
лап мәни
Чин атына миндирир.
«Кәлән өлүмдүр» — дејә
Көнлүмү диксиндирир.

Ах!.. Бүтүн бәшәријјәт
Өлүмә мәһкум икән,
Бу күн мәһкум олдуғум
Бу өлүмдән, кедимдән
Бәс нијә горхурам мән?..

Һамы билир, билир ки,
Өләчәкдир тез, ја кеч.
Өлүмүнүн вахтыны
Билмәјән бәхтәвәрләр
Өлүмдән горхармы һеч?

Инди јәгин һардаса
Бир, ја ики саатдан
Өләчәкдир бир нәфәр.
Буну билмәдијиндән
Өлүмдән горхмур анчаг.
Зәррәчә о бәхтәвәр...

Өзүм өлсәм дә, артыг
Фикрим, һиссим, дүшүнчәм
Һәлә ојағдыр, ојағ.
Өлүм горхулу дејил,
Горхулуадур,

өлмәдән
Өлүмү билмәк анчаг.

Бәлкә мәним өмрүмә
Һәләлик бир ај да вар.
Анчаг мәнсә горхурам,
Нечиндир бу горхулар?

Чүнки «өмүр атындан
Дедиләр тез дүш» — мәнә.
О күндән, ах о күндән,
Сонум көрүнмүш мәнә...

Мәним көзәтчиләрим,
Нә гәдәр хошбәхтсиниз,
Мән билирәм, сиз о күн
Мәнә нечә бахдыныз...

Жазыгыңыз кәлдимиз?
Јохса һагг верирсиниз
Бу дәһшәтли һөкмә сиз?
Бәлкә... «өз чәзасыдыр
Кәрәк чәкә» — дединиз.
Мән һәр шеји көрүрәм
Инди дәриндән-дәрин...
Билирәм мә'насыны
О сојуг нәзәрләрин;
Отуз беш иллик өмрү
Јашадым бир ан кими,
Сиз мәнә бахырсыныз
Чансыз даша, дивара,
Көтүјә бахан кими.

Мән сәјмадым һеч кәси,
Мән өзүмү һәмишә
Һамыдан уча тутдум.
Дүнјаны унударкән
Мән өзүмү унутдум...

Мән пула сәчдә гылдым,
Пул кими хырдаландым.
Мән баша дүшмәдим ки,
Дөвләти талајыркән,
Өзүм гәлбән таландым...

Өзүм үчүн јашадым,
Өзүм үчүн һәр заман.
Мән анчаг билмәдим ки,
Өлүм үчүн јашајыр
Өзү үчүн јашајан.

Јашамаг истәјирәм
Мән дә башгаларытәк...
Ахы мән дә инсанам,
Нијә мән өлүм кәрәк?..

Вичдан, инсаф бәс һаны,
Инсан да һеч инсаны
Өлдүрәрми?..

Бу нәдир?
Нијә инсан инсанын
Дәрдинә биканәдир?

Әкәр мән хәстәјәмсә,
Әкәр мән гочајамса,
Өлүмүм һаггыр мәним.
Ахы гәлбим, истәјим
О һагг олан өлүмдән
Һәлә узаггыр мәним.

Көзкәрәти охунур
Фатихәси өмрүмүн.
Нијә мәнә һеч кәсин
Јазыгы кәлмир, бу күн?

Ај адамлар, амандыр
Сиз буна јол вермәјин.
Ај адамлар, адамы
Дири көзлү гәрарла
Өлүмә көндәрмәјин!

Ах, еј һаким, еј һаким,
Јохмудур һеч вичданын —
Инсан да гол чәкәрми
Өлүмүнә инсанын?..

Нечә? Бәс сән? Бәс өзүн
Бир гатил дејилмисән,

Фикрәт, ахы өзүн де.
Өзкәсиндән умдуғун
О инсаф, о мәрһәмәт
Вармы сәнин өзүндә?

Бәс Кәрәмин өлүмү
Нә тез чыхды јадындан?
Чәбһә достум, Кәрајса
Бизим һәјатымызчүн
Кечди өз һәјатындан:

КӘРАЈ

Јағыр күллә јағмуру
Дүшмән пулемјотундан,
Дәстә јатыб сәнкәрә;
Гаршы өлүм, арха ган.

Команданын әмри вар:
Ашыб о гаршы дағы,
Өндә вағзал бинасы
Мүтләг тутулмалыдыр —
Бир саата узағы...

Јағыр күллә јағышы,
Көз ачмаға мачал јох.
Дәстә јерә синибдир,
Тәрпәнмәјә бир һал јох.

Нејләмәк?
Сержант Кәрај
Чох дүшүндү кизличә;
Од сачан пулемјоту
Нечә сусдурсун, нечә?

Ах, нечә? Нечә?
Бирдән
Матросовун көлкәси
Көз өнүндә дајанды.
Елә бил ки, јатырды,
() јухудан ојанды.

Гәрарыны нечә јол
Өлчдү, бичди Кәрајым;
Фикриндә алгышлады.
Сонра о, үзү үстә
Сүрүнмәјә башлады.
Каһ сүрүндү, дајанды,
Каһ дајанды, сүрүндү,
Јорулмады о, јенә;
Сүрүндү

милјонларын
Ајаг үстә дурмасы,
Јеримәси наминә.

Кәлиб чатды бинаја
Кәрај арха тәрәфдән,
О тез галхды бу ара
Атды бинаја сары
Бир, ики, үч гумбара.

Бина башдан-ајаға
Тоз-думана бүрүндү.
О, фүрсәти вермәјиб,
Өн тәрәфә сүрүндү.

Тоз-думан чәкилинчә,
Јағды күллә јағышы
Јенә һәммин бинадан.
Кәрај инди нејләсин?
О дүшүндү бирчә ан.

Дәрһал галхды ајаға,
Вәчд ичиндә јериди.
Дајады синәсини
О мазгалын ағзына.
Пулемјотла бирликдә
Санки дүнја кириди.
Көјдә булуд дајанды,
Кириди ахар сулар,
Кириди гәлбләрдәки
Ширин сөзләр, арзулар.

Пулемјотун ағзына
Дајанан о көкс илә,

Санки дүшмән үстүнө
Бүтүн дүнја јериди.
Милјон үрәкләрдәки
Арзу, севда јериди.
Мин бир диләк јериди.
Дүшмән үстә һәм бу күн,
Һәм кәләчәк јериди.
Ганда чимән дүнјаны,
Кәләчәјә сәсләјән;
О сүкутун сәсинә
Бүтүн дүнја кириди.

Синәсини гырмызы
Күлләләрә кәрди о.
Шимшәк кими, өзүнү
Сөнәндә кәстәрди о,
Сөнмәјилә јанды о,
Сөнүб чилаланды о.

Бир ан әввәл һеч кәсә
Көрүнмәјән о атәш;
Ешгијлә јаныб сөндү,
Бу јангында көрүндү.
О јашады дүнәндә,
О јашады бу күндә,
О јашады, јашады
Уғрунда чан вердији
Достларынын өмрүндә.

Анасы, һәјат үчүн
Доғду һәјат оғлуну.
Өлүмү доғду анчаг
Өлмәзлик үчүн ону.

О, мәни дә јашатды,
Нијә утанмадым мән,
О өлүмдән алдығым
Өмрү јелә верәркән?

Јадымдадыр, достларым
Мәни хилас ејләди
Нечә вахтсыз өлүмдән.
Өләјдим, каш өләјдим,
Ах, нолајды онда мән!..

Өлдүрмәзди о заман,
Өлүмдән јаман олан
Букүнкү бу дағ мәни.
Анам кими чәкәрди
Гојнуна торпаг мәни.
Индијән јох, мән һечәм
Әјри јола дүшәндән.
Горхуб чижрәнәчәкдир.
Јәгин торпаг да мәнән.
Мән о заман, о заман
Дәһшәтли өлүмләрин
Өнүндә көз гырпмајан,
Карбышевә, Кәраја
Нечә һејрәт едәрдим...
«Инсан өлмәјә дејил
Јашамаға кәлибдир
Бу дүнјаја» — дејәрдим...
Јашамағ?!

Анчаг нечә?
Буну анламајырдым.
Јашамағын өзүнү
Мән бир амал сајырдым...

Демә амалсыз өмүр
Гуру бир хәјал имиш.
Демә јашамағ дејил,
Ону дујмағ, анламағ
Ән бөјүк амал имиш.

Мәнә елә кәлирди,
Һәјаты севдијимдән
Өлүмдән гачырам мән...
Демә, демә о заман
Мән севсәм дә һәјаты,
Өзүм севилмирәммиш.
Һәјатын гијмәтини,
Гәдрини билмирәммиш!..
Кенерал Карбышеви
Фәшистләр бир гыш күнү
Тамам сојундурулар,
Ону бузун үстүндә
Буз кими дондурулар:

КАРБЫШЕВ

Шахтамы бир күндө,
Гыш сәһәриндә
Өзүтәк бир нечә икидә биркә;
Гоча кенералы сојундурулар.
Инсан эзабындан ојун гурдулар.
Бу нечә зөвгдүр?

Шлангла бирдән
Чылпаг бәдәнләрә бир нечә јердән
Су вурур... Көр нечә күлүшүр онлар,
Јағыр пилтә-пилтә, јағыр аста гар.

Шахта бир тәрәфдән, су бир тәрәфдән
Бурдугча, буз тутур тунч бәдәнләри.
Анчаг үшүмүрләр, исидир Вәтән
Онларын гәлбини бајагдан бәри.

Вәтән севкисилә јанан бир үрәк
Буз нәдир, дашы да әридәр јәгин.
Онлар бу инамла күлүмсәјәрәк,
Дурублар даг кими әјилмәз, мәтин.

Илк баһар онларын күлүр көзүндә,
Буза дөнсәләр дә бир хәјал кими.
Дајаныб Карбышев һамыдан өндә
Өлүр, өләндә дә кенерал кими:

— Гардашлар, Вәтәни дүшүнүн јалныз,
Онда бу эзабы унударсыңыз...
Онун сөзүндәки мә'наја бир бах,
Она бу инамы верән бәс нәдир?
Өзү буз ичиндә, Вәтәнин анчаг
Кәләчәк баһары үрәјиндәдир...

Бу эзаб дүшмәнчүн уғурсуз олур,
Онлар буз ичиндә дөнүр һејкәлә.
Бу мәрдлик өнүндә донур, буз олур;
Бу мәрд инсанлары дондуран белә.

Бир бөјүк сөзә дә инанырам мән:
Өлмәк чох асандыр, јашамаг чәтин.
Мәсләклә јашајыб, инамла өлән
Гызыл тахтындадыр әбәдијјәтин.

Карбышев өлмәди!

Ешги, нијјәти
Бизим көнлүмүзә бу күн нур чиләр.
Фашистләр дондуруб,
әбәдијјәти
Онун бир өмрүнә чалаг етдиләр.

Һәмишә мәсләклә вурду о үрәк,
Онун уғрунда да сусду о үрәк,
Дурду о үрәк...
Мәсләкә гыјмады, чаныны верди
Бир өмрү әлиндән алан о мәсләк,
Она јүз-јүз белә өмүр кәтирди...

ДҮШҮНЧӘЛӘР

Демә амалсыз өмүр
Гуру бир хәјал имиш
Демә јашамаг дејил
Ону дујмаг, анламаг
Ән бөјүк амал имиш...

Дедиләр: — Гардашыңла
Оғлун кәлиб көрүшә.
Деди: — Истәмирәм мән,
Дејин ки, бәрк хәстәјәм.
Галхаммырам јеримдән...
Јох идими демәјә
Онун сөзү, арзусу
Мәкәр әзизләринә?..
Фикрәт чыха билмирди
Онларын үзләринә...
Онларын үзләринә...

Көзәтчиси бир аздан
Бир бағлама кәтирди;
— Көтүр, евдәндир! — деди,
О гајтармаг истәди
О гышгырмаг истәди:
«Кәсилмиш бир ағача
Су нә кәрәк!..»
Дајанды,
Дәм верди көз јашына,

Деди: — Баша дүшүрәм:
Көсилөчөк ағачын
Доланарлар башына.
О бахды багламаја
Көзүчү оғрун-оғрун;
Онун эн чох севдији
Эт гутабы, көј хијар,
Јанында тәзә тәрхун.
Анчаг нәфси чәкмәди,
Итәләди кәнара
Јемәк долу нимчәни:
— Анамын биширдији,
Чох севдијим јемәкләр,
Инди јејин сиз мәни...

Һөнкүрдү бирдән-бирә,
Диварлар да титрәди
Онун бу фәрјадына;
Хошбәхт, көзәл күнләри
Кәлиб дүшдү јадына.

Еј сәадәт, сәадәт,
Әлимиздә оларкән
Көрә билмирик сәни.
Елә ки, ганад ачыб
Биздән узаглашырсан,
Изләјирик көлкәни.
Бир улдуза дөнүрсән,
Нәдән көзләримизә
Узагдан көрүнүрсән?!

Бир нечә күн јашамаг
Олар сусуз, чөрәксиз;
Әкәр һава олмаса
Јашаја билмәрик биз
Бирчә дегигә шәксиз...
Өзүнү ода-көзә
Атыр чөрәкчүн инсан.
Һеч һаваны дүшүнмүр
Һава бол олдуғундан...

Биз севирик, севкимиз
Әлимиздән кедәркән.

Биз севмирик, севәркән.
Бәхтәвәр олдуғуну
Һеч кәс, һеч кәс билмәјир,
Хошбәхткән, бәхтәвәркән.

Сүзүлдү булаг кими
Үзүндән көз јашлары,
Јағды, јағды сүбһәчән
Кур пајыз јағышлары.

Чыраг кими алышан
Сапсары бир алмаја
Гапгара бир хал дүшүр.
Бирдән-бирә дүшмүр о,
Јавашча, еһмал дүшүр.

Кур пајыз јағышлары
Јағыр, бир ан кәсилмир;
Алманы салыр јерә.
Анчаг гара халыны
Јујуб апара билмир.

Ағлајырсан, көрүрәм,
Анчаг әбәсдир, әбәс.
Сәнин о көз јашларын
Сонсуз күнаһларыны
Јујуб апара билмәз,
Јујуб апара билмәз.

Сәһәр дә багламаја
Тохунмады о јенә.
Көзәтчинин вердији
Бир парчачыг чөрәји
Алыб чәкди дишинә.

— Гардаш, јејә билмирәм
Буну сән апар — дејә,
Бағламаны көтүрүб
О зерди көзәтчијә.

— Сағ ол! — дејә көзәтчи
Бағламаны көтүрәү.
— Сағ олуна, сән сағ ол, —

Дејә синә долусу
О, көксүнү өтүрдү.

«Нечә дә күлмәлидир,
«Сағ-ол» һара, мән һара?
«Сағ ол» неч јарашармы
Өлүмә мәһкумлара?

Мән нечә сағ олум ки,
Өлүм өз көлкәсини
Үстүмә салмыш артыг.
Мән бәдбәхтин сағлығы
Дүнәндә галмыш артыг».

Өтән, хошбәхт күнләри
Фикринин ајнасындан
Бир-бир өтүшдү онун.
Евиндә кечирдији,
Јүз мәчлисдән бирчәси
Јадына дүшдү онун:

...Оғлунун ад күнүјәү,
Јығылмышды дост-таныш.
Мәшһур ханәндәләри
О мәчлисә чағырмыш.

Кларнет бир тәрәфдә,
Тар-каман бир тәрәфдә.
Бүтүн достлар-танышлар
Бу күн бир өзкә кефдә.

Достлар ичир, кефләнир,
Јејир, ичир шадланыр.
Сағлығына дејилән,
Ганадлы сөзләрлә бир
Фикрәт дә ганадланыр.
«Көзәл инсан», «көзәл дост»,
«Архамыз», «гардашымыз» —
Ајагларын биләни,
Билмир бизим башымыз».

— Бир атам сәнә гурбан,
Беш балам сәнә гурбан,

Сәнин бирчә һиминлә
Кечәрик чанымыздан.

— Елә демә, мән өлүм,
— Сән өлүнчә биз өләк.
— Сизсиз мән нә карәјәм?
Бир севинәк, бир күләк.
Ганад ачыр јаланлар,
Һәдди-һүдуду ашыр.
Сөзләр, утандығындан
Ағызларда илишиб,
Додағларда долашыр.

Арағын атәшиндән
Гызышыбдыр көзләри.
Сөзләри утанса да,
Утанмајыр өзләри.

Бир нәфәрсә... әјләшиб
Лап ашағы тәрәфдә,
Нә данышыр, нә динир.
«Натигләр»ин јеринә
О утаныр, әринир.

О нә исә дүшүнүр
Дикиб јерә башыны,
Сејр еләјир көзучу
Фикрәти — гардашыны.

Фикрәт өз аләминдә,
Фикрәт өз кефиндәдир.
О билмәк истәмир ки,
Гардашынын үзүнү
Саран булуд, чән нәдир?

Сәрхошларса лағ едир,
Саташыр она һәрдән:
— Мүәллим неч данышмыр,
Елә сусуб сәһәрдән.
— Мүәллим бир тост десин,
Бәзәсин бу мәчлиси.
Гој дағытсын үзүндән
О думаны, о сиси.

— Эшши, нә олуб сәнә
Бир данышыб күлсәнә!
Чаваб вермир мүәллим,
Сусур,

данышмыр јенә;
Ајыг көзлә о бахыр
Сәрхошларын гәлбинә.

Мәчлис дағылан кими
Бәхшишләр,
һәдијјәләр
Орталыға төкүлүр;
Даш-гашларын ичиндә
Фикрәт күлүр,
ев күлүр.

Бири саат кәтириб,
Бири Иран халчасы,
Бири даш-гашлы голбағ,
Пај-пүрүшләр ичиндә
Бир китаб да вар анчаг.
Охуду: «Туфанлара
Тапшырылмыш бир үрәк»
Ганы гаралды бүтүн:
— Бујур, пајына бир бах,
Сән бу лүт оғлу лүтүн...
Бу да әми пајыдыр,
Намәрдин бәхшишилә
Јүз каса долмаз, оғлум.
Онун ганачағы да
Бундан чох олмаз, оғлум.

Ушаг бир сөз демәди,
Анчаг бу сөзләрдәсә
Бир һагсызлыг дујду о;
Тез китабы көтүрүб
Чантасына гојду о.
Үч күн кечди...
Бир ахшам
Әми кәлди онлара.
Ичәридә гәзәб, кин,
Үздә салам, еһтирам...

Деди: — Кизли сөзүм вар
Мәним сәнинлә, гардаш;
Мән ки, сәндән бөјүјәм,
Кәл, мәни динлә, гардаш!

Кәл, һарамдан әл көтүр,
Кәл, дүз ишлә, дүз долан.
Һеч вахт әжилә билмәз
Бу дүнјада дүз олан.

Инди, инди Фикрәтин
Бунлар дүшүр јадына.
Анчаг... билир ки, кечдир,
Гардашы да бу јердә
Чатаммаз имдадына.
— Демә сән һағлысанмыш,
Һағлысанмыш, а гардаш;
Вердијин өјүдләри
Анлајајдым онда, каш!

Чох дедин,
Аз ешитдим.
Мән өзүмәм дүшмәним.
Онда елә билирдим
Јахшы күзәрәныма
Һәсәд чәкирсән мәним.

О вахт, мән башыдашлы
Сәни говдум евимдән,
Биздән о кедән олдун.
Јенә бу мәгамымда
Мәнә јанан сән олдун.
Һаны, бәс һарда галды
Чанбир араг достларым.
Бүтүн чинајәтләрә
Мәнлә ортаг достларым?

Нијә о вахт бири дә
Мәним сөзүмү кәсиб,
Үзүмә ағ олмады?
Пула ортаг оланлар,
Бәс алдығым чәзаја
Нијә ортаг олмады?

Бөлүб-бөлүшдүрмөжө
Һәмишә төлөсдиләр.
Пул сајан әлләрини
Нијә мөндән кәсдиләр?
Фикрәт инди анлајыр
Гардашы дүз дејирмиш...
Рузбәһин китабыјла
Нә демәк истәјирмиш...

Мәһкәмә ичласында
Рузбәһин сон читгини
Мән о заман охудум.
Охудум удум-удум.
Анчаг индики гәдәр
Дәрк етмәдим ону мән.
Һеч һәзз ала биләрми,
Дедим, инсан өлүмдән?

Өмрүнү билә-билә
Нечә верди о јелә?!
Анламадан, дујмадан
Јашајыб елә өмрү, —
Демә мән верирәммиш
О заман јелә өмрү...

«Рузбәһ! Сәндән бәхтәвәр
Вармыдыр јер үзүндә? —
Мәнимтәк алчалмадын,
Сән көјләрә учалдын
Мүттәһим күрсүсүндә...
Сөзләрә бах!..
Нитгә бах!..
Үрәјә бах,
Ешгә бах!..
Учалтдын әмәлинлә;
Алчагларын дурадуғу
Алчаг күрсүнү белә!
Сән дә өлүмә кетдин,
Мән дә кедирәм...
Анчаг,
Сән нәдән өтрү кетдин,
Мән нәдән өтрү?...
Ах, ах!

Бу аһлар, бу наләләр
Әмәлимин төһфәси.
Онун нитги, үсјаны
Әдаләтин кур сәси.
О, дүнјанын әшрәфи,
Мән дүнјанын ләкәси...
Мән дә адамам,

о да.
О да јашады, мән дә.
Мән јашаркән өлүјәм,
О јашар өләндә дә...»
Аһ!.. Е'тираф! Е'тираф!
Е'тираф башлананда,
Көнлүм көјә учалыр;
Бүтүн јаманлыгларын
Үстүнә көлкә салыр.
Күнаһ чыхыр јадымдан,
Е'тираф нәғмәсиндән
Гәлбимдә халлар галыр.

Ај бәдбәхт, јазыг инсан,
Мән дөзә билмәсәм дә
Аманына, аһына,
Нејләјәк ки, кечмишин
Замин дура билмәјир
Сәнин јох сабаһына.

Елә бунун үчүн дә
Кәләчәјин јох сәнин.
Күнаһын е'тирафдан
Ағырдыр чох-чох сәнин.

Бу күнүнә кечмишин,
Көр, нечә көлкә салмыш.
Дүнәнин, сабаһына
Өзүнү борчлу галмыш.

Рузбәһсә... дүнәниндә
Бу күнүнү јашады,
Неј анды сабаһыны.
Дүнәнини бәһ вериб,
Газанды сабаһыны.

Ики өлүм! Ики сон!
Буна ше'р дилилө
Көрөк мә'на верәм мән;
Рузбөхдөн данышмамьш,
Фикрәтин таләјини
Битирә билмәрәм мән:

МӘРД ӨЛҮМ

Јох! О горхмур өлүмдән,
О горхмамьш һеч заман.
Јох! О горхмур өлүмдән,
Горхур јалһыз горхудан.

О горхур ки,
өлүмүн
Өнүндә горха биләр,
О сынаp,
о әжиләр...

Јох!..
О, өлүм истәјир —
Истәјир азад олсун
Чәкдији ағрылардан,
гәмдән,
зүлүмдән бу күн.
Һәјатда нә тапды ки,
Горхсун өлүмдән бу күн?!
Јох!..

О горхмур өлүмдән,
Ахы о, көзәл билир,
Өлүм нә,
Һәјат нәдир.
О ки, өз мәсләкилә
Һәјатын фөвгүндәдир.

О, бу одун ичинә
Атылды бирдән-бирә,
Дүшүнүб-дашынмады.
Дост-дүшмәнин јанында
Мәсләкини данмады.
Јүз өлчүб бир бичмәди,
О чахды илдырымтәк.
Һәлә чахмаздан әввәл

Илдырыма, шимшәјә
Јарашармы дүшүнмәк?

Фикирләшмир һеч заман,
Әгидәси јолунда
Өз чанындан кечән дә.
(Мән кишилик көрмәдим
Јүз өлчүб бир бичәндә.)
Илдырымдыр...

Дағларын
Зирвәсиндә чахыр о.
Һәјата дә учадан,
Һәм дә... өз ишығында
бахыр о...

Онун сәси...
нә'рәси —
Көјүн курултусуну
Әмәли — јаныб сәһан
Шимшәкләри андырыр.
О, көјләрдә курлајыб,
Јери ишыгландырыр.

Арзусунун көзјүлә
Баханда,
бу дүнјаны
О, өзүнә јад көрүр.
Әмәлинин көзүјлә
Баханда,
о, һәјатда
Тәзә бир һәјат көрүр.

О һәјатын намиһә
Бу һәјатдан кечәнләp;
Һәјатына «уф» демәз.
Арзусуну пуч едән
Бир һәјатын ичиндә
О, јашамаг истәмәз.
Рузбөх! Сәһин һәјатын
Өлүмүнә бач олды.
Шәрафәтәһ өлүмүн
Һәјатына тач олды.

Сән «ишыг-ишыг» — дејә
Бағырдын,

сәсә дүшдүн.
Вәтәнинә, елинә
Сән азадлыг истәдин —
Өзүн мәһбәсә дүшдүн.
Халгын сәадәтијчүн
Кечдин сәадәтиндән.
Күнаһкар олдуғуну
Нәлә дә билмәдин сән.

Сән севдин тарихини,
Сән севдин әчдадыны,
олармы?

Сән севдин шәрәфини,
Намусуну, адыны,
олармы?

Сән севдин өз обаны,
Улусуну, елини,
олармы?

Сән севдин өз ананы,
Өз нәғмәни, дилини,
олармы?

Сән истәдин фикирлә,
Башла дил әлбир ола,
олармы?

Сән ачар ахтарырдын
Дилләрдәки гыфыла,
олармы?

Сән јохсула ач дедин,
Сән җарлыја тох дедин,
олармы?

Сән јаја исти дедин,
Сән гыша сојуг дедин,
олармы?

Елә бунун үчүн дә,
Мүттәһим күрсүсүндә
Әjlәшмисән
Бу күн сән!

Һаггы бајраг еләдин,
Тутдун башын үстүндә
Даим бу бајрағы сән.

Һаггы севмәк һаггыны
Кимдән алдын ахы, сән?
Милјонларын сәси вар
Сәнин о кур сәсиндә.
Сән иттиһам едирсән
Мүттәһим күрсүсүндә.

Сәнин һәр чүмлән, сөзүн
Зүлмү, мүтләгилјјәти
Иттиһам күрсүсүндә
Әjlәшдирир, бах, бу күн!..

Сәнин бу чәсарәтин,
Тарихини бир даһа
Јер үзүнә таныдыр.
Нитгин башдан-ајаға
Арзулар нәғмәсидир,
Азадлыг дастаныдыр.

Сәнин нитгин бир дәниз,
Һәр чүмлән,
азадлыгын
Бир дәли далғасыдыр.
Һәр сорғун; һәр суалын
Зүлмүн бојнуна кечән
Бир зәнчир һалғасыдыр.

Јекун вуруб сөзүнә,
Ахырда дәнә-дәнә;
Рузбег өлүм истәди
Мәһкәмәдән өзүнә.
О, е'дам кәндирини
Өзү салды бојнуна:
— Бу нә демәкдир? —

дејә

Суал вердиләр она,
Деди: — Арзуларымча
Јашаја билмәдим мән.
Бары өз өлүмүмлә
Бу дүнјадан кедим мән.

Ахунд јанашды она,
Деди: «Пешмансан дејән?!»

Бәли!

Белә өлүмә
Һәҗатын гибтәси вар.

Демә амалсыз өмүр
Гуру бир хәҗал имиш;
Демә јашамаг дејил,
Ону дујмаг, анламаг
Ән бөјүк амал имиш!

ШӘРӘФСИЗ АГИБӘТ

О чан атыр зинданын
Дәмир бармаглыгындан
Дүшән ишыға һәр ан.
«Ишыг — һәҗат, азадлыг,
Ишыг — севинч, арзу-кам.
Нијә әлимдә икән,
Мән сизи көрмәмишәм?
Көр нечә дә кормушам,
Кор дејил,
нанкормушам!

Мән елә билмишәм ки,
Һәҗат бирчә рәнкдәдир,
Кечәчәк рузкар белә.
Нә биләјдим,
Һәҗатын
Гарасы да вар һәлә.

Нә биләјдим, ојагкән
Јухудајам, јухуда,
Анчаг тале ојагдыр.
Мәни күлдүрән һәҗат
Бир күн ағладачагдыр.
Нә биләјдим, тамаһым
Ағлымы да башымдан
Алыб апармыш мәним.
Гаршыда көрәчәкли
Күнләрим вармыш мәним...

Инди,
инди билирәм
Һәҗат нәдир,
өлүм нә?..

Ах!..
Јашамаг һаггымы
Әкәр гајтарсајдылар
Бу күн тәзәдән мәнә,
Јашардым...
Мән билирәм
Нечә јашардым анчаг,
Нә фајда! Ахар сулар
Кери гајытмајачаг...

Инди баша дүшүрәм:
Нијә о вахт мән елмин
Архасынча кетмәдим.
Бөјүк шәхсијјәтләрин
Амалыны өјрәниб,
Гәлбими инчитмәдим.

Бу дүнјанын дәрдини,
Деди, гој чәксин онлар.
Мән ки, кичик адамам,
Онлардан мәнә нә вар.
Һаггы өзүндә тапыб,
«Мәнәм аллаһ!» сөјләјән,
Паклыға «аллаһ» дејән,
Нәсимини, Мәнсуру,
Мән дәрк едә билмәдим;
Дүнја не'мәтләринә
«Һагг дедим», «аллаһ» дедим!

Бәс Мәнсур? Бәс Нәсими?
Дүнја не'мәтләринә
Онлар мәнәл гојмајыб,
Дүнјадан кам алдылар.
Көзәл әмәлләријлә
Бу әләмин, һәҗатын
Фөвгүнә учалдылар.

Онунчүн дә горхмады
Онлар өлүмдән белә.
Өлүмдән уңадылар
Онлар көңүл сафлыгы,
Виңдан көзәллижилә!..

Анламадым дүнҗаны,
Өмрүм бир вәһшәт олду.
Өлүм мәнә бир ләкә,
Онлара зинәт олду.

Бу нечә күндә мәнә,
Үз јердән көз бәрәлдән
Өлүмә борчлуҗам мән.

Өлүмүн гаршысында
Һәҗаты дүшүнмәјән
Ким олду?

Бу зинданда мәнимчүн
Өлүм мүәллим олду.
Бир күндә мин-мин кәрә
Өлүм әл етди мәнә,
Һәҗатын һикмәтини
Өлүм өјрәтди мәнә.
Өлүм илә һәҗатын
Әзәли вәһдәтини
Мән бу зинданда билдим,
Өлүмүн кандарында
Һаггы тапыб, дирилдим».

Инсан галхыр һәҗатын
Ән уңа зирвәсинә —
Кандарында өлүмүн.
Бу дағдан, бу зирвәдән
О, һәр ики тәрәфи
Ајдын көрүр бүсбүтүн.

Бир тәрәфи өлүмдүр,
Бир тәрәфи һәҗатдыр
Бу дағын, бу зирвәнин.
Зирвәдә зирвә кими
Итиләшир, инчәлир
Һиссиң, дујгун да сәнин.

Сән зирвәдә дајаныб
Бахырсан о тәрәфә,
Бахырсан бу тәрәфә.
Һәҗат илә өлүмү
Сән јанашы көрүрсән,
Јан-јанашы, илк дәфә!..

Анлашылмаз көрүнүр
Көзләринә зирвә дә.
Сән һәҗаты илк дәфә
Лап јахындан көрүрсән,
Өлүм сәнә өзүнү
Көстәрдији зирвәдә.

Зинданын гапысыны
Ачдылар сәһәр-сәһәр
«Вахтын битиб» дедиләр.
Дик атылды јериндән,
Од чыхды көзләриндән.
«Инилтиләр һәдәрмиш,
Мәнимки бу гәдәрмиш» —
Дејә, чыхды гапыдан.
Анчаг...

Дајанды бир ан.

Чеврилди бирдән-бирә
Бахды сојуг камерә.
Өлүмүн кандарында,
Инсан јенә ганрылыб
Бахыр һәҗат тәрәфә.
Нә гәдәр чәтин, ағыр,
Әзаблы олса белә,
Көзәлләшир бу һәҗат
Олдуғундан мин дәфә.
— Каш, бир күн дә галајдым
Бурда...

дејә динди о.
Хошбәхтлик санды бир вахт
Сојуг мазар сандыгы
Камераны инди о.
Мән онун өлүмүнү
Јазмадым!

Јалан дедим!

Дүзү жаза билмөдим.
Бачармадым,
 ачыдым
Онун чаван жашына,
Дедим, жазыг тез өлдү.
Рэзаләтлә жашады,
Өлөндө тәмиз өлдү...

ЕПИЛОГ

Өлүм — дөһшөтдир!
 Анчаг,
Шәрәфли өлүм гэдәр
Сәадәт јох дүнјада.
Биз һәр өлүмдән дејил,
Биз шәрәфсиз өлүмдән
Чох горхуруг дүнјада.
Һәјат башдан-ајага
Өлүмләрлә долудур.
Өлүм горхулу дејил,
Јашамамаг;
 өлүмдән.
Мин кәрә горхулудур.

Адам вар, бирчә күнлүк
Өмрүјчүн,
 милјонларын
Өлүмүнә гол чәкәр,
Адам вар, бир нәфәрин
Бир күнлүк өмрү үчүн
Синәсиндән јол кечәр.

О да адамдыр, бу да,
О да өләчәк, бу да.
Бир јахшы бах булуда,
Онда од да вар, су да...

Өлүм — өмрүн нөгтәси!
Сән һәјатда
 һәјатын

Мә'насына вар, анчаг.
Өлүмүн гијмәтини
Һәјатда ахтар анчаг!

Һәјат, өлүмә дејил,
Гој өлүмүн өзү дә
Һәјата шөһрәт олсун.
Нола... белә бир өлүм
Мәнә дә гисмәт олсун!

1964 — 1965

КИТАБЫН ИЧИНДЭКИЛЭР

Ајдын. Вэтэн торпагындан көжәрмиш поезија 5

Дагда шәләлә кими

Јашыл чәмән, ағач алты...	11
Сабаһыңыз хејир олсун	13
Ана	14
Јыхылмајасан	15
Чинар	16
Көрпә нәфәси	18
Ана дили	19
Суал	21
Илләр	22
Сәрһәд ағачлары	24
Үрәк	26
Тәклик	28
Өмүр	30
Гара сачлар, ағ сачлар	31
Кағызлар	32
Ше'р вә мән	35
Дүнјамы, мәнми?	37
Күрд-овшары	38
Һәкимлә сөһбәт	41
Кимдир мәним дүшмәним?	44
Өзүмдән наразыјам	46
Дагда шәләлә кими...	47
Вағзалы	50
Сән билирсән, мән дујурам	51
Рәнсин столу	52
Көрә билмирам	53
Гагајы кими	54
Ики саат	56
Бетһовен һаггында ше'рләр	58
Сәадәт нәдир?	61
Бармаглар	63
Вәтәндән-Вәтәнә	65
Хамнәдән-Шәкијә	66
Көзәллик өнүндә	69

Ана һәдијјәси	70
Өзүмү ахтарырам	71
«Күнүн өмрү...»	73
Сахла, сахла фырчаны	74
Өлчү	76
«Адамлар ичиндә...»	77
Бу күн једдин олды	78
Көј--јер	81
Сәадәт һаггында дүшүнчәләр	82
Итлә ат һаггында баллада	84
Дүнјанын сәрһәдди	85
Һабил сәкаһы	86
Ше'рим	88
«Бә'зән сорушурам...»	90
Некролог	91
Бизә елә кәлир ки...	92
Бир үрәкдә дөрд фәсил	94
«Өмүр бизә верилмир...»	95
Учуш	96
Нәсә чатмыр	98
Мәним ад күнләрим	101
«Бу нә ниялтидир...»	102
Јол чәкирик	103
Карусел	105
«Фикирлисән?...»	107
Сөкүн чәпәрләри	108
Бир бинада доғулдуг	109
Түлү-гүрүб	111
Өзүмүздән өјрәнәк	113
Көзәллик — бәхшишдир	116
Мешә јолу	117
Нифрәтим	118
Бәһанәдир	119
Гочалмыр	120

Сәјаһәт дәфтәриндән

Көзләрим	123
Еһрамларын өнүндә	124
Өзүнә јалварсана	125
Ачлардан тохлара	126
Дурналар	127
Тәсбех	129
Истамбул	131
Рафәслин гәбри үстдә	133
Кизли тәбәссүм	135
Мумија	136
Фәрјад	137
Ачыг шәһәр	140

Камиларин дили	142
Микеланчелонун «кэдари» өнүндө	144

Мәктәб ше'рлери

Илк чыгыр	147
Гызыл медал	148
Илк дәрс	149
Мәктәб жоллары	151
Тәләбә — мүәллим	152
Жазы тахтасы	155
Китаб	156
Сәнә үзүк нә кәрәкдир	159
Мүәллимим	161
Мәнним парта жолдашым	163
Гижмәт	165
Җиласкар	166
Әлифба китабы	168
Бабанын ады	170
Сәсләр	171
Мәктәб жолу	172
Сәнин илк мүәллиминә	173
Чанта	174
Синиф — һәҗәт	175

Севки јухулары

Сән күләндә	179
Кәдир	180
Јағма, јағыш	181
Кечәләр узанајды	182
Сән атдын јерә	183
Һејф	184
Көзүн дили	185
Бир салама дәјмәди	186
«Унутмаг истәрәм...»	188
Гысганырам мән	189
«Елә бахма...»	190
Сорушма	191
Јох, дүшмүрәм, галхырам	192
Һансымыз јохуг?	194
«Ән үлви, тәмиз...»	195
«Бу гәдәр...»	196
«Һечә одсан, билмирәм...»	197
«Сән көрүш» поемасындан	198
Унуттурдуң сән мәнә	200
«Бу күн сәнин ад күнүнмү...»	202
Тәзәдән	203

Поэмалар

Изтирабын сону	207
Шәби-һичран	251
Јоллар—огуллар	317
Һәр баһарын өз гарангушу	361
Һәҗәт—өлүм	374

Ваһабзаде Б.

В 27 Сечилмиш әсәрләри. 2 чилдә, I чилд (1944— 1965)
Б., Язычы, 1983. 429 с.

Азәрбајҗан ССР Довләт мукафаты лауреаты Бәхтијар Ваһабзадеһини «Сечилмиш әсәрләри»нин I чилди җарадычылығынын иҗярми иллик бир дөврүнү әһәтә едир. Бура шаирин ик угурулу — «Җашыл чәмән, ағач алты, бир дә ки, түнд чәј» ше'риндән тутмуш «Иштирабын сону», «Шәби-һичран», «Јоллар-огуллар», «Һәр баһарын өз гарангушу» вә «Өлүм — һојат» поемаларына гәдәр әдәби иҗти-ман ијјәтин вә охучуларын рәғбәтнин газанмыш әсәрләри дахил едилмишдир.

4702060200 — 139

В ————— 13 — 83

М — 656 — 83

С[Аз]2

Редактору Гәшәм Исазаде.

Рәссамы В. Бабајева

Бәдни редактору А. Мәммәдов.

Техники редактору В. Плиткина.

Корректорлары Т. Ширинова, О. Сүлейманова.

ИБ № 1202

Фотојығыма верилмиш 18. 05. 1983-чү ил. Чапа имзаланмыш 11. 08. 1983-чү ил. ФГ 13272. Кағыз форматы 84 X 108 ¹/₃₂. Офсет кағзы. Офсет үсулу илә чап олуноур. Физики чап вәрәғи 13,5. Шәрти ч. в. 22,68. Учот нәшр вәрәғи 18,7. Сифариш № 412. Тиражы 15.000. Гиҗмәти 2 ман. 80 гәп.

Азәрбајҗан ССР Довләт Нәшријјат Полиграфія вә Китаб Тичарәти Ишләри Коми-тәси. «Јазычы» Нәшријјаты. 370088. Бақы. Киров проспекти, 18.

26 Бақы комиссары адына мәтбәә 370005. Бақы, Әли Бајрамов күчәси 3.

Вагабзаде Бахтияр Махмуд оглы

ИЗБРАННЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ

В ДВУХ ТОМАХ

ТОМ I

(1944 — 1965)

(на азербайджанском языке)

Баку — 1983

Издательство «Язычы», 370088.
Баку, проспект Кирова, 18.

Типография им. 26 бакинских комиссаров.
370005 Баку, ул. Али Байрамова, 3.

